

B 2 979 665

EXCHANGE

622.2

N.Y.

ser. 4

v. 5 - 7

5
MAR 24 920

Belaspek
NORDISK TIDSSKRIFT

FOR

FILOLOGI

FJERDE RÆKKE

641

SJETTE BINDS FØRSTE HÆFTE

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG

GRÆBES BOGTRYKKERI

1917

Under medvirkning af:

M. Cl. Gertz,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Vilh. Thomsen,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

S. Eitrem,
professor, dr. phil.,
Kristiania.

Johan Vising,
professor, dr. phil.,
Göteborg.

C. M. Zander,
professor, dr. phil.,
Lund.

redigeret af:

Hans Ræder, dr. phil., København.

Af tidsskriftet udkommer årligt et bind på 4 hæfter, hvert på gennemsnitlig 3 ark. Subskriptionen er bindende for et bind, hvis pris er 6 kroner.

Bidrag til tidsskriftet bedes sendte under redaktørens adresse (Sortedams Dossering 101, Kbhvn. Ø.), bøger, afhandlinger og tidsskrifter til anmeldelse under samme adresse eller til Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, Kbhvn. K.

D'hr. anmeldere gøres opmærksomme på, at redaktionen ved at tilstille vedkommende bogs forlægger to eksemplarer af anmeldelsen sørger for, at den kan komme forfatteren i hænde.

Til nedsat Pris faas for Tiden:

Adjunkt **CHR. B. FLAGSTAD**

Sprogpedagogikens Psykologi

Forsøg paa en Fremstilling af

Sprogundervisningens Principer

i deres Sammenhæng med Sprogets psykologiske Natur.

412 Sider.

Nu: 2 Kroner.

Før: 5 Kroner.

NORDISK TIDSSKRIFT
FOR
FILOLOGI

FJERDE RÆKKE

SJETTE BIND

KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG

GRÆBES BOGTRYKKERI

1917

Redigeret af:

Hans Ræder, dr. phil., København,

under medvirkning af:

M. Cl. Gertz,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Vilh. Thomsen,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

S. Eitrem,
professor, dr. phil.,
Kristiania.

Johan Vising,
professor, dr. phil.,
Göteborg.

C. M. Zander,
professor, dr. phil.,
Lund.

Bidragydere i dette bind:

Christensen, Arthur, dr. phil. Kbhvn.

Cortsen, S. P., adjunkt, dr. phil. Helsingør.

Eitrem, S., professor, dr. phil. Kristiania.

Heiberg, J. L., professor, dr. phil. & litt. & sc. & med. Kbhvn.

Holten-Bechtolsheim, H., adjunkt. Sorø.

Jespersen, Otto, professor, dr. phil. & litt. Kbhvn.

Jessen, E., dr. phil. Kbhvn.

Jónsson, Finnur, professor, dr. phil. Kbhvn.

Neuhaus, Johannes, docent. Berlin.

Norvin, William, underarkivar, dr. phil. Kbhvn.

Olesen, Elof, cand. mag. Kbhvn.

Olsen, Magnus, professor. Kristiania.

Persson, Axel W., docent, dr. phil. Lund.

Ræder, Hans, dr. phil. Kbhvn.

Schoning, O., mag. art. Kbhvn.

Schuchardt, Hugo, professor, dr. phil. Graz.

Ullmann, Ragnar, cand. mag. Kristiania.

Vising, Johan, professor, dr. phil. Göteborg.

Indhold.

	Side
Senatsmøtet 5te december 63. Af <i>Ragnar Ullmann</i>	1
Til Platons Stat. Af <i>H. Holten-Bechtolsheim</i>	21
Helges Prinsesse Svåvå = Eider = den svebiske Flod (hos Ptolemæos). Af <i>Johannes Neuhaus</i>	29
Etymologiserende Notitser. X. Ved <i>E. Jessen</i>	49
Romanska Etymologier. Af <i>Johan Vising</i>	65
Halfdan = Frode = Hadbardernes Konge. Af <i>Johannes Neuhaus</i>	78
Varia. Af <i>S. Eitrem</i>	81
I historisk belysning. Af <i>O. Schoning</i>	97
Vestgermanske Navne i dansk Historie og Sprog. Af <i>Jo- hannes Neuhaus</i>	141
Zur methodischen Erforschung der Sprachverwandtschaft. Af <i>Hugo Schuchardt</i>	145
Papyrusfundene i Oxyrhynchos. XII. Af <i>Hans Ræder</i>	152
Varia. Af <i>S. Eitrem</i>	157
Varia Terentiana. Af <i>Ragnar Ullmann</i>	163
Vocabulorum Etruscorum interpretatio. Af <i>S. P. Cortsen</i> . .	165

Anmeldelser.

<i>Pauly-Wissowa</i> , Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissen- schaft. 17. u. 18. Halbband. Af <i>J. L. Heiberg</i>	33
<i>F. de Saussure</i> , Cours de Linguistique générale. Af <i>Otto Jespersen</i>	37
Die Zendhandschriften der k. Hof- und Staatsbibliothek in München beschrieben von <i>Christian Bartholomae</i> . Af <i>Arthur Chri- stensen</i>	42
Pseudogaleni in Hippocratis de septimanis commentarium ab Hunaino Q. f. Arabice versum. Ed. <i>Gotthelf Bergstraesser</i> . Af <i>Hans Ræder</i>	45
Galeni in Hippocratis Prorrheticum I, de comate secundum Hippo- cratem, in Hippocratis Prognosticum. Edd. <i>Hermannus Diels</i> , <i>Ioannes Mewaldt</i> , <i>Iosephus Heeg</i> . Af <i>Hans Ræder</i>	45
Novae comoediae fragmenta in papyris reperta ed. <i>Otto Schroeder</i> . Af <i>S. Eitrem</i>	87

	Side
M. Tulli Ciceronis Scripta quae manserunt omnia. Edd. <i>Ed. Stroebe</i> , A. Klotz, F. Schoell, K. Ziegler, Th. Schiche, H. Sjögren. Af S. Eitrem	88
M. Tulli Ciceronis ad Atticum epist. libri sedecim rec. H. Sjögren, fasc. I. Af S. Eitrem	88
Jöran Sahlgren, Blåkulla och Blåkullafärderna. Af Finnur Jónsson	91
Ernestus Bickel, Diatribe in Senecae Philosophi Fragmenta, vol. I. Af William Noroïn	91
Quinti Sereni liber medicinalis ed. <i>Fridericus Vollmer</i> . Af Hans Ræder	94
Marcelli de medicamentis liber rec. <i>Maximilianus Niedermann</i> . Af Hans Ræder	94
Cratippi Hellenicorum fragmenta Oxyrhynchia scholarum in usum ed. <i>Justus Hermannus Lipsius</i> . Af Hans Ræder	96
Ada Adler, Catalogue supplémentaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Royale de Copenhague. Af Axel W. Persson . . .	176
Sigurður Nordal, Om Olaf den helliges saga. Af Magnus Olsen..	177
K. Wulff, Den oldjavanske Wirāṭaparwa og dens Sanskrit-Original. Af Elof Olesen	183

Mindre meddelelse.

Dansk medicinsk-historisk Selskab. Af H. R.	186
---	-----

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede forfattersteder

i

VI. bind.

(Herunder medtages ikke steder, der kun er anførte eksempelvis.)

	Side		Side
M. Antoninus V 1	83	Epiktetos Diatrib. I 2, 3—4	82
Cicero ad Att. I 13, 1	90	— — I 2, 15	82
— — II 2, 2	90	— — I 2, 17	82
— — III 22, 3	90	— — I 2, 22	82
— — IV 10, 1	90	— — I 2, 34	82
— ad Q. fr. III 2, 2	90	— — I 8, 6	83
— or. Phil. I 35	89	— — I 9, 34	82
— — II 50	90	— — I 10, 7	83

	Side		Side
<i>Epiktetos</i> Diatrib. I 14, 3.....	84	<i>Galenos</i> in Hipp. Proorrh. I	
— II 6, 5....	83	comm. I 4 (XVI 512 K.) ...	46
— II 6, 6.....	83	<i>Homeros</i> Il. VIII 220	162
— II 6, 14.....	83	<i>Papyrus Ghóran</i> II 76 sq. ...	87
— II 6, 16.....	83	— II 80	87
— II 7, 13.....	83	— II 106	87
— II 11, 3.....	84	— II 112	87
— II 11, 5.....	84	— II 141	87
— II 11, 7.....	84	— II 163 sq. ..	87
— II 11, 10.....	84	— II 165 sq. ..	88
— II 11, 12.....	84	<i>Platon</i> Rep. V 461 E	27
— II 11, 14.....	84	<i>Plautus</i> Mostellaria 87 sq.....	159
— II 16, 8.....	82	— 93 sq.....	159
— II 20, 5.....	85	— 126 sq.....	159
— II 20, 34.....	85	— 138.....	160
— II 21, 11.....	85	— 146.....	157
— II 21, 17.....	82	— 247.....	160
— II 22, 6.....	84	— 366.....	157
— II 22, 8.....	85	— 392.....	157
— II 22, 11.....	85	— 453.....	158
— II 22, 28.....	85	— 466 sqq....	157
— II 22, 33.....	85	— 575.....	158
— III 1, 1.....	85	— 580.....	158
— III 1, 2.....	85	— 624.....	158
— III 1, 6.....	85	— 640 sqq....	158
— III 1, 10.....	85	— 721 b	160
— III 1, 12.....	85	— 731.....	160
— III 1, 28.....	85	— 737.....	160
— III 4, 7.....	83	<i>Quintilianus</i> Inst. orat. X 1, 130	161
— III 4, 9—10...	82	<i>Sophokles</i> Elektra 316	161
— III 6, 1.....	83	— 881	161
— III 6, 5.....	85	— 1179	162
— III 7, 29.....	82	— 1181	162
— III 17, 7.....	86	— 1183	162
— III 22, 34.....	86	— 1190	161
— III 22, 39.....	86	— 1348	161
— III 22, 43.....	86	<i>Terentius</i> Adelphoe 268	163
— IV 1, 21.....	82	— Andria 208.....	164
— IV 8, 27.....	86	— Hecyra 250	164
— Enchir. 7.....	86	— Phormio 831 sq. ...	161
— 16.....	86	— 877	161
		— 1007	161

Rettelse.

5te bind s. 158¹ læs: 1908 og 1916.

Senatsmøtet 5te december 63.

Av
Ragnar Ullmann.

I kilderne til den catilinariske sammensværgelse ~~er der mange~~ dunkle og motstridende beretninger, og ikke mindst gjælder dette det berømte senatsmøde den 5te dec. 63 og den fjerde catilinariske tales plads i dette.

Det som først og fremst slaar en ved en undersøkelse av kilderne, er misforholdet mellem den betydning Cicero selv til-lægger sin tale, og den ringe omtale den faar av de andre som har skrevet om møtet. Med rette er man derfor ogsaa blit staaende ved at ingen av de catilinariske taler har Cicero ut-smykket i samme grad som denne med rhetorisk flitterstas og til-føielser, da han utgav den tre aar efter med sine øvrige konsu-lariske taler. Det har da heller ikke manglet Cicero anledninger til at fremhæve betydningen av sin tale, til at skildre det indtryk den gjorde paa forsamlingen, og særlig til at paapeke den ros den vandt fra Cato, debattens endelige seierherre¹. Saa meget mere paafaldende blir dette, naar vi gjennemgaar de øvrige kilder, og den dette misforhold kommer mest frem hos, er Sallust, som ellers skildrer møtet mest utførlig; ti likesaa litet som han i sin Catilina nævner den anden og tredje catilinariske tale, antyder han med et ord den fjerde, og Cicero selv nævnes i det hele tat ikke under skildringen av møtet², efterat han først har opstilt vote-ringsthemaet. Ved en betragtning av Sallusts skildring maa man jo imidlertid gjøre sig klart hans partipolitiske standpunkt; paa den ene side hans angrep paa oligarkiet med den derav følgende stadige underkjendelse av dets daværende fører Cicero, paa den

¹ F. eks. Ad Att. XII, 21; Or. Phil. II, 5,12 o. fl. st.

² Cat. 50,8—53,1.

anden side hans ensidige beundring for og forherligelse av Cæsar, dette standpunkt som har medført saa mange fordreielser av fakta i hans *Catilina*. Hvad specielt Sallusts stilling overfor Cicero angaar, søker han som bekjendt ved alle leiligheter at sværte hans motiver og forringe hans fortjenester, og denne stadige forfølgelse har nok sin dypere aarsak likesaa meget i forfatterjalousi overfor den latinske prosas anerkjendte mester som i politiske hensyn. Vi ser dette forhold til Cicero komme frem straks, hvor Sallust nævner at han indfinder sig i senatet og forelægger dette saken, nemlig hvad der skulde gjøres med de fangne catilinariere; for med en gang tilføier Sallust ganske tørt¹ at senatet allerede før (nemlig 3. dec.) hadde avgjort at de hadde forbrutt sig mot staten. Sallust vil altsaa fremhæve at konsulen mangler mot til at handle selvstændig efter senatsbeslutningen, og gjemmer sig bak senatets autoritet. Nu er jo denne kritik ikke i og for sig uberettiget, idet det i hele denne tid var Ciceros svakhet at han søkte at dække sig bak senatet og lægge ansvaret over paa det²; men Sallust forsterker kritiken endnu mere ved at han ikke med et ord nævner hvorledes Cicero har uttalt sig i senatet ved denne leilighet, saa at han synes at skulle være bare en slags bøddel for oligarkiet.

I Sallusts videre skildring av hvad der skedde i møtet, kommer den anden side av hans partipolitiske standpunkt, beundringen for Cæsar, særlig sterkt frem. Det er de to saa utførlig gjengitte taler av Cæsar og Cato — begge naturligvis frie kompositioner —, som for ham spiller hovedrollen; de andre anførsler om møtet findes spredt og knapt, og gir liten veiledning. Det som her var hovedsaken for Sallust, var foruten at rense Cæsar for enhver mistanke om forstaaelse med de sammensvorne, at fremhæve hans «mansuetudo atque misericordia», i det hele hans store egenskaper som hersker, der i saa høi grad utpekte ham som den nye tids mand, som den der skulde frelse Romerriket fra den grænseløse forvirring, oligarkiets uduelighet og fordærvelse hadde bragt det i. Cato kunde ikke, trods alle sine gode egenskaper, være den der bragte redning; dertil var han, viser Sallust os, altfor meget av en theoretisk stivstikker, hvis blik var rettet bakover, og hvis idealer det var umulig at realisere i livet, slik som samfundet da var. I Sallusts skildring er det derfor

¹ Cat. 50,3.

² Cfr. f. eks. Or. Phil. II, 5,11 o. fl. st.

Cæsar som viser at fremtiden er hans, nagtet Cato ved sin flam-
mende veltalenhet i møtet vandt en øieblikkelig seir.

Hvis vi et øieblik betrakter de spredte bemerkninger Sallust
ellers lar falde om møtets forløp, vil vi se hvor litet han for-
øvrig bryr sig om at gi sine læsere en klar forestilling om dets
utvikling og karakter. Det er Silanus, den designerte konsul,
som stemmer først, og uttaler som sit votum dødsstraf (suppli-
cium) over de fem fangne catilinariere¹ samt fire andre av dem²,
hvis de blev grepet; men senere, bevæget ved Cæsars tale, slutter
Silanus sig til Tib. Neros votum, som gik ut paa at saken skulde
utsættes til vakterne var forsterket³. Stort mere siger ikke Sal-
lust om hele avstemningen, uten at Cæsar, da turen kom til ham
at gi sin sententia, holdt den tale der er saa utførlig gjengit i
Sallusts fremstilling⁴; efter denne Cæsars tale og hans votum⁵
nævnes blot ganske kort at de øvrige («ceteri») tiltraadte det ene
eller det andet av de to foreliggende vota⁶. Sallust har nemlig
før kun angit Silanus's og Cæsars vota, hvorved altsaa Neros
med Silanus's andet votum maa henlægges til et eller andet ikke
nærmere angit tidspunkt mellem disse «ceteri». Saa kommer
endelig Catos tale som gjør utslaget, idet senatsbeslutningen blir
fattet efter hans votum⁷, det samme som Silanus's oprindelige⁸.
Naar man altsaa ved at sammenfatte disse steder faar et indtryk
av hvordan Sallust ved slike svævende talemaater og ved uteladelse
av betydningsfulde momenter vil ha møtet fremstillet for sine
læsere, viser dette ikke bare hans standpunkt likeoverfor Cicero,
men ogsaa hans iver for at koncentrere al interesse her om
Cæsars og Catos taler og de personligheter som lyser ut av
disse. Saaledes blir det forfatterens bestræbelse at fjerne alle
detaljer som kunde bevirke at underordnede motiver fanget læse-
rens interesse, selv om de, som Ciceros tale, kunde ha betydning
for at belyse de to hovedfigurers stilling.

Gaar vi nu fra Sallust til de andre kilder, vil vi særlig hos
Plutarch finde værdifulde opplysninger, nemlig hvor han i de re-
spektive vitae skildrer den rolle hver av de tre hovedpersoner,
Cicero⁹, Cæsar¹⁰ og Cato¹¹, spilte under møtet. Plutarchs egen
kilde er i disse detaljer sikkerlig først og fremst Cicero selv,

¹ Lentulus, Cethegus, Statilius, Gabinius og Cæparius.

² Cassius, Furius, Umbrenus og Annius, de samme som senats-
beslutningen 3. dec. gjaldt, cfr. In Cat. III, 6,14.

³ 50,4. — ⁴ Cap. 51. — ⁵ 51,43. — ⁶ 52,1. — ⁷ 52,36. — ⁸ 53,1; 55,1.

⁹ Cap. 21. — ¹⁰ Cap. 7—8. — ¹¹ Cap. 22—23.

som han under omtalen av den catilinariske sammensværgelse to gange anfører som hjemmelsmand¹. Imidlertid nævner Plutarch Ciceros tale kun i dennes vita, og da bare ganske løselig, saa det er let at forstaa hvor liten betydning selv denne forfatter, som har kunnet kontrollere sine angivelser med direkte vidnesbyrd fra Cicero, har tillagt hans tale. Man maa vel derfor kunne gaa ut fra at Plutarchs kritiske sans har reageret overfor den retoriske selvpanegyrik hos Cicero². Det som ellers Plutarch dvæler ved paa de tre nævnte steder, er Cæsars og Catos taler og det indtryk de gjorde for at vende stemningen. Var det ikke for den eneste omtale en passant i Cic. 21 av Ciceros tale, kunde man si at Plutarch behandler Cicero i dette stykke aldeles som Sallust gjør — naturligvis ut fra helt andre synspunkter. Ganske betegnende er det ogsaa at Plutarch paa det omtalte sted, hvor Ciceros tale nævnes, straks uttrykkelig tilføier at Ciceros egne venner fandt Cæsars votum at være det heldigste for Cicero; saa liten virkning har altsaa Cicero opnaadd med sin tale, hvor han bekjemper Cæsars votum til bedste for Silanus's. Ellers angir kun Plutarch paa de tre steder at Silanus først stemmer for døden, en straf som de efterfølgende tiltrær, indtil Cæsar med sin tale faar vendt stemningen, saa at ikke blot de følgende slutter sig til ham, men ogsaa de som tidligere har stemt, tar sine vota tilbake. Efterat Lutatius Catulus forgjæves har forsøkt at vende stemningen tilbake til det oprindelige spor, lykkes dette endelig for Cato ved hans glimrende tale, som river alle med sig; Neros votum nævnes ingensteds.

Sueton nævner møtet i sin Cæsar-biografi³, men likeledes uten at nævne Ciceros tale. I den knappe anførsel han gir, er det, som rimelig kan være, indtrykket av Cæsars tale han dvæler mest ved; ellers er av interesse hans omtale av at Silanus ikke direkte gaar over til Cæsars votum, men søker at komme fra sin tidligere sententia «ved fortolkning», hvilket har megen sandsynlighet for sig, slik som stillingen da var. Interessant er det ogsaa at erfare at endog Ciceros bror var blandt dem som fulgte Cæsars votum (disse to var begge prætores designati), saa her har man igjen et vidnesbyrd om hvor virkningsløs Ciceros tale har været.

¹ Crass. 7 og Cæs. 8.

² Cfr. Plut. Cic. 24.

³ Cap. 14.

Appians skildring¹ har mindre betydning, idet den i sine forvirrede anførsler ikke gir noget bestemt holdepunkt; allerede ved at han lar senatsmøterne 3die og 5te dec. gaa i ett, viser upaalideligheten sig. Denne flygtige forfatter, som ellers under skildringen av den catilinariske sammensværgelse viser sig at benytte sterkt Sallust, avviker her under omtalen av møtet fra ham, — sandsynligvis dog bare ved misforstaaelse og overfladisk gjennemlæsning. Efter Silanus's votum om dødsstraf og de andre der slutter sig til ham, lar han Nero allerede før Cæsar avgi sit votum, som forevrig ogsaa indeholder det der ellers tillægges Cæsars votum. Ellers fremhæver ogsaa Appian Cæsars tale og det indtryk den gjorde, indtil Cato og Cicero — det er i denne orden han nævner dem — faar overtalt senatet til at dømme de anklagede. Selv om altsaa Cicero her nævnes som talende, er det hele saa svævende og ubestemt at noget sikkert i den ene eller anden retning, særlig hvad betydningen av Ciceros tale angaar, kan man ikke faa av denne forfatter.

Dio Cassius, bæreren av Livius-traditionen, som ellers har mange værdifulde oplysninger i denne sak, har omtalt møtet bare ganske løselig². Han nævner at Cicero har talt, idet han forsøkte at faa overbevist senatet, som var blit vaklende ved Cæsars tale³; denne bragte nemlig de senere voterende til at slutte sig til hans (Cæsars) votum, indtil endelig igjen Cato faar alle tilbage til dødsstraffen. Tydeligvis interesserer ikke dette møte forfatteren særlig meget, og Ciceros tale har da heller ikke hos ham faat nogen betydning for avstemningens utfald. —

Slik er altsaa det materiale vi har at bygge paa for at komme til en forstaaelse av dette møte. Før vi gaar til rekonstruktionen av det, la os betrakte et øieblik den ytre tilstand paa denne dag, og specielt Ciceros stilling just da.

De fem catilinariere var grepet en flagrant délit, forhørt og fængslet den 3de dec., mens Catilina selv var undsluppet før og nu samlet en hær mot Rom, hvor forvirringen og frykten var stor, selv om vi ikke behøver at tænke os den saa voldsom som Ciceros retorik kunde gi os indtryk av. De fængslede catilinarieres tilhængere forsøkte dagen efter at lave tumulter; men Cicero kom dem i forkjøpet med sine vakter, og lot ogsaa, hvis

¹ Bell. Civ. II, 6.

² 37, 35—36.

³ Cæsars votum angis utførligere.

vi skal tro Dio¹, folket sværge faneed til prætorerne. Overfor disse uroligheter kunde Cicero optræ med fuld myndighet, uten at han behøvde at frygte for at tape sin popularitet eller støte an mot forfatningen; men det var spørsmålet om hvad han skulde gjøre med de fangne catilinariere, som satte ham i pinlig uvisshet. Som nævnt er det ogsaa just her han søkte at gjemme sig bak senatets autoritet for at faa ansvaret over paa dette. Men efterpaa derimot, da det gjaldt for Cicero om at fremstille sig i det bedst mulige lys, er det han saa sterkt fremhæver, at han allerede paa forhaand, før senatsmøtet, var bestemt paa hvad han vilde gjøre, og at han kom til dette møte fuldt paa det rene med hvilken lod skulde bli de sammensvorne til del². Og det er heller ikke i og for sig selvmotsigende at Cicero er besluttet paa den strengeste straf over de sammensvorne, men paa samme tid ønsker at la senatet faa hele ansvaret; at Cicero handler saa raskt, skulde ogsaa netop tyde paa at han paa forhaand hadde gjort op sin plan, særlig naar man tar i betænkning hvorledes en slik raskhet nu var nødvendig overfor de farer som truet baade indenfra og utenfra. Historien om varslet paa Bona Deas alter og Ciceros efterfølgende raadslagning med sin hustru, sin bror og vennen Publius Nigidius, slik som Plutarch³ og Dio⁴ beretter det, tyder jo ogsaa paa en paa forhaand opgjort plan fra Ciceros side, om i dette møte at faa besluttet den aller strengeste straf over de sammensvorne. Ti slike historier har naturligvis Cicero latt utbre for at vise at han ikke var saa ræd og ubeslutsom som hans motstandere vilde ha det til, og tillike for at smykke denne faste beslutning han var kommet til, med en slik guddommelig indvielse. I Dios fremstilling av disse mystiske begivenheter fremkommer de ogsaa uttrykkelig som begrundelse av den faste beslutning Cicero hadde fattet. Idet han nemlig forutsaa hvilket tungt ansvar han paatok sig ved de sammensvornes henrettelse, som ialfald kom til at skade hans popularitet uhyre, vilde han paa denne maate søke at bringe sin egen beslutsomhet i et smukkere lys overfor folket, mens han altsaa paa den anden side vilde befri sig for det værste ansvar ved at overlade hovedavgjørelsen over fangernes liv og død til senatet. Men i sin

¹ 37,36.

² Ad Att. XII. 21,1.

³ Cic. 20.

⁴ 37,36.

frygt kom konsulen da rigtignok ikke til at bli fuldt klar over at heller ikke paa denne maate, ved at dække sig bak senatet, kunde han opnaa den sikkerhet han eftertragtet. For da senatet forfatningsmæssig ikke var berettiget til at træffe nogen avgjørelse over slike forbrydere, saa maatte med rette alt ansvar falde tilbake paa konsulen selv¹. — Efterat Cicero har sammenkaldt senatet og indfundet sig der, gaar han frem paa sedvanlig vis, idet han som dagsorden opstiller (refert) straffen over de fangne catilinariere. Alle kilder stemmer, som vi har set, videre overens i at det var Silanus, consul designatus, som først blev opfordret til at avgi sin sententia, og at han uttalte sig for dødsstraf², sandsynligvis under paavirkning allerede paa forhaand av sin svoger Cato. Sallust bruker rigtignok her blot uttrykket «supplicium», hvilket imidlertid bare synes en liten unøiagtighet for «ultimum supplicium», idet vi jo har uttrykkelig vidnesbyrd for at Silanus's overgang til det mildere votum bestod i en «fortolkning»³ av det tidligere strenge votum, og at hans forklaring av «den yderste straf» da var at den for en romersk senator kun kunde bestaa i fængsel⁴. Imidlertid kan det naturligvis ikke være tvil om at Silanus da virkelig mente «dødsstraf», og at den senere «fortolkning» kun var utflugt; baade Cicero⁵ og de avstemmende har efter alle kilders samstemmige vidnesbyrd⁶ oppfattet votumet som dødsstraf. De som sluttet sig til Silanus's votum, kan man da gaa ut fra var alle konsularerne, de som stemte nærmest efter ham, og for Cicero har det været en stor lettelse og senere en trøst⁷ at alle disse mægtige støttet hans politik.

Efterat alle konsularerne har votert i samme retning, kommer turen til prætorerne, blandt hvem Cæsar maa ha været en av de først adspurte som designert prætor, og ialfald før sin kollega, Quintus Cicero. Med ham er den første meningsforskjel kommet til orde⁸, idet han umulig, selv med fare for at gjøre

¹ Cfr. Mommsen, Römische Geschichte, III, 6, pag. 189 ff.

² Sall. 50,4. Plut. Cic. 20 og Cat. min. 22. App. Bell. Civ. II, 5.

³ Suet. Cæs. 14.

⁴ Plut. Cic. 21, Cat. min. 22.

⁵ In Cat. IV, 4,7.

⁶ Plut. Cic. 20, Cat. min. 22 og særlig Cæs. 7; App. Bell. Civ. II, 5.

⁷ Ad Att. XII, 21,1; Or. Phil. II, 5,12.

⁸ Sall. 50, 4-5; Plut. Cæs. 7, Cat. min. 22 og Cic. 20; Dio 37,36; om Appians herfra avvikende fremstilling (Bell. Civ. II, 6) er talt før, og intet hensyn tas til den her.

sig mere mistænkelig end han allerede var, kunde tiltræ en saa streng straf. For det første var det jo nu hans bestemte opgave at motarbeide aristokratiet og hele dets politik, og dernæst kunde ikke han, som nylig ved at sætte i verk processen mot Rabirius hadde vist at han ikke anerkjendte senatets usurperte ret til at gi konsulen magt over liv og død, tiltræ en beslutning om dødsstraf for romerske borgere her i senatet, uten at han derved risikerte helt at miste sin førerstilling hos folket. Naar vi bortser fra Sallusts frie komposition, vet vi av Cæsars tale bare at han fremholdt tydelig den fremtidige hevn som vilde ramme dem der gik med paa en slik dødsdøm¹, og tillike at han sterkt betonet hvor uretfærdig og hvor stridende mot fædrenes skikke det var at la saa fornemme og ansette mænd henrette uten lov og dom, undtagen i ytterste nødstilfælde². Hos Sallust findes ikke disse momenter i Cæsars tale, i høiden kun nogle svake antydninger i den retning³; derimot har Sallust fremhævet hvorledes Cæsar paaberopte sig lex Porcia og «andre love»⁴, hvortil efter sammenhængen maa henregnes lex Sempronia⁵, som Cicero i sin tale⁶ forsøker at vise at Cæsar ikke kan anvende i dette tilfælde. Hvad Cæsars votum angaar, falder det i tre avdelinger: For det første skal de skyldiges eiendomme konfiskeres og sælges offentlig⁷. Dernæst skal de fangne selv holdes i lænker i de rikeste og mægtigste municipier⁸, som vilde bli strengt straffet, hvis nogen av de fængslede rømte⁹; det skulde overlates til Cicero at utvælge de municipier han ønsket til denne bevogtning¹⁰. Endelig maa ingen siden bringe forslag eller stille andragender til folket om de fangne, og den der gjør saa, skal anses som statsfarlig, med andre ord, fængselsstraffen skal være livsvarig¹¹. Paa dette sidste punkt avviker rigtignok Plutarchs vidnesbyrd om Cæsars

¹ Suet. Cæs. 14.

² Plut. Cæs. 7.

³ 51,15; 52,35.

⁴ 51,32; 51,40.

⁵ Ne de capite civium Romanorum injussu populi judicaretur.

⁶ In Cat. IV, 5,10.

⁷ Sall. Cat. 51,43; In Cat. IV, 4,8 og 5,10.

⁸ Sall. Cat. 51,43.

⁹ In Cat. IV, 4,8; Dio 37,36.

¹⁰ Plut. Cæs. 7 og Cic. 21; App. Bell. Civ. II, 6; In Cat. IV, 4,8.

¹¹ Sall. Cat. 51,43; In Cat. IV, 4,8, cfr. 5,10.

votum¹, som hos ham gaar ut paa at de sammensvorne kun skulde holdes i fangenskap indtil Catilina var beseiret, hvorefter man kunde dømme dem i ro og fred. Dette maa imidlertid være feilagtig, og skyldes vel en misforstaaelse fra Plutarchs side, muligens fremkommet ved en konfusion med Neros votum; Ciceros og Sallusts her likelydende vidnesbyrd, som jo ogsaa er førstehaands, maa paa dette punkt naturligvis foretrækkes. Nu hadde altsaa senatet at vælge mellem Silanus's strenge votum og Cæsars mildere, strengt nok som det ogsaa kunde synes at være, og overtalt ved Cæsars veltalenhet slutter særlig de av de følgende² som var mest bekymret for Cicero og ivrigst for hans vel³, sig til Cæsars votum. Baade Sallust⁴ og Sueton stemmer forøvrig overens i at betone at det ikke var alle de efterfølgende som sluttet sig til Cæsar, hvad man let kunde tro efter Plutarchs⁵ fremstilling, men at voteringen delte sig slik at det særlig var Ciceros venner som sluttet sig til Cæsars votum. At der paa den anden side endnu var nogle som sluttet sig til Silanus's votum, uagtet Cæsar ved sin tale saa avgjørende hadde vendt den almindelige stemning, har vel sin grund i at de ivrigste oligarker av de lavere rangklasser ikke godt turde forlate konsularernes votum, før det viste sig om ogsaa disse var paavirket av den nye stemning, — det som de jo ogsaa snart skulde faa visshet om. — Men hvad Cicero angaar, maatte det være en slem strek i regningen for ham at hans egne venner fulgte Cæsars votum, særlig hvis man gaar ut fra, som her er gjort, at han kom til senatet fuldt bestemt paa at faa dette overtalt til at dømme de fangne til døden. Derfor er det ogsaa særdeles naturligt at han i sin tale saa utførlig⁶ netop vender sig mot dem av sine venner som har git uttryk for en saadan bekymring for ham, hvis det strengeste forslag, dødsstraffen, blev vedtat. Det blir da ganske umulig at gaa ut fra, saaledes som Plutarchs fremstilling⁷ — men kun tilsyneladende — kunde gi anledning til at formode, at han har talt umiddelbart efter Cæsar. Naar man nu vil bygge

¹ Cæs. 7 og Cic. 21; saaledes ogsaa Appian (Bell. Civ. II, 6), som vel har fulgt Plutarch.

² Nemlig prætorerne og muligens lavere rangklasser (ædilerne).

³ Plut. Cic. 21; Suet. Cæs. 14.

⁴ 52,1.

⁵ Særlig Cæs. 8; saaledes ogsaa Dio 37,36.

⁶ Særlig 10,30 ff. foruten indledningen.
Cic. 21.

sine slutninger paa Ciceros tale, slik som den foreligger, er det en ørkesløs spekulation i det hele at ville paavise det som kan være lagt til eller trukket fra ved dens utgivelse; det eneste naturlige efter den foreliggende situation er, som før berørt, at grundtrækkene i den virkelig holdte tale er bibeholdt, men efterpaa utstyrt med en særdeles rik retorisk tilsætning¹. Gaar vi ut fra dette, kan vi lettest forstaa den ringe indflydelse den hadde selv paa Ciceros venner, og hvor meget det har været Cicero om at gjøre efterpaa at utstyre den tale, som var bekjendt for at ha gjort saa liten virkning, med al denne ytre glans. At i det hele Cicero her fandt det nødvendig at gripe ind med sin tale, har sikkerlig netop sin grund i at han saaledes følte sig svigtet av sine paalideligste tropper, og at stemningen vendte sig saa foruroligende sterkt henimot Cæsars votum, stik imot Ciceros egen plan. Og endnu værre end Cæsars votum maatte Cicero finde det at der fra hans egne endog fremkom antydninger² om en fremgangsmaate mot de fangne, der var betydelig mer lemfældig endda end det Cæsars forslag gik ut paa, nemlig at utsætte hele saken og for øieblikket bare at ha opmerksomheten rettet paa de overhængende farer, særlig i Rom selv, som skulde sikres ved forsterkelse av vakterne.

Nu har vi nævnt at efter Sallusts (og med ham Appians) beretning fremkom Tib. Nero virkelig med et slikt forslag, bestemt formulert, om at utsætte saken til vakterne var forsterket, hvortil saa Silanus sluttet sig. I sin tale nævner Cicero intet om et slikt forslag fra Neros side, endnu mindre om et frafald av Silanus, men betoner derimot uttrykkelig at der kun foreligger to forslag, Silanus's og Cæsars³. Vanskeligheten blir da at avgjøre, paa hvilket tidspunkt Neros forslag er fremkommet, og i hvilken forbindelse det staar til de røster Cicero siger er naadd til hans øre, om at utsætte saken til vakterne er forsterket. For at bringe dette paa det rene maa man gaa til en analyse av Ciceros tale som den foreligger, idet vi altsaa gaar ut fra at den ialfald i grundtrækkene er en virkelig gjengivelse av den som blev holdt, og ikke opfatte den som en retorisk fri digtning, slik som Sallusts prøvearbeider paa dette omraade, hans gjengivelse av Cæsars og Catos taler. Det motiv som da straks

¹ Cfr. Halms indledning til de catilinariske taler.

² In Cat. IV, 7,14: Jaciuntur voces etc.

³ In Cat. IV, 4,7: Video duas adhuc esse sententias etc.

møter en og som blir den ledende grundtanke like til slutten, er at Cicero saa sterkt fremhæver at senatet ikke maa ta hensyn til ham og den fare han er utsat for, likeoverfor det som statens velfærd kræver, naar den beviselig ved saa soleklare kjendsgjeringer er bragt i en slik fare. Efter den ordrike, men indholdsløse indledning i de tre første kapitler, blir de to forslag, Silanus's og Cæsars, veiet mot hinanden¹, og det sidste blir av Cicero bekjæmpet paa den meget fine maate at han likesom uten at ta bestemt parti overfor forslagene, ironiserer voldsomt over Cæsar personlig og hans votum. Det er som popularitetsjagt han vil ha dette forslag anskuet, og der mangler ikke paa skarpe og bitende utfald mot folkeførereren² fra ham som nu helt hadde gjort oligarkiets sak til sin egen. Bevisførelsen³ for at lex Sempronia her ikke kan anvendes overfor cives⁴, slik som Cæsar vil ha det til, viser jo ogsaa tydelig nok Ciceros mening paa dette punkt. Da han dernæst taler om Silanus's forslag⁵, laver han i sin let tilslørede iver for dette, et av sine smukkeste advokat-kunststykker, hvor han argumenterer at strenghet og den ytterste straf mot de fangne er saa langt fra at være grusom at en slik fremgangsmaate meget mere maa ansees som mild og barmhjer-tig — nemlig mot romerfolket! Dernæst⁶ er det han gaar over til at svare dem hvis ord om utsættelse av saken til vakterne er forsterket, er naadd til hans øre. Det som altsaa her slaar en, og som blir av vigtighet til avgjørelse av spørsmålet om Neros votum, er at Cicero, skjont der bare er to sententiae, tydelig vender sig til tre sider⁷, nemlig til Cæsars og Silanus's vota og til dem som av frygt for byens sikkerhet vil ha saken utsat og vakterne forsterket. Hele den lange argumentation han anvender mot disse sidste, gaar ut paa at romerfolket netop nu er fortrinlig utstyrt med beskyttelse og vakt i det store samhold og den skjønne enighet mellem alle stænder, men indeholder ikke

¹ Cap. 4.

² Specielt i 5,9: Cæsar følger «in re publica viam quae popularis habetur», og hans sententia er en «obses perpetuae in rem publicam voluntatis», som viser «quid interesset inter levitatem contionatorum et animum vere popularem, saluti populi consulentem».

³ 5,10.

⁴ «Qui autem rei publicae sit hostis, eum civem esse nullo modo posse».

⁵ Cap. 6.

⁶ Cap. 7—8.

⁷ Altsaa fordelt paa cap. 5, cap. 6 og cap. 7—8.

en eneste antydning om en positiv militær forholdsregel. Netop dette at han bruker saa mange ord for at gjendrive disse røster, viser at de for ham var av likesaa stor betydning som de to fremkomne sententiae, og at man her i virkeligheten stod overfor tre forskjellige alternativer. Idet nu Cicero fortsætter denne tankegang, formaner han saa¹ senatet til at benytte denne enestaaende gunstige anledning under en saa stor fare til at utrydde ondet ved roten, og han appellerer paany til senatorerne² om ikke at ta hensyn til ham selv, som har opnaadd saa stor gloria i denne sak at han intet kræver for sin aarvaakenhet uten deres taknemmelige erindring³. Fra først til sidst kommer altsaa hensigten frem, at faa senatorerne fra at slutte sig til Cæsar eller beslutte en utsættelse av bekymring for ham selv og for byens sikkerhet. Men alle de smukke ord dækker paa den anden side ikke over at Cicero av frygt for hevn fra folkepartiet og dets fører ikke turde ta aapent standpunkt for Silanus's forslag, saaledes at han har holdt sig til en slags svævende upartiskhet, hvor imidlertid hans virkelige hensigt kun altfor tydelig trær frem.

At Cicero med sin tale har gjort liten eller ingen virkning, kan man, som vi har set, med sikkerhet gaa ut fra, just fordi kilderne i det hele gir saa liten agt paa den, selv om vi bortser fra Sallust og de personlige grunde han hadde til at fortie talen. Det som vi kan gaa ut fra som givet, er at de avstemmende mellom Cæsar og Cato heldet i retning av Cæsars votum, og at derfor ogsaa de som stemte mellom Ciceros indgripen og Catos tale, ikke har forandret kursen synderlig. Nu er det jo ikke godt at vite paa hvilket tidspunkt Ciceros indgripen er skedd, men omstændighetene synes at skulle tale for at der hellere har stemt flere efter Ciceros tale før turen kom til Cato, end mellom Cæsars og Ciceros taler. Ti da efter Cæsars tale de voterende viri prætorii og endog Q. Cicero, som jo før møtet hadde opmuntret sin bror til den strengeste fremgangsmaate, nu slog ind paa den vei som Cæsar anviste, er det rimelig at tro at Cicero, ophidset av frygt ved denne nye stemningsbølge, saasnart som mulig har grepet ind for at faa stemningen tilbake til det oprindelige spor, men at hans anstrengelser har været forgjæves. De senere voterende, som kan ha været resten av prætorerne og ædilklassen, er

¹ Cap. 9.

² Cap. 10.

³ Cap. 11.

da mere og mere gaat i retning av Cæsars votum, og de vink som de først avstemmende prætorer har git om at de helst i det hele saa saken utsat for at faa truffet bedre sikkerhedsforanstaltninger, har faat stadig bestemtere uttryk. Derfor er det det passer godt at henlægge Neros forslag hit blandt disse senest voterende, fordi dette endelig engang formulerte til et bestemt votum det som saa mange nu hadde uttalt som det de helst saa blev gjort. Det er blit hævdet¹ at det passer bedre at henlægge Neros forslag til tiden allerede før Ciceros tale, og at det er hertil Cicero sigter med sit «Jaciuntur voces» etc.², altsaa til dem som frygter for at byens besætning ikke er sterk nok til at en streng beslutning kan fuldbyrdes, og som derfor ønsker utsættelse. I saa fald maa man da for at forklare Ciceros fremhævelse av at der kun foreligger to sententiae, gaa ut fra at Cicero ikke tok hensyn til Neros forslag som votum betragtet, saasom det faldt utenfor dagsordenen, der krævet et positivt svar paa det opstillede spørsmål. Til gunst for en saadan teori tjener vistnok at Cicero flere steder i sin tale³ ivrer for en hurtig avgjørelse, og at der er en tilfældig fjern likhet mellem Sallusts gjengivelse av Neros forslag⁴ og de ord som Cicero i sin tale siger er naadd til hans øre⁵. Men bortset fra det kunstige ved denne forklaring, er det dog bedre at ta Ciceros ord slik som de foreligger, nemlig at der er mange, o: blandt dem som har sluttet sig til Cæsars votum, som frygter for byens og hans egen sikkerhet og derfor ønsker utsættelse, hvad der gaar stik imot hans eget ønske om en hurtig avgjørelse for at benytte den øieblikkelige ophidselse til den strengest mulige straf. Skjønt nu disse Ciceros venner helst ønsket en utsættelse, tiltraadte de dog for øieblikket Cæsars votum, saaledes at den bestemte utformning av disse synsmaater først fremkom med Neros forslag efter Ciceros tale, da avstemningen fremdeles gik i samme retning som før. Ciceros tale maa altsaa ha gjort saa litet indtryk at den næsten maa siges at ha virket mot sin hensigt, idet den ved sin hule retorik har forværret hans sak baade hos hans venner og motstandere. Saaledes blir det let at forstaa hvilke «voces» det er han sigter

¹ Saaledes av Gertz i hans Catilina-utgave, motsat Halm.

² In Cat. IV, 7,14.

³ Spec. 3,6.

⁴ 50,4: — — qui de ea re praesidiis additis referundum censuerat.

⁵ 7,14: — — qui vereri videntur ut habeam satis praesidii ad ea quae vos statueritis hodierno die transigunda.

til, nemlig hans egne venners, derfor er det saa naturlig at han vil ha en hurtig avgjørelse, og derfor er det ogsaa saa let at gjennemskue disse blomstrende fraser om at der ikke er behov for flere vakter end den selve Romerfolkets loyalitet saa smukt gir¹. Det er vel forresten i det hele dette avsnit om de advarende røster der er naadd til hans øre, Cicero efterpaa har utsmykket mest for at dække over hvor litet indtryk disse talemaater gjorde paa forsamlingen, — saa litet at der endog efterpaa kunde fremkomme et forslag om at gjøre netop det Cicero fraraadet, og som paa det tidspunkt det fremkom fandt en gunstig mottagelse, og det særlig blandt Ciceros venner. Paa den anden side er det heller intet som taler for at det omtalte avsnit i talen skulde være tilsat senere; tvertimot vilde en saadan senere tilføielse være endnu mere kompromitterende for Cicero, naar man kjendte til Neros forslag og det øvrige som da foregik i senatet. Selv om Plutarch i sin Cicerobiografi² kortelig nævner at Cicero behandlet de to fremkomne forslag, er der ingen grund til at tvile paa at han ogsaa virkelig vendte sig til dem som ønsket en utsættelse, naar man intet kildested kan anføre for eller imot; det kommer ogsaa tydelig frem i Plutarchs ord her at talen ikke bidrog noget til at rokke Ciceros venner i deres beslutning. — Tib. Neros forslag er da fremkommet for at faa formulert til et positivt votum det som baade før og efter Ciceros tale de der voterte for Cæsars forslag, uttalte som sit principielle standpunkt, nemlig en utsættelse av saken. Dette forslag gav derfor meget godt uttrykk for stemningen paa den tid det fremkom, og kunde ha hat megen utsigt for sig; Cicero hadde jo med al sin retorik om at alle «godes» samhold var beskyttelse nok, ikke med et ord kunnet peke paa ordentlige militære forholdsregler i byen, tiltrods for alle sine vakter. Hvis vi nu betrakter dette Neros forslag nøiere, er det ikke godt at vite i hvad speciel hensigt det er fremkommet, da han er for litet kjendt til at man kan danne sig en mening om hans standpunkt³. Det mest sandsynlige er vel at han som cæsarianer vilde benytte stemningen til at faa saken

¹ Cap. 7—8.

² Cap. 21.

³ Mot den opfatning at Nero var cæsarianer, behøver ikke at tale at han sandsynligvis er den samme Tib. Nero, som tjente under Pompeius i sjørøverkrigen 67 (Flor. III, 6; App. Mithr. 95); for en saadan antagelse taler ogsaa at den Tib. Nero, som tjente under Cæsar i den aleksandrinske krig (Bell. Al. 25; Dio 42,40), rimeligvis var den omtalte Neros søn.

utsat til en tid da lidenskaperne var mere kjølnet, og at der saaledes kunde bli haab om at faa en mildere dom og en mere lovmæssig procedure, idet han omkring sit forslag kunde samle baade Ciceros venner og konsularerne, som her vilde faa en bekvem utvei til at gaa fra det votum de syntes tilbøielige til at ville forlate. Under denne forudsætning vilde ogsaa forslagets vedtagelse være en herlig chikane mot Cicero, hvilket naturligvis ikke kunde være cæsarianerne imot. Hvis vi derimot, med mindre sandsynlighed, gaar ut fra at Nero tilhørte oligarkpartiet, kunde forslaget tænkes at være tilskyndet av konsularerne for at faa den utvei de søkte til at forandre sit votum. Forslaget som i og for sig var meget fornuftig, vilde jo i det hele, hvis det blev vedtat, ha forebygget en ulovlig behandling av fangerne, og det var vel ogsaa fremsat i haab om at Cæsar vilde frafalde sit forslag til fordel for dette endnu mildere. Dette kan imidlertid ikke være skedd, da vi intet hører herom, og Catos tale jo er direkte rettet mot Cæsar og hans votum; Cæsar har vel frygtet at en domstol senere, under indtrykket av Catilinas aapne kamp mot staten, allikevel vilde holde fast ved dødsdommen. Hvilken skjæbne der nu blev Neros forslag til del, nævnes ikke i kilderne, og vi kan vel gaa ut fra at den stemningsbølge som reiste sig efter Catos tale, fuldstændig har overskyttet det, saa at det er blit ganske glemt, muligens ogsaa tat tilbake, hvis vi gaar ut fra at det blev fremsat under paavirkning av de konsularer som ønsket at forandre sit første votum, men som efter Catos tale for tredje gang skiftet standpunkt. Muligens det i øieblikket heller ikke har opnaadd saa stor virkning som forslagsstilleren ut av den daværende stemning haabet paa, idet vel Ciceros ivrigste venner, trods den ringe virkning av hans tale, ikke fandt at kunne gaa saa langt mot sin høvding som at forlate Cæsars votum til fordel for et andet, der maatte være Cicero endnu usmakeligere. Det som vi imidlertid med sikkerhet kan gaa ut fra, er at forslaget hadde sin betydning da det fremkom, just derved at det gav Silanus og med ham formodentlig mange av konsularerne den anledning de nu søkte, til at gaa fra sine tidligere vota, overbevist og skræmt som de var ved Cæsars tale. Denne deres overgang maa naturligvis, hvilke forudsætninger vi end gaar ut fra med hensyn til Neros forslag, være skedd efter Ciceros tale, som ikke indeholder den fjerneste antydning av en saadan overgang. Hvad der imidlertid i denne forbindelse fremdeles taler for at Neros forslag er fremkommet paa det tidspunkt vi her er gaat ut fra,

er at det eneste naturlige synes at være at Silanus's overgang til Neros votum er skedd umiddelbart efter dettes fremkomst, slik som stemningen da var i senatet. Cæsar hadde jo nu for den overveiende del vendt stemningen fra Silanus's forslag, og Cicero hadde ikke ved sin frygtsomme og vaklende holdning formaadd at vende den tilbake til det oprindelige spor. Silanus¹ har imidlertid ikke godt kunnet følge sin lyst straks og ta tilbake hvad han før har sagt, «quia mutare turpe erat»², men har saa netop i Neros forslag fundet en utvei til at «lenire sententiam suam interpretatione»³ og dermed gaat over til dette, slik som Sallust stadfæster det⁴. Hvad angaar konsularerne, som hadde stemt med Silanus's første votum, maa de ha fulgt ham i denne overgang, hvis de da ikke enkeltvis allerede var gaat direkte over til Cæsars votum, hvilket er mindre rimelig, da det vel ikke bare var for Silanus det var «turpe mutare». Imidlertid fremhæver baade Sueton og Plutarch⁵ i denne forbindelse kun Silanus selv, mens de for de andres vedkommende blot bruker høist almindelige og svævende talemaater, hvorav intet kan sluttet. Av Dio⁶ og Appian⁷ kan der heller ikke sluttet noget ganske sikkert, idet de bare i al knaphet anfører at nogen tok sine tidligere vota tilbake, uten at de spesielt nævner Silanus; men at de bruker ordet «nogen» skulde dog tyde paa at ialfald en del av konsularerne har fulgt Silanus i overgangen til Neros votum. Vi kan ogsaa gaa ut fra at det var under alle disse frafald at Q. Catulus⁸ har talt, idet han forgjæves har søkt at bringe sine kolleger blandt konsularerne og de andre som hadde fulgt Cæsars eller Neros votum, tilbake til Silanus's oprindelige. Men det blev først da M. Cato — da designert almuetribun — reiste sig og holdt sin flammende tale, at stemningen i det letbevægelige senat igjen snudde sig, slik at Catos forslag, en bestemt utformning av Silanus's oprindelige om dødsstraf, blev vedtat. Betegnende er det at Catos vrede umiddelbart først vender sig mot Silanus⁹, som jo ved sit frafald først

¹ Og med ham formodentlig konsularerne.

² Suet. Cæs. 14.

³ Ib.

⁴ 50,4.

⁵ Cic. 21 og Cat. min. 22.

⁶ 37,36.

⁷ Bell. Civ. II, 6. .

⁸ Plut. Cic. 21.

⁹ Plut. Cat. min. 23.

og fremst vilde blit ansvarlig, hvis stemningen helt hadde snudd sig til Cæsars forslag, da jo særlig han skulde ha styrket og konsolidert oppositionen mot forslaget istedenfor at gaa over til det.

Catos tale kan man ikke danne sig stort klarere billede av end Cæsars, da Sallusts gjengivelse av den ogsaa er en fri komposition, skjønt han her muligvis har holdt sig nærmere til den virkelige tale, hvortil der forelaa en saa god kilde som et ordentlig stenografisk referat¹. Et moment som vi vet sikkerlig maa være kommet sterkt frem i talen, er de direkte eller indirekte sigtelser mot Cæsar for at ha været deltager i sammensværgelsen, idet det er dette som særlig kommer frem i Plutarchs skildring av talen². Likesaa antyder Velleius Paterculus det samme, hvor han nævner denne tale³, og Appian⁴ siger endog at Cato ganske aapent og ufordulgt talte om denne mistanke mot Cæsar, mens de to før nævnte forfattere nærmest fremhæver at Cato mistænkeliggjorde Cæsar ved at antyde muligheten for slike sigtelser. Hvad Sallust angaar, maatte det være ham av særlig vigtighet at trønge tilbake det som i Catos tale direkte sigtet Cæsar for deltagelse i sammensværgelsen, likesom det under gjengivelsen av Cæsars tale gjaldt om at fremhæve dennes store egenskaper som hersker, hans mildhet og høisindethet. Bare en eneste gang i Sallusts fremstilling av Catos tale⁵ kommer der frem en mistænkeliggjørelse av Cæsar, men saa forbeholdent og dulgt at det næsten undgaar læserens opmerksomhet; saaledes opnaar Sallust sin hensigt, nemlig at gi den strenge og retfærdige Cato utseende av ikke at ha villet utslynge en saa graverende direkte beskyldning endog mot sin værste uven. — Det andet hovedmoment i Catos tale, hans lovtale over Ciceros optræden under saken, slik som vi kjender det fra Velleius Paterculus⁶ og Cicero selv⁷, som vel imidlertid har overdrevet Catos ytringer, og ofte siden har faat anledning til at gjengjælde hans ros⁸ — om det hører vi naturligvis ikke et ord hos Sallust. Selve Catos votum, som

¹ Ib.

² Ib.

³ II, 35,3.

⁴ Bell. Civ. II, 6.

⁵ 52,16.

⁶ II, 35,3.

⁷ Ad Att. XII, 21,1.

⁸ F. eks. Pro Sest. 5,12 og 28,61.

Nord. tidsskr. f. filol. 4de række. VI.

Sallust meget kortfattet resumerer¹ til at være «supplicium more majorum», maa ogsaa ha indeholdt godsconfiskation, idet Plutarch² fortæller at Cæsar efter vedtagelsen av Catos votum, dødsstraf, motsatte sig confiskationen av de dømtes godser, hvilket selvfølgelig maa ha hørt med til Catos sententia, da man jo ikke kunde opta dette punkt fra Cæsars forslag, som nu var helt ute av betragtning. Efter Plutarchs fremstilling begrundet Cæsar ogsaa sin motstand mot dette punkt med at det var ubillig at opta den strengeste del av hans eget forslag, naar man forkastet den mildeste. Da man her videre forsøkte at tvinge Cæsar til eftergivenhet, kaldte han tribunerne til hjælp uten at disse imidlertid efterkom opfordringen; men ved Ciceros mægling fik han sat sin vilje igjennem, saa at man frafaldt godsconfiskationen. Dette har da Sallust i det hele ikke villet nævne for at slippe at berøre denne for Cæsar pinlige episode, særlig at han hadde bruk for Ciceros hjælp til at faa gjennomført sin hensigt.

Den begivenhet som avsluttet møtet, den bekjendte historie om de unge ridders truende optræden mot Cæsar, fortællles litt forskjellig i kilderne. Sallust³ henlægger den til møtet den 4de dec., hvilket han tydeligvis gjør for at fremhæve skammeligheten av de bakvaskelser mot Cæsar som særlig L. Catulus og C. Piso hadde ført frem i dette møte, og som saaledes hadde forledet disse unge vindbentler, slik som Sallust skildrer dem, til at rette sine sværd mot den forfulgte uskyldighet, Cæsar. Det er saaledes like-saa liten grund til i dette stykke at tro Sallust mot de andre kilders angivelse som til at formode at den samme episode kan være skedd to gange, da der i det hele i virkeligheten ikke var nogen foranledning fra Cæsars side til denne ridders optræden i møtet den 4de dec. At begivenheten fandt sted 5te dec. efter avstemningen, er jo ganske naturlig, saa ophidset som stemningen da var, og saa forbitret flertallet maa ha været paa Cæsar, da han efter Catos tale endnu fastholdt sit forslag og selv efter avstemningen fortsatte sin motstand mot inndragning av de dømtes eiendomme. Efter Plutarchs fremstilling⁴ stimlet de unge mænd sammen om Cæsar, da han gik ut av templet, og blottet sine sværd mot ham, — slik som ogsaa Sallust fortæller det; men en

¹ 52._{ss}.

² Cic. 21.

³ 49,4.

⁴ Cæs. 8.

viss Curio kastet sin toga over ham og fik ham ubemerket ut, og Cicero vinket saa de unge folk tilbage. Man ser tydelig her hvorledes Plutarch har benyttet Cicero selv som kilde (formodentlig specielt mindeskriftet om konsulatet) ved at fremhæve den høisindethet som Cicero nu finder at kunne vise sin slagne motstander, karakteristisk for Ciceros fagter, naar han er mest henrykt over sig selv. Sueton¹ lar ridderne endog true Cæsar inde i salen, hvor de altsaa maatte være trængt ind ved at erfare det opstyr Cæsar ved sin haardnakkethet hadde voldt, saa at de nærmest omkringsittende vek undav, og kun nogen faa dækket ham, slik som Curio gjorde. Denne fremstilling er vel overdreven og bærer præg av at være hentet fra mundtlig tradition; men er det sandt som Sueton tilføier, at Cæsar ikke møtte frem mere i senatet det aar, har vi ialfald et avgjørende bevis for at denne begivenhet ikke kan være skedd i to paa hinanden følgende senatsmøter. —

Saaledes endte altsaa dette bevægede møte, hvor lidenskapene gik saa høit, og hvor stemningerne slog saa ofte om. Sjelden, endog i dette ærværdige og minderike senat, hadde tre saa store talere optraadt sammen for at kjæmpe for sine synsmaater, og derfor samler vor interesse sig ogsaa uvilkaarlig om disse tre, Cæsar, Cicero og Cato, mens de andre blir mer eller mindre statister i det store drama. Det er da intet under, at for eksempel Sallust, som hadde saadan sans for dramatisk utforming av det historiske stof, følte en saa stor interesse for dette møte og særlig for de taler som vi hører blev holdt — naar vi da bortser fra Ciceros, som nok hadde mest interesse for denne selv. Vi ser saaledes med Sallust i dette møte en av de store kollisioner mellem den gamle og den nye tidsaand, den gamle romeraand som nu holdt paa helt at forsvinde i den almindelige sedelige fordærvelse, og som med Cato som talsmand i en sidste kraftanstrengelse endnu engang vinder en øieblikkelig seir, og den nye tidsaand som, personificert i Cæsar, bragte med sig saa mange forhaabninger hos den nye slegt. Denne nye tid, hvor det gryende enevælde skulde komme som en forløsning fra al den forfærdelige forvirring og oppløsning, skulde jo ogsaa bringe den ro som sindene nu længtet saa efter, rigtignok for bare igjen at fremkalde nye skuffelser, idet de nye former ikke formaadde at skape den indre sedernes revolution som alene kunde bringe frelse.

¹ Cæs. 14.

Men midt imellem disse to strømninger ser vi, som et billede av selve den usikre, rotløse tid, Ciceros lidenskapelige, stemningsfylgte skikkelse, han den nye mand, som aldrig helt kunde løs-rive sig fra det miljø han var utgaat fra, og aldrig helt assimileres i det adelsstolte, grundkorrupte oligarki han stræbte op til. Slik var selve tiden, urolig og omskiftelig i alt, kun klar naar det gjaldt egennyttig vinding, og derfor saa villig til at følge den mand som hadde talt sidst og talt bedst, uten at bry sig om de meninger og stemninger som hadde været raadende bare nogle øieblikke før.

Litteratur: Mommsen: Römische Geschichte III. — Neumann: Geschichte Roms während des Verfalles der Republik. — Schanz: Geschichte der römischen Litteratur. — Lange: Römische Alterthümer. — E. v. Stern: Catilina und die Parteikämpfe in Rom 66—63. — Boissier: La conjuration de Catilina. — C. John: Die Entstehungsgeschichte der catilinarischen Verschwörung. — Ed. Schwartz: Die Berichte über die catilinarische Verschwörung (Hermes 32). — Utgaver av Sallusts Catilina av Dietsch, Gertz, Müller, Jacobs-Wirz; av de catilinariske taler av Halm o. fl.

Til Platons Stat.

Af

H. Holten-Bechtolsheim.

1. De racehygiejniske Regler.

Efter at Sokrates i Begyndelsen af 5te Bog af Staten har klaret «den første Bølge» og vist, det var mest naturligt, om Mænd og Kvinder af Vogterklassen fik samme Opdragelse og samme Ret til at beklæde Stillinger i Staten, gaar han (457 D) over til «den anden Bølge», nemlig det langt vanskeligere Spørgsmaal om de Regler, der bør gælde for Vogterklassens Forplantning og Forholdet mellem Forældre, Børn og Søkende. Det gælder om at skabe en saa sund og dygtig Slægt som muligt, og ligesom Hundeopdrættere udtager de bedste Dyr til Tillægsdyr, skal Statens Embedsmænd afgøre, hvilke Mænd og Kvinder der kan bruges til Forældre, og hvilke af de fødte Børn der skal opfores eller skaffes af Vejen som ikke tilstrækkeligt levedygtige.

Platon deler Vogterne i 3 Aldersklasser, nemlig: a) de yngre, b) de i den kraftige Alder, hvor de skylder Staten at sætte Børn i Verden. For Kvinder regnes denne Alder fra det 20nde til det 40nde Aar, for Mænd fra det 25nde til det 55nde Aar. Endelig c) de ældre (460 E—461 C). Platon giver visse Regler for Forbindelsen mellem Mænd og Kvinder af Klasse b og c, men ofrer ikke den yngre Klasse a nogen særlig Omtale, hvad der er mærkeligt, da i et sydligt Klima Mænd er kønsmodne, inden de er 25 Aar, Kvinder, inden de er 20. Dog omtaler Platon i 461 A som noget selvfølgeligt, at ogsaa en νεώτερος — altsaa en Mand af a-Klassen — kan staa i et erotisk Forhold, og 460 E siges de 25-aarige Mænd allerede at være naaet udover «den fyrigste Løbekraft», et digterisk Sportsudtryk, der lyder bedre end det danske «løbe Hornene af sig», men ligesom dette betegner et

Standpunkt, hvor Mennesker, som de er flest, ofte vil have en Del Erfaringer — ogsaa erotiske — bag sig.

Vi begynder med Klasse b, d. v. s. de, der alene har Pligt og Ret til at skaffe Staten Børn. Brudgom og Brud føres sammen under saa festlige Former som muligt. *δῆλον δὴ ὅτι γάμους τὸ μετὰ τοῦτο ποιήσομεν ἱερὸν εἰς δύναμιν ὅτι μάλιστα* (458 E) med en tydelig Allusion til det religiøse *ἱερὸς γάμος*. Cf. 459 E: *ἐορταί τινες νομοθετητέαι ἔσονται, καὶ θυσίαι καὶ ὕμνοι ποιητέοι τοῖς ἡμετέροις ποιηταῖς πρέποντες τοῖς γιγνομένοις γάμοις*. De sejrende Krigere, der vender hjem, svulmende af Livskraft, skal særligt bruges som Fædre, 460 B. Der er intet ægteskabeligt Samliv paa Livstid; Udtryk som *τοὺς ἀρίστους ταῖς ἀρίστοις συγγίγνεσθαι ὥς πλειστάκις* (459 D) og *ἐξουσία τῆς τῶν γυναικῶν συγκοιμήσεως* (460 B) viser, at Forældrene parres og derefter skilles, ganske som i Dyreverdenen. Det er jo ogsaa fra det rationelle Dyretillæg, at Platon har hentet sine Ideer til en rationel Racehygiejne i sin Idealstat.

Platon forlanger, som allerede nævnt, at de bedste Mænd og Kvinder hyppigst skal paatage sig denne Samfundstjeneste, men omtaler ikke, hvorledes de ledende Embedsmænd ved den af dem kontrollerede Lodkastning udtager de paagældende. Der maa dog tænkes visse Indskrænkninger. Lad os tænke os, at en meget fortræffelig Mand 26 Aar gammel faar en meget fortræffelig Datter. 20 Aar efter er den 46aarige Mand og den 20aarige Datter maaske Statens fortræffeligste Mand og Kvinde; men det kan dog ikke være Platons Mening, at Fader og Datter skal forenes med hinanden. (Mere herom senere.)

Platon omtaler to Bestemmelser om denne Aldersklasse, som er Opmærksomhed værd, baade ved hvad de nævner, og hvad de udelader. Hvis en Mand af a- eller c-Klassen faar Barn med en Kvinde af b-Klassen, eller en Mand af b-Klassen faar Barn med en Kvinde af samme Klasse uden at være ført sammen med hende under højtidelige Former, da er dette en Forsyndelse mod Staten, der tror at faa en ny Borger, avlet efter højtidelig Ritus, men i Stedet faar en Bastard. Derimod omtales det ikke som syndigt, at en Mand af b-Klassen træder i Forhold til en Kvinde af a- eller c-Klassen. For at b-Klassen kan holdes ren, er det nok, at Kvinderne overholder Loven, med Mændene er det ligegyldigt.

Vi gaar nu over til Klasse c, Mændene over 55, Kvinderne over 40. Disse, der har aftjent deres Pligt til at være Forældre, maa forbinde sig (*συγγίγνεσθαι*), med hvem de vil; dog

maa en Mand ikke træde i Forhold til *θυγατρὶ καὶ μητρὶ καὶ ταῖς τῶν θυγατέρων παισὶ καὶ ταῖς ἄνω μητρὸς* og en Kvinde ikke til *νιῒ καὶ πατρὶ καὶ τοῖς τούτων εἰς τὸ κάτω καὶ ἐπὶ τὸ ἄνω* (461 B—C). Reglerne ser ved første Øjekast meget udtømmende ud, men er det ikke. Der staar trods al Udførlighed intet om, at en Mand ikke maa indgaa Forbindelse med sin Søns Hustru eller Datter, eller sin Faders Moder, eller en Kvinde med sin Datters Mand eller Søn, eller sin Moders Fader, eller Brødre med Søstre — noget som Platon selvfølgelig ikke vilde tillade. Hvis man dernæst tænker sig blot et praktisk Exempel i Overensstemmelse med de af Platon givne Regler, kommer man ud i det rent absurde. En Mand er 55, naar han træder ind i Klasse c; men det forbydes ham at have Omgang med sin Moder, der mindst maa være 21 Aar ældre, altsaa 76, og atter med dennes Moder, der mindst maa være 97. Sligt forbyder sig af sig selv, og ingen Lovgivning kan være saa urimelig, at den opstiller saadanne Regler. Disse Bestemmelser maa principielt høre andet Steds hen end til Klasse c. Men hvor?

Som allerede antydet, kan der ikke være Tvivl om, at Platon ogsaa maa tænke sig visse Regler gældende for Klasse b og Klasse a, hvilken sidste Platon ikke skænker nogen speciel Omtale, men om hvilken han blot antyder, at ogsaa dens Medlemmer lever i Kønsforbindelser. Naar det derfor hedder om Klasse c i 461 B: *ὅταν δὲ δῇ αἱ τε γυναῖκες καὶ οἱ ἄνδρες τοῦ γεννᾶν ἐκβῶσι τὴν ἡλικίαν, ἀφήσομέν που ἐλευθέρους αὐτοὺς συγγίγνεσθαι ᾧ ἂν ἐθέλωσι, πλὴν θυγατρὶ κτλ.* som allerede anført ovenfor, saa vil dette sige, at med det fyldte 40nde og 55nde Aar fritages Kvinder og Mænd for deres Forplantningstjeneste for Staten og de specielle Regler, de skal følge i disse Aar, for saa at forpligtes til alene at overholde de almindelige Grundlove for Forbindelser mellem de to Køn, der gælder baade for Klasse b og c og for Klasse a fra den Tid, disse unge Mænd og Kvinder er kønsmodne, og indtil de er gamle nok til at indtræde i Klasse b. Under disse Forudsætninger bliver der Mening i at forbyde en Søn (paa f. Ex. 20 Aar) at have Forbindelse med sin Moder (paa f. Ex. 41); eller en Fader paa 66 med sin Datter paa 40 eller med dennes Datter paa 19. Ogsaa i vore moderne Samfund finder jo nu og da saadanne Blodskamsforhold Sted, og Lovgivningen har sat Straffe derfor.

Herimod strider ikke, at det kun tilkommer b-Klassens Mænd og Kvinder at sætte Børn i Verden. Platon skelner mellem de

kønslige Forbindelser og Børnefødsler. Det første er tilladt Mænd og Kvinder af Klasserne a og c, naar de overholder de almindeligt gældende Indskrænkninger for nærbeslægtede, og naar de sørger for, at der ingen Børn fødes; sker dette, skal man skaffe et saadant Barn af Vejen — *τιθέναι, ὥς οὐκ οὔσης τροφῆς τῷ τοιούτῳ* (461 C); b-Klassens Mænd og Kvinder skal søge at sætte Børn i Verden, naar Embedsmændene fejrer de højtidelige Statsbryllupper; uden for denne Forplantelsespligt har b-Klassens Mænd utvivlsomt Tilladelse til at omgaas Kvinderne af Klasse a og c, naar der blot sørges for, at ingen Børn kommer til Verden. At b-Klassens Kvinder med lignende Forbehold skulde have Ret til at indgaa Forbindelser med Mænd af Klasserne a og c, er vel lidet sandsynligt.

Man maa indrømme, at Platon ikke giver sine Regler med stor Udførlighed, men dog tydeligt nok til, at man kan danne sig et Skøn om, hvad han mener. Hovedtankerne er, at Staten hverken interesserer sig for at værne om en Ægteskabsinstitution eller i al Almindelighed for Mænds og Kvinders indbyrdes Forhold; Staten forlanger kun sunde Børn og paalægger ikke Forældrene andre Baand end dem, der er nødvendige for at opnaa dette. Hjemmet betyder for Platon intet, det eksisterer slet ikke i hans Vogtersamfund; men Staten er alt. Derfor kan vel Kvinderne i Klasserne a og c frit omgaas, hvilke Mænd de vil i alle 3 Klasser, Mændene i Klasserne a og c Kvinderne i a og c, Mændene i b omgaas Kvinderne i a og c, naar de selv vil, og i b, naar Embedsmændene vil. Kvinderne i b maa vel kun omgaas Mændene i b, naar Embedsmændene vil. Det stærkeste Baand lægges saaledes paa Kvinderne i Klasse b; men saaledes maa det være. Om en Klasse eller Stamme holdes ren, beror mere paa Kvinderne end paa Mændene. Her er et Punkt, hvor det følger af Sagens Natur, at Platon i Virkeligheden ikke godt kan stille Mænd og Kvinder helt lige.

2. Søkendeforholdet.

Da Hjemmet ikke eksisterer, men Børnene opdrages i Fællesskab ved Statens Omsorg, uden at de paagældende Forældre kender deres eget Afkom, bliver det af Hensyn til den Forplantelsespligt, der engang vil komme til at paahvile Børnene, af Vigtighed at faa Regler for, hvem der skal gælde for Søkende. Det Sted hos Platon, man er gaaet ud fra ved Besvarelsen af dette Spørgsmaal,

staar 461 D: *τὰ δ' ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ γεγονότα, ἐν ᾧ αἱ μητέρες καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν ἐγέννων, ἀδελφάς τε καὶ ἀδελφούς* (det er mig ikke klart, hvad man efter den hidtil gældende Oversættelse kan supplere som Subjekt og Verbum). Man har opfattet disse Ord saaledes, at alle de Børn, der fødtes i den Tid, Forældrene stod i de forplantelsespligtige Aargange, skulde betragtes som Søkende, der ikke maatte gifte sig med hinanden. Et Par Exempler vil imidlertid vise, hvor urimelig en saadan Lov vilde være. Hvis en Mand paa 26 Aar faar en Søn, vil alle de Børn, der fødes, til Faderen er 55, være dette Barns Søkende. Først naar Sønnen er 29 Aar, kan der fødes en Pige, med hvem det tillades ham at faa Børn. Da hun skal være 20 Aar, inden hun maa forbinde sig med en Mand, bliver hendes Brudgom imidlertid 49. Dette er jo ganske urimeligt. Værre er det, hvis den 26-aarige Mand faar en Datter; hun vil nemlig blive 29 Aar, inden hendes Brudgom kan fødes; da han skal være 25, naar Forbindelsen indgaas, er hun imidlertid blevet 54 og altsaa 14 Aar for gammel. Selv om Faderen er 40 Aar, bliver det galt for en Datter. Hun er nemlig 15 Aar, inden hendes Fader bliver 55, og hendes Brudgom kan fødes; derefter skal hun vente 25 Aar, til han bliver gammel nok; men saa er hun blevet 40 og for gammel til Ægteskab. Ferguson, der i en Artikel i *The Classical Quarterly* for Oktober 1916 har behandlet disse Spørgsmaal, gør opmærksom paa den Udvej, at vedkommende Søn eller Datter, der er saa uheldig at have unge Forældre, kunde komme uden om disse Bestemmelser ved en Forbindelse med en Kvinde eller Mand, der var et eller to Aar ældre end de selv og følgelig født, før Faderen naaede den forplantelsespligtige Alder. Platon selv antyder, at der kan dispenseres fra disse Bestemmelser, med Ordene: *ἀδελφούς δὲ καὶ ἀδελφὰς δώσει ὁ νόμος συνουκεῖν, ἐὰν ὁ κληρὸς ταύτῃ συμπίπτῃ καὶ ἡ Πνθία προσαναιρῇ* (461 E). Men man fristes til at indvende, at naar der skal saadanne Krumspring til for at komme uden om en Lovbestemmelse, der meget ofte maa kunne have haft Betydning i det praktiske Liv, ligger det nær at prøve paa at finde en anden Løsning af Spørgsmaalet.

Tallet af Vogterklassens Medlemmer, i hvert Fald af Mændene, skal saa vidt muligt være konstant (460 A). Altsaa skal hvert Forældrepar efterlade sig 2 Børn; da imidlertid nogle af Børnene skaffes af Vejen straks efter Fødslen som ikke tilstrækkeligt levedygtige, andre dør af Sygdom eller falder som unge i Krigen, maa hvert Forældrepar sætte f. Ex. 4 Børn i Verden.

I Løbet af de 20 og 30 Aar, hvor Kvinder og Mænd staar i Klasse b, skal de kun 4 Gange deltage i et Statsbryllup. Uden for disse Terminer maa de overhovedet ikke faa Børn, og i hvert Fald Mændene lever sikkert frit som Mændene i Klasse a og c. Det antydes af Platon ved Udtrykket *τοὺς ἀρίστους ταῖς ἀρίσταις συγγίγνεσθαι ὥς πλειστάκις* (459 D), at Staten ret ofte lader afholde saadanne Bryllupper, hvoraf følger, at Tallet af de deltagende Mænd og Kvinder kan blive lille, f. Ex. 10 Mænd og 10 Kvinder. Der vil da normalt fødes 10 Børn, der skal betragte alle de 10 Mænd som Fædre, alle de 10 Kvinder som Mødre og hinanden som Søsken. De Børn, der fødes af andre Forældre i en anden Termin, er indbyrdes Søsken, men ikke Søsken med den første Gruppe.

Men da hvert Forældrepar gennemsnitlig deltager i 4 Statsbryllupper, bliver Spørgsmaalet, hvorledes Forholdet bliver mellem de 4 Grupper af 10 Børn, der sættes i Verden af de 10 Forældrepar. I hver Gruppe er jo hvert af de 10 Børn kødelig Broder eller Søster til et af Børnene i hver af de 3 andre Grupper. Man maa da slutte, at Platon betragter alle de 40 Børn som Statssøsken, der saaledes bestaar af virkelige Søsken og af Terminssøsken. Halvdelen af de fødte 40 Børn regnes imidlertid at gaa ud ved Døden, og der bliver da sluttelig, efter at de 10 Forældrepar har opfyldt deres normale Forplantelsespligt, kun 20 «Søsken» tilbage, som med Lethed kan finde hver sin Mage, selv om man ikke vil benytte Platons Dispensation, som naturligvis kun kan gælde Terminssøsken, ikke Hel- eller Halvsøsken; disse sidste fremkommer, naar det ikke bliver de samme Forældre, der parres hver Gang.

Beviset for, at denne Opfattelse er den rigtige, gives af Platon selv, thi hans Ord i 461 D kan kun forstaas, naar de læses ud fra det her udviklede Synspunkt. De lyder: *ἀφ' ἧς ἂν ἡμέρας τις αὐτῶν νυμφίος γένηται, μετ' ἐκείνην δεκάτῳ μηνὶ καὶ ἐβδόμῳ δὴ ἂν γένηται ἔκγονα, ταῦτα πάντα προσερεῖ τὰ μὲν ἄρρενα νείεις, τὰ δὲ θήλεα θυγατέρας, καὶ ἐκεῖνα ἐκείνον πατέρα, καὶ οὕτω δὴ τὰ τούτων ἔκγονα παίδων παῖδας καὶ ἐκεῖνα αὖ ἐκείνους πάππους τε καὶ τηθάς.* De første af disse Ord gælder den Mand, der er udtaget til et Terminsbryllup, og kan ikke forstaas om en Mand, der bliver 25 Aar og dermed indtræder i den forplantelsespligtige Alder; de sidste Ord fra *καὶ οὕτω* er en naturlig Tillægsbestemmelse om Børnebørnene. Dernæst fortsættes: *τὰ*

δ' ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ γεγονότα, ἐν ᾧ αἱ μητέρες καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν ἐγέννων, ἀδελφάς τε καὶ ἀδελφούς. Det underforstaaede Verbum er προσερεῖ; Subjektet er ἐκεῖνα, dog ikke det ἐκεῖνα, der staar foran αὖ ἐκείνους, og som gaar paa Børnebørnene, men det ἐκεῖνα, der staar foran ἐκεῖνον πατέρα, og som gaar paa de Børn, der fødes efter det Statsbryllup, hvortil der sigtes med de første af de anførte Ord. Disse Børn «vil kalde de Børn, der allerede er blevet fødte (ved en tidligere Lejlighed) paa den Tid (i den Termin), da deres Mødre og Fædre var udtaget til at avle, for Søstre og Brødre».

3. ὥστε, ὁ νῦν δὴ ἐλέγομεν, ἀλλήλων μὴ ἄπτεσθαι ἀδελφοὺς δὲ καὶ ἀδελφὰς δώσει ὁ νόμος συνοικεῖν, ἐὰν ὁ κληρὸς ταύτῃ συμπίπτῃ καὶ ἡ Πυθία προσαναιρῇ.

Disse Ord indeholder Afslutningen af den foregaaende Udvikling, hvor der har været omtalt 2 forskellige Ting, nemlig at ingen Mand eller Kvinde maa træde i Forbindelse med en kvindelig eller mandlig Ascendent eller Descendent, og yderligere har været givet Regler for, hvem der skal gælde for Ascendenter og Descendenter. Til dette sidste Punkt er der knyttet en Oplysning om, hvem der skal betragtes som Søkende, og man mangler da nu blot en Meddelelse om, hvorledes Reglen skal være for det indbyrdes Kønforhold mellem disse «Søkende».

Slutningsbemærkningen i 461 E faar imidlertid en fyldigere Form, idet Platon ikke blot giver Reglen for «Søkende», men — for Parallelens Skyld — gentager i al Korthed, hvad han allerede engang har sagt om Ascendenter og Descendenter. Reglen for Søkende gives med Ordene ἀδελφοὺς κτλ. Ordene ὁ νῦν δὴ ἐλέγομεν, ἀλλήλων μὴ ἄπτεσθαι maa gælde Ascendenter og Descendenter. Her savner man et Subjekt til ἄπτεσθαι; men dette faas let ved at læse ἃ νῦν δὴ ἐλέγομεν og tage hele Sætningen som Grundled til ἄπτεσθαι. ἃ νῦν δὴ ἐλέγομεν betyder: de Slægtled, vi lige nu nævnede, nl. Ascendenter og Descendenter. Ganske paa samme Maade staar i Begyndelsen af D: πατέρας δὲ καὶ θυγατέρας καὶ ἃ νῦν δὴ ἔλεγες πῶς διαγνώσσονται ἀλλήλων;

At man ikke maa gifte sig med en Ascendent eller Descendent, er allerede tidligere sagt. Det væsenlige, der nu skal

siges til Slut, er, at «Brødre» og «Søstre» (d. v. s. Termins-søskende, ikke kødelige Søskende) maa gifte sig med hinanden i visse Tilfælde. Man kunde da underordne det første Led og oversætte: Og mens saa de Slægtled, som vi lige nu nævnede, ikke rører hinanden, vil Loven, hvad Brødre og Søstre angaar, kunne tillade disse at leve sammen, hvis Lodkastningen falder saaledes ud, og Pythia sanctionerer det».

Helges Prinsesse Svåvå = Eider = den svebiske Flod (hos Ptolemæos).

Av Johannes Neuhaus.

Til lettere Forstaaelse først dette: når man kan sætte Angel (= det gamle Land = Sinlendi) som det forfaldende Rige i Østjylland, hvorfra Jyder drog ud, selv trykket av en ny Indvandring østfra, så er der her vundet en Grund, som der kan bygges videre på til Oplysning for gammel nordisk Historie.

Vi så, hvad Sillende betød, og at dette Navn intet har med Sælland at gøre; dette derimod var at sætte lig Formen hos Thietmar (Selon) trods det manglende d, der dog forresten ikke rigtig manglede, da Texten lød: in pago qui Selon dicitur; her kunde forved d i dicitur let et andet d blive borte. Heller ikke var Formen med o urovækkende, ti den gamle Lyd for o (u-omlydt a) lå mellem o og u, som jo let gennemskueligt ses av de slaviske Former fra den Tid i det kassjubiske Gdonsk = Danzig og det polske Dunin (13. Årh.), der er en ganske nøiagtig Efterdannelse av dansk i Hunkønsformen dōnsk med -in = -sk til at betegne Medlemmet av et Folk.

I Overleveringen om Udvandringen fra Angel støder det nu først den, der ellers ved Besked, at Jyder og Sakser er nævnt sideordnet. Sakser var noget nyt, enten noget helt nyt (tilvandret) eller ny Benævnelse for noget gammelt.

Det er således at forstå: Sveber var ved at forsvinde helt nord på, i Århundreder havde Hovedmassen alt været langt syd på mellem Elbe og Rhin. Der har vel været Pavser i Bortflytningen, men endnu efter Folkevandringens Afslutning vandrer Svaber kommende fra de gamle Bopæle ind i Mellemtyskland (7. Årh.). De hed Nordsvaber.

Fra kort før 300 optræder Sakserne, deres Kraft er vældig henimod 400, og de har før Jyders Udvandring kæmpet mod disses Forposter ved Eider.

For disse Folk sydlig for Eider gjaldt fra ældgammel Tid den svebiske Fællesbenævnelse, der jo også omfattede Jyder = Angler, men den ny Benævnelse Sakser trængte med de nye Krigerskarer frem. Det angelske Rige har i Sandhed ved 400 kæmpet med svebiske Sakser. Også her har Tacitus vidst Besked. Kun vi har ondt ved at læse ham.

Vi har Widsiths historiske Vidnesbyrd om, at Jyder = Angler stod mod Sveber, og det kan bevises, at Sakser i Forholdet til Jyder er trådt i Svebers Sted (jvfnr. Swerting mod Frode).

Midtpunktet for disse Folkebrydninger i ældgammel Tid (Folkevandringstiden) var Eider, der da hed Svebernes Flod. Så havde den heddet fra Århundreder før Kristus. Den hørte op at hedde det fra det 5. Årh. Klassikerne ved herom fuld Besked, de kender svebiske Angler og svebiske Barder omkring den svebiske Flod: Swābā.

Endnu Widsith har Mindet om det gamle Forhold, da den var Grænseflod mellem Sveber og Angler. Så havde det længe været, men Sveberne opløste sig, selve Anglerriget forfaldt, den gamle Befolkning udvandrede, en ny indvandrede og skabte en ny Udvikling ud fra Slien.

Det svebiske Navn måtte uddø, selv nu i 5. Årh. var kun Rester tilbage av den gamle Glans. Andre Navne trådte frem: Sakser syd for, Jyder nord for Floden. Selve Floden skifter Navn. Vi drømmer vel stadig om, at Eider var den gamle Grænseflod mellem godt og ondt og tror at kunne bevise det så let som Fod i Hose. Men det er dog galt. Den svebiske Flod var Grænse mod Angler. Dette vedrører ikke dansk Historie. Denne træder først ind, da Sli kommer frem. I Forholdet til Eider er dansk først sat ind for jysk.

Vor Udtale Eider er et sørgeligt Vidnesbyrd om dette. Og dog er det den danske Søkonge Helge, der endnu når at bringe det gamle Navn hjem, før det går under. Han kæmper østfra kommende på og om Svava, hvad Under da at Sagnet gjorde den sagnomhyllende Å til den høit attråede Elskede.

Men så fast er dog trods Udtalen denne Flod vævet ind i jysk-dansk Historie, at vi slæber rundt med 10 forskellige Former, 7 forskellige Kulturkredsers Navne, for den, uden at dog en Dansk bryder sig en Døit herom eller ser den vidunderlig rige Forhistorie heri.

Så interessant det end var at forstå Sillende, det var dog et nyt Ord, først skabt kort før 500 i svebisk-saksisk Mund, men Eiders gamle Navn forudsætter langt høiere Ælde.

Svebernes Flod hed i Gammelgermansk *Suēbō ahwa*, og hertil svarer nøie Sváva i oldislandsk Form.

I Overleveringen (Helgekvædet) er Sváva Datter av Kong Eylime, Frieren er Helge. Skuepladsen er Svávaland.

I Kvindeskikkelsen kan ikke blæses Liv, men Form og Omgivelser viser Veien til Forståelse. Den fagre Prinsesse var Floden, hvor den første Danske sloges med svebiske Stammer, fornyet med saksisk Blod.

Navnets Betydning svandt, tilbage blev i den høinordisk romantiske Omskrivning Sváva, den deilige Prinsesse, og nord for Floden Schwabstedt. Både nord og syd for Floden ændredes Befolkningsforholdene, og Floden fik et nyt Navn. Dette blev ikke givet den av Folk nord- eller østfra men av sydfrakommende.

Betegnelsen var slående: Døren ud til Øerne. Om 800 lød i samme Sprog Formen *Egi-dora* (*Aegidora*) opstået av **agwjō dora*.

Denne holder sig endnu efter 1200 i hele det dansk-saksiske Område: Svend Ågesen *Egdore* (= Ad. av Br.), Helmold *Eg(e)dera*, Arnold av Lybæk *Egdora*. Men Nordisk har Tag i denne Form, og vi finder derfor iblandt i Oldislandsk *Egðerá* eller *Egð-á*. Den tilsvarende danske Form er Rimkrønikens *egdher* (*eghders stadh*), *eghernæ flodh*. Her spiller Artiklen med ind: *Egder-n* og de adjektiviske Dannelser på *-ern*. Denne danske Form fortsætter sin Udvikling og har tidligt nået Stadiet *Eir*, som det ses hos Sakse i *Eyr* (med to andre jyske «Fyrster» *Heske* og *Ler*).

Ved denne Udvikling spillede det en Rolle, at den fremmede Form var *Eidora*, *Eidria*, ti for *Egdora* står ofte *Eydora* (Sakse *Eydorus*); Ann. Nestved. *Hegdora*, *Heydora*.

Den stedlige saksiske Udvikling gik ud fra dansk *Egder* > *Eger* og fik *Ecker-n*, der endnu ses i *Eckern-föhrde* (*Egernfjord*).

På et givet Tidspunkt har altså den danske Form haft Overvægt og påtrykt den saksiske sit Præg. En Fortsættelse ses i *Eckelnflörd*, der bl. a. findes i den danske *Encomion*. Alt Thietmar av Merseburg havde *gg* = gammelt *g*: *Heggedor*.

Den stedlige Udvikling nord for Floden tog under Tryk av østdansk (svensk) Sprog Formen *Eider*, der i mange Århundreder

blev den almindelige. Vald. Jordeb. Eydaer; den almindelige latinske Form Eydria.

Så tidlig var Eider fast og udbredt Form, at en Videreudvikling i dansk Ånd var mulig, så at Eder kunde foreligge. Den bruges endnu av Vedel i hans Oversættelse af Sakse. Men på tysk Grund findes Edera alt 1149. Men overalt hvor Eder var sikker, var en ny stedlig jysk Udvikling på sin Plads, og vi finder derfor også Ideren (hos Huitfeldt).

Floden spillede jo i vid Forstand en Rolle, den var kendt til Island, over hele Norden. Før eller mod Vikingetiden var det gamle Navn Egidor (Æ-) omtydnet til Ægisdyr(r); findes hos Abbed Nicolaus i hans Itiner., 12. Årh.

Sådanne Former eller lignende (til Ægisdura) findes i den sene Olav Tryggvason Saga. Meningen var Ægers Dør, men Omtydning er meget gammel, ti det oldengelske fífeldor i Widsith viser jo tydeligt, at ægis- opfattedes som et Ord, der betød «Skræk». Et sådant Ord findes også: øgir = den frygtindgydende. I Beowulf er fífel-Slægten Benævnelse for en Slags Havuhyrer.

Berlin, November 1916.

Anmeldelser.

Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft.
Neue Bearbeitung, begonnen von *Georg Wissowa*, unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen herausgegeben von *Wilhelm Kroll*. Siebzehnter und achtzehnter Halbband, Stuttgart 1914—16, J. B. Metzler'sche Buchhandlung. 2624 Sp. 30 Mark.

Mit diesen beiden Lieferungen liegt der IX. Band des Riesenswerks fertig vor; der VIII. Band erschien 1913. Die Verspätung ist durch den Krieg mehr als entschuldigt; man muss eher bewundern, dass ein solches Werk, dessen Mitarbeiter gewiss vielfach anderes zu thun haben, unter so schwierigen Verhältnissen für die Drucklegung überhaupt weiterkommt. Aber die von der Verlagsbuchhandlung auf dem Umschlag 1914 angekündigte «Aussicht auf eine nicht zu ferne Vollendung» wird sich wohl nicht erfüllen.

Der Band reicht von «Hyaia» bis «ingum» und bringt ausserdem in beiden Hälften (Sp. 1155—1200, 2513—2624) Nachträge zum VIII. u. IX. Band, ja sogar zum II. Supplementheft. Der zuletzt genannte Nachtrag (Sp. 2513—15) wirkt besonders unangenehm. Er besteht aus zwei Theilen; in dem ersten (1913 gedruckten) setzt sich der Verfasser des Artikels «Herodes Nr. 14» mit der Dissertation (von 1904) eines anderen Mitarbeiters auseinander, im zweiten polemisiert derselbe Verfasser gegen den Artikel «Iosephus» (IX 1933) des genannten Mitarbeiters und verspricht ihn in einem besonderen Aufsatz zu widerlegen — sehr niederschlagend für die Benutzer der Encyclopädie! Der Zwischenfall beleuchtet grell den schon früher von mir hervorgehobenen Grundfehler des ganzen Werks, dass allzu viele Artikel nicht, wie man verlangen muss, Thatsachen und gesicherte Resultate zusammenstellen, sondern noch nicht abgeklärte Forschungen und Hypothesen bringen. Dass das zähe festgehaltene System der «Nachträge» und «Supplementhefte» ganz unpraktisch ist, kann nicht oft genug wiederholt werden; an die Leiden der künftigen Benutzer scheint man gar nicht zu denken. Diesmal bringen die Nachträge so wichtige und ausführliche Artikel als «Ioannes Stobaios» (Sp. 2549—2586) und «Iphigeneia» (2588—2622). Das wäre doch wohl zu vermeiden gewesen. Ebenso sonderbar ist es, dass die bekannte Stadt Hysiai in Boiotien erst im Nachtrag

(1171—75) behandelt wird, während zwei weit unbedeutendere Ortschaften desselben Namens an Ort und Stelle stehen (539—40). Aber freilich, das Unternehmen ist weitschichtig genug um ein gelegentliches *obrepere somnum* zu entschuldigen.

Ein schwerer Missgriff ist es dagegen, dass der Artikel «Ilias» Hn. Mülder anvertraut ist; selbst wer nicht, wie ich, seine bekannten Theorien für undiscutirbar hält, muss doch zugeben, dass er mit ihnen ziemlich allein steht, und dass sie in einem Handbuch höchstens einen kurzen Hinweis verdient hätten, keineswegs aber in einem Hauptartikel sich breit machen durften als das letzte Wort der Homerforschung. Ebenso bedauerlich ist es, dass die Medicin noch immer einem Hn. Gossen ausgeliefert ist, der durch den gänzlich unbrauchbaren Artikel «Hippokrates» im VIII. Bd. sich hätte unmöglich machen sollen. Auch diesmal stehen seine Beiträge in jeder Beziehung tief unter dem Niveau eines wissenschaftlichen Werks. Unter «Ismenias 6» wird über den Flötenspieler etwas Anekdotenkram, wofür der Verfasser nach echter Dilettantenart sich lebhaft interessirt, ausführlich mitgetheilt, aber der Mineraloge «Ismenias» (Susemihl I 867), den der Artikel vermuthlich gelten sollte, wird vergessen. Unter «Ioannes 25—39» wird eine Reihe byzantinischer Aerzte aufgezählt, einfach nach Diels, Handschriften d. ant. Aerzte, ohne den geringsten Versuch näheres zu ermitteln und nicht ohne Flüchtigkeiten. Ganz oberflächlich ist auch der Artikel «Ἱατρολείπτης». Der Artikel «Hyginos» (so!) besteht aus einer abgeschmackten Uebersetzung von Martial X 56, weil darin eine Zeile lautet: *infestos oculis uris, Hygine, pilos*; die Uebersetzung «ganz brennt manch störend Härchen weg Hygin» lässt die Hauptsache (*oculis*) aus. Den Standpunkt des Verfassers charakterisirt die Indignation über den Beinamen σωτήρ des Iakobos Psychrestos: «man bedenke, dass dies der Beiname Christi ist und auch schon damals war, und mache sich die Ungeheuerlichkeit solches Vergleiches klar!» (623); als ob die Christen auf den altheidnischen Beinamen Monopol hätten! Hübsch ist auch der Lehrer des Iohannes Aktuarios «Ratzendytes» (1799). Ich habe mich bei diesen Leistungen so lange aufgehalten, weil, seitdem die griechischen Aerzte an der Tagesordnung sind, ein gefährlicher, antiphilologischer Dilettantismus sich emsig und fingerfertig auf diesem lohnenden Felde tummelt; dem dürfen wir Philologen keinen Vorschub leisten.

Von diesen Flecken abgesehen scheint mir der vorliegende Band sich auf der Höhe seiner Vorgänger zu halten. Er bringt mehrere vorzügliche Artikel von den bewährtesten Kennern, wie Cumont («Υψιστος»), Swoboda (z. B. Hyperbolos), Wissowa (*indigetes*; *indigitamenta* ist von Richter verfasst, folgt aber Wissowas Fussstapfen). Unter «Jagd» (558—904, von Orth) findet man eine Unmasse interessanten Materials zusammengestellt und in musterhafter Weise übersichtlich geordnet. Auch von den übrigen grös-

seren Artikeln sind mehrere durch Uebersichtlichkeit und Reichhaltigkeit ausgezeichnet, z. B. Iapyges (Philipp), India (Wecker), immolatio (Latte), Iones (Lenschau), Isis (Roeder), Itinerarien (Kubitschek). Der treffliche Artikel über Ohrgehänge (v. Netoliczka) ist unter dem Stichwort *inaures* aufgeführt; das ist nicht nur unpraktisch — wer wird ihn unter dem seltenen Worte suchen? — sondern auch inconsequent, da u. a. auch griechischer Ohrschmuck behandelt wird, und *ἐνώτια* an seinem Platze fehlt; ein Hinweis unter «Ohrgehänge», wenn wir so weit sind, dürfte nothwendig sein. Dem Riesenartikel «Industrie und Handel» (1381—1535, Gummerus), der sehr viel willkommenes Material bringt, ist, wie auch sonst wohl bei längeren Artikeln geschehen, eine kurze Inhaltsangabe vorausgeschickt; es fehlt aber unter «Handel» ein Hinweis darauf, und auch sonst wären Hinweise auf den reichen Inhalt dieses Aufsatzes wünschenswerth, z. B. unter den Namen der wichtigsten Handels- und Industriestädte. In diesem Zusammenhang kann erwähnt werden, dass unter «Iaxartes» und «Iazyges» im Haupttext auf die Nachträge verwiesen wird, was leider sonst nicht der Fall ist.

Von den kleineren Artikeln entsprechen viele ebenfalls dem Zweck und dem Charakter des Werks; als Beispiele greife ich heraus Iolaos (Kroll), Iovianus (Seeck), Iris (Weicker), ichthys (im Cult, Cumont)¹, Ibykos (Maas), Hyakinthos (die Pflanze, Stadler). Mit Genugthuung constatire ich, dass die wenigen Beiträge dänischerseits nicht zu den schlechtesten gehören («Hypsikles» von Björnbo, »Ismenios», «Ithomatas» und «Itonia» von [Ada] Adler). Unter «Iaso» hätte Blinkenberg, Asklepios og hans Frænder, angeführt werden sollen; aber dänische Litteratur wird ja leider leicht übersehen. Unter «Iuba II» (2385) wird der Aufsatz von Frl. L. Lindegaard in «Nordisk Tid(s)skrift for Filologi» angeführt mit dem Zusatz «mir nicht zugänglich»; dem wäre durch eine Postkarte leicht abgeholfen.

Die Uebelstände, die mit der ganzen Anlage des Werks zusammenhängen, hat auch der neue Herausgeber nicht ändern können oder wollen. Namentlich die Ungleichmässigkeit der Artikel in Umfang und Darstellungsform fällt sehr in die Augen. In einigen ist die Form sehr knapp, so im Art. «*impedimenta*», der fast nur aus Citaten besteht; andre sind fast geschwätzig, wie «Iamblichos 2», wo sein Roman vollständig wiedererzählt wird, oder «Ithake». Die Ueberschreitungen des richtigen Maases gehen meist nach der Seite der Weitschweifigkeit, so «Hypotheca» (343—412! *ὑποθήκη* begnügt sich mit 412—414), «Iao» (allerlei

¹ Die hier 848—49 nachgewiesene Verbindung des Fischsymbols mit der Taufe beweist, dass die realistische Darstellung eines Fischfangs auf dem alten Taufbrunnen zu Grottaferrata (s. mein «Italien» S. 375) allegorisch gemeint ist.

jüdischer Aberglaube mit Bezug auf den Gottesnamen, 698—721), «Iathrippa» (d. i. Medina, 791—800), »Iosephus» (1934—2000), «Isokrates 2» (2146—2227); der letzt genannte, an und für sich sehr lehrreiche¹ Artikel (Münscher) geht doch wohl in der Reaction gegen die frühere Unterschätzung des Stubenpolitikers zu weit, wenn Isokrates (2214) in Anschluss an Beloch als «geradezu der Prophet des Hellenismus» bezeichnet wird.

Ein Grund des grossen Umfangs ist es öfters, dass, wie schon berührt, neue Forschungen vorgelegt werden, die eher in einen Zeitschriftsaufsatz als in ein Handbuch gehören; so will der ungeheuerliche Artikel «Hyrkania» (454—526), der sich selbst richtig «Abhandlung» nennt, nicht nur «ein Gesamtbild der historischen Geographie und Ethnographie der ganzen südkaspischen Randzone geben», sondern auch Geographie und Geschichte der Nachbarländer «grundlegend» behandeln und «wichtige Probleme der antiken Kartographie Irans» aufklären (454*) — alles sehr schön, nur nicht an dieser Stelle, wo weniger mehr gewesen wäre.

Dieses Verfahren bringt naturgemäss viel mehr Polemik mit sich, als es in einem solchen Werke am Platz ist. Besonders unangenehm wirkt sie, wo sie sich gegen andere Artikel im Werke selbst wendet, wie 201*, 2212, 2243. Sehr grell tritt dieser Uebelstand im Artikel «Isidorus von Sevilla» hervor, der von drei einander bekämpfenden Verfassern herrührt. Etwas so unsinniges hätte die Redaction absolut nicht zulassen sollen. Auch sonst vermisst man eine kräftigere Hand; so sind die Artikel «Ithomatas» und «Ithome» theilweise Doubletten, «Isodaïtes» ist von zwei Verfassern ganz verschieden behandelt, die Bemerkungen über den Namen *Ἰάονες* 1870 und 1893 sind nicht ausgeglichen ebenso wenig wie die über den isthmischen Festplatz 2249 und 2261.

Ein neues Princip ist, so viel ich sehe, die Aufführung moderner Ortsnamen wie Isère (2622), Jublains (2624), Javols (2524), Idenheim (2532), alle im Nachtrag; das kann weit führen. Eine erfreulichere Neuerung ist die häufige Beigabe von Kartenskizzen.

Zum Schluss ein paar Kleinigkeiten.

Von «guter Tradition» über das Haus Maria's in Ierusalem und über das Grab Iesu (954) kann doch keine Rede sein; die Ergüsse in demselben Artikel 958 fallen aus dem Rahmen eines wissenschaftlichen Werks heraus, noch mehr die geistesverwandten desselben Verfassers 2457.

Ueber «Ingwer» hätte aus den griechischen Aerzten, z. B. Alexandros von Tralleis, viel mehr angeführt werden können.

Unter *indictio* vermisst man einen Hinweis auf ihre Bedeutung für die byzantinische Paläographie.

¹ Besonders interessant, wenn auch nicht so sicher, wie Münscher glaubt, sind die chronologischen Zusammenstellungen 2185.

Ein Heronas bei Philoponos zu Nikomachos (1793) ist mir nicht bekannt.

Zu «Isidoros 32» ist jetzt meine Ausgabe des Archimedes ²III S. XCIII zu vergleichen, wonach sein Verhältniss zu Archimedes und Eutokios sich wesentlich anders gestaltet, als ich früher annahm.

Von störenden Druckfehlern habe ich folgende bemerkt:

642, 67 δούλοι lies δούλον; 1165 S. 450, 51 lies S. 450, 41; 1900, 22 θεονόμενον lies νοθενόμενον (Cramer, Anecd. Oxon. IV 315, 20).

Die gräuliche Katachrese «so ohne Mann und Maus in Damaskus zu sitzen» (622, 44) gehört doch wohl dem Hn. Gossen privatim. Neu ist mir auch *unerfindlich* (2402, 33) in der Bedeutung: der nicht erfunden sein kann. Stilistisch missrathen ist 1770, 58—59: «ébenso . . . ist auch Tertullian schon von Augustin τοῦ καταλόγου τῶν ὀρθοδόξων ἀποδιώκεται».

Von der angekündigten zweiten Serie, die zur Beschleunigung der Vollendung des Werks gleichzeitig mit der ersten den letzten Theil (R—Z) bringen soll, ist der erste Halbband 1914 erschienen enthaltend die Artikel «Ra» bis «Ryton» mit einem Blatt «Nachträge und Berichtigungen»; ich werde darauf zurückkommen, sobald ein ganzer Band der Serie vorliegt.

Kopenhagen, Dec. 1916.

J. L. Heiberg.

F. de Saussure, Cours de Linguistique générale, publié par Ch. Bally et A. Sechehaye. Lausanne et Paris 1916, Payot et Cie. 6 fr.

Den i februar 1913 døde Ferdinand de Saussure er et af de mest typiske eksempler på tidlig videnskabelig modenhed. Hans store hovedværk, *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes*, udkom, da han lige var fyldt 21 år (dec. 1878). Det blev hurtigt erkendt som et af de betydeligste i sprogvidenskabelig litteratur og har siden hævdet sin plads som få værker fra den tid. Men efter denne forbavsende kraftproduktion fra den ganske unge er det ikke store sager der kom fra de Saussures hånd i årenes løb, mest bidrag til festskrifter til medforskere (således også Thomsen-skriftet fra 1912), men intet der i betydning kan sammenlignes med det store ungdomsarbejde. Dærimod virkede han til gavn for videnskaben ved sin, efter alt at dømme, fortræffelige undervisning først i Paris og senere i sin fødeby Genève. Om hans fine og åndfulde per-

sonlighed foreligger der efter hans død talende og sympatifulde vidnesbyrd fra tre fremragende forskere, A. Meillet i *Annuaire de l'École pratique des Hautes Études*, 1913—14, Ch. Bally, *Ferdinand de Saussure et l'état actuel des études linguistiques* (Genève, Atar 1913), og W. Streitberg i *Indogerm. Jahrbuch* II, 203 ff.

I de sidste år af sit liv holdt de Saussure tre gange en række forelæsninger over almindelig sprogvidenskab, og det er disse der nu efter hans død foreligger udgivne med pietetsfuld hånd af to af hans disciple, desværre ikke efter hans egne optegnelser, som var tilintetgjorte, men væsentligt på grundlag af flere tilhøreres noter. Det må siges til udgivernes ros, at de har skilt sig fra den vanskelige opgave på en sådan måde, at man helt igennem har indtrykket af en af de Saussure selv nedskreven bog. Men noget ufærdigt er der dog over bogen, og man griber sig atter og atter i at ønske, at mesteren havde været istand til selv at lægge sidste hånd på værket og udfylde de huller der unægteligt findes i bogen, som den foreligger.

Bogen begynder med et kort overblik over sprogvidenskabens historie med skarp fremhæven af modsætningen mellem det tidligere slægtleds syn og den «*unggrammatiske skoles*», hvad der er ganske naturligt, da de Saussure jo netop i sin ungdom kom til Leipzig i den rette tid, da de nye synsmåder sejrrikt kæmpede sig frem, og da han selv har givet dem en mægtig støtte ved sin *Mémoire*. På ett punkt tar han dog afstand fra sine medforskere (s. 19 note), nemlig når de bekæmpede visse metaforiske udtryk om «*sproget*» som et levende væsen, idet sproget jo kun eksisterer i de talende mennesker. Efter de Saussure skal man vogte sig for at gå for vidt i den Retning. «*Il y a certaines images dont on ne peut se passer. Exiger qu'on ne se serve que de termes répondant aux réalités du langage, c'est prétendre que ces réalités n'ont plus de mystères pour nous*». Dærfor er han ikke bange for af og til at bruge udtryk som strengere forskere ikke vilde godkende. Jeg har fx noteret «*un son dont la langue ait conscience*» (s. 75), hvor der blir noget særligt stødende på grund af tvetydigheden af ordet *langue*: når der er tale om lyd, er 'tunge' den forestilling der først indfinder sig; endvidere «*la langue répugne à maintenir deux signifiants pour une seule idée*» (s. 230); «*le latin avait . . . le sentiment des pièces du mot*» (s. 236). I disse tilfælde vilde jeg selv ubetinget ha foretrukket den simple forandring i udtrykket, hvorved de talende blev indsat istedenfor sproget. Men på andre punkter har jeg ingen betænkelighed ved at bruge billedlige udtryk som «*levende sprog*» eller «*et ords død*», ganske som vi taler om een skik som levende og en anden som uddød på et eller andet tidspunkt; og ordet er — det kan ikke siges for tit — netop en skik, ligesom et sprog er et sæt skikke.

Denne sidste betragtningsmåde kunde jeg ha ønsket tydeligere fremhævet end tilfældet er i de følgende afsnit af det foreliggende værk, hvis definitioner ikke altid er helt tilfredsstillende til trods for den umage forf. har gjort sig for nøjagtigt at afgrænse dem. Når der således tales om «*linguistique de la langue*» og «*linguistique de la parole*», og de to opstilles som modsæt, så kan jeg ikke se at der er vundet noget herved: sproget (*la langue*) eksisterer dog kun i og ved individernes talevirksomhed (*la parole*). S. 233 tales der om nyskabning ved analogi, og der siges at den «*ne peut appartenir d'abord qu'à la parole; elle est l'œuvre occasionnelle d'un sujet isolé. C'est donc dans cette sphère, et en marge de la langue, qu'il convient de surprendre d'abord le phénomène . . . L'analogie nous apprend donc une fois de plus à séparer la langue de la parole*». Sml. s. 237 «*rien n'entre dans la langue sans avoir été essayé dans la parole*». Afklædt den kunstige terminologi siges her egentlig kun det banale, at en form ikke kan blive almindelig, før den er brugt af den enkelte; een må være den første! Men hvorfor så ikke undgå sådanne vendinger som at *la parole* ligger i randen af sprogets område? Til trods for denne indvending må det fremhæves, at forf. på mesterlig måde har forstået at klargøre sprogelementernes forskellige gruppering i den sjælelige «mekanisme» og betydningen heraf for skabningen af nye former og nye ord, ligesom de brugte eksempler — det være sagt een gang for alle bogens afsnit — er fortræffeligt valgte og udmærket oplysende.

I et «*appendice*» s. 64 ff. behandles «*principes de phonologie*» (hvorved forf. og hans disciple mener det alle andre kalder fonetik, medens ordet *phonétique* forbeholdes lydhistorie). Det har her glædet mig, at se mine «analfabetiske» principper bragte til anvendelse, selv om det er med ændringer af selve mine formler på nogle punkter. Jeg må sige at jeg foretrækker mine egne betegnelser for sidelydene og snurrelydene for de her brugte med et lille kursivt *l* og *o*. Men den s. 79 udtalte dadel mod fonetikerne, især af den engelske skole, at de nok nøje har undersøgt en mængde enkeltlyd, men ikke skænket lydenes forbindelse til sammenhængende tale tilstrækkelig opmærksomhed, er absolut uretfærdig, både hvad Sweet, Storm, Sievers, og jeg tør vel tilføje, mig selv angår; i min danske *Fonetik* fylder dette afsnit 128 sider. Bemærkningen bruges hos de Saussure nærmest som indledning til en egen stavelse-teori, der bygges op paa de to begreber implosion og explosion, som fra lukkelydene overføres på alle andre lydklasser. Jeg har andetsteds bekæmpet læren om implosion og explosion som udgørende hovedsagen ved lukkelydene (sidst *Phonetische grundfragen* s. 112 ff.) og har ingen gendrivelse af mine betragtninger fundet; jeg er da på forhånd ugunstig stemt mod en sådan udvidelse af «plosions»-læren. Men ved nærmere eftersyn viser det sig, at de Saussures stavelse-teori, bort-

set fra den lidt mystiske terminologi, ikke væsentligt er andet end min egen teori, som jeg første gang har fremsat i *Fonetik* 1899 og siden gentaget i nye udgaver. Men forf. afviser kort s. 91 læren om den relative sonoritet som det grundlæggende i stavelsen ved at spørge, hvordan man da kan forklare en gruppe som urindoeur. *wlkos* 'ulv', hvor det er det mindst sonore element der danner stavelsen. Sagen er ganske simpelt den at *l* virkelig (i alt fald mange arter af *l*-lyd) er mere sonort end *w*; de Sans har selv s. 76 givet *l* åbningsgraden 3, men et virkeligt [*w*] som på engelsk har åbningsgraden 1, idet de rundede læber er mere nærmede til hinanden end ved [*u*]. Forf. har her ladet sig hilde af nogle fonetikers opfattelse af [*w*] som ikke-stavelsedannende [*u*], og oversat at man fx i eng. *wool* [*wul*] og jysk [*wuw'n*] 'vogn' (Mors) har begge lyd ved siden af hinanden tydeligt adskilte.

Disse fonetiske betragtninger spiller dog kun en ringe rolle i bogen. Langt vigtigere for dens grundtanke er adskillelsen mellem det der her kaldes den synkroniske og den diakroniske sprogbetragtning, det samme som jeg har kaldt sprogets statik og dynamik (*Danske studier* 1908 s. 213). Men de Saussure, der som flertallet af sprogforskere interesserer sig mest for det sidste (sproghistorie), er tilbøjelig til at overvurdere forskellen mellem de to sider, somom det var to af hinanden absolut uafhængige ting, medens de dog i virkeligheden ikke kan eller bør dyrkes hver for sig, når det gælder videnskabelig forståelse. Idet grammatik henføres til synkronik, får vi s. 191 den forbløffende sætning, at der for ham ikke eksisterer nogen «historisk grammatik». At der i hans udførlige behandling af disse spørgsmål findes en mængde fine og rigtige bemærkninger, behøver jeg ikke at sige udtrykkeligt. Men her som andetsteds finder jeg en viss hang til adskillelser gennemførte så skarpt, at de ikke helt passer på det konkrete sprogliv med dets uendelige overgange, der i sidste instans beroer på at menneskene, også når de taler, er langt fra at være rationelle og gennemført konsekvente væsener. Der er noget for forf. i høj grad typisk i tilbøjeligheden til at tegne alting så retlinet som muligt; og jeg må tilstå, at jeg med al beundring for hans *Mémoire*, hører til dem der «reprochaient au système de F. de Saussure d'être fait à la règle et au compas» (Meillet's udtryk) — og det samme vil jeg udsige om den nye bog.

Streitberg skriver om de Saussure: «Als der einundzwanzig-jährige das *Mémoire* veröffentlichte, war seine entwicklung schon völlig abgeschlossen», og dette er vel ment som den højeste ros. Men der kan også ligge en dadel deri. Og når der nu efter så mange års forløb kommer et nyt stort værk fra samme hånd, har det slået mig, at det egentlig helt igeunem kun beskæftiger sig med de problemer der var oppe for 30—40 år siden, dengang da, for blot at nævne et enkelt værk, Pauls *Prinzipien* første gang udkom. Hvis de Saussure havde skrevet sin bog dengang, vilde

den ha indtaget en meget høj rang. Nu virker meget i den forældet, således udfald mod synsmåder, der findes hos Bopp og Schleicher. Det hænger noget sammen med, at den «unggrammatiske» retning, der ved sin fremkomst betød en velgørende rigdom på nye synspunkter i almindelig linguistik, i det hele og store på det almindelig-teoretiske område har ladet sig nøje med stilstand, medens den på uendelig mange enkelte punkter har beriget vor viden om sproglige fakta og har forklaret en masse enkeltheder. Men er da den almindelige sprogbetragtning afsluttet med det der fremkom omkring ved året 1880? Kan vi ikke nå videre og trænge dybere ind i indsigt i sprogets væsen? Jo, det tror jeg ubetinget, og jeg skal da til slut pege på enkelte ting, som de Saussure enten helt lar ligge eller kun skænker ringe opmærksomhed, men som kan uddybe og delvis allerede har uddybet vor sprogbetragtning. Andre vilde måske nævne andre punkter. Først sætter jeg den energetiske sprogopfattelse med den deraf følgende vurdering, navnlig i den historiske udvikling (fremskridt¹). Et grundspørgsmål som det om sprogrigtighed strejfs knap hos de Saussure. Dærnæst mener jeg ikke det sidste ord er sagt om forholdet mellem lyd og tyd ved Madvigs og Whitneys fremhæven af det konventionelle, som de Saussure gir sin tilslutning ved en stærk overdriven af det vilkårlige (arbitraire) i sproget og ved en undervurdering af klangordenes (det onomatopoietiskes) rolle. Forholdet mellem sprogtypen og folkets mentalité kan ikke afgøres ved et par affejende bemærkninger med løsrevne eksempler som s. 318. — Fremdeles er der meget at lære gennem studiet af individualsprog, både hos børn og voksne. Slang og de dærmed sammenhørende sprogarter kaster lys over meget. Hverken om syntax eller stil findes der meget hos vor forfatter, og hvad han siger om dialektgrænser, kunde sikkert være at revidere efter nyere enkeltundersøgelser. Kort sagt, *la linguistique générale* er ikke (og skulde vel heller ikke efter forf.s mening være) udtømt med den foreliggende bog, hvor værdifuld den end er på så overordentlig mange punkter.

¹ Energetiske betragtninger har jeg siden *Fremskridt i sproget* 1891 anvendt på en del forskellige spørgsmål (udtalerigtighed, sprogrøgt, kunst-sprog), se også «Energetik der sprache» i *Scientia* 1914, 225 ff.

Gentofte, København, nov. 1916.

Otto Jespersen.

Die Zendhandschriften der k. Hof- und Staatsbibliothek in München. Beschrieben von *Christian Bartholomae* (Catalogus codicum manu scriptorum bibliothecae regiae Monacensis. Tomi I pars VII). München 1915, in Kommission der Palm'schen Hofbuchhandlung. XX + 70 + 382 S. og 17 Tavler.

«Zendhandschriften» er den ret uheldige og misvisende Betegnelse, som ved en tidligere Omordning er bleven hæftet paa de Avestareligionen og dens Sprog og Kulturforhold vedrørende Haandskrifter paa det kgl. Bibliotek i München, og som det af praktiske Grunde har været nødvendigt at bibeholde. Betegnelsen omfatter Avesta-, Pehlevi-, Sanskrit-, Gujarati-, Pārsi- og ny-persiske Haandskrifter. Den ældre Bestand af «Zend-Haandskrifterne» udgør 45 Manuskripter, som næsten alle er Afskrifter efter Haandskrifter paa Nationalbiblioteket i Paris, besørgede af M. J. Müller i Trediveerne af forrige Aarhundrede. Disse Haandskrifter blev opførte i det i 1875 udkomne Bind IV af München-Bibliotekets Haandskriftkatalog. Senere tilkomne er Martin Haugs efterladte, fra Orienten stammende Haandskrifter — beskrevne af West i «Verzeichniss der orientalischen Handschriften aus dem Nachlasse des Professors Dr. Martin Haug in München» —, som blev slaaede sammen med Müllers Afskrifter under Betegnelsen «Codices Zendici». Dertil endnu en enkelt Nyerhvervelse.

Müllers Afskrifter har naturligvis kun sekundær Værdi — selv om de har sat Professor Bartholomae i Stand til at rette nogle Unøjagtigheder i Blochets Paris-Katalog. Anderledes forholder det sig med Haugs efterladte Samling. Med den enestaaende Samling Avesta- og Pehlevi-Haandskrifter, der findes paa Universitetsbiblioteket i København, kan den naturligvis ingenlunde staa Maal, men den indeholder dog Haandskrifter, der har haft og delvis endnu kan faa deres Betydning ved Fastsættelsen af Avestas og nogle af de vigtigste Pehleviskrifters Tekst, og den rummer en Mængde spredt Stof i nyere Affattelse, hvorefter mangt og meget har betydelig Interesse.

Det var fra først af Forfatterens Tanke kun at behandle de efter Fuldendelsen af Katalogen af 1875 til Biblioteket erhvervede Haandskrifter. Imidlertid viste det sig, efter at Trykningen allerede var paabegyndt, dog nødvendigt at udvide Beskrivelsen til ogsaa at omfatte den ældre Bestand. Dette medførte, at Bogens første Afsnit, omfattende de Müllerske Papirer, maatte have sin egen Paginering (med en Asterisk foran Paginatallet). Fremdeles har denne Gennemgang bagefter af Müllers Afskrifter bragt en Række Tilføjelser til Forfatterens Behandling af de Haug'ske Haandskrifter, da disse Afskrifter paa mange Punkter har underrettet ham bedre om Indholdet af Paris-Haandskrifterne end den kortfattede Beskrivelse i Blochets Katalog.

Bartholomae's Beskrivelse af München-Haandskrifterne er i

det hele saare indgaaende og detailleret. Hvor indgaaende den er, vil allerede fremgaa af en Sammenligning med de tidligere Beskrivelser af de samme Haandskrifter i Katalogen af 1875 og i Wests Behandling af de Haug'ske Avesta-, Pehlevi-, Pāzend-, Pārsi- og nypersiske Haandskrifter. De Müller'ske Haandskrifter behandles paa 4 Sider i den førstnævnte Katalog, Haugs omfatter 8 Sider i Wests Fortegnelse, medens Bartholomæes Beskrivelse fylder 318 Sider foruden Registre og Tavler.

Forfatteren har fulgt den Fremgangsmaade, som naturligvis er den eneste rigtige, at indskrænke sig til de nødvendige Meddelelser om Indholdet af saadanne Haandskrifter, som allerede er benyttede til Tekstudgaver eller paa anden Maade gjort tilgængelige for Fagmænd, saaledes f. Eks. Avestateksterne — M. 46 (*Yasna*, kopieret efter København-Haandskriftet K. 5), M. 48 (*Vendidad*, gaaende tilbage til København-Haandskr. K. 1), M. 49.5–8, 11–13, 16, M. 50.1, M. 51a.6–9, M. 64.2, M. 70.1–2, 6 o. s. v., som næsten alle er benyttede, mer eller mindre efter deres større eller ringere Værdi, af Geldner i hans Avestaudgave, — men til Gengæld at ofre saa meget desto mere Plads paa de hidtil ikke benyttede Haandskrifter og give omfangsrige Citater af dem. Alene Behandlingen af det indholdsrige og tildels særdeles værdifulde M. 55 fylder 79 Sider hos Bartholomæe.

Blandt München-Bibliotekets Pehlevi-Haandskrifter er *Bundahišn*-Teksten M. 51b.25 et af de værdifuldeste. Dette Haandskrift, der vel staar København-Haandskriftet nær, men dog er selvstændigt og ingenlunde ringere end Cod. Haun., hvis Huller det udfylder, er kun blevet benyttet af West til hans Oversættelse af *Bundahišn*. Bartholomæe giver detaljerede Angivelser og fyldige Ekstrakter deraf. Gode Haandskrifter er ogsaa *Šāyest nē šāyest* M. 51a.10, *Frahang-i-ōim* M. 51a.11, *Ardāy Virāz-nāmay*-Teksterne M. 51a.5 og M. 51b.21, *Mādiyān-i-Gujastay Abāliš* M. 52.12 (Pāzend-Versionen M. 67.2). *Dēnkard*-Haandskriftet M. 58 er en Afskrift af det af Madan udgivne Ms. B. i Mullā Firūz Library. Det byder dog hist og her afvigende Læsemaader i Sammenligning med Madans Udgive, Afvigelser, der er omhyggeligt sammenstillede af Bartholomæe. Haandskrifterne af Parsertraktaten '*Ulemā-i-islām* M. 52.13 og M. 55.1c giver Forbedringer til Mohls Udgive. M. 55.11.5 er en metrisk Version af *Šaddar*, der i Indholdet afviger en Del fra den af Dhabhar udgivne og af West oversatte Prosaversion.

München-Haandskrifterne indeholder fremdeles en Mængde mindre — for en Del kun af nogle faa Linjer bestaaende — Pārsi- og nypersiske Tekster af blandet Indhold. Af dette, for en stor Del ikke hidtil fremdragne Stof giver Bartholomæe saa fyldige Ekstrakter, at mange nye Detailler vedrørende Parsismen, dens Historie, religiøse Skikke og borgerlige Lovgivning o. s. v. herved er blevne gjort tilgængelige. Af det brogede Indhold skal

blot nævnes et og andet. Om de forskellige Slags Ægteskab handler M. 50.6 og M. 55.1c 11; i sidstnævnte Tekst slutter sig hertil forskellige Meddelelser vedrørende Ægteskab, Morgengave, Forholdet med et Ægteskab, hvor Ægteemanden skifter Tro o. s. v. M. 55.1c 10 drejer sig om Adoption, Plejeforhold, Forlovelse, Ægteskabskontrakt etc. Om Dødes Behandling, Sagdīd, de Efterlevendes Forhold o. l. M. 55.1c 6–8; om Dødekultus og Dødefest M. 55.1d 26–27. Man faar Besked om Renselsesforskrifter og Renselsesceremonier (M. 55.1g 3–4), om hvilke Omstændigheder der forhindrer en Mand i at udøve Præsteembede (M. 55.1g 7), om Darūn og Barsom (M. 55.1g 8), om Kultussteder og deres Indretning (M. 55.1g 10–11), om Edsformularer (M. 55.1d 21, M. 55.1g 9, 25), om alskens Tryllemidler og Tryllesprog, Nīrang, (M. 55.1d 4, M. 65.7, M. 66.1a og 1c), Velsignelsesformler, Afrīn, navnlig ved Ægteskabs Indgaaelse (M. 65.1, 8–9, 12, 14, M. 66.1d, 2a 2, M. 76, M. 79) o. s. v.; nogle Notitser om Særskikke hos Indbyggerne i Samarkand (M. 55.1d 3) og om Kætterier hos de indiske Parsere (M. 65.1i 2); religiøse og moralske Lærdomme (M. 55.1g 6, 9 o. oft.). Et kosmologisk Stykke findes i M. 55.1a 3, der ogsaa omfatter Notitser om Ohrmazds og Ahrimans Herkomst, om Virkningerne af Sagdīd og en ellers ikke bekendt Version af Skildringen af Alexander d. Stores Fødsel. Om Religionens Indførelse og Udbredelse belæres man gennem M. 55.1e 2. Sagnforskeren vil finde den bekendte Pileskud-Historie fra Minūčihrs Tid refereret som stedfindende efter Naudars Død, med Zav Tahmāsp i Ariš' Rolle (M. 55.1d 28) og en hel Del Bemærkninger om Kong Ĵem (M. 52.3 og 14, M. 55.1b 3, 1d 20 og 1d 29, M. 68.6c).

Bogens Anvendelighed som «Nachschlagewerk» for enhver, der beskæftiger sig med gammeliransk og zoroastrisk Kultur forøges i høj Grad ved et udtømmende og praktisk ordnet Sagregister, hvortil slutter sig et Register over forekommende Pārsi-navne.

En Række fortrinligt udførte Facsimile-Prøver af de bedste München-Haandskrifter afslutter Bartholomæus Katalog, som man uden Overdrivelse kan betegne som en Mønster-Haandskriftkatalog. Forhaabentlig vil den Tid snart komme, da Resultaterne af en med lignende Omhu foretaget Katalogisering af de uvurderlige gammeliranske Haandskriftsskatte paa Københavns Universitetsbibliotek kan foreligge.

Arthur Christensen.

*Pseudogalen*i in Hippocratis de septimanis commentarium ab Hunaino Q. f. Arabice versum. Ex codice Monacensi primum edidit et Germanice vertit *Gotthelf Bergstraesser* (Corpus medicorum Graecorum XI 2, 1). Lipsiae et Berolini 1914, Teubner. XXIV + 203 S.

*Galen*i in Hippocratis Prorrheticum I, de comate secundum Hippocratem, in Hippocratis Prognosticum ediderunt *Hermannus Diels*, *Ioannes Mewaldt*, *Iosephus Heeg* (Corpus medicorum Graecorum V 9, 2). Lipsiae et Berolini 1915, Teubner. XXXIV + 490 S.

Hermed foreligger nu yderligere to Bind af Corpus medicorum Graecorum. Det første er imidlertid af en noget usædvanlig Art, idet det bringer en arabisk — og en efter denne udarbejdet tysk — Oversættelse af en oprindelig paa Græsk affattet, men nu tabt Kommentar til det hippokratiske Skrift «om Syvtallet». Selve dette hippokratiske Skrift er imidlertid ogsaa paa enkelte smaa Stykker nær gaaet tabt i Originalsproget, men findes i latinsk Oversættelse. Et Par orienterende Bemærkninger om Skriftet selv og dets Overlevering turde vel her være paa deres Plads.

Det hippokratiske Skrift «om Syvtallet» indeholder nogle højst mærkelige Spekulationer. Forfatteren søger saavel i Verdensaltet som i det enkelte Menneske at opstille en gennemført Syvdeling. Verden deles i syv Dele, og Menneskelegemet ligesaa, men en af Verdens syv Dele, Jorden, deles atter i syv Dele, og ligesaa en af Legemets Dele, nemlig Hovedet. Samme Inddeling gennemføres ogsaa for Sjælens Vedkommende; endvidere er der syv Vinde, syv Aarstider, syv Vokaler o. s. v., og Parallelismen gennemføres i mange Enkeltheder, som naar det hedder, at Jordens Hoved kaldes Peloponnes. Foruden dette indeholder Skriftet om Syvtallet forøvrigt ogsaa en længere Udvikling om Føbrenes Ætiologi og Behandling. — Om Skriftets Alder har der været en Del Strid. Roscher har (Abh. d. K. Sächs. Ges. d. Wissensch. phil.-hist. Kl. XXVIII 5. 1911) betegnet det som et af de interessanteste Værker af den gammel-ioniske Litteratur, tilhørende den knidiske Skole, og har overfor Indvendinger af Diels o. Fl. paany hævdet denne Anskuelse i sin Udgave (Paderborn 1913), hvor han paa Grundlag af de overleverede græske, latinske og arabiske Tekster har foretaget en Rekonstruktion. De latinske Oversættelser, hvori Skriftet væsentlig er overleveret, ere imidlertid i en saa daarlig Forfatning, at de ikke give noget tydeligt Billede af Skriftet (de ere i sin Tid udgivne af Littré), og kun ved at ordne dem i forskellige Spalter ved Siden af de græske Fragmenter og det, som var ham bekjendt, af den arabiske Oversættelse, mente Roscher at kunne levere en fyldestgørende Udgave.

Imidlertid havde Roscher ikke noget fuldstændigt Kjendskab til den arabiske Oversættelse, som nu Bergsträsser for første

Gang leverer en fuldstændig Udgave af paa Grundlag af et Münchenhaandskrift, hvortil slutte sig nogle faa Fragmenter, som findes i Cambridge. Dog maa det vel erindres, at vi heller ikke i den arabiske Text have en fuldstændig Overlevering af Skriftet om Syvtallet. Kommentaren slutter sig ganske vist til *λήμματα* af det kommenterede Skrift, men disse ere ikke saaledes affattede, at de give Texten i Sammenhæng, og desuden er det overhovedet kun den første Del af Skriftet om Syvtallet, der bliver kommenteret. Kommentaren er i sig selv ikke noget værdifuldt Arbejde, snakkesalig og vidtsvævende, som den er, og fuld af Beundring for «Hippokrates», men ud af dens Ord kan paa adskillige Steder Dele af Grundskriftet udvindes. At dens Forfatter ikke kan være Galen — hvad han udgiver sig for at være, og Roscher fra først af trøede —, beviser Bergsträsser paa flere Maader: Forfatteren tilskriver selve Hippokrates Skriftet om Syvtallet, medens Galen ansaae det for uægte; Galen giver i sine Hippokrateskommentarer altid Hippokrates's Text fuldstændig i Form af *λήμματα*, hvad vor Forfatter ikke gjør; Kommentarens Galencitater ere ofte ikke blot unøjagtige, men rent gale; endelig afviger Stilen, for saa vidt som det kan sees af den arabiske Oversættelse, stærkt fra Galens.

Om Udgivelsen af den arabiske Text og dens Oversættelse paa Tydsk er jeg ikke i Stand til at fælde nogen Dom; men den hele Udstyrelse, de talrige Parallelsteder og Henvisninger til Steder hos den ægte Galen gjøre et særdeles solidt Indtryk, og der er ingen Tvivl om, at det Formaal, der ligger bagved, Rekonstruktionen af Skriftet om Syvtallet, i høj Grad vil kunne fremmes ved denne Udgave. —

Af Galens ægte Hippokrateskommentarer foreligger atter et stateligt Bind (om det forrige se dette Tidsskrift IV 161). Det indeholder tre forskjellige Skrifter. Først kommer Diels's Udgave af Kommentaren til 1ste Bog af Hippokrates's *Prorrhetica*. Angaaende Haandskriftforholdet har Diels tidligere offentliggjort en Undersøgelse i Berlinerakademiets «Abhandlungen» for 1912 og kan derfor her fatte sig i Korthed. Han sonderer mellem to Grupper Haandskrifter, af hvilke den bedre repræsenteres af et Vatikanerhaandskrift (Regin. 175), den ringere af to Haandskrifter i Milano (Trivultianus 685 og Ambrosianus 659) og een Laurentianus (75, 5); dog viser det sig, at man ved Konstitueringen af Texten er nødt til at gaa eklektisk tilværks, og ofte er der Brug for Konjekture. Materialet er her utvivlsomt fremlagt i rigelig Fylde, men Udgiveren indrømmer selv, at der for fremtidige Forskere endnu er et stort Arbejde at gjøre med Textens Renselse. Lettere havde han dog sikkert gjort Arbejdet for Efterfølgerne, hvis han i mindre Omfang havde optaget Konjekture i Texten. Lad mig anføre et enkelt Exempel. I 4 (p. 14,14 sqq.) rejser Galen det Spørgsmaal, om Hippokrates ved *φρενιτικά* forstaaer

Symptomer paa φρενίτις eller Aarsager dertil (ἤτοι σημαίνοντα φρενίτιν ἢ ποιοῦντα), og erklærer det første Alternativ for det rimeligste (τὸ μὲν οὖν ποιεῖν οὐκ εὐλογον, τὸ δὲ σημαίνειν οὐκ ἄλογον). Derefter fortsættes der efter Haandskrifternes Overlevering: εἰ δὲ σημαίνει, αὐτῇ τῇ ποιούσῃ αἰτία τὴν φρενίτιν κατὰ τι κοινωνεῖν αὐτά, dog saaledes at Ordene τὴν φρενίτιν mangle i Trivultianus. Denne Text er aabenbart i Uorden, da Infinitiven κοινωνεῖν svæver i Luften. Cornarius indskød derfor et nyt σημαίνει efter κοινωνεῖν, medens Chartier (og efter ham Kühn) klarede sig nemmere ved blot at skrive κοινωνεῖ (Symptomerne paa φρενίτις staa i en vis Forbindelse med Aarsagen dertil). Herved indbringes imidlertid en Hiat, som Galen i Reglen bestræber for at undgaa. Diels klarer sig endnu nemmere ved blot at flytte Kommaet, saa at det kommer til at staa efter εἰ δέ og foran σημαίνει, hvorved Forbindelsen bliver den samme som efter Cornarius's Forslag. Men der bliver rigtignok alligevel to Hiater tilbage, hvorfor Diels i Noterne dels foreslaaer at flytte αἰτία hen efter φρενίτιν, dels anfører et Forslag af Wilamowitz at forandre αὐτῇ til τῷ. Dette giver ganske vist en god Mening, men Rettelserne ere rigtignok nu alligevel ret voldsomme. Hovedsagen er imidlertid, at efter den Sætning, hvori begge Muligheder fremstilles (τὸ μὲν οὖν ποιεῖν . . . τὸ δὲ σημαίνειν), kan man ikke fortsætte med det simple εἰ δέ, men Sammenhængen kræver, at der forbindes εἰ δὲ σημαίνει. Naar man saa skal finde et Udtryk, hvoraf Infinitiven κοινωνεῖν kan være afhængig, kunde man passende indskyde et saadant (πρόδηλον?) efter σημαίνει, hvorved dog idetmindste een Hiat forsvinder. Men jeg tør rigtignok ikke paastaa, at Stedet derved kommer i Orden.

Efter denne omfangsrige Kommentar følger Mewaldts Udgave af det lille Skrift *De comate secundum Hippocratem*. Denne Udgave har et noget besynderligt Udseende, idet omtrent den ene Halvdel er trykt paa Græsk, og den anden paa Latin. Hermed hænger det saaledes sammen, at der i det eneste opbevarede græske Haandskrift, en Laurentianus, er en betydelig Lakune, som kun har kunnet udfyldes ved Hjælp af et latinsk Pariserhaandskrift. Men mærkeligt er det, at de foregaaende Udgaver (Chartiers og Kühns) give hele Texten paa Græsk uden Lakune. At dette ikke kan skyldes Brugen af et senere tabt Haandskrift, men at Chartier har udfyldt Lakunen ved at oversætte den ham bekjendte latinske Text paa Græsk (hvorved der naturligvis er løbet en Del Fejl med ind), har Mewaldt paavist i Berlinerakademiets «Sitzungsberichte» for 1913. I Overensstemmelse med Planen for «Corpus medicorum Graecorum» lægges da paa hvert Sted den autentiske Textkilde til Grund, uden Hensyn til, at Skriftet derved kommer til at fremtræde halvvejs i latinsk Skikkelse. Det tør dog maaske bemærkes, at helt konsekvent er Udgifvereren ikke gaaet tilværks; thi hist og her, hvor der i den græske Text findes smaa Lakuner

paa nogle faa Ord eller en halv Linie, som kunne udfyldes ved Hjælp af den latinske Oversættelse, har han selv vovet en Tilbageoversættelse paa Græsk.

Det tredie Skrift, som Bindet indeholder, er Kommentaren til Hippokrates's *Prognosticum*, udgivet af Heeg. Der findes til denne Kommentar et større Antal Haandskrifter, hvoraf Udgiveren har udsøgt de ældste og bedste, uden dog at levere noget strengt Bevis for, at de øvrige ere værdiløse. Det bedste er Vaticanus 1063, suppleret med nogle Blade, der have forvildet sig over i Vaticanus 1858. Texten er her gennemgaaende godt overleveret, saa at det ikke har været nødvendigt at indsætte nye Konjekturen i synderligt Omfang, men paa talrige Steder har det derimod været muligt at fjerne Fejl, der hidtil ere blevne slæbte med igjennem alle Udgaver; saaledes have alle Udgaver I 9 (p. 221,₁) προστιθέναι ἀξιοῖ, der giver en grim Hiat, som imidlertid forsvinder, naar man med samtlige Haandskrifter bytter Ordene om.

Der findes selvfølgelig overalt Henvisninger til Parallelsteder hos Galen og andre Forfattere. Dog synes Udgiverne i dette Bind ikke at have haft Opmærksomheden henvendt paa Testimonia hos senere Medicinere. Derimod anføres der nogle ret sparsomme Scholier og af og til Henvisninger til moderne Litteratur. I Hovedsagen tør det nok siges, at Udgaven giver Alt, hvad det for Tiden er muligt at give.

Hans Ræder.

Etymologiserende Notitser.

Ved E. Jessen.

Dette No. X leverer Tilføielser til Stykket Rollo i No. IX, og dermed Anhang til Normandiet vedkommende Part af G. Storms 'kritiske Bidrag' mod Worsaae og Steenstrup. Jeg henholder mig (med et Tillæg ndf. under Rollo) i det Historiske til Storm, specielt altsaa m. H. t. Bedømmelse af den franske Chronist Dudo. Om vel ogsaa kunde blot henvises til Storms korte Affeining af Linguistica, finder jeg det dog nyttigt at gaa noget ind i Detailler, for tydeligere at fremholde: 1) at det Meste, man her anfører som dansk eller nordisk, tillige er nedertydsk, høitydsk, angelsaxisk, frisisk, neutralt m. H. t. Germaniskens Forgreninger; 2) at Resten er neutral m. H. t. Dansk og Norsk, speciel Danisme endog udebliver i generende Grad, da Danske dog ikke kunne frikjendes for Andel i Normandifolkefærdet; 3) at i Navne er stærk og aldeles tydelig, ikke neutral Tilsætning af Neder-tydsk, Høitydsk, Angelsaxisk. — N. M. Petersens 'Stedsnavne i Normandiet' (i nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed 1833) fordrer Varetagelse af romanisk, celtisk, tysk Etymologi, bliver dog i Praxis under sin Theori (interdum dormitat bonus Homerus). Prevost havde præcist spurgt: hvad i normandiske Stednavne er normannisk og hvad saxisk (glemmende at tilføie: eller frankisk). Præcist Svar fik han ikke. Petersen synes at beherskes af Præsumption for det Nordiske, hvilken han ikke torde vedgaa for sig selv. — Estrup, i 'Bemærkninger paa en Reise i Normandiet' (1821) P. 67 siger: «jeg har ikke fundet et eneste Ord [blandt de i franske Afhandlinger anførte], som jeg med Bestemthed tør kalde skandinavisk, saa meget mere, som det gamle Celtiske, det Tydske og Engelske er en langt nærmere Forklaringsgrund til enkelte Ligheder». — Mine Notitser gaa med G. Storm mod Bestræbelser for at gjøre Rollo til dansk Fører for «dansk Erobring af Normandiet».

Adelaide, fransk, inclusive normannisk, er laant fra Tydsk: *Adelheid*. — Forefundne normandiske Fruentimmemer navne ere overveiende ugermaniske, som Constance, Cecilia, Judita. Mødre og deres feminine Slegtninge vare almindeligvis franske og ikke af aristokratisk Herkomst, saa at der ved Opkaldelse blev mindre Anledning til oprindeligt germaniske Navne.

Albericus, 3 tenentes in capite i Domesdaybōc, 1 af dem comes, 1 camerarius, 1 camerarius reginæ, altsaa at antage for Normandi-Normanner. Videre staves 2 subtenentes *Albericus* og *Alberic* i Devon, hvilken sidste kan være samme som *Alberic* i Devon allerede under Edward Confessor, og muligvis den førstnævnte subtenens *Albericus* i Sussex, Wilts., Northampton, Leicester samme som *Albericus* comes i Wilts. og Oxford under Edward. De mange andre af det Navn i alle 3 Registre hos Ellis (introduction to Domesdaybook) staves *Aluricus* (-u- o: -o- eller -f-). Formen med -b- er høitydsk. Nordfransk Aristocrati (før Normanner trængte ind) var almindeligvis nedertydsk, nemlig nederfrankisk, og vist ogsaa saxisk, stammende fra Saxones Bajocassini (Bayeux-Saxer) paa litus Saxonium (i det senere Normandi), ogsaa fra Saxer ved Loiremundingen. Men ogsaa høitydske Navne og Personer maatte trænge ind fra Østfranker, og fra Alemanner (især de nærmeste, i Elsass). Da Edward kom tilbage fra Normandi, hvor han var voxet op, bragte han (efter Knudssønnernes Død) en Mængde Normandimænd med sig ind i England. Normannerne i Normandi optog hurtigt franske Navne, forstaaer sig, helst aristokratiske, altsaa for det Meste egentlig tydske. — Angelsaxisk Stavemaade med *Æ* (*Ælfric*, -red &c) er meget sjelden i Domesday ved Wilhelms tenentes, er altsaa ved Edwards vel copieret efter angelsaxiske Documenter.

Ans-, Ōs-, As-, Es- i Normannernavne. Medens i angelsaxiske Krøniker kun de 2 Geistlige fra Normandi *Anselmus* skrives med *Ans-*, og ellers bruges *Os-*, directe engelsk eller angliserende; ikke *As-*, norsk eller dansk; *Es-*, der er dansk, en enkelt Gang: *Esbeorn eorl* (Sven Estridsens Broder; Thorpes Udg. P. 342), forholder Domesdaybog sig anderledes: intet *Es-* (af *Ans-*) findes i Ellis's Lister; altsaa mangler speciel Danisme, derimod mange *Os-* og især *Ans-*, begge under Wilhelm, og tilmed under Edward (der stærkt begunstigede Normandimænd); med *As-* findes 1 ten. in cap.: *Aschil*; af subtenentes 1 *Aschil* pres-

byter, 1 *Aslac* (1 *Asford*, 1 *Asfort*, 1 *Asuert* høre neppe herhen); under Edward nævnes fler: 8 *Asger*, *-cer*, *-gar*, 4 *Aschil*, 1 *Aschilbar*, 1 *Asgot*, 2 *Aslac*, 1 *Asulf* (desuden 1 *Asford*, 1 *Asfort*). *Ans-* er høitydsk og tildels nedertydsk; *Ōs-* nedertydsk og angelsaxisk; *Ans-* kunde tillige tænkes at være Gjengivelse af nordisk, ialtfald norsk (men neppe saa sent endnu dansk) Nasalering i dette Ord. Men det seer snarere ud, som om Normandifolk vare vante til de to tydske Former, *Ans-* og *Ōs*, og pleiede at overføre dem paa ikke tydske Navne. De paa *-chitil*, *-chil* ere vel i Regelen nordiske (men kunne være normandiserede). *-ger*, *-gar* er neutralt (cf. den nordfranske Missionair *Ansgar*, før Normannernes Indvandring).

Aud-, *Ōd-*, *Ēd-* i normandiske Navne. Det urgermaniske og nordiske *Aud-* (i Dansk senere *Ød-*) sees i *Audoenus* Biskop i Normandi (angelsax. Krønike Aar 1030); ogsaa skrives Abbediet *St. Ouen* (i Rouen) i Domesday S. *Audoenus* (o ɔ: w). Om ib. tenentes under Edward: *Audulf* og *Auduid* ere fra Normandi, sees ikke. Tydsk *Ōd-* i 3 tenentes in capite de *Odburgville* og i *Odinus camerarius* (= *Audwin*, *Eadwine*); og i subtenentes *Odinus*, *Odoardus* (= *Edward*), *Odgerus*; og før Wilhelm: *Odfrid*, *Otbertus*, *Odulfus* (vist fra Normandi). Angelsaxisk *Ead-*, skrevet *Ed-*, meget hyppigt i Domesday, især under Edward: *Ed-gar*, *-marus*, *-mundus*, *-nodus*, *-redus*, *-winus*; maaske faa af dem fra Normandi.

Auga, nu *Eu*, en Flod (Petersen 230), vilde, hvis germanisk, være at derivere, ikke fra nordisk *á* (*Aa*), men fra tydsk *ouwa* (*Aue*) og *aha*. Men P. anfører selv Skrivemaade *Aucia*, og indrømmer mulig celtisk Herkomst.

-bec, som i *Caudebec* o. a., item Klostret *Bec*, gjør endog Petersen til «nordisk» Mærke. Men det er neutralt undtagen m. H. t. Høitydsk (*Bach*). I Nordvesttydskland og Nederlandene findes Navne nok paa *-beck*, *-beke*, f. Ex. *Wandsbeck*, *Bennebeck*, *Wasbek*, *Billerbeck*, *Mecklenbeck*; *Meulebeke*, *Lembeke*.

-bi, *-by* i Normandi som i England er nordisk; men specielt dansk Mærke kunde det kun blive ved, som i Dele af England, at vise sig i stor Mængde, da Nordmænd benyttede det mindre. Norsk *-bœ* og dansk *-by* komme ikke til at skjelnes, da de alle vegne, endog paa de skotske Øer, gjengives ens med *-by*. I Normandi levere danske Forfattere, saavidt jeg finder, intet Exempel,

og Taylor (words and places, 2d. ed., 1865) kun 2: *Hambye*, *Colomby*. Altsaa mangler heri Tegn paa Danskhed, hvilket skaffer Forlegenhed, hvis andet Tegn paa udbredt Danskhed antages (cf. ndf. -*tot*), saa at Tilflugt maa tages til Antagelse af modsat Mode i England og Normandi: -*by* i Mode i England, exprès Undgaaelse af -*by* i Normandi.

-*boenf*, som i *Marboeuf*, *Dauboeuf*, tage Nogle som Eet med -*by*, altsaa nærmest i norsk Form (-*bœ*), Petersen som -*bo*.

-*bosque*, som i *Colbosque*, er unordisk, hvad enten *Busk* oprindelig var tydsk eller romanisk.

-*bourg*, som i *Cherbourg*, aldeles neutralt.

Bruncourt menes at indeholde *brun* (som Adjectiv eller som Navn), der er neutralt.

-*bue*, som i *Tournebue*, *Longbue*, vil man ligeledes sætte = -*by*. Gaaer ikke an. Normandi-Normanner udtalte ikke *u* som *y*; thi f. Ex. Navne med *Thor*- stavedes baade med *o* og med *u*. Muligvis = norsk -*bú*, dansk -*bo* (eller norsk -*büd*, dansk -*bod*).

Byron (der selv skal have udtalt sit Navn som *Birn* eller *Burn*, hvilke to ingen kjendelig indbyrdes Udtaleforskjel antyde) forsøgte i 1911 erhvervet for de Danske som Norman (formentlig Eet med Dansk), med Navnet fortolket som *Bjørn*. Navnet er vel arvet (eller optaget) efter en af to tenentes in capite i Domesdaybog: *Ernegis de Burun* og *Radulfus de Burun*. Her er *Burun*, forstaaer sig, ikke Personnavn, men fransk Stednavn, betyder altsaa ikke *Bjørn*, men kan være Laan af neder- og mellemtydsk *Born* = *Brunnen*, *Brønd*, engelsk *bourne*; cf. *Bornhöved*, *Bornhem*, *Bertrand de Born*, *Bourneville*, i England *Burne* (a. s. Krøn., Thorpes Udg. P. 370), *Lambburne*, *Mylenburne* (diplomatarium Anglicum, ed. Thorpe, index). Fra *Burun* stammer utvivlsomt Navnet *Byron*. Om Digteren virkelig stammede fra en af de to nævnte Normanner, er umuligt at kontrollere, saa meget mere, som maaske noget nær ingen engelsk Aristocratfamilie endnu stammer fra Erobrerens tenentes in capite, da Navn hindredes, ved Overførelse, fra at uddø med Familie; se f. Ex. om Pseudo-Percy'erne: Freeman, conquest IV 297. — Ogsaa *Corneille* ophøiedes i 1911 til Dansker, fordi han var født

i Rouen. Jeg troer ikke, der spurgtes, om han muligvis kunde være af saxisk, frankisk, romersk, eller celtisk Herkomst, og ogsaa isaafald kunde fødes i Rouen. — Ingenlunde bør ved et Lands Literati og Kunstnere forsømmes Opmærksomhed paa Herkomst og Navnebeskaffenhed. Hvem vil ikke i saa Henseende vide Besked f. Ex. om Dass (Dundass), Kingo, Holberg, Wessel, Tode, Sander, Heiberg, Ewald, Steffens, Staffeldt, Øhlenschläger, Ingemann, Hauch, Blicher, Bødtcher, Wilster, Buntzen, St. Aubain, Hertz, Goldschmidt, Recke, Chievitz, Schandorph, Drachmann, Schwanenflügel, Bartholin (o: Bertelsen), Rømer, Suhm, Sneedorff, Wërlauff, Allen, Forchhammer, Eschricht, Brandes, Münster, Mynster, Thorvaldsen, Jerichau, Freund, Marstrand, Krøyer, Tuxen, Kuhlau, Weyse, Heise, Hartmann, Gade, Henriques, Phister, Wiehe, Pætges, Bournonville; &c. Cf. ndf. under Nelson.

Caen, fordem *Cathim*, *Cathem*, *Cathom*, mener Petersen, indeholder Ordet *Hjem* (*heim-r*, *hēm*, a. s. *hām*), der er helt neutralt.

C(a)nut, hyppigt i Danmark, ikke eller lidet brugt i Norge. Domesday har før Wilhelm 4 af det Navn, stavede *Cnut*, *Cnud*, *Canut*, *Canud*, i Norfolk, Suffolk, Yorkshire, m. M.; under Wilhelm kun 1: *Rainaldus Canut*, tenens in cap. i Wiltshire, om samme som en af de 4, sees ikke. Havde Normandiet været befolket mest med Danske, specielt danske barones, maatte Navnet der ventes at være hyppigt.

cōp (Kjøb) i Angelsaxisk, med Composita som *cōpman*, *lah-cōp*, *landcop*, og i Domesday *Copegrave*, *Copemantorp* (i Yorkshire), har nedertydsk Form med *ō*. Det kunde let indkomme fra Flandern, vel ogsaa fra litus Saxonicum, ifald Sproget der holdt sig længe nok og hørte sammen med Fastlandssaxisk i Nordtydskland, ikke med Angelsaxisk, hvorom jeg ikke veed Noget. Den egte angelsaxiske Form var *ceap*. Det nordiske *au* treffes i Domesday: *Caupstuna* (i Norfolk). Cf. ndf. under ora.

crique, som i *Criquetot*, *Yœcrique*, henfører Petersen enten til *Kirke* eller til *krík* (nu med -g: *Øienkrig*), engelsk *crike*, *creke* (nu *creek*). Forbliver i begge Tilfælde neutralt.

-dal, som i *Croixdale*, *Dieppedale*, er neutralt m. H. t. Nordisk og Nedertydsk. Høitydsk -tal findes ogsaa: *Darnetal* (Petersen 234).

Dani & Northmanni brugtes alment som Synonymer, stundom, ialtfald i England, som Modsætninger, navnlig hvor Kamp mellem dem omtales. Cf. Maurer og Arabere, Angli og Saxones. Angelsaxisk Krønike, Aar 941, om Eadmunds Seir over Northmen:

Dene wæron æror
under Nordmannum
nyde gebegde,
on hæpenra
hæfte clommum,
lange prage.

Danske vare før
under Nordmænd
med Tvang kuede,
i Hedenskes
Lænkeklemmer,
i langvarig Tid.

Danske i Lincolnshire og Yorkshire vare blevne til engelsktalende Catholiker; nye, endnu hedenske, Indvandrere kom dem og Angelsaxerne lige ubeleiligt, saa de holdt med Eadmund mod de Norske. I Normandi omtales Oprør, men ikke af Danske mod Norske. Enkelte Gange nævnes en Baron der med Tillæg Danus, aabenbart som Undtagelse, da barones «fere omnes» stammede fra «Norwegia». Før Wilhelms Tid nævnes «Bernardus Danus», der vist ikke fik sit tyske Navn i Danmark, men i Normandiet, saa at Danus betegner Herkomst. Ogsaa nævnes en «Ansfridus Danus», ligesom en «Baldricus Teutonicus», og flere Flandrenses. Neppe findes i Domesday eller hos Dudo nogen Normandi-Norman betegnet som Norwagensis, Norensis, da det var given Sag. I Domesday forekommer Norman(n)us, ikke som Tillæg, men som selve Personnavnet, især før Wilhelm, og under Wilhelm noteres ved nogle af dem, at de havde været tenentes allerede T. R. E. (tempore regis Edwardi). — Som ellers ved Synonymer indfandt sig Capricer i Valget mellem dem; saaledes kaldes temporair Kjænsforbindelse stadigt «more danico». Normannerflokkene medførte endel Fruentimmer, nogle vel hjemmefra, de fleste sikkert røvede rundtomkringfra («hernumnar»). Overveiende maatte i Normandi tages franske, hvorfor fransk Sprog blev Modersmaal, først i Rouenegnen, derefter i Bayeuxegnen, hvor Indvandring tog fat en Generation senere, Forfranskning altsaa fuldendtes saa meget senere. I England kunde Anglisering formodes at være gaaet noget langsommere; men Efterretninger derom haves, saa vidt jeg veed, ikke, heller ikke Documenter paa Dansk. De gjængse Forbindelser more danico bragte Bastarder. Hertugerne vare jevnligt Bastarder; dog vare Wilhelms 4 Sønner, med hvilke Familien uddøde, fødte i catholsk Egteskab. — Dani kunde heller

ikke altid være glade ved nye Danskeflokke. Hvem var det, der myrdede Sven Tjugeskjægs efterladte Folk? Vil man antage, at han undgik at anbringe dem i de mere daniserede Egne omkring Humber, eller at netop der lod han dem blive? Kunde Udryddelse af den afskyelige Indqvartering lykkes, hvis de bosiddende Dani ikke hjalp med, eller holdt sig passive? — Mod Wilhelm gjorde i Nordengland Danske, Norske, Angler, indbyrdes enige, stædig Modstand, hvorfor han førte Udryddelseskrig mod dem, saa at Landet nord for Yorkshire maatte udelades i Domesdaybog, fordi det ingen Indtægter mere kunde bringe ham, men henlaa «som Ørken», næsten affolket. Yorkshire opføres, men med Indtægter sunkne til Brækdele, og Mængde af Godser liggende øde.

Deppe, Dieppe henhøre Petersen og Taylor til *dyb*; passer da nærmest til Nedertydsk og Engelsk, oprindelig *diop*, men senere *dēp* (i Engelsk nu med Lyd *i*).

Emma, fransk, inclusive normannisk, laant fra tydsk *Emma*, *Imma*, af uoplyst Etymologi (mon Derivatum til tydsk *imbe*, *Imme*, *Bi*?).

Estrand (Petersen 232) kan være af *Strand*, der indenfor Germanisk er aldeles neutralt.

Falaise vist af tydsk *Fels*, som almindeligt antaget.

-fleur, som i *Honfleur*, *Harfleur*, «opstaaet ved Fordreielse af -flot, -flet, -fleda, -flo, -fluvius . . ., senere -flue» (Petersen 226), kunde komme dels af *fluvius*, dels af nordisk, nedertydsk, angelsaxisk *fliot*, senere i Nedertydsk og Engelsk *olēt*, *flēt* (nu i Engelsk udtalt med *i*). Vilde i Dansk hede **fliut*, senere **flyd*. Overensstemmelse da ikke nærmest med Norsk, endsige Dansk.

-gard, som i *Auppegard* stemmer med Nordisk og Tydsk (gammelnedertydsk *gard*, gammelhøitydsk *gart*). I Dansk nu *Gaard*.

Grain- i *Grainville*, *Graincourt* anseer Petersen for Ordet *grøn*; ikke sandsynligt; og Formen *grōn* er ogsaa nedertydsk. Kunde vel høre til latinsk *granum*.

Göngu-Hrólf. Storm P. 186 synes mig at tage den traditionelle Forklaring for alvorligt, kommende den til Hjælp ved at forstaa den, ikke om for stor Vægt for nogen Hest, men om for stor Længde. Det Ene, efter Sagens Natur, ikke rimeligere

end det Andet. Sikkert er, at den populære Forklaring ikke er den virkelige, men phantaseret, da den virkelige Anledning var glemt. Ved uforstaaede Tilnavne, som Atterdag, Klipping eller Glipping, Menved, udeblive saadanne Forsøg ikke. Tilnavnet forbliver lige sikkert, enten Forklaring er rigtig eller ikke. Anledninger her lette at tænke. Maaske var Hrolv stor Fodgjænger, og pralede maaske heraf. Mulig præsterede han engang tilfods at tilbagelægge en Veilængde i ikke kortere Tid end nogle Andre tilhest. Han kunde paadrage sig Broktilfælde, eller temporairt hindres i at ride ved nogen Sygdom, ved Ømhed, Byld; &c. Havde Fabler været digtede om ham, forbleve Tilnavn og Genealogi uanfægtede. Egilssagas Fabuleringen rokker ikke ved Navnleddene Kveld- og Skalla-, heller ikke ved Genealogien tilbage til Kveldulv. Islandske Familiegenealogier tilbage til Landnamstid ere særdeles respectable; Tilnavne vist saa godt som altid egte, ikke fabriquerede bagefter, men Forklaringerne ikke altid paalidelige. Exempel paa god Forklaring er i Landnåma den Angivelse, at Islandsfareren Thorolv sagde, at paa Island dryppede Smør af hvert Græsstraa, og derfor blev kaldt Thorolv Smør. Aldeles plausibelt; ikke derfor absolut sikkert (se non è vero, è ben trovato).

Henricus, tysk Navn, indkommet i Gallien, lidet anvendt i Normandiet, og vist ikke af Hertugfamilien før med Kong Henrik I, derefter meget brugt i England (i Danmark har O. Nielsen en *Heinricus* allerede 1085). Gammelhøitydsk *Heimerich*, *Heinrich*; nedertydsk *Hēnrik* (e senere forkortet) («die mit *n* können in einzelnen Fällen zu *Haganrich* gehören», Förstemann). I Domesday nævnes en *Henricus* allerede før Wilhelm, vel indkommen fra Normandi med Confessor; under Wilhelm blandt tenentes in capite 1 *Haimericus*, 2 *Henricus*; samt 3 subtenentes *Henricus*. Desuden (under F hos Ellis) *Henricus* de Ferieres, Feireres, Ferrariis, 2 Gange som tenens in cap., 5 Gange som subtenens; hvor mange Personer, seer jeg ikke.

-holt, -houlde, som i *Turholt*, *Terhoulde* (*Theroude*) (Petersen 233) er vel germanisk *holt* (Skov), neutralt undtagen m. H. t. Høitydsk (*Holz*).

-hulme, -hou i *Turhulme*, *Nihou* («Nigelli *hulmus* eller *humus*», Petersen 232) kan være germanisk *holm*, ubekjendt i Høitydsk, ellers neutralt.

la Heuse «uvist om det nordiske *hús*», Petersen 234), hvilket ikke er særligt «nordisk», men aldeles neutralt.

la Lande (Londe), Heuland. Om det hører til det helt neutrale *land*, betvivler Petersen (231).

les Marches «rimeligvis» (Petersen 234) af *mark*, der er aldeles neutralt.

Nelson findes jo ikke i Normandi, hvor Worsaae skulde have ventet det. Han kalder det (Minder P. 227) «det utvivlsomt nordiske Navn *Nelson* (*Nielsen*), især med den eiendommelig nordiske Endelse *-son*», der (P. 113) «er ganske eiendommelig for de skandinaviske Lande, hvorfra den ved nordiske Nybyggere er bragt over til England»; «det er ganske mærkeligt, at *Johnson*, der er et af de almindeligste Navne i England, ogsaa i den selvsamme Form er maaske det mest udbredte Navn paa Island» (W. skulde have mindet om Samuel og Ben Johnson). Ingen af Piraterne hed *Nielsen* eller *Jensen* (Søn af Johannes). Normanner, norske og danske, havde ikke Familienavne, endsige paa *-son*; de sagde ikke Estrid Svensson, men naturligvis, hvor det behøvedes, f. Ex. Knut Svens sun, for at skjelne fra nogen anden Knut, som Englændere sagde Eadweard Æthelredes sunu, og i Documenter f. Ex. Æðelfand Æðelmeres sunu, Cynulf Ceoluhtes sunu; og efter Moderen: Ælfric Æscwinne sunu (dipl. Anglicum, ed. Thorpe, P. 264). Personnavn, ikke Familienavn, paa *-sunu* findes i Angelsaxisk: *Leofsunu* (codex diplomaticus ævi Saxonici, ed. Kemble, VI P. 127, 155, 178, 301). Slegter, især fornemme, kunde benævnes ved Hjælp af Derivationsmærke, f. Ex. Skjoldunger, Ynglinger, «Knyttlinger» (?), Nivlunger, Völsunger, Merwinger, hvilke ikke brugtes som Appendix til Personnavn, som nuværende Familienavne; altsaa f. Ex. ikke Valdemar Knytling i Underskrift. *Nel-* i *Nelson* er det vist egentlig celtiske *Nigel*, *Neel*, *Nel* (naaet til Island som *Nial*), af det oprindelig græske *Nicolaus* uden dettes *-s*; dansk *Niels* er af *Nicolaus*, dets *-s* bevaret. Det seer da misligt ud med «hafvets Tamerlan» som dansk overfor norsk-hollandsk Wessel, tydsk Gabel, Raben, Sehested, Fischer, &c, og udenfor Marinen f. Ex. Rantzau, Bülow, Meza, item Sehested, Gabel, Schumacher, Bernstorff, Moltke, Lehmann, Tscherning, Sponneck, Bluhme, &c. Cf. ovf. under Byron.

Nez i *Gris Nez* (Forbjerg noget nord for Normandi) er, ifølge *-z*, ikke *-esse*, at tage som det almindelige franske *nez* (af

nasus). Anledning til at ty til nordisk *nes*, angelsaxisk *naes*, mangler.

ora, $\frac{1}{8}$ Mark, betegner i angelsaxiske Documenter nordisk *eyrir*, Pl. *aurar*. Diphthong *au*, med Omlyd *ey* (begge senere i Dansk blevne til *ø*) gjengives i Angelsaxisk og Domesday almindelig som Diphthonger: *Aust-*, *Oust-* (Øst), *Gouti*, *Ouretun*, *Eureshaim*, *Bardenai*, *Aiulf*, *Eiulf*, *Leising*, Omlyden enkelte Gange med *e*: *Lesing*, *Lesingebi*. Ved *Holsingoure* (Yorksh., Domesd.) (som med Omlyd opgiven) opstaaer Mistanke om, at der er copieret efter ældre Document, hvor der var skrevet *Helsing-eure*, med utydeligt *e*, læst som *o*. Endnu i Ormulum, efter 1200, staves *nowwt* (Kvæg), *rowwt* (Røst), *degen* (dø; *g* \circ : *j*; Verbet ikke fundet i Angelsaxisk). Gjengivelse af *ey* ved *o* findes sikkert ikke. Til *au*, *ey* svarer i Nedertydsk (tildels i Høitydsk) *ō*, med Omlyd *ō*, der ikke pleier at betegnes i Skrift; hvor Mønt *Øre* omtales i «Mittelniederdeutsch», skrives *ore*; i Flamsk mangler Omlyden. Angelsaxisk har *ea*, hvis Omlyd skrives *ie*, *y*, *e*. Altsaa har Angelsaxisk faaet *ora* fra Nedertydsk, nærmest fra Flamsk. Det passer godt: flamske Handels- og Industrimænd i England omtales, endog flamsk Colonistindvandring; i London maa have existeret flamske Handelshuse. Handel har da i England foranlediget tydsk Form. Og vel Danske ogsaa; de brugte den Praxis at tage Gods («*afla sér fjár*»), inclusive Personer, i England for at sætte over til Flandern og Frankrig og der sælge profitabelt, hvilket i Worsaae-Steenstrupske Øine maa blive til nobel dansk Storhandel. Omgang med Kjøberes *ore* kunde ikke udeblive. Her kommer det Spørgsmaal, om de ogsaa i Normandiet hørte udtalt *ore* af Franske, og maaske Saxer? Var Saxisk endnu ilive (som Taylor synes at mene), og var det høisaxisk (med *o* af *au*), eller nærmest beslegtet med Angelsaxisk? Med Rimelighed ansees *eyrir* for ældgammelt Laan af latinsk *aureus* (Gylden) paa en Tid, da Nedertydsk endnu havde *au*, og gennem Tydsk naaet til Norden. Og naar uddøde Ordet i Tydsk, mon før Normannertid? Cf. ovf. under *cōp*. — Da Angelsaxisk er nærmest beslegtet med Frisisk, ikke med Fastlandssaxisk, forstaaes Indvandringen i Britannien lettest, hvis Saxer kom fra litus Saxonium, Angler fra frisisk (især nederlandsk) Kyst, og «Jyder» i det helt angelsaxiske Kent kun vare nogle af Førerne (nederlandske Eucii?); om Benævnelserne Saxer og Angler medbragtes, eller først optoges paa britisk Grund, vides ikke. Om Stednavne siger Taylor (P. 148 f.), at

han forgjæves har søgt efter Lighed (med Engelsk) i Hanover, mellem Elben og Weser, i Mecklenburg, Holsten, Frisland, og i Tydskland kun fundet den i en Egn ved Neckar, hvilket lyder forbløffende, og ikke styrker Forventning om Afgjørelser ad saadan Vei. Men han vil paa litus Saxonicum finde Slegtskab med engelske Stednavne (Liste P. 141—42; Ex. *Berengeville, Bel-lengreville, Thorigny*; engelsk *Berrington, Bellinger, Tarring-ton*), samt paavise endnu et litus Saxonicum «about the size of Middlesex, lying between Calais, Boulogne, and St. Omer» (P. 132 f.), hvor engelske Stednavne vrimle (Ex. *Warhem, Wer-wick, Inghem, Bazingham, Berlinghen*; engelsk *Warham, War-wick, Ingham, Bassingham, Birlingham*), saa at han maa an-tage Indvandring fra en af Siderne. Her resterer Endel at be-tænke. Ved en (c. 50 Aar gammel) Optegnelse af gammelfrisiske Stednavne har jeg dog noteret Ligheder med engelske i Domesday (Ex. *Doccinga, Stavoren, Binthem*; engelsk *Docchinge, Stauer-tuna, Bintham*; og hyppige Derivata med *-ing*).

-rød i normandiske Navne, som *Tancred*, er fra Angelsaxisk (eller Frisisk) (tydsk *Dankrat*). Troligvis er en og anden *Alo-red* under Wilhelm (i Domesd.) fra Normandiet (tydsk *Alb-rat*).

rik (*rig*) er neutralt, men *Rikard* ikke; i Norden og Eng-land ikke indfødt. I Domesday 27 *Ricard(us)* under Wilhelm; før ham 6.

(H)rod- er neutralt (kun at høitydsk Form er *Ruod-*, *Rud-*); men *Robert* er ikke indfødt i Norden og England; over 50 *Ro(d)-bertus* i Domesday under Wilhelm; før ham 7.

Rollo. Exempler paa det i No. IX formodede *Hrólli* findes i et par Stednavne i England: det danske *Rollesby* i Norfolk, ogsaa *Rollandun* i Wiltshire (codex diplomaticus ævi Saxonici, ed. Kemble, index i tom. VI). Angelsaxer udelode *H-* af *Hr-* i danske Navne, ikke i indfødte. Det tydske *Rodilo, Rodlo* (ikke 'Kosename', endsige til *Rudolf*) maatte i Frankrig let blive til *Rollo*, da ikke til at skjelne fra latiniseret *Hrólli*. *Rollo* (og *Rou*) var ikke hyppigt i Normandiet, og findes ikke blandt te-nentes i Domesday; dog 3 subtenentes *Ruallon(us)*, maaske samme Navn. — I No. IX mangler Paavisning af den normandiske ge-nealogiske Familietraditions Enshed med den orknøiske og den islandske Families. To Bevissteder giver G. Storm i 'kritiske

Bidrag' P. 161—62. *Chronicon Nortmannorum* siger, at de Normanner, der plyndrede i Frankrig, «kom fra Øen Scanzia, der kaldes Northwegia». Og Wilhelm af Malmesbury (c. 1120): «Rollo, qui nobili, sed per vetustatem obsoleta prosapia Noricorum ortus, regis præcepto patria carens, multos quos vel æs alienum vel conscientia scelerum exagitabat, magnis spebus sollicitatos secum abduxit»; Alt stemmende med islandsk og orknøisk Tradition. Storm har overseet et endnu kraftigere Vidnesbyrd. I leges Edwardi confessoris (c: Love som de vare i Edwards Tid), paany autoritative under Wilhelm conquestor, siges: «. . . rex Wilhelmus . . . proferebat, quod antecessores ejus et omnium baronum fere Normannorum Norwegienses exstitissent, et quod de Norwegia venissent» (Schmids Udg. af a. s. Love P. 514). Hos Worsaae og Steenstrup har jeg ikke seet disse Bevissteder; og det sidste kan ikke staa hos Steenstrup, da Storm isaafald ikke havde overseet det. Steenstrup maatte have postuleret, at Nedskriveren havde confereret med Orknøfamilien eller den islandske, derfra faaet falsk Underretning, ignoreret den officielle normandiske Tradition, tilladt sig at lægge sin kjetterske Mening i Munden paa selve Wilhelm, uden at bekymre sig om Baronernes Mening; alt det uden nogen optænkelig Hensigt. Det var hensigtsmæssigt at ignorere saadanne Bevissteder. — At W. og St. bleve bedaaede af Humbugisten Dudos «Dacia» ved «Danubius» grænsende til «Alania og Getia», beskyttet af «Alpes», og at over begges Lærdom dominerede en vis Slags uvedkommende Patriotiseren, er aldeles klart af hele Behandlingen og af mangfoldige spredte Ytringer; f. Ex. Forsikkringer, at Danske ikke vare raa, gemene Røvere, men en ædel Sort, aldeles forskjellig fra Saracener og Vender; at deres Færd er «Hæder» for Danmark; at de, der hjemsogetes med Plyndring, Brand, Nedslagtning, Bortførelse i Slaveri og som profitabel Handelsvare, maatte have «skjult Sympathi» for de «herlige» Pirater; at de angelsaxiske Krøniker vise «paafaldende Forkjærlighed» for Alfred den store (fremfor Banditerne); at en Tydsker leverer «med skrigende Ensidighed skrevet Forsvar for Angelsaxerne» (disse blive altsaa de Anklagede, og behøve noget-somhelst Slags «Forsvar»!); at de Danske med «Stordaad» og «heldbringende Erobringer» indførte «Folkefrihed», «Folkeliv», «Cultur», «menneskelig Dannelsen», «mandig Justits» med «Æresprinciper», nemlig ved at fordre Tyve hængte (offrede til Odin, Galgeherren), Røvere honorerede, hvorimod Alfred undlod at fordre Tyve hængte, og, istedetfor at hædre Røvere, hængte dem paa

Stranden til Krænkelse for passerende Hædersmænds Følelser; saa at «dansk Nationalfølelse» finder «fuldkommen Tilfredsstillelse», dog med Vemod ved den svundne Evne til at gøre herlig Fortræd. Ingen Opposition, mig bekjendt, mod historiserende Danomani. «De Danske kan Gud ikke undvære». Mental Tilstand endnu som i de Tider, da Danske drømte sig decorerede med Dannebrogskors, Jesu og Jomfruens Velsignelse over et Røverkorstog. Ligesdan extrem Overdrivelse i Bedømmelse af Dudo, hvis Usselhed erkjendes af saa mange Forfattere i c. 800 Aar, (senest Storm, til hvem jeg henviser). Nu ophøies Dudo til «stor Forfatter», «ypperlig Forfatter». W. og St. se danske herlige Egenskaber meddelte Englænderne, modsat de «dybt sunkne» Angelsaxer; der komme vi ind paa det mindre Documenterlige. Og hvis man foreholder mig: Englænderne fik nye Egenskaber, nemlig, som alment, og specielt i Danmark (cf. E. Holm om Tid efter 1800), Tider igjennem og til Dato, erkjendt: Hovmod, brutal Hensynsløshed, Troløshed ('det troløse Albion'), Clericalisme, Hykleri, ganske som Normannernes (og specielt Erobrerens) Egenskaber; og den Fane, Wilhelm skaffede sig fra Guds Statholder, med himmelsk Velsignelse over Røverkorstoget mod England, er aabenbart i nærmeste Familie med Valdemars Himmelfane; da faaer jeg tie. Estrup (P. 69—76) har samlet gamle Attester om Normanneregenskaber, lydende paa: «Vindesyg, Træskhed, Troløshed, Underfundighed, Løgnagtighed, Hykleri, Indbildskhed, Praleri, Grusomhed, slette Mennesker».

Rouen, Rotomagus. Petersen (236) finder det muligt, at deri indeholdes Adj. *rød*. Men Navnet er celtisk («*Ratumacos* en Celtique»). Var Germanisering indtraadt, da havde det været til Høitydsk (*rot*).

Suain, Suein, Suēn, Suān og Stain, Stein, Stēn, Stān i normandiske Navne. Diphthong, skreven *ai* eller *ei*, kan være norsk, dansk, høitydsk; *ē*, hvis phonetisk skrevet, dansk eller nedertydsk, eller Normandiudtale for Diphthongen; *ā* er angelsaxiskt eller angliseret. Förstemann giver 3 tydske Exempler: *Swein*, *Sweino*, *Sueno*, det sidste altsaa nedertydsk; Navnet uddøde i Tydskland tidligt. Domesday har af tenentes in capite 4 *Suain*, 3 *Sueno*, 1 *Suenus* seu *Suānus*, 2 *Suan*; af subtenentes 1 *Suain*, 2 *Suen(us)*, 1 *Suan*; før Wilhelm 4 *Suain*, 1 *Suein*, 13 *Suen(us)*, 4 *Suanus*; af ten. in cap. 1 *Steinulf*, 2 *Stanardus*

af subten. 5 *Stan(h)ard(us)*; før Wilhelm 15 med *Stan-*, 2 *Stainulf(us)*, 1 *Steinulf*, 1 *Steinchetel*, 1 *Stein*, 1 *Sten*, 2 *Stenulf(us)*; hvor mange af alle ere fra Normandi, sees ikke. — Der ere nogle *Turstanus*, vel anglicerede; 24 Gange skrives *-stinus*, 2 Gange *-sten*, med Diphthong ingen, altsaa fordi den ubetonedes Stavelse udtaltes svækket (med «Halvlyd»), som af os i *Torsten-son*. — M. H. t. Dansk mærkes, at Diphthong i danske Ord endnu gjelder efter 1200 (f. Ex. i *Ormulum leggk Leg, beggsk besk; g ɔ: j; cf. ovf. under ora*), paa en Tid, da i Danmark Diphthongen forlængst var bleven til *e*. *Soēn* Estridsen udtalte vist ikke sit Navn med Diphthong, men skrives i a. s. *Krøn. Swegen* (*g ɔ: j*); en Søn af Godwine Jarl skrives *Swegen, Swegn* (død 1052). Dansk Indvandrerudtale i 9de Aarhundrede holdt sig længe; senere Tilkomnes (med *e*) betegnedes tildels. Skrivere brugte Former af flerformede Navne noget iflæng.

Tor-, *Tur-*, i Navne hyppigt, er lige norsk og dansk. *Domesday* skriver *T* (fransk Udtale), før Wilhelm dog ogsaa endnu *Th-*, vel efter ældre Documenter.

-tot, meget hyppigt i Normandi; *Prevost* (hos Petersen 225) giver c. 70 Exempler, vel alle, der findes. *Estrup, Petersen, Taylor* antage det plausibelt for nordisk *toft*, hyppigt i Stednavne i Danmark, sjældent i Norge. Det er *Prevost*, der har leveret et respectabelt (alene for sig ikke tilstrækkeligt) Argument for rigelig dansk Indvandring, danske Smaafolks, da *toft* ikke passer til *Baronier*. Besynderligvis er *-toft* sjældent i de mere daniserede *Ge-beter* i England, hvor derimod *-by* var Mode, hvilket næsten ikke brugtes i Normandiet; i begge Lande er Endelse altsaa usikkert Tegn paa Colonistens Nationalitet. Underligt er ogsaa, at som 1ste Led til *-tot* ikke treffes kjendeligt nordisk Navn; *Routot* (*Rollonis tofta*) er her neutralt (se ovf. under *Rollo*); *Sassetot* ligesaa; *Petersen* nævner *Hebertot, Raimbertot, Robertot*; men *Hebert, Raginbert, Robert* ere unordiske. Skulde *-tot* kunne være celtisk? Cf. bretonisk *tud* gens, cymrisk *tud* terra (*Stokes P. 131*).

-tourps i *Clitourps* kan være nordisk og angelsaxisk *þorp* (ogsaa i Norge «ved adskillige Stedsnavne», *Aasen*). Kan som Endelse lidet skjælnes fra tydsk *dorp* (høitydsk *Dorf*), da i Danmark haves saadanne som *Ordrup, Vamdrup*, i Tydskland som

Vestrup (i Oldenburg; *V* o: *F*), *Holtrup*, *Barnstrup*, *Westrup* (i Westphalen; Taylor P. 158). Det af Petersen anførte *Torfville* hører vel til *Torf*, *Tøro*. Man skulde ventet langt fler Exempler paa *þorp* i Normandiet.

Ulf(us) (uden *W*.) som Navn og Navneled er lige norsk og dansk. Ogsaa i Tydsk elideres gjerne *-w* i 2det Led, som i *Rudolf*. Ved Staveusikkerhed sees tildels ikke, om der menes *-ulf* eller *-wulf*. *Wulf* skulde skrives *Uulf*, hvad naturligvis ikke overholdes nøie.

Walter(us), stundom skrevet *Gualter(us)*, *Galter(us)*, overmaade yndet, er rent høitydsk; *Waldar*, *Walder* findes ikke blandt tenentes. Under Wilhelm mindst 47 *Walter(us)* og 3 *Galt'*; før ham 4, vel indbragte i England af Confessor. Senere, som andre Normannernavne, overvættes hyppigt i England; Snobberne valgte aristokratiske Navne.

-ville, *-villiers* i franske Stednavne, Ex. *Borneville*, *Hardivilliers*, høre til latinsk *villa* og det senere *villare*, efter Taylor til tydsk *wilāri*, nu *Weiler*, hvortil maa føies Schweizer Stednavne paa *-wiel*, *-wyl*, *-weil*, *-wieler* (Ex. *Rapperswyl*, *Hohertwiel*, *Hallwylser See*), hvilke af tydske Etymologer udledes netop af *villa*, *villare*. Mulig kunde fransk *-ville*, *-villiers* befordres af Tydske, der allerede havde laant fra Latin.

Will(i)elm(us), meget brugt, laant fra Tydsk, ikke indfødt i England og Norden (O. Nielsen har det ikke, *Landnāma* heller ikke). Stavemaade med *a* har jeg hverken seet i Angelsaxisk eller i Domesday. Dog maa *Guillaume*, *William* vel komme af et *Willialm*, der ikke kan være det sjeldne norvagiserede *Vilhjalmr*, som dertil ikke er nær gammelt nok. Förstemann har, foruden *Willihelm*, *Wilielm*, et sjeldnere *Willihalm*, *-halam*, af ham opfattet som blot Variant, mulig dog oprindelig et andet Navn, populært opfattet som blot Variant. Jeg seer ikke, fra hvad Andet end dette kan stamme *Guillaume*, *William*, der da først senere have fortrængt *-elm* i Normandi og England. Domesday har under Erobreren c. 90 *Will(i)elm(us)*, før ham 6.

Vittefleur. Petersen (236) antager heri Ordet *holt* (*hoid*), der er neutralt undtagen m. H. t. Høitydsk (*witz*, nu *weis*).

Supplement (til Stykkerne Adelaide og Emma) angaaende Femininnavne. Af tyske synes i Normandiet særligt yndede: *Adelaide, Adeliza, Adelina, Emma, Matildis (Macht-hild)*. Hertugfamiliens *Gunnor, Gunfrede, Gerloc* ere neutrale (t. *Gunwara, Guntfrid-is, Gerlaug*). Ellers veed jeg ikke noget normandisk Femininum, der kunde være norsk eller dansk. Havde Indvandrerne hjemmefra medbragt Koner og Døttre i Mængde, maatte ved Opkaldelse endel Navne have holdt sig, og idetmindste nogle være naaede ind i Literatur. — Ikke anderledes staaer det i England. At i Kong Knuds Familie og Hof (inclusive den besvogrede Godwines) findes *Gytha* og *Gunnhild*, vedkommer ikke Spørgsmaal om den ældre fra Norden indkomne Befolkningspart. En tenens før Wilhelms Tid: *Estred* kan være feminint *Estrid*, men vel og være Mandfolk. En subtenens under Wilhelm: *Botilt* kan være dansk, men Ordformen er neutral. I Samling af manumissiones (Thorpes diplomatarium p. 621—44) findes endel angelsaxiske og fremmede Slavindenavne, deriblandt *Gunnild Þurkilles dohter* (P. 642). I Testamentsamling (ib. p. 459—601) har jeg ikke observeret nordiske Femininnavne, men 3 forskellige Testatorer *Þurketel (-kil)*, hvis Damer ere unordiske, den enes Datter *Alfwen*, de to andres Koner *Lefwen* og *Æþelgit* (p. 578, 580, 591). En *Ulf* er gift med en «*Madselm*» (p. 594). En *Ketel* (p. 581) har Steddatter *Alfgif*, og, saavidt sees, *Sefled* til Kone. *Þurstan* (p. 577), om end med Formen *-stan*, kan være dansk; *Æðelgyð* heder hans Kone. Egtepar med 2 nordiske Navne opspores vel neppe i England. De Fruentimmer, «Hærene» stundom førte med sig, vare vel fordetmeste røvede i England og andetsteds. Men den fredelige Indvandring paa Island bragte mange fra Norge, hvilke man ikke «havde saa hæderfuldt tilkjæmpet sig».

Note til Navn Hrólfi med Stednavne (ovf. under Rollo). *Rollandun* skrives i Kemble's cod. dipl. III p. 187: *super Rolidone*. I II p. 254 betegnes Navnet som comisk, altsaa fordi det indeholder et 'pet-name': «in loco illo, ubi ruricoli appellatio usu ludibundisque uocabulis nomen indiderunt, be *Rollandune*».

Romanska Etymologier.

Randanteckningar till Meyer-Lübkes Romanisches Etymologisches Wörterbuch.

Av

Johan Vising.

Sedan nu Meyer-Lübkes *Romanisches Etymologisches Wörterbuch* föreligger färdig vad nomenklaturen beträffar, har den som spekulerar över romanska etymologier en förträfflig utgångspunkt för och ledning i sitt forskande och spanande eller trevande. Så har också jag kommit att revidera åtskilliga av mina etymologiska spekulationer, och jag har trott, att det ej vore alldeles ändamålslost att framlägga dem här i form av randanteckningar till Meyer-Lübkes *Wörterbuch*.

252. ***afannare**, «sich abmühen». Ord av denna stam finnas i it., sp., pg., prov. och även i ost-franska dialekter (se t. ex. Godefroy, I, 174). Enligt M.-L.: «Ursprung dunkel, kaum gallisch». Som etymon passar synnerligen väl den germ. roten *afna*, grundordet till fno. *efni*, som ursprungligen sades om odling av jord (se Lidén i Nord. Arkiv XXVII, 272), till no. *evne*, sv. *ämne* och till fno. *efna* «utföra». Avledning av samma stam är fht. *afalon* «ivrigt arbeta», sv. och no. *avla*, *avle* «bringa till stånd», «alstra», osv. (se *So. Akad:s Ordbok*), med subst. *avel* «kraft», «avkastning (av jord)», no. *avl* (se Falk och Torp). Överensstämmelsen i betydelse mellan dessa germanska och de från ***afannare** utgående romanska orden är påfallande, i synnerhet som, enligt vad Diez och M.-L. uppgiva, de romanska orden även gärna ha en speciel betydelse av jordbruksarbete. Därpå finner jag ej annan bekräftelse än Boucoirans uppgift, att *afanador* betyder *laboureur*, *fossoyeur* (*Dict. des id. mérid.*) och Chabaneaus notis i Levys *Suppl.-Wb.*, att *gen d'affan* betyder bl. a. *travailleurs de terre*. — Vad den formella utvecklingen beträffar,

ligger närmast till hands att ansätta ett fht. verb *afanon*, motsvarande *afalon*, och omedelbar grund för de romanska verben, eller ett got. *afnon* med på romansk botten inskjutet *a*. Subst. it. *affanno*, prov. *afan* osv. ha sedan bildats av verben. *N*-ljudet är både kort och långt. Det korta betecknas såsom sådant i fit. *afano* (*Monacis Crestomazia*), prov., sp. *afanar*, *afano*, fpg. *afão*; det långa i it. *affannare -anno*, sp. *afañar -año*, pg. *afanar*, *-ano*. *F*-ljudet betecknas i allmänhet som kort; i it. vanl. långt i anslutning till de talrika ord som begynna med *aff*.

Med *afannare* sammanställer M.-L. ffr. *ahaner*; med orätt enligt min mening, ty *ahaner*, *ahan*, *haner*, *han*, *enhaner*, *enhan* äro speciellt franska ord med talrika avledningar såväl i äldre språk (se Godefroy), som i nutida dialekter (se t. ex. Verrier och Onillon), och med de speciella betydelserna «mödosamt arbete», särskilt «jordbruksarbete», och «kval», «bekymmer». Utgår man från det enkla *han*, *haner*, *hanner*, som visserligen i ffr. ej äro så vanliga som sammansättningarna med *a-*, men som leva ett friskt liv i våra dagars dialekter, synes det mig naturligt att sammanställa dessa med de sedan gammalt i nordiska dialekter vanliga *ann*, *anna* (se *So. Akad:s Ordbok And* och Tamm, *Etym. So. Ordb.*) med den speciella betydelsen av «skördearbete», «jordbruksarbete» och «hårt arbete» i allmänhet. Det är desto antagligare, att vi här ha de franska ordens etymon, som dessa äro huvudsakligen nordfranska. Aspirationen *han[er]* har uppkommit på samma sätt som i det närastående *haleter* av *aleter*, varom se Tobler i *Sitzungsber. d. Preuss. Ak. d. Wiss.* 1893, 16 och *Rom.* XXII, 440. Det är en slags onomatopoesi, betecknande flämtandet eller stönandet vid det tryckande arbetet, och den kan jämföras med t. ex. *haboys* för *aboys* i Rabelais' *Gargantua* kap. XXIII. Samma onomatopoesi föreligger ännu klarare i det interjektionellt begagnade subst. *ahan!* eg. «upp till det tunga verket!» (se Toblers *Altfr. Wb.*).

Huru populärt *haner* etc. är i dialekter och huru det sammanflätats särskilt med *haleter*, kan åskådliggöras genom en blick i Verrier och Onillon, *Glossaire étymologique et historique des patois et des parlers d'Anjou*. Där finner man t. ex. *Haner*, *Haneter* = *Haleter* (s. 468), *Hanetiner* (ib.), *Hannequiner*, *Haquenasser* med avledningar (s. 469), uppenbarligen av *Hannequ-* med metatesis, *Halequiner* = *Ahaner* (s. 467), *Haletiner* med avledning, = *Hanetiner* (s. 468), m. m.

Aspirationen i interjektionen *ahan* erinrar om aspirationens roll i allmänhet i interjektioner; jf. *ha*, *hai*, *hé[las]*, *ho*, *hom*, *houm*, *hop*, *houp[sa]*, *hua*, etc. Jf. Hosch, *Franz. Flickwörter* II (Berlin 1896) och Espe, *Die Interjektionen im Altfranz.* (Berlin 1908). Av samma art synes aspirationen vara i det interjektionella *ahors!* «bort!» «ut!» (Tobler, *Altfr. Wb.* och Godefroy). Det är utan tvivel ett ursprungligt *afors* (jf. sp. *afuera*), vilket dock ej har påträffats. Genom starkare aspiration har *f* blivit *h*. Huruvida förhållandet är detsamma med det enkla *fors* > *hors* och *defors* > *dehors*, skall här lämnas osagt.

1009. **Bayonne.** Därav, enligt den gängse etymologiska traditionen, *baïonnette*, emedan detta vapen först skulle hava tillverkats eller använts i denna stad. Redan Scheler har dragit denna etymologi i tvivelsmål, emedan ordet är känt åtminstone sedan 1575 och uppfinningen av vapnet skulle hava gjorts i Bayonne 1640 eller, såsom andra mena, den första användningen därav hava förekommit i denna stad 1665. Littré och Godefroy citera redan från Des Accords (1583) «*bayonnettes de Bayonne*» (VIII, 275), och *Dict. gén.* har samma citat med det oriktiga namnet *Tahureau* för *Tabourot*, ty ägaren av psevdonymen *Des Accords* var sieur de Tabourot, ej poeten Tahureau. Nu var denne Tabourot, eller Des Accords, en vitsmakare, som sysselsatte sig med rebusar, akrostika o. d. och säkerligen blott på skämt framkastat härledningen «*bayonnettes de Bayonne*». Allvarliga yttranden förekomma hos honom över huvud icke. Man har därför skäl att uppmärksamma en annan etymologisk förklaring av ordet, given av Adrien Timmermans i *Revue scientifique* 5. nov. 1898, sp. 592 ff., men alldeles förbisedd av filologerna. Han härleder *baïonnette* ur verbet *baïllonner* «anbringa en munkavle» (*baïllon*) och erinrar om att Richelet i sitt *Dictionnaire* uppgiver, att soldaterna «peuvent mettre le manche de la baïonnette dans le canon de leur fusil et s'en servir comme d'une pertuisane». Således kunde bajonetten tjäna som munkavle eller propp för geväret. Men även då den fastsattes utanpå gevärets mynning, skulle den kunna liknas vid en *baïllon*, ty detta betyder också «nosgrimma», ett redskap som sättes omkring ett djurs nos för att hindra detta att bitas. Man känner soldaters benägenhet för figurligt eller metaforiskt språk. — Muljeringen av *ll* i *baïllon[ner]* kunde ganska väl ha försvunnit i senare hälften av XVIde århundradet, då *baïonnette* först påträffas; jf. Nyrop, *Gramm.*

hist. I, p. 334. Att ortografin så konstant har *aio*, *ayo*, torde bero på den redan från Des Accords stammande traditionen; att *a*-ljudet från bakre blivit främre, sammanhänger förmodligen också därmed; annars är, som bekant, växling mellan bakre och främre *a* en vanlig företeelse.

Det finnes också ett *baïon[n]ier*, enligt Larousse «soldat armé de la baïonnette», enligt ett citat hos Godefroy, «arquebusier», vilket vill säga ungefär detsamma, men enligt den av Godefroy citerade Cotgrave (1611), «arbalestier». Denna sista betydelse torde väl vara given för «soldat i allmänhet». — Godefroy citerar också ett *baïon*, men han har det endast från Roquefort, som ej anför något citat. Ordet synes mig apokryfiskt. Emellertid har Josef Jordan i sin avhandling *Die Bezeichnungen der Angriffswaffen im Franz.* (Bonn 1911) utgått från detta ord för att förklara *baïonnette* (s. 74).

1168. ***blettian**, 1. «bleich werden», 2. «verwunden», sättes av M.-L. med tvekan såsom etymon till det speciellt franska *blesses*, ffr. *blecier*, fpik. *blechier*. Det synes mig tydligt, att i stället bör sättas såsom etymon det nordiska *blekkja*, som Torp upptar i *Nyno. Etym. Ordb.* under fem olika nummer, vilka torde kunna reduceras, kanske till och med till ett, och som har motsvarighet i fno. *blekkja*, sv. *bleka*, *blika*, *blicka*, *bläcka* (se Rietz), holl. *blekken*, eng. dial. *bleech*, osv. Formelt ger *blek[k]ja* givet ffr. *blecier*, fpik. *blechier*; och om man observerar, att stambetonat *blece* i äldsta fr. har slutet *e*, såsom synes av talrika rim, exempelvis *blece : traierce Rom. de Tr.* 9551, : *proece* ib. 11231, : *largece* ib. 15093, : *proesce* Marie, *Fables* LXXV, 15, osv., stämmer detta med det *e*, som etymologiskt bör föreligga i *blekja*, *bleka*, *blekken* osv., för så vitt detta sammanhänger med *blek*, fno. *bleikja*, osv. och som återspeglas i dialektformer *blika*, *blicka*. — Överensstämmelsen i betydelse är också påtaglig och erbjuder några anmärkningsvärda punkter. Första gången *blecier* uppträder i fr., är i Raschis talmudiska glossor (XI. årh.). Där användes *blecier* tre gånger om frukt som man «gör mjuk genom att slå» (Darmesteter i *Rev. cr.* 1880, 2 aug., s. 92). Här föreligger således dels betydelsen «slå», som återgår på Torps *blekkja* 4 «ramme», «træffe», dels en speciel betydelse «göra frukt mjuk». Denna senare betydelse har motsvarighet i flere moderna patois: «*blesses* exprime le premier degré de maturité dans les fruits,» säger Jaubert i *Gloss. du Centre de la France*, *blesses* = *blossir*

= *blottir* enl. Fertiant, *Patois Verduno-Chalonnais*, osv. Därmed sammanhånga de adj. *ble(s)*, *blo(s)* osv., som M.-L. citerar under **blettian*, och som betyda «mjuk», «mogen» om frukt. Denna betydelse torde ock vara att sammanställa med den av «pincer la peau», som Favrat anger i *Patois de la Suisse romande* för *bllossi*, och den av «l'action de pincer la peau et la marque qui en reste», som han anger för *bllosson*, samt betydelsen «pincer», som Chabrand & de Rochas d'Aiglun ge åt *blucher* i *Patois du Queyras*. Härmed återförs vi till Torps *blekkja* 3, «hugge tømmermerke», och till sv. dial. *bleka* med samma betydelse eller ock «avskala barken på ett träd eller hugga däri att det må förtorkas eller sörna» (Rietz); holl. *blekken* «märka träd för att hugga dem», «decorticare».

Från *blesser* i denna betydelse torde härleda sig det i moderna patois vanliga *blesson*, *blosson*, *byosō*, *byæson* osv. (se Godefroy, Favrat, Boillot, *Le patois de la Grand' Combe*, Juret, *Patois de Pierrecourt* osv.), som av Boillot översattes med «petite poire» med citat från Cotgrave «an overmellow pear, a pear so soft as it is ready to rot», men som annars återges med «poire sauvage», väl en senare betydelse (*blosse* hos Coulabin, *Patois de Rennes*, har betydelsen «prunelle sauvage», liksom även i Vire, *Rev. d. parlors pop.* II, 52 osv.). Härav ha vidare utvecklats trädnamn: *blesni* «poirier sauvage» (*Dict. savoyard* av Constantin & Désormaux), *byæsnå* samma betydelse (*Patois de Pierrecourt*), osv. Att märka är ytterligare, att *blesson* i *Dict. savoyard* återges såväl med «poire sauvage» som med «marque qui reste sur la peau quand on a été pincé». — Emellertid torde i dessa ord och andra dylika, som det bleve för vidlyftigt att här uppräknas, en kontamination ha ägt rum med den germanska stammen *blēt* «anstucken», varom se M.-L. under no. 1167 (*Dict. gén. Blet*, Moisy *Blèque*, etc.). Sammanställningen med *blet* är för övrigt redan gjord av Comte de Chambure, vars *Glossaire du Morvan* Darmesteter recenserat i ovan nämnda artikel.

Nästa gång *blecier* uppträder i fr. text är i Oxf. *Roland: blecet* v. 1848 «sårad». Denna betydelse blir snart den vanliga; jf. t. ex. ovan anförda ställen ur *Rom. de Tr.* eller glossarerna till Marie de France och Chrétien de Troyes; den är ock vanlig i moderna patois, t. ex. *byosi* i Grand' Combe (Boillot), *biossi* i Plancher-les-Mines (Poulet), *biossie* i Montbéliard (Contejean), *blécher* i Rennes (Coulabin), osv. Den framgår omedelbart ur Torps *blekkja* 4 «ramme», «træffe».

Men v. 590 av *Roland* lyder *La gent de France iert blecée et blesmie*; där har *blecier* en överflyttad betydelse av «kränka», «vanära». Samma betydelse föreligger i flere ex., som Littré anför i sin *Historique* under *Blesses*; jf. vidare hos Moisy: *Tel langue blesche et point et larde*; hos Coulabin i *Patois de Rennes*: «*Blécher*, blesser, porter un mauvais coup. Se dit aussi pour tromper». Dessa betydelser återfinnas i Torps *blekkja* 5 «skuffe», «svigte», «forføre». — Jf. ock hos Eustache Deschamps, Balade MCCCXLIII:

*Prince, après qu'om ot mangié
Et beu tant qu'om estoit blecié . . .*

1341. **bruscula* «Bürste», såsom etymon till it. *brustia* (var?); snarare då *bruskia*, avlett av en germ. stam *bruska-*. En sådan stam är att antaga, såsom Falk och Torp gjort det i *Etymol. Ordb.* under *Barsk*. Från detta *bruska-* härstammar it. *brusco*, såsom också antages i samma ordbok. Betydelsen av *brusco* var säkert ursprungligen «bitter», «sträv» om smak, varpå både Cruscans och Tommaseo och Bellinis lexika ge exempel; ett exempel på samma betydelse ger Monacis *Crestomazia*: *Vin bruschetto* (s. 290) från XIII. årh. Just denna betydelse har *barsk* i äldre danska, liksom än i dag *barsch* i holl. Fr. *brusque* är ungt lån från it. och är litterärt; dialekterna sakna det nästan alldeles. — M.-L. ser i adj. *brusco* samma ord som subst. *brusco* «Mäusedorn» (No. 7460); betydelseövergången är svår att förklara.

1592. *canis* «Hund». Under detta ord upptages också *requin* «haj», som av *Dict. gén.* med tvekan hänförs till den pikardo-norm. formen *quin* < *canis*; man har även formen *requien* motsvarande en biform *quien*. Sammanhanget mellan *requin* og *canis* synes desto antagligare, som *chien de mer* är namnet på några hajarter (se Larousse). Emellertid är, såsom M.-L. framhåller, *re* oförklarat. Det synes mig kunna återföras på kontamination med holl. *rekeling* «en fisk, ovisst vilken» (Verwijs-Verdam), lt. *regelinc*, *regling*, *rechling* «en fisk» (Lexer), da. *rekling* «fisk» (Molbech), ty. *rechling* «Barsch» (Grimm). Detta *rek[e]ling* omformades, när det, troligen först på 1500-talet, upptogs av de normandiska fiskarne, med anslutning till *quin* [*de mer*], till *requin*. — För övrigt synes *rekeling* sammanhänga med *rekel*, *reke*, *räkel*, vanligt i flere germanska dialekter och betydande något stort, långdraget, t. ex. «stort djur» (Rietz),

särskilt ofta «stor hund»; därigenom är avledningen *rekeling* desto lättare sammanställbar med *quin de mer*.

2301. **cratalis* «Gefäss» sättes av M.-L., liksom av Diez, såsom ursprung till *graal* under förklaring, att *gradalis* av *gradus* ej låter sig rättfärdigas ur betydelsens synpunkt. M.-L. har synbarligen förbisett det äldsta och nästan det enda ställe i den medeltida litteraturen, där *graal* beskrives. Det finnes i Helinands krönika (omkring 1200) och har delvis citerats av Diez, men i andra hand, efter Villemarqué, och så ofullständigt, att han ej kunnat draga ut den fullständiga slutsatsen därur. Även Wechsler (*Die Sage vom heiligen Graal*, s. 112), Jessie Weston (*The Quest of the Holy Grail*, s. 87) och andra ha citerat detta ställe ofullständigt och utan att tillräckligt utnyttja det. Jag anför det här in extenso enligt Migne, *Patrologia latina* CCXII, 814 f.

Hoc tempore (anno 718) in Britannia cuidam eremitæ monstrata est mirabilis quædam visio per angelum de sancto Joseph decurione, qui corpus Domini deposuit de cruce; et de catino illo sive paropside, in quo Dominus cænavit cum discipulis suis; de quo ab eodem eremita descripta est historia, quæ dicitur de gradali. «Gradalis autem sive gradale Gallice dicitur sentella lata, et aliquantulum profunda; in qua prætiosæ dapes cum suo jure divitibus solent apponi *gradatim*, unus morsellus post alium in diversis ordinibus; et dicitur *vulgari* nomine *graalz*», quia grata et acceptabilis est in ea comedenti: tum propter continens, quia forte argentea est, vel de alia pretiosa materia; tum propter contentum, id est ordinem multiplicem pretiosarum dapum. Hanc historiam Latine scriptam invenire non potui, sed tantum Gallice scripta habetur a quibusdam proceribus, nec facile, ut aiunt, tota inveniri potest. Hanc autem nondum potui ad legendum sedulo ab aliquo impetrare.

Av detta ställe har Diez endast citerat de inom anförings-tecken satta raderna men med uteslutande av de här kursiverade orden, särskilt av det viktiga *gradatim*.

Det som i detta citat intresserar oss är följande: för det första existerade sedan gammalt en bok om *gradale*, ej *cradale* eller *cratale*; vidare var *graal* ett *fat* med bredd och ringa djup, således ej något bägareartat kärl, vilket fallet borde ha varit, om dess namn härledde sig från *cratale*; slutligen ordnades rätterna där *gradatim*, vilket helt visst givit upphov till kärlets

namn, såsom också Wechssler sett. Denna etymologi är desto antagligare som detta ord *gradatim* ej av Helinand satts dit i någon etymologiserande tendens, alldenstund han, såsom synes av det följande, härleder *gradalis* och *graal* från *gratus*.

För övrigt är att anmärka vid M.-L:s och Diez' etymologi, att *cratalis* är ett blott supponerat ord, och att det *cratus*, varav det skulle vara härlett, likaledes är supponerat. Av *crater*, *-eris* skulle ha bildats ett **crateralis*.

2708. **dlutos* (gall.) «üppig», varav M.-L. härleder bland annat fr. *dru*, *druge*, *drugeon* osv., dock med den anmärkningen, att härledningen är mycket tvivelaktig och att avledningarna snarare hänvisa på en germansk stam på *-dj-*. En sådan angiver Scheler efter Gachet, och det är förvånande, att M.-L. ej upptagit den. Schelers etymon är fno. (och nyno.) *driugr*, da. *dru*, sv. *dryg*. Fr. *dru* visar intet spår av finalt *t*, och de därmed utan tvivel sammanhörande *druge*, *drugeon* tyda på stamslut med *g*, eller *dj*; vilket å ena sidan utesluter *dlutos*, å andra sidan talar till förmån för *dryg* och dess avledning, no. verbet *dryggja*, fda. *dryghjæ*. Detta verb återfinnes till och med omedelbart i ffr. *drugier*. — Betydelsen av *dryg* är ursprungligen «tillräcklig», «riklig»; betydelsen av *dryggja* «göra dryg», «fullgöra»; det fr. *dru* betyder först «riklig», t. ex. om gräs: *erbe drue* i *Roland*, hos Chrétien de Troyes, osv.; *drugier* «pousser abondamment» (Godefroy); *drugir* «devenir fort» (Verrier et Onillon); verbalsubst. *druge* «üppiger Trieb» (M.-L.), *drugeon* «Knospe am Erbsentriebe», lyon. *druži* «üppiger Schoss», osv. (ib.). För övrigt må anmärkas, att redan Rietz sammanställt sv. *dryg* och fr. *dru*. — Comask. *drūd* «üppig» (von Bäumen, M.-L.) har förmodligen sitt finala *d* från de talrika adj. på *uto* < lat. *utus* med betydelse av «rikligt försedd med . . .»: *beffuto*, *barbuto*, *carnuto*, *fronduto* osv.

2917. *esse*, vars perfektform *fuit* sättes såsom etymon till det fr. *feu* «verstorben», därför att man även finner plur. *feurent*. Samma redan av R. Estienne givna etymologi försvaras även av Scheler, emedan, enligt Jault, «les notaires de quelques provinces disent encore au pluriel *furent* en parlant de deux personnes jointes et décédées». Men detta bevisar blott landsortsnotariernas okunnighet. Den Littréska etymologien *fatutus* är påtagligen rik-

tig och bestyrkes tillräckligt av ffr. exempel, såsom *feuz* (nom. sg.) *Chev. au lion* 5672 *feuue Maroie de Ransart* hos Littré och de talrika formerna med *a*: *fau*, *fahu*, fem. *faue* (se Godefroy IX, 603). För övrigt vore det egendomligt, om just den sällsynta formen *feu* = *fuit* (jf. Koch, *Die Entwickl. des lat. Hülfsverbs esse*, s. 42) skulle förallmänneligas till det adjektiviska bruket av *feu*. Det är visserligen anmärkningsvärt, att *ëu* < *atu* blivit *ö* i jämförelse med *habutu* > *ëu* (*y*), *saputu* > *sëu* (*sy*), osv. Det är emellertid en ganska vanlig dialektal ljudövergång, varom man kan se M.-L., *Rom. Gramm.* I, § 55. Dessa ljud växlade också ofta i äldre litterär fr.: *feu* (< *focus*) rimmar ännu på 1600-talet med *toussu* (Thurot, *Prononc. frç.* I, 448), och i medeltiden voro sådana rim ej sällsynta; jf. Örtenblad, *Voy. lab. ton.* 74. För övrigt är *ö* av ett verbalt *feu* = *fuit* ej lättare att förklara. — Det it. *fu* = *defunto* torde vara lån från fr.

3204. ***farsurare** «stopfen» antager M.-L. med Gaston Paris såsom etymon till fr. *fastrer*, *fatras* osv. Men för det första är ej *farsurare* påvisat, vilket visserligen ej betyder mycket. Vidare äro formerna utan *s* av hithörande ord vanligare och tidigare än formerna med *s* (se Godefroy III, 726 f., IX, 603); *fastrer* förekommer över huvud ej, blott *fatrer*; *s* är tydligen sekundärt, senare tillsats såsom ofta i dylika fall mot medeltidens slut och i sextonde århundradet, vilket bland annat framgår därav att intet *fâtras* finnes. Slutligen betydde *farsurare*, om det funnits, nödvändigtvis «stoppa», undet det att *fatras* i äldre tid huvudsakligen betydde «osammanhängande prat» o. d., *fatrouiller* «prata härs och tvärs», *fatrouilleur* «pratmakare», *fatrillonne* «pratmakerska» osv. Det är sant, att *fatrer* på det enda ställe, där det finnes upptaget, betyder «lappa», men denna betydelse torde, såsom strax skall visas, vara sekundär. — Såsom etymon kan med mera skäl, synes mig, sättas no. dial. *fatla*, *fatra*, *fjatra*, även på Shetlandsöarna (se Torp, *Nyno. Et. Ordb.* och jf. Ross), «kludre», «tale sløvt», «sludre», «forstyrre især med prat», eng. dial. *fattle* «trifle about business» (Wright). Utgår man från den troligen ursprungliga formen med *l*, *fatla*, bör *tl* på den relativt sena tid, då ordet upptagits i fr., bli *tr* såsom i *chapitre*, *titre*, *eptre*, *apôtre* osv. Även om man utgår från det antagligen senare *fatra*, är fr. *fatrer* den naturliga formen, ty

-tr- kunde ej, då behandlas som i de gamla arvorden *patre* > *père*, *latrone* > *larron*, osv.

Betydelsen av *fatrer* motsvarade först den nordiska, var således «prata skräp» o. d.; men för sådana ord med pejorativ betydelse passar avledningen på -ouiller särskilt väl, och *fatrouiller*, (*fatrouiller*, *fatrouiller*, *fastrouiller*), bildat i likhet med *bredouiller* «prata tok», *grouiller* «kurra», *gribouiller* «klåttra» m. fl., blev i denna betydelse populärare än *fatrer*. Emellertid utvecklades särskilt i *fatrouiller*, *fatrer* också betydelsen av «arbeta slarvigt», «syssla med skräp», «lappa», liksom i avledningen *fatras* ur «skräpprat» utvecklades betydelsen «skräp» i allmänhet; men *fatrasie*, *fatrassier* ha endast den ursprungliga betydelsen av «tokrolig dikt (diktare)».

Antagandet av ett nordiskt etymon för hithörande ord är desto rimligare, som de först uppträda i Nordfrankrike. Det första säkert daterbara exemplet är *fatrouiller*, som finnes hos Jacques de Bretel i hans *Tournoi de Chauvency* av år 1258; Jacques var flamländare (Gröbers *Grundr.* II, 768). Av *fastras* citerar Littré efter Du Cange ett exempel från XIIIe årh., men denna tidsbestämning är säkerligen oriktig; exemplet är troligen ej äldre än det *fatras*, som *Dict. gén.* anför från Watriquet de Couvin, av 1327; Watriquet var belgare eller picard; från samma århundrade finnes *fatras* i *Chevalier au cygne* av en författare från Liège (Gröbers *Grundr.* II, 814). Första gången *fatrasie* kan påvisas, är i ett manuskript från XIIIe, möjligen XIVe årh., där det står såsom titel på tokroliga dikter, av vilka den enda offentliggjorda är nordfransk (Jubinal, *Nouveau Recueil* II, 208) och är äldre än 1280 (Gröbers *Grundr.* II, 880). Också betecknar E. Langlois *fatras* = *fatrasie* såsom pikardisk (*Recueil d'Arts de seconde rhétorique*, s. 193), och Watriquet de Couvin kallas den förnämste *fatrassier* (Godefroy III, 727). Med tiden spreda sig hithörande ord över hela Frankrike, och i de moderna dialekterna äro de särskilt att finna på det sydfranska området; åtskilliga finnas hos Mistral, andra hos Michalias i *Mots particuliers du dialecte d'oc*: *fatrâs* «commérage, cancan, potin», *fatrassa* etc. (*Rev. de philol. frç.* 1912, 194); jf. även Moncaut, *Dictionnaire Gascon-Français*, och *Atlas ling., Table*. Av nordfranska dialekter finner jag blott normandiskan, som har det, enligt Moisy. Det *fertouiller*, som Godefroy citerar (III, 726) från Picardie och Vermandois, är utan tvivel ett annat ord (= *fré-*

tiller). — Troligen är fr. *fatras* grundordet för eng. dial. *fatters* «Tatters, rags» (Wright) och *fattrels* «The folds, ornaments, ribbons, etc. of a woman's dress» (ib.).

3207. **farwjan** (germ.) «färben» antages som etymon till fr. *farder* «sminka», men med tillägget «morphologisch unverständlich»: *farwjan* borde hava givit **faroir*; «vielleicht darf man ein germ. Subst. *farwiþa* ansetzen». Emellertid bjuda nordiska dialekter ord, som kunna antagas, och av Torp antagits, såsom ursprung till *farder*: nynö. *farde* «tynd skimmelhinne», nisl. *farði* «skimmelagtig skorpe, som sætter sig i kar som der har været melk i», *farda*, nisl. *farða* upers. «belægge med slig skorpe»; därav fr. *fard*, säger Torp. Han synes i själva verket hava rätt. Cleasby-Vigfusson upptar isl. *farði* «Scum (in milk)» och sammanställer det med fr. *fard*, feng. *fard*, *farding*. Dessa betydelser äro uppenbarligen primitiva i jämförelse med «smink». Verbet *farder* är första gången anträffat i *Guillaume d'Angleterre* (v. 636; senare hälften av 1100-talet); subst. *fard*, *fart*, sannolikt bildat av *farder* i *Pèlerinage de Renard* (éd. Martin I, s. 267, v. 79 från ungefär samma tid). De båda orden finnas även i prov. och it., men äro i det sistnämnda språket ej populära. — No. *fard[a]*, skot. *fard* «farve, men særl. om forskjønnende farve» (Torp, *Nyn. Et. Ordb.*) är lån från fr., enligt Torp. — I *ZfrPh* XXXVIII, 6, s. 684, föreslår Bruch som etymon för *farder* etc. ett germ. **farwiðōn*, av **farwiða*, båda blott supponerade och föga antagliga.

Efter 3354 skulle jag vilja sätta **flark** norrl. dial. såsom etymon till sp. *charco*, *charca*. Detta *flark* förtecknas av Rietz från Norrbotten, Västerbotten, Ångermanland (*flärk*); om hans *floj* från Dalarne hör dit, är väl högst tvivelaktigt. Av Sidenblad, *Allmogemålet i norra Ångermanland* upptages formen *fhlark*; det bildar i Västernorrlands och Västerbottens län ort- och ånamnen *Flarken*, *Flarklund*, *Flarkån*, *Flärke*, *Flärkån* (se *Namnregister till Sverige i 32 kartblad*); det bildar även i Norrbotten namnen *Flarken*, *Flarkån* (se Nordlinder i *So. landsm.* VI, 3, 16) och i Härjedalen *Flarkåsen* (se Modin, ib. XIX, 2, 272); sannolikt är också ortnamnet *Flarka* i Linköpings län, strax söder om Åsunden, av samma ursprung. Sålunda är *flark* utan tvivel ett gammalt populärt svenskt ord. Det översattes av

Sidenblad «liten sjö», «tjärn», av Rietz «gungfly, hängfly, bottenlös myra; träsk, övervuxet med grästuvor, så att det med möda bär en gående».

Sp., pg. *charco* motsvarar i fråga om ljudförhållandena *flark*, i det att initialt *fl* i nordspanska dialekter liksom i pg. ger *ch* (M.-L., *Rom. Gramm.* I, § 422). Den sp. biformen *charca* är bildad i analogi med ett flertal sådana dublettformer, såsom *grado—grada*, *huerto—huerta*, *liño—liña*, etc. varom man kan se t. ex. Carolina Michaelis, *Stud. zur rom. Wortschöpfung*, s. 225, Gorra, *Lingua e lett. spagnuola*, s. 95, osv. Om *charco* även finnes i katalanskan, såsom Echegaray uppgiver (*Dicc. gen. etym.*), torde det där vara lånnord; jag finner det emellertid ej i katalanska ordböcker. — Betydelsen av *charco* är enligt Sp. Akademiens *Diccionario* «vatten som stagnerar i en grop eller hålighet i jorden», enligt Coelho, *Diccionario manual etymologico da lingua port.*, «stagnerande, smutsigt vatten»; *charca* betyder enligt Sp. Akademiens *Diccionario* «betydligare avsättning av vatten i någon terräng eller frambragt med konst och som plägar tjäna till att skaffa is eller till annat bruk», enligt Echegaray «damm, som göres för att samla vatten». Emellertid användas *charco* och *charca* promiscue av José Echegaray i *El gran Galeoto*, där det heter *se ahoga en un charco de agua* och strax efteråt *en las charcas de este mundo, como en alta mar me anego* (I, 2). — Andra etyma för *charco* ha föreslagits, av Diez bask. *charcoa* «dålig», av Scheler ty. *quark* (*Anhang zu Diez*), av Liebrecht nord. *kärr* (*Jahrb. f. fr. u. e. Lit.* XIII, 232), av de spanska etymologerna slutligen arab. *tarca* eller *tarac* «grumligt vatten i en pöl» (Sp. Akademiens *Diccionario*, Echegaray och Eguilaz y Yangos); det sistnämnda ordet stämmer ju förträffligt i avseende på betydelsen, men är alldeles otillfredsställande till formen.

Efter 3693 skulle jag vilja insätta *gart*, *gartja* (fht.) såsom etymon till *gars*, *garce*, *garçon*. Jag har ej här att utföra denna etymologi, emedan jag redan gjort det i *Le moyen âge* 1889, s. 31. Härpå hänvisar på sätt och vis M.-L. under n° 9510 *icarza*, i det han citerar en artikel av Herzog i *ZfrPh* XXVII, s. 124. Herzog upptar här etymologien *garce* < *garte*, i det han i sin tur hänvisar på Tobler i *AfStnS* (VII, 450); men där uttalar sig Tobler ej annorlunda om denna etymologi än att han

fäster uppmärksamheten på min artikel i *Le moyen âge*. Det hade varit lämpligt, att M.-L. gått till den direkt. — Till denna artikel skall jag här endast foga ett påpekande av att germanskt *ga-* ingalunda kan sägas enligt allmän regel giva fr. *ja*. Detta *ja* finnes visserligen i fr. *jardin*, *jante*, *jarbe* = *gerbe*; men det finnes även, utom det speciella normanno-pikardiska *ga*-området, *galer*, *agace*, *agacer* och ord med prefix *ga*: *galoper*, samt former *gante*, *garbe*, i vilka dock möjligen *g* någon gång är en grafi för *j*. Frågan om germ. *ga* i fr. bör undersökas vidare.

(Forts. följer.)

Halfdan = Frode = Hadbardernes Konge, hvis Rige forenes med det danske.

Av

Johannes Neuhaus.

Ringene er ved at sluttes. Udgangspunktet var, at det utvivlsomme Fund af Synonymer for det Land, hvorfra Angler udvandrede, henviste til visse Dele af Jylland som Moderlandet. Når selve Kilderne var gensidigt uafhængige, gamle og fra forskellige politiske Leire, var Grundlaget godt nok.

Men Kilderne sagde intet om Karakteren af det Land, man havde forladt. Her måtte nye Momenter hentes frem.

Blandt disse var i det foregående fremhævet Minder om en så gammel Tilstand i historisk Henseende, at den svebiske Flod dannede Grænse mellem Sveber og Angler. Endog det gamle Navn var bevaret i Nordisk som Prinsesse Svava. I Grænsesflodens Tilstedeværelse lå Indrømmelsen af et angelsk Rige nord for den. Et sådant Rige skulde have været til før og omkring 400.

Her glipper nu foreløbig vor Viden. Men omtrent 150 År efter, kan Beviset føres for, at et «nyt» Rige af det og det Navn fra samme Egne gik tilgrunde i Kamp med de Danske fra Sælland.

Dette er et nyt Grundlag, som, rigtig værdsat og fra enhver Side betragtet, vil give en fornyet Mulighed til at bestemme det Sinland nærmere, som havde foranlediget hele Undersøgelsen. —

Uden at spille nogen synderlig Rolle findes i de gamle Kilder nogle få danske Personer af Navnet Halfdan. I Norge derimod når Navnet til Anseelse og netop lige mod Vikingtiden.

Uden Tvivl var det et Æresnavn og kunde selvfølgelig ikke bæres af en dansk Konge af dansk Blod. Hvem indførte det, hvorledes opstod det?

Så langt tilbage går Begyndelsen til denne Udvikling, at endog Beowulf besynger Rolvsettens Stamfader som den høie Halfdan d. v. s. den ættestore. Dette «høie» går igen i den nordiske Omtale av ham i Eddadigtene.

Om hans Virksomhed er intetsomhelst givet. Han står i et vist Forhold til Frode, det er alt, hvad Kilderne ved.

Dog det er også nok. Han er ikke Frodes Broder eller Fader eller Søn men Frode selv. Han er Frode Halfdan, efter at Danerne har indgået Forbund med Frodes Folk. Av denne Sammenstilling kan laves: to Brødre eller Fader og Søn.

Men Frode selv var Hadubardernes Konge i Jylland.

Ingen tvivler nu om, at blodige Krige mellem ham og Danskekongen førte til Danerrigets forøgede Glans.

Det er mer end sandsynligt, at disse Kampe både førtes i Sælland (ved Isefjorden), i Fyn (mellem Assens og Odense på Grund av Mosefundene) og i Nordslesvig.

Enkeltheder herom ses endnu i sådanne Navne som Hodbrod (Sakse, Edda), der kun er en Fordreielse av Hadbard. Også Sverting — egentlig den nye danske Oversættelse av Sakser — er jo Betegnelse for disse Ikke-Danske d. v. s. Jyder, der trådte i Forbindelse med det sællandske Rige.

Med andre Ord, det er virkelig så, at et bardisk Rige og det opstræbende danske kæmpede sammen omkring 500.

Fra Sammenslutningens Tid går bardiske og danske Æresminder over i hinanden.

Nu fattes Frode som den danske Guldalders Helt.

Den ene Frode bliver hos Sakse til fem. Én Frode har været til, det var ham, der fører Foreningen av Rigerne igennem.

Men det, der fortælles om ham eller om de fem i det hele, er vævet mest på dansk eller norsk Grund under den kommende Stortid. Meget er endda så ungt (det norske), at vi må anse det for værdiløst.

Som Minde om hans rigtige Stilling til dansk blev kun hans Tilnavn tilbage, og selv det forstodes snart ikke.

Men vi kan se mere endnu. Hadbarderrigets Kærne var Nordslesvig.

I den gamle Sysselbenævnelse Barwith må efter Sysselnavnernes Regel stikke en Folkestamme — Regelen har gennemsigtige Undtagelser, der ikke vedkommer os her — og i Syslet gentager Navnet sig oftere.

Et Tidsrum av mindre end 150 År ligger altså mellem det

gamle angelske Rige og et nyt, der selv lægges øde, som Rige betragtet, i det 6. Århundrede av Danske som Helge.

I Løbet av disse hundrede År kan Frode have haft Forgængere, men ingen av dem er nået til os som Helte.

Han selv og hans Tid er tydeligt nok bestemt ved Stærk-odder d. v. s. Stærk-Hader, der jo i Overleveringen svinger mellem Frode og den sillendske Høvding Hako.

Forskellige Forhold lagde alt til Rette for en Udpyntning av Frode og hans Tid. Selve Navneformen krævede egentlig en evig Brodering. Og dog er Navnet intet Navn.

Frode som vis, gammel og klog Hersker kan avføde alle mulige herlige Egenskaber.

Vi må nu forestille os Sagen således:

Frode er en Kæleform for et Navn, der begyndte med «Fred» (én Frodes Fader hedder jo også Fridleiv). Men den gamle Form herfor var i vestlig germansk Tunge (i nogle Stammesprog) freodo for det mere almindelige saksiske fridu. I nordisk Mund måtte et Navn som angelsaksisk Freodgar i Kortform lyde Frjóða, der blev til Fróða. Snorre aner jo også dette, når han i Prologen til den Yngre Edda sætter Fróde = Frjóðigar, der var en Ætling i 3. Led av Odin.

Da det hadbardiske Rige i Tid ligger efter det gamle angelske, er det klart, at det må have overtaget noget av dets Historie; og omvendt kan vi ikke undgå at se noget, der tilhører Hadbardernes Tid, overført på de gamle angelske Forhold. Til dette sidste regner jeg Frøvin i Slesvig, der ellers henføres til Angleren Vermunds Tid.

Når man først har gjort sig fortrolig med, at det danske Rige er opstået omkring 500 ved en Forening av et sællandsk og et bardisk, er der en vis Tiltro tilveiebragt til Tilværelsen av et endnu ældre jysk Rige, der opløstes, forfaldt, men som dog var til på Folkevandringstiden, og som hed Angel.

Berlin, Februar 1917.

Varia.

Scripsit S. Eitrem.

Epicteti dissertationes ab Arriano digestae ad fidem codicis Bodleiani iterum rec. *Henricus Schenkl*. Editio maior, Lipsiae 1916, Teubner. CXV + 740 + 38* pp.

20. Quam Epicteti editionem iam iterum publici iuris fecit H. Schenkl, omnibus paene partibus editioni illi priori antistat. Non solum imaginem photographa arte depictam codicis celeberrimi Bodleiani ad orationem Epicteteam recte constituendam adhibuit editor — utinam ipsi copia facta esset codicem inspiciendi quo correctorum manus accuratius discerneret (cf. praef. p. LXIV) — sed etiam editionibus veteribus perscrutandis commentariisque virorum doctorum diligenter pervestigandis plurimis locis orationem laceram corruptamque emendavit et sententiis obscuris lucem attulit. Tum contextus iam ipse adornatus est scholiis e codice Bodleiano excerptis neque ipsa praefatio, in qua ne alia commemorem de vita memoriaque Epicteti apud posteros agitur, non iam emendatior uberiorque exstat.

Tota denique editio diligentiam editoris doctissimi numquam lassitudine impeditam aequitatemque iudicii in apparatu critico adornando eminentem, qua sine ira et studio (inspicias velim p. LV quoque praefationis) suum cuique tribuit, paene clamat. Neque tamen facere non possum quin id quod aliter institui velim dicam: in tertia editione indicem verborum, qui etiamnunc studiosis orationis Epicteteae summum mehercule usum affert, paululum aliter constitutum nobis oblaturum esse editorem (nulla ratione rationum bibliopolae habita, cf. p. CX!) equidem spero. Mihi ante oculos versatur index qualem Kranzius in Collectione fragmentorum philosophicorum Dielesiana nobis praebuit, opus perquam molestum neque infructuosum quod ad auctorem recte legendum et graecitatem penitus cognoscendam utilissimum erit. Ut nunc est, quis invenietur mortalium, praesertim qui nostro aevo *ἀκύνετοι* vivant, qui «Addenda et corrigenda in indice verborum» (p. 733—40)

accurate atque anxie perlustret nisi qui ipse lexicographus sit? Index igitur retractetur, perpoliatur, dilatetur, opus vero ipsum in duo volumina dirimatur.

Lectori huiusce operis facile apparebit praeter Schenkelium ipsum complures viros doctos etiam nostrae aetatis in verbis Epictetis recte refingendis accipiendisque operam navasse; ut alios taceam, nominatim profero Elterum atque Kronenbergerum. Neque vero negabis adhuc multos exstare locos quibus certa medela nondum allata sit. Studium igitur quo ipse volumen Schenkelianum pervolvi non melius declarare me posse arbitror quam quae aliter ac editor scripsit refingi velim proferendo.

I 2, 4 ἀπλῶς, ἐὰν προσέχωμεν . . . etc. sc. «ut breviter dicam», cf. e. g. III 13, 10 οὐ δύναται ἀπ' οὐδενὸς ἀπλῶς τούτων. IV 3, 10 ἀπλῶς οὐδέν. III 16, 1. III 22, 96. Ne dubium restet, comma addatur. Quod antecedit πάθῃ in μάθῃ corrigatur (contra sentit Kronenberg neque mea sententia recte).

I 2, 15 τί γάρ; ἄν μου πυνθάνῃ «θάνατος αἰρετώτερόν ἐστιν ἢ ζωή», λέγω «ζωή», cf. I 12, 17 τί γάρ; ἐνδέχεται φυγεῖν ἄνθρώπους etc. (similiter saepissime τί δέ; τί οὖν;); in indice Schenkeliano p. 689 τί γάρ non reperio. Etiam § 22 melior evaderet oratio si legeretur τί γάρ ἄλλο ἢ ὅτι διαπρέπει . . . § 34 διὰ τί οὖν, εἰ πρὸς ταῦτό πεφύκαμεν, οὐ πάντες ἢ πολλοὶ γίνονται τοιοῦτοι, sc. ut Socrates ceterique ei similes fuerunt. Quod ad I 9, 34 attinet equidem iam pridem in meo exemplari adnotavi . . . ὅτι ἄνθρωπος δι' ἄλλον οὐ δυστυχεῖ, quod iam Sch. ipse coniecit neque (mirum!) in textum recepit. At in toto capitulo de hominibus eorumque cum immortalibus consanguinitate agitur.

I 2, 17 τί οὖν; σὲ δεῖ φροντίζειν πῶς ἂν ὁμοιος ᾦς (Blassii sententiam plane non assequor). Quae loquendi consuetudo et usus cotidiani et Epicteti propria latius mihi videtur patere in dissertationibus nostris: moneo τί οὖν solum per se stare etiam II 21, 17 τί οὖν; ἔτι ἀγανακτεῖτε εἰ ἐφ' ἧ πάρεστε, ταῦτα λαμβάνετε; II 16, 8 τί οὖν; ἔτι θαυμάζεις εἰ etc.; III 7, 29 τί οὖν; ἔτι προσποιῇ φιλοσοφεῖν; IV 1, 21 τί οὖν; ἔτι σαρτὸν ἐλεύθερον λέγεις; Similem in modum orationem conformatam invenimus III 4, 9 τί οὖν; ἔδει εἰσερχόμενον εἰς τὸ θέατρον τοῦτο εἰπεῖν «ἄγε ἵνα Σώφρων στεφανωθῇ»; (οὐκ ἔδει) ἀλλ' ἐκεῖνο . . . (mihi quoque sicut nunc Kronenbergero iamdudum placuit virgulam post βλάπτεσθαι neque post ἔχουσαν poni; ceterum ἐμοὶ παρ' ἐμὲ φίλτερος οὐδεὶς sanum est similisque orationis exempla saepius in N. T. inveniuntur, [Winer Gr. p. 225 sq.] neque omnino debuit Sch. coniecturam

Kronenbergeri afferre). Hoc loco moneo etiam III 4, 7 sine dubio scribendum esse τί οὖν; θέλεις ἵνα σὺ μὲν ποιῇς δὲ θέλεις, ἐκεῖνοι δὲ μὴδ' εἴπωσιν ἂν θέλουνσιν; Ad constructionem θέλεις ἵνα exempla afferro τῆς Κοινῆς quae dicitur propria, Matth. 7, 12 πάντα οὖν ὅσα ἐὰν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτως καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς, 1. Cor. 14, 5 θέλω δὲ πάντας ὑμᾶς λαλεῖν γλώσσαις, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε (cf. Winer, A Treatise on the Grammar of the N. T., ed. Moulton p. 422 sq.; Melcher, De serm. Epict. 84 sq.). Epictetus ipse eundem in modum loquitur I 18, 14 ἀλλὰ σὺ πλακοῦντα δεικνύων ἀνθρώποις λίχνους καὶ μόνος αὐτὸν καταπίνων οὐ θέλεις ἵνα αὐτὸν ἀρπάσωσι;

Etiam I 8, 6 mihi quidem probatur talis loquendi ratio τί οὖν; χρὴ προσδοκᾶν, εἰ καὶ ταύτην τὴν ἀσχολίαν προσλάβοιμεν; neque mea quidem opinione aliter loquitur Marc. Aurel. V 1 τί οὖν; ἔτι δυσκολαίνω . . . Contra III 6, 1 legendum fortasse est: πυθομένου δέ τινος τί οὖν νῦν μᾶλλον ἐκπεπονημένου τοῦ λόγου πρότερον μείζονες προκοπαὶ ἦσαν; nimirum τί = quare et Atticorum et τῆς Κοινῆς proprium est, neque aliter ipse Epictetus interdum (e. g. I 2, 18 τί οὖν μοι λέγεις ὅτι . . .)

I 10, 7 τί οὖν; ἐγὼ λέγω ὅτι ἀπρακτόν ἐστι τὸ (λογικὸν) ζῶον. De hominibus (ad agendum natis, ut loquitur Cic. de fin. V 21, 58) agitur, itaque Epictetus ipse § 10 τὸ λογικὸν ζῶον hominem definit.

II 6, 5 οὕτω καὶ (σὺ) ὅπου τινὸς χρεία τριβῆς, μὴ ζήτηι τὸ ἀπὸ ταύτης (sc. τῆς τριβῆς) περιγινόμενον. Utique satis miror editorem neque coniecturam Reiskii neque Elteri amplexum esse; iam Wolfius, ex ea re vertens, verum vidit.

II 6, 6 ἀπελθε καὶ ἀσπασαι τὸν δεῖνα — «ἀσπάζομαι». — πῶς; — «οὐ ταπεινῶς». — ἀλλ' (ἐξεκλείσθης; —) «ἐξεκλείσθην, διὰ θυρίδος γὰρ etc.». Ἀσπάζομαι iam Sch. ipse inseruit; quod Richards postea μὴ γὰρ (οὐ) legit, sententiis similem in modum conformatis (e. g. III 19, 5) refellitur omninoque ex apparatu critico exterminandum est. Scilicet hac altera in parte exempli e vitae consuetudine petiti Epictetus sua praecepta non illustrat, sed suis ipsius verbis praedicat. — ib. § 14 legas velim ἡμεῖς δ' ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ ἄλλοι τοιοῦτοί ἐσμεν vestigia Uptoni et Elteri premens. — ib. § 16 Ἀνάγκης neque ἀνάγκης praestat.

II 7, 13 ἀνδράποdon, ἄλλο γὰρ τι θέλεις ἢ τὸ ἄμεινον; ἄλλο οὖν τι (τὸ) ἄμεινον ἢ τὸ τῷ θεῷ δοκοῦν; Articulus certe omitti non potest.

II 11, 3 recte iam scribit Sch. cum codd.: ἀγαθοῦ δὲ καὶ κακοῦ καὶ καλοῦ καὶ αἰσχροῦ καὶ πρέποντος καὶ ἀπρεποῦς καὶ εὐδαιμονίας καὶ προσήκοντος καὶ ἐπιβάλλοντος καὶ ὅ τι δεῖ ποιῆσαι καὶ ὅ τι οὐ δεῖ ποιῆσαι τίς οὐκ ἔχων ἔμφυτον ἔννοιαν ἐλήλυθεν; At ne in apparatu quidem commenta virorum doctorum, qui suo Marte legem quandam legendi artis logicae propriam fingunt atque simplici Epicteti sermoni obtrudunt, commemorare debuit Sch. Sicut in sententia supra allata ὅ τι δεῖ ποιῆσαι tria membra antecedentia una voce complectitur, sic paulo post legimus § 5: καλῶς ἐποίησεν, δεόντως, οὐ δεόντως, ubi καλῶς et δεόντως in unum coalescunt (frustra locum vexarunt Upt. Schweigh. Kronenb.). Neque aliter loquitur Epictetus I 14, 3 . . . διὰν πεπαίνειν (sc. εἶπῃ ὁ θεός) πεπαίνει, διὰν πάλιν ἀποβάλλειν καὶ φυλλορροεῖν καὶ αὐτὰ εἰς αὐτὰ συνειλούμενα ἐφ' ἡσυχίας μένειν καὶ ἀναπαύεσθαι, μένει καὶ ἀναπαύεται, ubi recte Sch. memoriam codicum tenet, in adnotatione critica sane leviter dubitans. Similia exempla affero III 13, 9 ἔξεστιν πάσῃ ὥρᾳ ὁδεύειν, πλεῖν ἀπ' ἀνατολῶν ἐπὶ δυσμάς (at I 13, 1 ἐγκρατῶς καὶ κοσμίως, cf. Blass, Gramm. des NT Griech.² 283), tum I 2, 32 δεῖ χειμασκήσαι, παρασκευάσασθαι καὶ μὴ εἰκῇ προσπηδᾶν ἐπὶ τὰ μηδὲν προσήκοντα, addo II 22, 24 φίλους, ἀδελφούς sim.

II 11, 7 pro Διὰ γάρ scribe Τί γάρ; φησὶν, οὐκ οἶδα ἐγὼ τὸ καλὸν καὶ τὸ αἰσχρόν; cf. quae supra ad I 2, 15 attuli. Etiam § 12 non recte mihi videtur editor verba constituisse. Hoc modo velim orationem mancam suppleas: ὁ δὲ μαινόμενος ἄλλα τινὰ ποιεῖ ἢ τὰ δοκοῦντά οἱ καλά; κἀκείνῳ οὖν ἀρκεῖ τοῦτο τὸ κριτήριον. <ἢ> οὐκ ἀρκεῖ; <Ἀρκεῖ>. Similiter in iis sententiis quas modo exposuit auctor verba sunt conformata (ἢ οὐκ οἶται; Οἶται etc.). Etiam ib. § 14 Sch. mihi videtur a vero aberrasse; tota disputatio huius loci Epicteto ipsi neque interlocutori attribuenda est: . . . τὴν στάθμην. τοῦτ' ἔστιν ἀρχὴ φιλοσοφίας, «πάντα καλῶς ἔχει τὰ δοκοῦντα ἅπασιν»; καὶ πῶς δυνατόν τὰ μαχόμενα καλῶς ἔχειν; οὐκοῦν οὐ πάντα, ἀλλὰ «τὰ ἡμῶν δοκοῦντα». τί μᾶλλον ἢ τὰ Σύροις etc. (usque ad τῷ δεῖνι).

II 11, 10 τοῦτο οὖν τίνι οὐ «δοκεῖ» καὶ οἶται καὶ αὐτὸς ἐφαρμόζειν καλῶς; ἢ οὐκ οἶται; Scilicet τίνι οὐ (sic Elterus iam scripsit) idem fere est ac παντί, e quo facile τίς οὐ quod in sequenti sententia subiecti vice fungitur elicitur. «Δοκεῖ» vero e proximo responso non sine quadam irrisione repetivit Epictetus sicut § 12 quoque τοῦ «δοκεῖν σοι» idem verbum per iocum repetit (ut ἄφρων II 22, 6 πόθεν οὖν ὁμολογεῖς «ἄφρων» εἶναι;)

Hic moneo et II 20, 5 οὗτοι τίνες ποτέ οἱ Ἀκαδημαῖκους αὐτοὺς λέγοντες et II 21, 11 πῶς τί ποτ' ἐφλνάρησα τὰ ἐπελθόντα μοι utrobique τίς ποτε (*nescio quis* sicut in NT et hodierna Graecorum lingua usus exstat) eodem modo scribendum esse.

II 20, 34 μή (τις) cum conjunctivo modo melius ad rogationem refertur, lege igitur . . . σπέρματα; . . . γινόμενα; . . . τούτων; . . . προσλάβη; (cf. e. g. I 18, 14 εἶτα μὴ ἔλθῃ καὶ ἄρῃ αὐτά; sim.). Paulo infra II 22, 8 aut ὁ δὲ (neque, ut prave vult editor, οὐδ') μεταπτώτως ἐλόμενος ἄλλον <φίλον> εἶναι εὖνους αὐτῷ aut . . . ἐλόμενος αὐτὸν <φίλον> (sicut intellexit neque correxit Schweighäuserus, Wolfius eandem fere in sententiam: «qui sic amat tamquam osurus»). Nam secundum quae disputat § 7 in ea re vitium vertitur quae est τὸ ἐν τῷ φιλεῖν μεταβάλλεσθαι. Tum ib. § 11 βάλε κορασίδιον κομπὸν καὶ αὐτὸ <σὺ> ὁ γέρων φίλει κάκεῖνος ὁ νέος· ἂν δὲ <δόξη>, δοξάριον (ut III 1, 22 sim.).

II 22, 28 codicum lectionem cum Schweighäusero puto sanam esse, si (in eandem fere sententiam ac Schw.) ita accipias: *solitudines*, ubi mortalium nemo versatur, *vel fora*, quae semper ab hominibus celebrantur, *tamquam ὄρη*, i. e. *loca vasta* omnibus abominanda atque feris rapacibus solum apta *occupare*; de devotione εἰς τὰ ὄρη inspicias velim R. Wünsch, Festschrift Univ. Breslau (1911) 27 sq.; τὰ ὄρη igitur montes ferarum proprios significat. — Ib. § 33 legendum οὐκ ἔων εἶναι γυναικα γαμετήν <γαμετήν>, μητέρα μητέρα; ἢ γαμετή etiam per se uxorem significare nemo ignorat.

III 1, 1 νεανίσκου ῥητορικοῦ περιεργότερον ἡρμοσμένου τὴν κόμην καὶ τὴν ἄλλην περιβολὴν κατακεκοσμημένο)ν ὄντος (cf. Blass, Gramm. des N. T.² 207).

Ib. § 6 τί οὖν ποιεῖ ἄνθρωπον καλόν; ἢ ὅπερ ἐν τῷ <αὐτῶν> γένει καὶ κύνα καὶ ἵππον. Eodem modo supra quoque § 2 sic emendari velim: πότερον οὖν κατὰ τὸ αὐτὸ ἕκαστα τούτων ἐν τῷ αὐτῶν γένει καλὰ etc. (in suo quisque genere pulchrum). Ib. § 10 ἀνιάσω σε καὶ ἐξελθὼν τάχα οὐχ <ὑστερον> εἰσελεύσῃ aut . . . τάχα <πάλιν> οὐκ εἰσελεύσῃ. Ib. § 12 . . . περιύδῃ μηδὲ <πῶ>ποτε μηδὲ ῥῆμα εἶπη, cf. e. g. II 13, 6 ἀλλ' οὐδὲ νομικόν τινα παρέλαβε πῶποτε τὸν ἐροῦντα αὐτῷ (cf. ind. apud Sch. s. πῶποτε et locutionem μηδ' ὅτιοῦν). Ib. § 28 pro τοῦτο lege τοῦτ' αὐτό, cf. infra § 29. Ib. ἂν δ' αὐτὸς <τάς> ἑαυτοῦ ἐκκόπη (sc. τρίχας).

III 6, 5 sic velim corrigas: ὁ σπουδαῖος ἀήττητος· ἢ γὰρ

οὐκ ἀγωνίζεται ἢ εἰ ἀγωνίζεται, οὐκ ἀγωνίζεται εἰ μὴ ὅπου κρείσσων ἐστίν.

III 17, 7 ἂν τίς σου πυνθάνηται, τί ἐστὶ τοῦτο, λέγε «ἡ γυνή μοι κακῶς χρῆται». «ἄλλο οὖν οὐδέν;» οὐδέν. (Οὐδὲ) «ὁ πατήρ μοι οὐδὲν δίδωσιν». ὅτι δὲ κακόν ἐστι, τοῦτο etc. Prius οὐδέν iam Gatakerus dedit.

III 22, 34 legendum ἀτυχῆς βασιλεὺς οὐ γίνεται, οὐ μᾶλλον ἢ ἀτυχῆς θεός. τί οὖν εἶ; ποιμὴν (τῶν λαῶν; ποιμὴν) ταῖς ἀληθείαις, scilicet notionem epicam vocis ποιμήν refert oratio Epicteti qui totus hoc disputationis loco in memoria Homerica versatur (etiam verba οὐα̃ βασ. etc. cum Eltero Epicteto ipsi danda sunt). — Ib. § 39 aliter ac viri docti interpungere consueverunt distinguenda sunt verba, sc. ita: ποῖόν τι φαντάζεσθε τὸ ἀγαθόν, τὸ εὖρουν, τὸ εὐδαιμονικόν; «τὸ ἀπαραπόδιστον», quae ultima vox responsum est eius quem interrogat philosophus. Hic enim iam § 26 asseveravit: ἀλλαχοῦ ζητεῖτε τὸ εὖρουν καὶ τὸ εὐδαιμονικόν, ὅπου οὐκ ἔστιν. Etiam e sequentibus apparet in verbo τὸ ἀπαραπ. vel § 41 ἀνεμπόδιστον summam disputationis teneri. — Ib. § 43 ἔχετε οὖν καὶ ἐν τούτοις ἀκώλυτόν τι καὶ ἐλεύθερον (cf. § 41 οὐδὲν ἔχετε ἐλεύθερον, § 42 ἔστι τι ἐν ὑμῖν ἐλεύθερον φύσει). — Quod ad locum conclamatum III 22, 5 attinet spero professorem Gratianopolitanum Colardeau probabilem coniecturam cum aliis annotationibus mihi per litteras indicatam mox ipsum prolaturum esse.

IV 8, 27 haec memoria codicum est: μὴ ἀγνοεῖτε, ὧ ἄνθρωποι, ὅτι ὑμῶν κοιμωμένων καὶ θορυβουμένων περὶ τὰ μηδενὸς ἄξια μόνος ἐγὼ ἀπήλλαγμαί πάσης ταραχῆς. Nescio an lectio tradita tenenda sit, modo in (ἐγ)κοιμωμένων eam corrigas, nam in iis quae sequuntur multus est in ipsis morbis aliisque vitiis corporum commemorandis philosophus. Conferas etiam III 22, 22 ὅπου δ' ἂν ἀπέλθω, ἐκεῖ ἥλιος, ἐκεῖ σελήνη, ἐκεῖ ἄστρα, ἐνύπνια, οἰωνοί, ἢ πρὸς θεοὺς ὁμιλία, neque dubium est quin ipsae incubationes ubique tum multum valuerint; (videas si placet Marc. Aur. I 17, 20 τὸ δι' ὄνειράτων βοηθήματα δοθῆναι ἄλλα τε καὶ ὥς μὴ πτύειν αἷμα καὶ μὴ ἱλιγγιᾶν). —

Ad Enchir. cap. 7 moneo scribendum videri ἵνα μὴ δεδεμένος εἰσβληθῇς ὥς τὰ πρόβατα (cdd. BC ἐκβληθῇς), cf. e. g., si exemplis opus est, Herod. VI 95 ἐσβάλλομαι τοὺς ἵππους ἐς νέας, Thuk. VIII 31 τὰ μὲν διήρπασαν καὶ ἀνάλωσαν, τὰ δὲ ἐσβαλόμενοι ἀπέπλευσαν. Cap. 16 (ὥς ἐν κακοῖς ὄντος αὐτοῦ τοῖς ἐκτός) sine dubio τοῖς ἐκτός ut glossema exstirpandum.

Anmeldelser.

Novae comoediae fragmenta in papyris reperta, exceptis Menandreis, ed. *Otto Schroeder* (Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen, hrsg. v. H. Lietzmann, Nr. 135), Bonn 1915, Marcus & Weber. 77 S.

Man muss dem Herausgeber für diese zeitgemässe und sorgfältige Sammlung der Papyrusfragmente der neuen Komödie sehr dankbar sein. Man merkt überall die gute Schulung seines Lehrers Sudhaus, der selbst viele treffliche Konjekturen beisteuerte. Der Hrsg. hat selbst die Papyri nachgeprüft und dabei vielerlei besser als zuvor gelesen, zuweilen weitere Möglichkeiten für die Rekonstruktion der Bruchstücke hervorgeholt. Dadurch ist das Supplementum comicum von Io. Demiańczuk (Krakau 1912) überholt worden. Gerade für Übungen eignen sich mehrere der hier gebotenen Komödienreste sehr gut. Kurze Inhaltsangaben, wo der Hrsg. zuweilen auch persönliche Ansichten vertritt, geben ein gutes Fundament für weitere Versuche. Im grossen Ganzen ist sowohl die Besonnenheit wie das Finderglück des Hrsg.s nur zu loben. Doch möchte ich hervorheben, dass man gerade in diesen für Übungen bestimmten Texten lieber zu wenig als zu viel von Ergänzungsversuchen im Texte selbst sähe; dafür ist der Platz in den Noten. Wenn Schr. z. B. S. 65, Z. 8 den treffenden Vorschlag Körtes *δηθήσεται* unter die Noten verweist, weiss ich nicht recht, warum er die erste Columne des Pap. Ghōran II so reichlich mit Ergänzungsversuchen ausstattet. Dies verwirrt nur das Textbild und versperrt neuen Versuchen den Weg. So könnte man Z. 76 f. z. B. auch an *τουτονὶ μὲν οὖν ὄρω | τὸν τροφίμον αὐτόν* denken. Z. 80 wäre, gerade nach dem Vorschlag von Sudhaus, auch *νῦν δ' αὐτὸς ἤλθες εὐ]θύς* möglich. Und wenn es Z. 80 so weitergeht: *οὐ μὴ μοι πρόσει | ἐγγύς, πονηρέ]*, dann ist die Ergänzung gar nicht so überzeugend, dass sie andere Versuche wegzuhalten braucht. Um mich an denselben Pap. Ghōran II zu halten, hätte ich Z. 106 *μεμένηκα* lieber mit einem vorgesetzten Kreuz gelesen; man wird mit Sudh. *αὐτὸς μὲν ἤκω* oder *ἤκει* lesen und den Satz unvollendet denken. Z. 112 vielleicht *ἰκετεύω <σε>*. Z. 141 wäre auch *[ἔσθ' οἶον λέγε]ις* möglich, dann aber bliebe besser die Lakune im Texte stehen. Z. 163 f. darf man nicht so, wie Schr. es tut, drucken: *τίς οὗτος; ὦ,*

Νίκη[ρ]ατ[ος] καὶ [Φαίδιμος | αὐτός γ' ἔοικε; man müsste wenigstens hinter *Φαίδιμος* einen Strich setzen (man wartet eher: *τίς; Φαίδιμος; αὐτός γ' ἔοικε* sim.). Z. 165 hat Schr. in der Note den Gedanken gewiss richtig getroffen — etwa *εἰ φιλεῖς φίλον* oder *ἐμὲ δοκεῖς φιλεῖν*? Z. 166 ist sicherlich demselben Sprecher, Phaidimos, zu geben. Z. 170 f. halte ich die Lesung und Verteilung Körtes für richtig: *μεταμ[ελήσει σοι τάχα, | εὖ ἴσθι*. Schröder, der *εὖ ἴσθι* dem Phaidimos gibt, erwähnt die andere Möglichkeit überhaupt nicht.

Aber der Einwendungen genug. Gerade mit dem Pap. Ghδ-ran II hat der Hrsg. erfolgreich gearbeitet (z. B. Z. 104; Z. 149 hat Sudhaus mit *ῥξίωκας* den Zusammenhang erraten). Für die nächste Auflage wäre die Aufnahme von Pap. Oxyrh. 863 (Eupolis' Deme? nach Schr.) und Pap. Soc. Ital. 126 sehr zu empfehlen.

S. Eitrem.

M. Tulli Ciceronis Scripta quae manserunt omnia. Ed. maior, fasc. 2. 21—29. 39. 43. vol. XI. Edd. *Ed. Stroebe, A. Klotz, F. Schoell, K. Ziegler, Th. Schiche, H. Sjögren.* Leipzig 1915—16, Teubner.

M. Tulli Ciceronis ad Atticum epist. libri sedecim, rec. H. Sjögren, fasc. I. Göteborg 1916, Eranos. XXVIII + 198 s.

Den nye Teubnerske Cicero-utgave, som skal erstatte C. F. W. Müllers paa samme forlag, skiller sig fordelagtig fra sin forgjænger paa mange maater. Det kritiske apparat staar nu paa foten av hver side, saa man slipper at lete op sidetallet i en tættrykt indledning for at faa greie paa haandskrifternes læsemaater og de forskjellige tekstrettelser. Teksten selv er baseret paa et vidtløftigere haandskriftmateriale end før, utførlige testimonia finder man paa sin behørige plads, korte «praefationes» orienterer over haandskrifternes indbyrdes slegtsskap og de vigtigste utgaver. Det sidste bind skal indeholde en «Index Ciceronianus» som man savnet i den Müllerske utgave. Paa øiet gjør den nye tekst et behagelig indtryk ved større og klarere typer. Idethele maa man lykønske forlaget med det nye tiltak. Man merker ogsaa næsten paa hver side hvor ivrig man i de sidste decennier har studeret Cicero, baade hvad overlevering og hvad stilføring angaar. Man behøver kun at mindes A. C. Clarks epokegjørende arbeide med teksten i talerne, Zielinskis klausellov og en Lebretons stilistiske undersøkelser. Ogsaa Merguets leksikalske arbeider gjør uvurderlig nytte til at fiksere sprogbruken.

Det som en flerhet av medarbeidere nu vil yde, vil da utvilsomt sætte den tidligere Müllerske utgave i skyggen. Men paa den anden side kan det ikke undgaaes at netop de mange ikke vil kunne bibringes et og samme syn paa Ciceroteksten som en helhet; et og samme sproglige fænomen vil let bli behandlet forskjellig, sans for rytme og naturlig logik vil heller ikke være den samme hos alle. Og én ting maa man ialfald berømme Müller for: han kjendte Ciceros sprog i de mindste avskygninger som kun faa har gjort.

I denne korte anmeldelse kan det naturligvis ikke bli tale om at ta for sig i detaljer hver enkelt utgivers arbeide med teksten. Skulde man her gjøre fordring paa at fælde en nogenlunde rimelig og begrundet dom, maatte man arbeide sig gjennom de mangfoldige omstridte steder og gaa utgivernes mange tornefulde veier opigjen. Kun en generel dom og noen korte henvisninger kan det her bli tale om.

I sin utgave av *De re publica* bringer K. Ziegler den oprindelige corrector av Bobienser palimpsesten endnu mere til sin ret end Strelitz (1874) hadde gjort, hvad der viser sig at ha en fordelagtig indflydelse paa hans, idethele forsigtige, behandling av adskillige steder i teksten. Ziegler antar at denne corrector oprindelig hadde samme gamle codex for øie som avskriveren hadde benyttet — ogsaa denne gamle codex hadde da alt været rettet og forsynet med ordforklaringer. — Th. Schiche har i sin utgave av *De finibus* tat med cod. R(ottendorffianus), desuten N og V, hvorav særlig den første (R = Gronov. 21) er av betydning; ogsaa Schiche ser sin fornemste opgave i at gi et troværdig bilde av overleveringen og er tilbakeholdende likeoverfor al konjekturnjagt. — Ed. Stroebel (*De invent.*) har selv kollationeret flere hovedhaandskrifter og ogsaa draget frem flere nye, rigtignok mindre betydelige av den klasse hss. som indeholder den hele tekst. — A. Klotz har alt utgit en flerhet av talerne; og hans logik, akribi og kjendskap til Ciceros sprog er uomtvistelig. Sommetider kan vel respekten for overleveringen drives vel vidt, som naar Kl. i *Pro Milone* 5, 14 vil forklare den dobbelte negtelse (*nisi—non*) som *ex vulgari usu loquendi iteratum* (trods Madvig *Op.* 124); tvilsom er ogsaa hans opfatning av 27, 74, hvor han med PET læser *arma* istedenfor *harenam* — for kun at nævne disse steder jeg tilfældigvis støter paa ved mine stikprøver. Men naar han i 28, 77 lar slutningen paa sætningen *in civitate maneret* (saa cod. T) omstilles til *maneret in civitate* under henvisning til Zielinski *Das Clauselgesetz in Cic.s Reden* p. 211, da vil nok de fleste steile. — Ogsaa F. Schoells utgave av de philippiske taler (og fragmenterne) slutter sig værdig til de andre utgaver. Særlig velkomne er her *Testimonia*, som indleder talerne. I 14, 35 kan man læse: *sine quo nec beatus nec clarus nec auctus* (istf. *unctus*) *quisquam esse potest omni potestate* (cf. *de off.* II 21;

honore augeri de nat. deor. III 87, Phil. IX 15, gratulatione XIV 16). II 20, 50 *si hoc est explere + quod statim effundas*, formoder Schoell i app. crit. *capere*, som er mattere end alle de andre tidligere forslag (disse kan gjerne økes med et ikke usandsynlig *exsorbere*, cf. Müllers sorbere) — men disse sidste nævner Sch. ovh. ikke.

Som utgiver av Ciceros epist. ad Quintum fratrem og ad M. Brutum har H. Sjögren allerede vundet sig en sikker position; ingen var heller som han kaldet til nu at utgi de større brevsamlinger ad fam. og ad Att. Foreløbig kan vi glæde os over 1ste fasc. av brevene til Atticus i svenskernes statelige *Collectio scriptorum veterum Upsaliensis*, som — til forskjel fra Teubnerutgaverne — vil gi videnskapsmanden det hele apparat navkortet. Overalt er Sj. med sit indgaaende kjendskap til haandskr. og deres klassificering, med sin indsigt i Ciceros sprog og sin fine takt den sikre veileder, som i mange maater her leverer en avsluttende utgave. Gang paa gang glæder man sig over, at de klammere og cruces, som C. F. W. Müller saa ofte satte i sin utgave og som bl. a. vakte Vahlens uforbeholdne forbitrelse, nu befinner sig paa decideret tilbaketog; hss.s læsemaate blir ofte staaende eller en liten forandring hjælper den paa fote igjen. Jeg nævner iflæng f. eks. ad Att. IV 15, 6 (corr. Bosius), IV 14, 1 (se uteladt, i noten anfører Sj. eksempler), I 14, 5 (commulcium, praef. p. XXI), II 14, 1 (ita . . . sitientes), III 18, 2 (fac, si vides quantis in malis taceam . . . me fac . . . certiores, karakteristisk for Ciceros stemning og slipshod diction). Ad Att. II 2, 2 kunde kanske +doceo staa for et parenthetisk indskudt *doxō* («opinor»), naar man forøvrig holder sig til Boot's forslag; III 22, 3 *cum tui tum omnium meorum* (dette ligger likevel hss. nærmere end Baiters forslag, av *meorum* fremkom et *rerum*, hvorefter det flg. *qui* blev rettet til *qu[a]e*); IV 2, 2 burde Kayser's forslag *dolor rei et magnitudo* ialfald være nævnt; IV 10, 1: *Sed mehercule a ceteris voluptatum oblectationibus deseror propter rem publicam! Sic l. s. eqs.* (sic, d. v. s. «under disse omstændigheter»); endelig synes I 13, 1 +*quod mihi non eqs.* alene at kunne følges av et *te assequi videtur* el. lgn., for Cic. kan ikke angi budene Atticus's næiere adresse. Ad Q. fratr. III 2, 2 *homo undique +atius* forekommer et *petitus* mig at være mulig, det ligger ialfald indenfor de termini for krigsførsel som man netop her venter.

Kristiania.

S. Eitrem.

Jöran Sahlgren, *Blåkulla och Blåkullafärderna*. En språklig och mythistorisk undersökning. Særtryk af «*Namn och Bygd*». Uppsala 1915, Akad. bokh. 54 s.

På en velgørende nøgtern og interessant måde behandler forf. det æmne, titlen angiver. Anledning til undersøgelsen har formentlig navnet «Jungfrun» på en klippe i Kalmarsund, der af Linné beskrives således: «Om någon ort i werlden ser hiskelig ut, är wisseligen denna en av de grymmaste», givet. Denne klippe kaldes også Blåkulla. Den har bl. a. en grotte, og grotter spillede en rolle ved denslags lokaliteter som ophold for hekse. Forf. omtaler klippen nærmere og viser, hvorledes den er bleven til et slags Blocksbjerg, samlingssted for troldpak. Forf. behandler i 1. kap. selve navnet Blåkulla, og viser på en afgørende måde, at det blot betyder «den blå kulle» (oldisl. kollr) og intet andet. Derefter kommer han (i kap. 2) ind på «Demoner och besvärjelser» (med mange eksempler på sådanne), (i kap. 3) «Troll i berg — bergtakning» (ligeledes med eksempler herpå), (i kap. 4) «Häxväsendet och Blåkullafärderna». Alt dette kan siges at være forberedende indledning til de følgende kapitler: 5: «Berg och öar som spå väder» (dertil hører netop den nævnte «Jungfrun»), 6: «Tabu och noa» (herunder omtales den overtro, at på sørejser måtte man ikke benævne foran en liggende øer, holme, kyster med deres rette navne — ti da fik man modvind; deraf forklares netop sådanne mærkelige navne som «Jomfruen», jfr. Jomfrulandet i Norge m. m.). Der findes flere oplysende illustrationer.

Det er en ublandet fornøjelse at læse en så solid og nøgtern redegørelse og undersøgelse som denne. Den kunde blive mønster for fremtidige behandlinger af folkloristiske æmner; man ser altfor ofte i behandlingen af dem en uvederhæftig sammenhobning af stof, løshed og usikre resultater. Her er alt stik modsat. Man imødeser med spænding forf.s fremtidige afhandlinger, f. eks. den s. 39 bebudede afhdl. «Tabu och noa i de nordiska språken».

Finnur Jónsson.

Ernestus Bickel, *Diatribæ in Senecae Philosophi Fragmenta*, vol. I, *Fragmenta de matrimonio*. Lipsiae 1915, Teubner. XII + 437 s.

Haases sammenstilling af Senecafragmenterne er ikke blot ufuldstændig men tillige saa summarisk og uden indgaaende bearbejdelse, at det maatte blive nødvendigt for forfatteren af den foreliggende bog, der skal behandle fragmenterne til den nye

Senecaudgave i Teubners samling, at undersøge hele forholdet fra grunden af. Han er begyndt med resterne af skriftet de matrimonio, hvortil Haase henfører nogle stykker af Hieronymus' værk adversus Iovinianum, som kun tildels udtrykkelig angives at stamme fra Seneca; ogsaa Bickel mener, at den paagældende episode hos Hieronymus er det eneste sted, hvor der er overleveret fragmenter af Senecas nævnte skrift, men han forsøger gennem meget indgaaende undersøgelser i det enkelte at bestemme, hvad der er Senecas ejendom og hvad Hieronymus har øst af andre kilder, og hvilke disse i saa tilfælde er. Han gaar ud fra det stykke af Theophrast, som Hieronymus anfører, og viser, blandt andet ved sproglige og terminologiske undersøgelser, at det ikke kan være oversat og gengivet af Seneca, men maa skyldes en kirkelig oversætter; gennem nyplatonikernes beskæftigelse med Theophrast blev denne forfatter kendt og benyttet i oldtidens slutning, og navnlig spillede den altomfattende Porphyrios her en stor rolle, ogsaa for de senere kirkelige forfattere, selv om de nødig vedgik deres gæld til denne kirkens skarpeste og farligste kritiker. Den tanke, at Theophraststykket skulde være naaet Hieronymus gennem et ældre kirkeligt mellemlid, et tabt skrift af Tertullian, der ligeledes skulde være kilde for et under Hugo af St. Victors navn overleveret skrift de nuptiis, afviser Bickel gennem paavisning af, at det sidstnævnte skrift er udskrevet af Hieronymus, der, hvor han har benyttet de bevarede værker af Tertullian, giver en fri paraphrase og ikke en ordret afskrivning, saaledes som tilfældet maatte være paa det omhandlede sted, hvis han og Hugo hver for sig skulde have benyttet Tertullian. Hieronymus har da faaet Theophraststykket gennem Porphyrios, og gennem dette samme mellemlid er Hieronymus ogsaa kommet til en anden af dem, han anfører som en af sine kilder for de træk og eksempler, han gengiver, Plutarch fra Chæronea, der kun i meget ringe grad eller slet ikke benyttedes af de tidligere kirkelige forfattere, men læstes og citeredes af nyplatonikerne indtil de seneste tider. Der skimtes gennem disse undersøgelser omridsene af et tabt skrift af Porphyrios, som har været opfyldt af excerpter af Theophrast og Plutarch; endelig anfører Hieronymus ogsaa Aristoteles blandt de forfattere af skrifter om ægteskabet, som han har benyttet, og ogsaa her afviser Bickel Seneca og Tertullian som mellemlid og hævder, at vejen har været den samme, ad hvilken Theophrast og Plutarch er gaaet. Bevisførelsen er for dette sidste punkts vedkommende mindre overbevisende end ved de foregaaende, men i hovedsagen er det sikkert rigtigt, at Porphyrios har været en hovedkilde for Hieronymus, og at saaledes en stor del af det, Haase opstiller under de matrimonio, helt maa berøves Seneca. I det enkelte gennemgaas nu de stykker, der gaar tilbage til Porphyrios' tabte skrift, som Bickel antager har haft titlen *περὶ ἀγνείας*, og hvis indhold han søger at rekonstruere, og han kom-

mer til det resultat, at den samling af træk og eksempler, som Hieronymus gengiver, i sidste instans gaar tilbage til den peripatetiske populariserende ethiske litteratur. En særlig karakteristisk forskel mellem Senecas og Porphyrios' etik er her fremhævet og benyttet i sontringen mellem de to forfatters ejendom i Hieronymus' skrift, at Seneca, saa vel som hans græske forgængere, der skrev *περὶ γάμου*, docerede ægteskabsmoral, pudicitia, medens Porphyrios' tendens var askesen, den fuldstændige afholdenhed fra Venere, virginitas eller castitas, som Hieronymus udtrykker det. Dette har været indholdet af *περὶ ἀγνείας* eller *περὶ ἀγνοῦ βίου*, og at dette var Porphyrios' lære, er jo tilstrækkelig bekendt af hans bevarede værker, navnlig af brevet til Marcella, men Bickels bevisførelse for, at Iamblichos paa dette punkt afveg fra baade ældre og yngre nyplatonikere, forekommer mig meget tvivlsom.

Efter at have udskilt disse stykker, der er rundne af græske kilder, undersøger Bickel et par andre punkter, hvor Tertullian og den ældre Seneca har været kilder, og endelig gives en indgaaende undersøgelse af de dele af Hieronymus' text, som stammer fra Senecas skrift de matrimonio. Ved dette grundige arbejde er der ikke blot i hovedtrækkene kastet lys over, hvad dette skrift har indeholdt af stof, og hvorledes dets plan og grundtanker har været, men en overordentlig rigdom af enkeltheder er samlet og combineret med stor lærdom og megen divinationsevne. At man ofte i disse enkeltspørgsmaal har noget vanskeligt ved at følge forfatteren og slaa sig til ro ved hans argumentation, er naturligt nok, saa vidt forgrenede hans undersøgelser er, og han kan ikke siges fri for i noget for høj grad at bygge hypoteserne op paa hinanden og drage for dristige conclusioner. Det kan ikke heller nægtes, at disse undersøgelser, hvis dyd er deres store grundighed, af og til bliver noget for vidtsvævende og savner en concis samletthed, der vilde skabe større klarhed og gøre det lettere at fastholde de ledende synspunkter, men som helhed maa arbeidet hilses med glæde, fordi det ikke blot bringer orden i en vigtig gruppe af de fragmenter, som det er forfatterens opgave at udrede, men ogsaa kaster lys over Hieronymus' kildeforhold i det hele, og derved giver værdifulde bidrag til forstaaelsen af den senere antike ethiks møde med og betydning for den kirkelige morallæres constitution og begrundelse; ogsaa her er der vundet ny bekræftelse paa erkendelsen af den nyplatoniske philosophis uhyre historiske betydning. Bogen slutter med en udgave af de paagældende kapitler af Hieronymus' skrift mod Iovinian, der giver mange kritiske forbedringer, og er forsynet med fuldstændige kildeangivelser, der paa en klar og overskuelig maade resumerer de foregaaende undersøgelseres resultater.

William Norvin.

Quinti Sereni liber medicinalis ed. *Fridericus Vollmer* (Corpus medicorum Latinorum II 3). Lipsiae et Berolini 1916, Teubner. XXIV + 80 S.

Marcelli de medicamentis liber rec. *Maximilianus Niedermann* (Corpus medicorum Latinorum V). Lipsiae et Berolini 1916, Teubner. XXXV + 368 S.

Jævnside med det under de forenede Akademiers Auspicier udkommende Corpus medicorum Græcorum er der paa Foranledning og Bekostning af «Puschmann-Stiftung» i Leipzig begyndt at udkomme et Corpus medicorum Latinorum, hvis 1ste Bind udgjøres af Marx's Udgave af Celsus. Hertil slutter sig nu de to ovennævnte Udgaver, som her skulle omtales.

Naar Quintus Serenus levede, er usikkert. Det er muligt, at han er identisk med en Sammonicus Serenus, der levede under Kejser Alexander Severus, men det kan ogsaa være, at han levede betydelig senere. I sin *Liber medicinalis* giver han paa Vers en Mængde Recepter mod alle Slags Sygdomme, i Begyndelsen ordnede efter Legemsdelene, fra Hoved til Fod, som hos saa mange medicinske Skribenter, men saaledes, at der derefter behandles en Del Sygdomme, der ikke ere knyttede til bestemte Legemsdele, som Saar, Febre og Forgiftninger. Recepterne gaa for Størstedelen tilbage til Plinius, som det dog er tvivlsomt om Serenus har benyttet direkte; i ethvert Tilfælde har han benyttet det endnu bevarede Udtog af Plinius, som kaldes *Medicina Plinii*, men for mange af de Recepter, der ikke findes heri, maa enten selve Plinius eller andre Excerpter, der ligge imellem Plinius og *Medicina Plinii*, være Kilden. Imidlertid var Serenus ogsaa velbevandret i Guldalderens poetiske Litteratur, hvorfra han har hentet en Mængde Floskler, som han har pyntet op paa Recepterne med.

For Haandskriftoverleveringen har allerede Bæhrens i sin Udgave gjort Rede, saa at Vollmer kan følge ham. Haandskrifterne — for en stor Del fra det 9. eller 10. Aarh. — falde i to Klasser, af hvilke den ene kun udgjøres af eet Haandskrift, som findes i Zürich og kaldes A, medens alle de andre sammenfattes under Benævnelsen B. Hovedkriteriet er det, at der i B er udfaldet en Del Vers, men ogsaa ellers har A ofte alene den rigtige Læsemaade, uden at imidlertid B kan undværes; forøvrigt findes adskillige af B's Læsemaader som Varianter i A. Vollmer giver selvfølgelig et udførligt kritisk Apparat, som dog er noget utydeligt paa Grund af den idelige Anvendelse af Signaturen B, ogsaa i Tilfælde, hvor enkelte Haandskrifter af B-Klassen afvige fra de øvrige. Konjunkturalkritik har der ikke været synderlig Anledning til at anvende. I V. 44 kan jeg ikke se nogen Grund til at rette; Vollmer skriver her saaledes (43 ff.): quos pudet

aetatis longae, quos sancta senectus offendit, cupiunt properos (si) abscondere canos et nigrum crinem fucō simulare doloso, his prod-est acri contrita cupressus aceto etc. Ordet *si* er her tilføjet fra *Medicina Plinii*, men er ganske overflødig, naar man blot interpungerer stærkere foran *his*, som det oftere er Tilfældet paa lignende Steder i disse Recepter.

Under Texten findes «Auctores, imitatores, testes», d. v. s. dels de Steder af ældre Digtere, som Serenus har udnyttet stilistisk, dels middelalderlige Excerpter og Efterligninger. Derimod ere Serenus's egentlige Kilder, *Plinius* og *Medicina Plinii*, samlede for sig i en Liste bag i Bogen, hvilket er saa meget mere besynderligt, som der ogsaa her findes forskellige «Testes» og Parallelsteder. Denne Sondring er baade ubegribelig og upraktisk. Udgaven er forsynet med fem Indices: over Egennavne, Sygdomme og Lægemidler samt prosodiske og grammatiske Særegenheder. —

Marcellus's Skrift *De medicamentis* er af en noget lignende Art, men af langt større Omfang og skrevet i Prosa. Det indeholder ligeledes Recepter mod alle Legemsdeles Sygdomme lige fra Hovedpine til Podagra. Ogsaa for dette Skrift ere *Plinius* og *Medicina Plinii* Hovedkilder, og desuden *Scribonius Largus*. Den nye Udgave af dette Værk betegner i Sammenligning med Udgaven af Serenus et langt større Fremskridt i Forhold til de tidligere Udgaver. Den ældste Udgave, som skyldes *Cornarius* (1536), er aftrykt med temmelig stor Unøjagtighed og Vilkaarlighed efter et Haandskrift, som længe gjaldt for tabt, ja endnu i den sidste Udgave af *Teuffels Litteraturhistorie* (1913) betegnes som «verschollen», og det uagtet det findes i god Behold i *Nationalbibliotheket* i Paris (P). De følgende Udgivere indskrænkede sig til at aftrykke *Cornarius's* Udgave, indtil *Helmreich* fik fat i et Haandskrift fra *Laon* (L), omtrent jævaldrende med P (9.—10. Aarh.), men med temmelig betydelige Lakuner. Det lagde han saa til Grund for sin Udgave (1889), men var naturligvis nødt til, hvor L svigtede, at følge *Cornarius*, hvorved han førtes til ogsaa at tillægge dennes Udgave for stor Vægt paa Steder, hvor L findes, medens han omvendt paa andre Steder ikke vovede at følge ham, selv hvor L's Læsemaade var aabenbart forvansket. I alt dette har der naturligvis først kunnet komme rigtig Orden, efter at P er gjenfundet. Med større Sikkerhed end de tidligere Udgivere har *Niedermann* ogsaa været i Stand til at skjelne Vulgarismer og senlatinske Former (*Marcellus* levede i Gallien i det 5. Aarh.) fra Afskriverfejl, og Værket har saaledes i den Form, hvori det nu fremtræder, ikke alene medicinsk-historisk, men ogsaa sproghistorisk Interesse. Udgaven er ogsaa forsynet ikke alene med medicinske Indices, men ogsaa med en sproglig. Kilder og Testimonia findes ikke alene under Texten, men gjen-tages i en særlig Fortegnelse bag i Bogen. Det forekommer noget

overflødig, men er i ethvert Tilfælde bekvemmere for Bogens Brugere end den Fremgangsmaade, der er benyttet i Udgaven af Serenus.

Hans Ræder.

Cratippi Hellenicorum fragmenta Oxyrhynchia scholarum in usum edidit Justus Hermannus Lipsius (Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen herausgegeben von Hans Lietzmann No. 138). Bonn 1916, Marcus & Weber. 35 S.

I *The Oxyrhynchus Papyri* V udgav Grenfell og Hunt i 1908 nogle Fragmenter af et historisk Værk, hvori forskellige politiske Begivenheder, som forefaldt i 396 og 395 f. Chr., behandles (se dette Tidsskrift 3. R. XVI 155 ff.). Om Forfatteren til dette Værk har der siden den Tid hersket megen Strid. De første Udgivere holdt nærmest paa Theopompos, men opstillede dog ogsaa Kratippos som en subsidær Mulighed. Senere har Spørgsmaalet været stærkt drøftet, og Theopompos har faaet de fleste Tilhængere. Dog har der rejst sig vægtige Betænkeligheder mod at tillægge ham Forfatterskabet, og i de sidste Aar synes Vægtskaalen at være sunket til Fordel for Kratippos, indtil nu Lipsius sætter hans Navn paa Titelbladet uden nogen Reservation. Om det paa dette Tidspunkt er forsvarligt at betragte Sagen som saa afgjort, kan vel være tvivlsomt, men berører naturligvis ikke Udgavens Værdi.

Forøvrigt maa Udgaven bedømmes efter sit Formaal, som er rent praktisk. Sikre Supplementer ere i Reglen ikke betegnede som saadanne, og usikre Supplementer ofte optagne i Texten, men naturligvis medfølger der et kritisk Apparat, hvori anføres andre Suppleringsforslag og Konjekture. Hovedsagen er imidlertid de tilføjede Parallelsteder, navnlig af Xenophon og Diodor, hvori de samme politiske Begivenheder berøres, som omtales i Kratippos's Text. Der er derved samlet det fornødne Materiale til Bedømmelsen af Forfatterens Troværdighed og til Rekonstruktionen af de paagjældende Aars politiske Historie, saa at man maa sige, at Udgaven ganske svarer til sit Formaal.

Hans Ræder.

I historisk belysning.

Fremdeles om navneordene som konkrete
og abstrakter.

Af
O. Schoning.

Det er morsomt nok, at ved historisk
forklaring forsvinder mange tilsyneladende
særheder.

K. J. LYNGBY (20/12 1869).

«Jag anser fortfarande, att förklaringen till den företeelse, vi här avhandla, bör sökas i ordens småningom försiggående omtydning i vissa för en dylik kategoriförskjutning särskilt lämpade fraser», mener Carl Collin endnu¹, og i kraftige vendinger søger han en lidet overbevisende støtte for sin teori; men altfor hyppige formodninger stilles op som bevisende kendsgerninger og bortleder derved opmærksomheden fra de hovedpunkter, hvorom det gælder. Jeg vil derfor samle og præcisere dem i følgende spørgsmål:

1. Hvad opfatter den elementære bevidsthed først: handlingen eller handlingens resultat, og hvad fortæller sproget os gennem det ord, der er det overleverede udtryk for denne opfattelse?

2. Hvad fortæller sproghistorien os om ordbetydningernes udvikling; er overgangen fra konkrete til abstrakter den hyppigste, eller forholder det sig omvendt?

3. Er brakylogier eller «omtydninger» det naturligste forklaringsprincip i sproghistorien?

4. Hvilken betydning har ordret (*ordagrann*, *wörtlich*, *naar de letter*) oversættelse ved etymologisk forskning?

¹ Från filologiska föreningen i Lund. Språkliga uppsatser IV (1915), 24.
Nord. tidsskr. f. filol. 4de række. VI.

I.

Travaillons donc à dilater notre
pensée; forçons notre entendement.
H. BRAGSON (Discours sur
Claude Bernard. 1913).

Mens det er af betydning og interesse at høre tidligere forskeres mening om spørgsmål, hvor de forlængst een gang for alle har fundet den rette løsning, eller hvor de har gjort de første skridt i den rigtige retning henimod en ikke helt fuldført løsning, blir det af mindre værd at følge dem på de punkter, hvor de ikke har truffet det rette, og hvor man i nutiden er i stand til selv at gøre iagttagelserne i kilderne med større stringens. På et sådant område må nutidens «ubarmhjærtige og respektløse reflektion» underkaste selv en Gaston Paris' mening en fornyet prøvelse og dærved måske finde den uholdbar, mens på den anden side ældre betragtninger af Madvig og Darmesteter stadig vil kunne glimre ved det skarptformede udtryk for deres tankes vidtskuende klarhed. Man kan dærfor ikke som Collin nøjes med blot at sige: «Jag skulle vilja mot Darmestetters påstående sätta följande uttalande av Gaston Paris», for ingen forsker er så betydelig, at alt det (ligeegyldigt hvad), han har sagt, kan blive stående som evige sandheder, og selv det berömteste forskernavn kan dække en urigtig mening. Man må naturligvis undersøge, om det, Gaston Paris dær har sagt, nu også passer med det, man kan iagttage i sproget den dag idag.

Hører det da til de «evige sandheder», når Gaston Paris mener, at ord i deres oprindelse aldrig udtrykker andet end — «une action»¹, og når Hermann Paul udtaler², at mennesket først opfatter «bevægelse, handling, virksomhed», men ikke «verden i hvile»? «Nicht die ruhende und schweigende Welt, sondern die bewegte und tönende ist es, deren sich der Mensch zuerst (?) bewusst wird, und für die er die ersten Sprachlaute schafft», bemærker han med ægte tysk «Schwung», og muligt har han ret, men hvorfra ved han det? Er man nået så langt tilbage, at dette bestemt kan siges, og kan det bevises ved eksempler? Næppe; men denne vage udtalelse i farveløs almindelighed har — mærkeligt nok — gjort indtryk på Gaston Paris og har bragt ham til at fremsætte den langt bestemtere formede påstand,

¹ Anmeldelsen af «La vie des mots» (Journal des Savants. 1887)

² Prinzipien der Sprachgeschichte (afsnittet Urschöpfung).

at ord i deres oprindelse «n'expriment jamais originairement qu'une action, une passion, un mouvement», og da dette hans udsagn gælder de første ords betydningsindhold i de foreliggende kilder, vil man endnu den dag idag være i stand til at underkaste denne «iagttagelse», som han selv kalder det, en nøjere prøvelse for at se, om denne mening virkelig kan betragtes som gyldig. Studier over, hvad sprogets ældste ord udtrykker, kunde man have ventet at finde hos filosofferne; men i sin Psykologi har f. eks. Høffding ikke anstillet selvstændige betragtninger på sprogfilosofisk område, idet han udelukkende bygger på sprogforskeres iagttagelser og meninger. Det blir da sprogmandene selv, der må tage affære på dette område og analysere indhold og oprindelig betydning af sprogets ældgamle ord og udtryk.

Hvad sir da sproget selv dertil? Hvad fortæller de enkelte ord os dærom, når man betragter dem i sproghistorisk belysning? Ser man på ordene selv, gör man en iagttagelse, der ikke ganske falder sammen med de to berönte forskeres, som man dærför i dette tilfælde næppe kan regne til de «evige sandheder». De faktisk foreliggende ord i sproget modbeviser bestemt påstanden om, at *nomina actionis* skulde være sprogets «grundstoffer», dets försteord (grundord). Af almindelig psykologiske grunde kan försteordene ikke være virksomhedsord (handlingsord), men må være virkningsord (resultatord), for man ser i ordbetydningerne, at virkningen (resultatet) kommer til den elementære bevidsthed förend virksomheden (handlingen) erkendes. Först kommer den umiddelbare iagttagelse, därefter reflektionen (erkendelsen)¹. Dærför er navneord (substantiver) ældre end udsagnsord (gærningsord). Det, der tidligst opfattes af den elementære intelligens, er resultatet, det fuldbragte værk, hvad man kan tage og føle på (*opera facta*), för man nogensinde skænker handlingen, virksomheden, frembringelsen en tanke. Först iagttages, bemærkes og opfattes det konkrete resultat i form af det fuldtfærdige værk, så kommer den abstrakte erkendelse af, bevidsthed om og begri- belse af skabelse og tilblivelse. Det er ikke «verden i affekt», der tidligst har gjort indtryk på den elementære intelligens og först har afsat sine spor i sprogets ord, men det er de «fuld- bragte realiteter» (resultaterne), der altid har intrasseret men-

¹ Psykologerne fortæller os det samme. Høffding, Den store Humor, s. 161: «Som overalt gaar ogsaa her Sagen forud for Begrebet.» [Men det vil i sproget sige det konkrete udtryk forud for det abstrakte.]

neskene mest. Hvis man derfor vil skrive sproghistorie ved alene eller især at gå ud fra ordenes betydning i moderne tid eller i de senere århundreder, er det klart, at man kun vil få indtrykket af, at sproget for det meste består af — abstraktdannelser; men det blir altså ganske misvisende. For de ældgamle ords vedkommende må man følge dem så langt tilbage i sproget som muligt for at kunne nå til den korrekteste bestemmelse af deres betydning, og tit er det endda ikke görligt at kunne nå tilblivelsen indenfor de tider, hvorfra vi ejer litterære mindesmærker. Tilbage blir der så kun at tage refleksionen og ræsonnementet til hjælp; men skriver man sproghistorie efter recepten: *we must hurry on to more modern times*, kommer man meget let til at få fat på de yderst farlige «abstrakter», som allerede forlængst har mistet deres konkrete og naturlige grundbetydning, og da man ikke mere ser (eller mærker) spor af den, drager forskerne blindt de berönte (og berygtede) slutninger «i anden figur» og — går vild. Af belysende eksempler herpå træffer man f. eks. ordet *soed*, hvorum Dahlerup fortæller, at det «står på grænsen mellem metaforer og metonymier». Det er imidlertid ikke tilfældet; ordet har intetsomhelst med metonymi at gøre, og det står ikke på nogensomhelst grænse. Dærimod ser man, at det ikke udtrykker nogen «action», men ene og alene det fuldbragte resultat af en sådan, som den elementære bevidsthed dog först senere erkender og bringer til udtryk i sproget (svedning, transpiration o. lign.), hvorefter den abstrakte betydning af virksomhed kan overføres på ordet (at bringe een i *soed* = svedning). *Soed* er altså efter sin sproglige förstebetydning et oprindeligt konkretum, som betegner det afsondrede stof (væske, oisl. *soeiti* = sved, blod), der er resultatet af en virksomhed, man endnu ikke har erkendt. På sædvanlig måde anvendes så stofnavnet metaforisk om den kraftudøvelse, som har fremkaldt det, og dærved får stofnavnet sin abstrakte betydning: anstrængelse. Akkurat på samme måde går det med ordet *kors*, hvorum Dahlerup udtaler, «men der findes dog (!) for det förste en del metaforiske udtryk: *kors* og *modgang* kan bruges som synonymmer», som om det var noget enestående, mens det er ett af de almindeligste og hyppigst forekommende træk i sprogets udviklingsgang. Udtrykket «at bære sit *kors* med tålmodighed» udgår fra den bibelske fortælling om, hvorledes Jesus korporligt måtte slæbe sit kors til retterstedet; dærefter afbleges og svækkes denne konkrete betydning, idet ordet tages ud fra sin oprindelige

plads i beretningen, og fra kun at betyde hans ene plage overføres det til at betegne alle mulige andre plager, f. eks. i udtrykket *Køge hus-kors* (1674), hvorfra sammensætningen «hus-kors» løsriveres og spøgefuldt overføres på en anden og senere plage end fanden, som man nu ikke mere frygter og tror på, og udtrykket blir betegnelsen for en arrig hustru, og ved betydningsudvidelse ender ordet *kors* dærefter som en abstraktion og som synonym med ordet *modgang*, af hvad slags den end er.

Collin synes ikke om, at Kalkars forsyndelse mod kronologien ved opstillingen af betydningerne for ordet *købmandsskab* anføres; men jeg ser ikke, han har fremskaffet noget bedre bevis for, at Kalkars mening eller opstilling er rigtig. Skal ord-bøger over ældre tiders sprog have nogen betydning for sprogforskningen — og det er vel bestemmelsen med dem — må det stilles som en ufravigelig betingelse, at en kronologisk ordning af ordenes betydninger klart gennemføres, helst endog med årstal ved citaterne, og at man ikke først træffer de betydninger, der senest har udviklet sig i sproget. Således skete det med dette ord, mens det i de tidligste kilder især optræder med den konkrete betydning, som nutiden slet ikke kender, f. eks. *Kbhns. privil. 1422 — K. Dipl. I, 149—150 — «hantere all køpman-scap, swo som ær clædhe, humle, staal, sarduch, lærit oc swo dan stycke»*; «meth there *gotz oc køpman-scap*». Idet denne ordets førstebetydning (= varer) ad metaforisk vej blir abstrakt (= forretning, handel), kan bægge betydninger træffes side om side, men lidt efter lidt blir den ældste sjældnere og betydningen handel hyppigere, og det er den eneste, nutiden vedkender sig af ordet; men i nederlandsk har ordet længere end i dansk bevaret den oprindelige konkrete betydning:

1645. Toldrulle (håndskr. på KB.), s. 277: *Verscheijde Coopmanschappen*.

1659. Hexham, Eng.-ndl. ordb.: *Tonnage, Tol voor Koopmanschap, dat in tonnen gepackt is*.

1660. Hexham, Ndl.-eng. ordb.: *Koop, goeds, ofte Koopmanschap, Wares, marchandize, traficke, or negotiation*.

Her optræder altså den yngre, abstrakte betydning «handelsvirksomhed» jævnsides den ældre konkrete «handelsvarer», som dog holder sig endnu længere:

1708. Sewel, Ndl.-eng. ordbog: *zyn geld in koopmanschap aanleggen, to lay out his money in wares*.

1729—1761. Halma, Franç.-flamand: *marchandise qui n'a point de cours*. *Waaren of Koopmanschap*.

Den abstrakte betydning blir naturligvis efterhånden enerådende på vejen ned mod vore dage, f. eks. hører man 1640 — K. Dipl. V, 788 — om to heste, der sælges og betales efter vægt: «Var itt galdt *Kiøbmanskab* och dyert hestekiøed, burde at ihukommess udj adviserne»; men nutildags er den konkrete förstebetydning visst ganske tabt. Herefter bör man med interesse afvente Collins yderligere historiske forsvar for Kalkars forkerte opstilling.

Ikke mere heldigt er det gået Collin med ordet *grøde*. I anledning af, at Dahlerup for dette ords vedkommende havde anført et citat (af P. A. Heiberg) fra det — 18. årh.s slutning, gör jeg opmærksom på, at man bör gå så langt tilbage i litteraturen som vel muligt, og nævnde derfor det formentlig tidligste danske eksempel fra den glda. bibeloversættelse (o. 1450). Nu finder Collin i glsv. ved Söderwalls hjælp ett eksempel fra «Alexander» (o. 1380; det eneste eksisterende håndskrift er dog en afskrift fra o. 1450). Meget godt; men da man v. 4950 træffer ordet som konkret og i v. 7164 træffer det som abstrakt, viser det os ikke andet, end at overgangen fra den ene til den anden betydning må være foregået i en tid, hvor vi ikke er istand til at følge den ved de bevarede litterære kilder, da den ligger forud for dem. Hvad er der så at gøre? Ikke andet end at ræsonnere som følger: da ordet *grøde* som konkret udtrykker et resultat (= afgrøde), og da vi har set, at resultatord opfattes og skabes af den elementære bevidsthed tidligere end virksomhedsord, må *grøde* (= afgrøde) være en ældre betydning end *grøde* (= vækst, udfoldelse, udvikling, groning).

Da Collin ikke har kunnet komme udenom de af mig fremdragne eksempler på den uimodsigeligt tydelige konkrete förstebetydning af ordet (*bog*)trykkeri¹, som var det ord alene, jeg omtalte, fordi det var det, Dahlerup opererede med, tar han sin tilflugt til fr. *imprimerie* og mener, at jeg «borde ha hänvisat till Dict. Général», men mon jeg dæri kunde have fundet det

¹ I sin orddannelseslære opfører A. Noreen (Vårt Språk V, 380—81) ordet under «officinnavn», men efter dets förstebetydning er det et — redskabsnavn. Jfr. da. «*Skriifue contoht*» (Chr. IV. breve III, 24 (1632)) og sv. «*Skrif-cabinet med lådor uti*» (1634. Serenius' ordb. under Scriptorium).

nederlandske ord, hvis betydninger jeg ene og alene søgte, fordi det var ett af de fremmedord, hvorfra det danske ord stammer? Angående *trykkeri* endnu blot tre gammeldanske citater, hvorved beviskraften af det anførte Holberg-citat er fuldstændig tilintetgjort¹.

1591. A. S. Vedel, «It hundrede vduaalde Danske Viser» Tilegnelsen til enkedronning Sophia: «Nu er det ocsaa dissimellem kommen saa vijt, at ieg selff haffuer ladet *indføre oc forlegge it Nyt Tryckeri her odi Ribe*.

1602. Arrild Huitfeldt, II s. 1546: «Grotførsten af Moscow haffde skreffvit her ind . . . / vilde oc haffve *it Tryckerj der ind udi Landet . . .*»

1673—74. Inventarium over Kunstkammeret på Københavns slot (Bering Liisberg: Kunstkammeret. 1897, s. 180). Blandt det, der findes «Udi Model Cammer», er — «*1 lidet Trycherie*», altså akkurat samme konkrete betydning, som i vore dage træffes i sammensætningen «*et håndtrykkeri*».

Mens ordene på *-else* straks udleveres som konkreter i det ældre sprog (företredesvis; Axel Kock har vist, at de «først langt senere» i større antal optræder som abstrakter), gælder Collins mest brændende ønsker oplysninger om ordene på *-ning*, helst et flertal af dem, men især ordet *tidning*, og med stor forekommenhed meddeler han allerede udbyttet: det er — abstrakter («i de flesta fall»; altså dog ikke i alle; skulde der være håb endnu?). Imidlertid står jeg overfor det bedrøvelige faktum, at ordbøger her i Danmark meget sent kommer til bogstavet *t* og meget sjældent når såvidt, endsige længere, og da ordet *tidning* ikke er dansk, og «Sv. Akad.» heller ikke er nået så langt, og da Kalkar ikke er ufejlbarlig, hvad så? Istædetfor «ett flertal dylika ord på *-ning*»² må Collin derfor her nøjes med nogle få udvalgte, som man så til gengæld kan følge tilbage mod de tider, da vore litterære kilder hører op, hvorved de får større beviskraft end mængden af de senere, hvorimellem der sagtens skjuler sig adskillige analogidannelser, som intet beviser. Først kan man nævne ordet *en regning*, der har bevaret sin konkrete be-

¹ Dania X, 77.

² Hvorfor har Collin ikke selv fremdraget et sådant flertal af ord, ikke de yngre, sandsynlige analogidannelser, men nogle af dem, vi kan følge længst tilbage i de litterære kilders ældste tider, for til fulde at konstatere deres «abstrakte» oprindelse, f. eks. penning, terning, bygning, demning, gødning, bevisning, glsv. bytning?

tydning fra middelalderen til vore dage; i nederlandsk hedder det — se Mnl. Wb. — *Rekeninghe int jaer 1338*. Senere blir ordet også benyttet i abstrakt betydning og som fag indført i skolerne: at lære *regning* (= regnevirkksomhed). Ordet *tegning* betyder naturligvis også *tegningen* för *tegnevirkksomheden*. Det synes Collin ikke om s. 22, men fremfører sin fortrydelse uden bevissteder. Ordet behøver dog ikke at betyde *portræt* alene, men kan benyttes om, hvad man 1606¹ udtrykte: «*efter den afriids og skabelon*», altså grundplan eller modell. Jeg skal anføre et par nederlandske eksempler fra breve² på ordet med konkret betydning:

1621. «*meitz dat hei de Teickkeningghen moet leuerren dei daer van op Pampeir sein gemackt, namentlicken 108 Stucken ofte heistorien uyt het olde Testament. Des Meisters Naem is Euert Kreinsen van der Maes*».

1622: «*Angaende de teckeningen*» . . .

Hvis Collin nu havde ret i, at ordet *tegning* til at begynde med skulde give udtryk for handlingen, og dets førstebetydning altså skulde være *tegnevirkksomhed*, mens det efter min opfattelse først er en betegnelse for virksomhedens resultat i form af et fuldendt værk, hvorved ordet gir udtryk for det konkrete arbejde, der var fremkommet, vilde han måske oplyse om, hvorledes den abstrakte grundbetydning, som han mener tilkommer ordet, kan udledes af et eksempel som følgende, der i vore dage ofte optræder i aviserne: en brun jagthund med hvid tegning er kommen tilløbende og kan afhentes mod en ducør³. Interessen vil let samle sig om at få at vide, hvordan en sådan overgang foregår. Skulde der mon som bevis kunne fremskaffes nogle «fraseologiska vändningar»? Det må i al fald være för 1633, for fra dette år har man ordet i Chr. IV.s egenhændige breve — III. B. s. 210 — «*Och den anden halffpardt med Prindtzens Naffn, Epthersom huosføiiede tegning vduisser*». Do. III. B. s. 390 (1635): «*Saa kand hand Strax efter dend tegning . . . lade i træ skære Modellen*». Hos Kalkar findes ordet ikke, hvad der altså er med urette.

¹ F. R. Friis: Samlinger til dansk Bygnings- og Kunsthistorie, 1872 —78, s. 238.

² Do. s. 371 og s. 372.

³ Jfr. Nationalt. ²⁵/₂ 17, s. 14 sp. 3—4. Ligeledes: «*Selv Kjolens Tegning varsler jo om/ hun alles Øjne vil fange*». (Klods Hans ²⁷/₁₀ 1916, s. 48).

Alverden vil sikkert påstå, at ordet *spisning* er en «abstrakt-dannelse», fordi det i vor tid udelukkende har abstrakt betydning og betegner «spisevirksomheden»; men hvad betød det i ældre tid?

1438. Unionsakt (Geheimark. årsberetn. II, 39): «meth kost *spisning* ok fother». (Den ældste unionsakt af 1397 har: «met *spisan* oc kost oc fodher»).

1453 (Perg. orig. Missiver fra Chr. I. og Hans' tid. B. II, s. 7): «At Antonia skal lades met øll oc *spysning*».

1464 (Do. s. 26): «Item thet wedh swo Gudh, at hadhe jek *spisning*, swo at jek kunnæ holde thet slottet til edher nades hand, tha wildæ jek ickæ forladet». Man ser hæraf, at denne «abstraktdannelse» begyndte med at betyde «mad» og først i tidens lange løb har fået sin konkrete førstebetydning konverteret til en helt og holdent abstrakt.

Ikke en eneste, der i vore dage træffer ordet embedsgæring, vil være i tvivl om, hvad det betyder: en mands virksomhed under hans embedstid, og ingen vil kunne ane eller mærke noget konkret moment i betydningen, men i sproghistorisk belysning tar det sig ganske anderledes ud:

1460. (C. Nyrop, Danmarks Gilde- og Lavsskråer II, 158) Ingen fremmede, som hidfører af sådanne *embedsgæring*, skal sælge sitt gods . . .

1520. (Dipl. Vib. 146. Kalkar): «Selle ther nogre kramwore, kelle, gryder eller nogre *embits gerninger*». Jfr. Chr. Pedersen, Da. Skr. I, 13—14 (1521): «alle *embede*, som brugis och giøris met henderne». Tydeligt og klart vil man her iagttage, at kærnepunktet i betydningen af et ord som embedsgæring er betegnelsen af en konkret genstand, resultatet af en mands arbejde¹, et ord, hvori man endnu skimter samme betydning, når man taler om guldsmedarbejder, hvad der er de enkelte genstande, akkurat som det er tilfældet med sammensætningen *håndværk*, nu virksomheden, tidligere det håndforarbejdede resultat dæraf. Og bedre endnu og længere tilbage kan man følge betydningen af det enkelte *gæring*.

¹ Når Høffding — Psyk. 6. udg. 205 — følger Darmesteter og sir, at «et eksempel på metonymi haves i brugen . . . af ordet arbejde til at betegne ikke blot virksomheden, men også dens produkt», er det at putte for meget under begrebet, fordi «virksomhed» aldrig «går over til» at betegne «dens produkt»: ved historisk belysning ses, at produktbetydningen kommer først i ordenes liv.

1496. K. Dipl. III, 17: «Scall engen guldsmet gøre nogen *gerninge aff kober*».

1490. K. Dipl. I, 223—224: «... hwer guldsmed ... skal sette bysens oc sith eget mercke paa all then gerning, han gør ...»

1284. Flensborg bylov § 122: «Af landz man røuer bymanz gooz, wrthær han gripæn *mæth rof*, latæ vt *rof* ... En wær han æi takæn *mæth færskæ gærning*». Betragter man her de to parallelle udtryk, ser man, at det første, *rof*, er konkret betegnelse for «bymandens gods», som er tyvekosterne, men da det andet udtryk netop skal betegne det samme, ser man, at *gærning* ligeledes er en konkret betegnelse for tyvekosterne («ikke med de «friske» (o: nystjålne) koster»). Når den platty. oversættelse til stedet har: *grepen mit verscher daet*, må man huske, at den først er kommet istand — 200 år senere og derfor kan være blevet abstrakt, ligesom man ser, at talemåden nu er blevet ændret efter den abstrakte betydning: «at blive grebet på fersk gærning», mens netop forholdsordet med udtrykker det konkrete, at tyven står med de nystjålne koster, idet han gribes. Og i glsv. kan man hos Söderwall finde følgende talende eksempler:

Flores 986. ib. 540: «The *gerning* op a stangene la thz är sent at sighia fra».

Birg. 2: 47: «Gulsmidh hulkin som redhe *godha gerning*». Desuden kan man i det svenske lovsprog hos Schlyter finde ordet i to sammensætninger i Upplandslagen (perg. cod. A, år 1300):

silfgærning; gulgærning;

men dærmed har man altså kunnet følge den konkrete betydning af ordet op til de tider, da vore litterære kilder svinder ind til det mindst mulige; det mærkeligste er imidlertid, at denne «abstraktbildning», som Tamm kalder ordet, så langt tilbage i litteraturen, vi formår at følge det, netop har konkret betydning; men med hvilken ret kan man så påstå, at det er en — «abstraktbildning», eller at den abstrakte betydning er den oprindeligste? Det er ikke let at se. Som en «abstraktbildning till verbet fsv. göra, göra o. s. v.», udtrykker Tamm sig; men Falk und Torp sir om ordene «*gjerning*» og «*gjøre*»: «Sowohl das verbum wie das subst. ist vom adj. anord. *gerr, gørr, gjørr* «bereit, fertig, vollkommen» abgeleitet.» Hvorledes skal man nu tænke sig ordet *gærning* oprindeligt betegnende «handlingen, virksomheden», når det er afledet af adj. — færdig, fuldbragt? Nej, forklaringen af ordet blir langt simplere og naturligere, når

man betragter den konkrete betydning, der gik helt tilbage til de ældste litterære tider, som den oprindeligste, idet ordet som alle andre til at begynde med er — et resultatbetegnende ord, der først senere går over til at rumme og omfatte den virksomhed, hvis færdige resultat det begyndte med at udtrykke på en tid, da man ingenlunde havde nogen klar forestilling om den handling, der frembragte det, og dærfør heller ikke formåede at give den sprogligt udtryk.

Disse forskelligartede eksempler på *-ning* viser da ganske klart, at hvor man står overfor ord, der «betegner dels en handling, dels handlingens resultat»¹, dær finder resultatet altid først sit udtryk i sproget, mens handlingen (virksomheden) er den sekundære betydning, som senere kommer frem, idet resultatordet ad metaforisk vej blir gjort til en abstraktion². Derved viser det sig, at overgangen indenfor den gruppe ord foregår akkurat på selvsamme måde som hos alle andre navneord: fra konkret til abstrakt betydning, sprogets naturligste, hyppigste og almindeligste udviklingsgang.

Bruger man nutildags et udtryk som «det er noget rigtigt *hemmelighedskræmmeri*», mener man dærmed «hemmelige *aftaler* fordægtig *adfærd* el. lign.»; men sproghistorien fortæller os, at *kræmmeri* i tidligere dage har haft en betydning, man langt anderledes kunde få fat på:

1490. Chr. I.s privileg. for Aalborg³: «*spidzeri* og *kræmmeri*, som er brød, lög, æbler, nødder, patiner [Spanske Qvinde-skoo (Matras, 1628)] og deslige».

1284. Flensborg bylov (Thorsen s. 96): «for hwær tynn mæth *krembæri*».

Og under «julemærker» (i håndskr. af Harpestræng o. 1300) træffer man et ord, der i betydning ganske svarer til *grøde* = *afgrøde*: «oc goth *byryngh* oc goth fruct; oc got korn oc goth *byringh*»; men det betyder ikke, som udgiveren⁴ vil, «kornbjergning», men ligefrem det konkrete resultat: afgrøde. Kommer man dærimod til året 1557, er ordet blevet eller er ved at blive abstrakt: «Sammeledis er oc then fattige kiøpstedes mandts *nering* oc *biering* hannum fran tagett af rige bønders forprang»⁵.

¹ Dania X, 76.

² Darmesteter, *La vie des mots*, s. 54, 1.

³ Rosenvinge, *Glda. L. V*, 285.

⁴ Brandt, *Glda. Læsebog* s. 55—56.

⁵ *Geheimark. årsb. VI—VII. Till.* s. 20.

1428. Dueholms Dipl. 7: «Item skulle wy hawe *yldbrendengh* pa klostere mark til woere behoff».

Allerede på oldisl. træffer man *elding* = brændsel. Og på dansk kan man følge ordets betydninger fra den konkrete i 1441 (Geheimark. årsb. III, till. s. 7) «att hugge *elding* wdj woere skoffue» gennem former som *iilding* (1550), *illinng* (1584) ned til den abstrakte i 1627: Vedel Simonsen, J. Brahe, 52: och såess store *illinge* deromkring; men til vor tid er ordet ikke blevet bevaret. Det er dærimod tilfældet med et andet af samme betydning, som man kan følge fra de ældste litterære tider ned til vore dage, hvor man ikke længere har nogensomhelst forestilling om eller fornemmelse af dets fordums konkrete førstebetydning. Det er ordet ildebrand = oldisl. *eldibrandr*; glsv. «vipu til *elðebrandæ*» (Vestgøtal. II, J. § 19); og fra dansk område anfører Kalkar — efter Møller, Forn-Handl. rörande Halland, 21 — «dantes ipsis *elddebrand* in Egby woere libere succidendum» (1278). Den konkrete førstebetydning er altså brændsel, og gennem kilderne kan man følge den ned til slutningen af det 17. årh.; men når man hos H. Smith, Libellus v. l. læser: «hama, fyrhage . . It redskaff til at dempe *ildebrand* met», ser man, at man står overfor den abstrakte betydning, som nutiden alene vedkender sig, når ordet træffes i rigsmålet, hvorimod dialekterne bl. a. jysk almuemål endnu bevarer den konkrete. Dærimod kan man endnu i rigsmålet træffe bægge betydninger side om side af den sidste del af sammensætningen, idet en brand dels kan være 1) et stykke brændende træ, dels 2) betegne virksomheden, der foregår (= ildsvåde), når man sir: der var stor brand iaftes.

Som ett af de «bevisende» eksempler på «abstrakter, der betegner en verbalhandling» figurerer ordet *værelse*, skönt Axel Kock har vist, at ordene på *-else* i det ældre sprog især er konkrete, hvad endog Collin går med til (visserligen . . . företrädesvis konkreta)¹. Dærför passer det bedst, at ordets konkrete betydning sent optræder, hvilket så dekretes² ganske uden hensyn til det righoldige og lettilgængelige kildemateriale til en rigtigere historisk betragtning, hvad der ikke egentlig taler til gunst for den grundighed, hvormed disse studier i dansk sproghistorie er drevet. Ligeledes undres man ved hos Falk und Torp

¹ Från filol. fören. i Lund IV, 24.

² Dania X, 78; Sandfeld Jensen, Sprogvidenskaben 84 § 56; forkortes Spr.

at læse: «*Værelse* (zimmer) ist neugebildet» (I), når man allerede i århundreder har kunnet træffe ordet i sproget:

1793. V. S. O. Arrestkammer . . . et kammer eller *værelse* i et arresthuus.

1749. Berl. Tid. ³/₁ s. 7—8: meget commode og for en fornemme familie vel indrettede *værelser*, som nu beboes af . . .; overalt i *værelserne* er 3 jern-kakkelovne.

1695. Da. Saml. 2. R. VI. B., 107: «Fra Dronningens Gemak føres hendes kongl. Høyhed Prinsesse Louise op udj hendes *Verrelser* af Hof Marschalcken, oc geleides did af Cron Printzen».

1685. *Husswerrelsserne* (Birket Smith, Leonora Chr. på Maribo (1872), s. 153; ligeledes s. 11—12 flere eksempler.

1656. Da. Saml. 2. R. I, 358: «. . . at I . . . lader obne alle *gemacher oc Værelserne* vdi Corfitz Ulfeldts gaard her vdi Byen, som forseglede ere . . .».

1559. Da. Mgz. II, 75: Fr. II.: «lader indgiffue hannem *et Wærelse* . . udi Klosteret».

1556. K. Dipl. I, 427; perg. orig. Chr. III.: «. . . lade forordinere her vdi byen *itt bequemt verelse mett skorsten oc anden bequemhett* . . . at lade indsette hannem vdi forskrefne fengsell».

1553. K. Dipl. IV, 552: Chr. III. skriver til Peder Godske: «*ett werelsze*», men Peder Godske skriver «*enn werelsse*» (Da. Sml. III, 77).

De fremdragne eksempler har da kunnet vise, at en hel del almindelige ord, hvorom man i vore dage end ikke har mindste anelse tilbage af en fordums konkret betydning, alligevel ved eftersyn ad historisk vej viser sig at have været i besiddelse af den. Dette forhold må derfor mane til forsigtighed ved omgangen med nutidens mange «abstraktdannelser», for de er altså langt fra alle af den «abstrakte» oprindelse, som forskerne så blindt troede på og regnede med. De havde en konkret fortid; men det har også hidtil været den herskende mening hos forskerne, at den overvejende del af «abstraktdannelser» især tilhørte nyere tider. For det danske sprogs vedkommende sir således K. J. Lyngby: «senere tiders uddannelse af udtryk for abstracte begreber», der «for en stor del först uddannedes i 18. århundred»¹. Tar

¹ Dansk og svænsk litt. s. 24; Forøgelsen . . . af det da. sprogs ordforråd s. 105.

man da de sidste århundreders abstraktdannelser, hvoraf mange naturligvis er analogidannelser, bort og dærnæst alle dem, hos hvilke der ad historisk vej kan påvises en nu tabt konkret betydning, vil det tiloversblevne antal «abstrakter», som altså skulde være oprindelige, næppe være større, end at man, hvis kilderne tillader det, vil kunne undersøge dem sproghistorisk for om muligt at kunne konstatere, hvordan det forholder sig med «oprindeligheden», om den er uimodsigelig ægte eller blot tilsyneladende og skuffende. Man blir nødvendigvis noget skeptisk overfor sådanne meget tidlige «abstrakter», fordi man med dem kommer tilbage mod det elementære ordforråd, som ellers både ældre og yngre forskere med autoritet er rörende enige om er — «så konkret som muligt».

II.

Tro ej det mörka är betydningsfullt!
Just det betydningsfulla är det klara!

ESAIAS TEGNÉR: Epilog.

Spörger man dærnæst om, hvad sproghistorien fortæller os om ordbetydningernes udvikling, støder man først på Collins «uheld», som han forbigår i tavshed; men hverken Collin eller Sandfeld Jensen kan på nogen måde komme udenom det faktum, at de ubetænksomt har fulgt Dahlerup og derved er kommet til på hans ansvar at borteliminere een af de naturligste og almindeligste overgange i sproget, for når man hævder, at overgangen fra konkret til abstrakt betydning hos navneordene foregår «forholdsvis sjældent» (relativ sällsynt), har man så godt som fjærnet den og i allerhøjeste grad forringet dens reelle betydning. Hvis Dahlerup havde haft ret i sin sproghistoriske betragtning, måtte der engang i arildstid have forekommet et mærkeligt öjeblik i sprogets liv, hvor man må tænke sig, at de gamle, oprindelige konkrete er døde, og at nye abstrakter er blevet dannet ganske uden forbindelse med det elementære ordforråd; ellers vil det være aldeles ufatteligt, at sammenhængen i udviklingen har kunnet bevares, hvis man da ikke vil benytte den eneste naturlige og mulige forklaring på den ubrudte kontinuitet i sprogudviklingen: det primitive og elementære ordforråds konkrete er gradvis ved metaforisk brug afslebet til også at være abstrakter. Det må her stærkt fremhæves, at både

ældre¹ og yngre² forskere med autoritet er fuldtud enige om, at jo længere man kommer tilbage mod primitive og elementære tider i sprogenes historie, des mere konkret blir ordforrådets betydning; men hvis «det er forholdsvis sjældent, at der af en ældre konkret betydning udvikler sig en yngre abstrakt», som Dahlerup hævder³, hvorledes skulde der så kunne være en udviklingssammenhæng mellem det ældgamle konkrete ordforråd og abstrakternes nydannelser, hvorledes skulde det være gået til, når man ikke vil regne med en sådan konkreternes afdøen? Nu viser dærimod sproghistorien uimodsigeligt og forbavsende tydeligt, at ganske vist dør konkreterne, men de går igen som metaforer og ender som abstrakter, og da Kr. Nyrop har fortalt os, at «metaforernes område er uhyre stort», idet vi anskuer hele den os omgivende materielle verden billedligt, hvorfor «det vrimer med metaforer i vort daglige sprog», blir følgen deraf ufravigeligt den, at der må eksistere uhyre mange konkreter, for ellers kunde der ikke findes et tilsvarende antal metaforer, og det medfører igen, at forandringen ad metaforisk vej må være den hyppigste⁴, og at det dærfor er forandringen af og overgangen fra konkreter til abstrakter, der er — og altid har været — ett af sprogudviklingens naturligste og almindeligste midler til at hjælpe sig selv udover besværet ved at skabe nye abstrakte ord, for det er et besvær, som menneskene forholdsvis sent har lært at komme over, som K. J. Lyngby omtalte. Men mangel på sammenhæng mellem de forskellige udtalelser i den nævnte artikel fra «Dania» er der også netop på dette punkt. Når det s. 69 hedder: «Undersøger vi sprogets historie, finder vi mange eksempler på, at ord, som i en tidligere periode kun brugtes som abstrakter, af os bruges som konkreter eller omvendt», betyder det

1) finder vi mange eksempler på, at fordums ene-abstrakter (kun!) nu bruges som konkreter;

¹ Madvig, Om Sprogets Væsen (1842), s. 7: «Al Sprogdannelse er udgaaet fra Betegnelsen af det, der sandselig kunde påvises». Ligeledes s. 18.

² Otto Jespersen: Sprogets oprindelse (Tilskueren, 1892, 853): «de primitive ords betydningsindhold må vi tænke os så konkret som vel muligt». — Progress in language (1894), s. 362: «The signification of primitive words. This we must imagine to have been concrete and special in the highest degree».

³ Dania X, 74.

⁴ Darmesteter, La vie des mots s. 54: la métaphore très habituellement (fait) passer du sens concret au sens abstrait.

2) eller omvendt 3: vi finder også mange eksempler på, at tidligere ene-konkreter nu bruges som abstrakter;

men dette «eller omvendt» strider fuldstændig mod, hvad der senere s. 74 siges: «det er forholdsvis sjældent, at der af en ældre konkret betydning udvikler sig en yngre abstrakt, og . . . at fænomenet er så sjældent¹, bevirker . . .» Når «fænomenet er så sjældent», kan der da umuligt findes mange eksempler derpå; men det vilde naturligvis være yderst oplysende, om forfatteren kunde finde lejlighed til at fremdrage selv blot nogle af de mange af tidligere tiders ord, som kun brugtes som abstrakter. Det skylder han ligefrem sin undrende samtid. Det vil ikke blive uden vanskeligheder, mener Collin, idet «för många ords vidkommande kan emellertid betydelseförhållandena med säkerhet klargöras endast genom ett ingående studium af hela deras historia, och ibland är det omöjligt (?) att lämna bestämdt (!) besked, då man lätt löper fara att förväxla dem med verkliga konkreta». Idet man husker, at både ældre og yngre forskere har hævdet, at det ældste ordforråd må «tænkes» så konkret som muligt, blir det ligefrem en nødvendighed, at den normale udvikling må gå fra konkret til abstrakt, og hvem der vil hævde det modsatte, må bevise det med eksempler, der er sproghistorisk oplyst, helst mere indgående end Dahlerups og Collins hidtil anførte.

Og når Collin² endelig mener, at der af mig «framföras vissa gamla hypoteser (!), stödda på äldre (!) auktoriteter, såsom Darmsteter, Madvig m. fl.», glemmer han nok, at hans egen (af Dahlerup stærkt inspirerede) opfattelse hører til de endnu ældre «traverse», der til forskellige tider stikker hodet frem, og som Madvig³, da han traf den hos C. O. Müller, *Gesch. der griechischen Litt.* I, s. 6, 7, allerede har jaget en forsvarlig pæl igennem med følgende ord: . . . fremsætter han selv en overmåde forkeert påstand, at de abstracteste dele af sproget «sich zuerst fixirt und eine feste Gestalt genommen haben». Mon Madvigs «klara

¹ Hos Collin hedder det (*Från filol. fören.* III, 225): «och framför allt kan detta sägas gälla övergången *nomen concretum* > *nomen actionis* (!).» Jfr. sammest. 226: «Att . . . övergången [nl. abstrakt > konkret] är långt vanligare, än man i allmänhet föreställer sig, kan tagas för givet» (men hvorfor?).

² *Från filol. fören.* i Lund IV, 20.

³ *Sprogvidenskabelige Strøbemærkninger* (1871), s. 19*.

oppfattning af språkets väsen»¹ så alligevel ikke skulde være på højde med Collins «nyare undersökningar» og «tvenne av vår tids förnämsta danska filologer»?

III.

See, dette har jeg fundet, sagde prædikerer,
det ene efter det andet, idet jeg vilde finde
fornuftighed. 7, 27.

Dernæst kommer spørgsmålet om, hvorvidt Esaias Tegnér's ellipser² og Kr. Nyrops brakylogier³ eller Carl Collins «omtydninger» er det naturligeste forklaringsprincip i sproghistorien.

Collin maler en viss mand på væggen for alle dem, der blot tør — han og Dahlerup har da rigtignok ikke turdet — nære det fjærneste håb om at komme frem ad den vej, de to berømte forskere har anvist, idet han manende og formanende udtaler følgende anathema: «Men man måste vara mycket försiktig [ja, altid bruge sin sunde fornuft], då man vill använda den som förklaringsgrund: *den kan inte användas för att förklara alla språkliga företeelser*».⁴ Om ikke til alle, så dog til uhyre mange, for «detta slags bildningar äro långt allmännare än de flesta [bl. a. Collin og Dahlerup] språkforskare väl besinna», har Tegnér⁵ fortalt os. At G. Krueger og K. Bergmann ikke har været heldige⁶, kan måske nok være et «sporene skræmmer»; men forsigtigheden kan sikkert drives for vidt, idet man betragter brakylogi som en slags tabu, man kun med uforstående ærbødighed tør nærme sig på meget lang afstand. Dog kommer man allevegne, hvor man går det mystiske lidt nærmere på livet, hurtigt ind til den jævne og naturlige årsag, som kan forklare det hidtil uforståede. Collins skræk for anvendelsen af ellipsen og brakylogien som naturligt forklaringsprincip får ham til at postulere de besynderligste «omtydninger», f. Eks. hvor han vil, at ordet *dili-*

¹ Tegnér, Om elliptiska ord s. 47.

² Forh. på det 2. nord. filologmøde 1881. Chria. 1883.

³ Nord. T. for Filologi, 3. R. VI (1897), 45—47. Jfr. Gramm. hist. T. IV, Chp. VIII § 77—82.

⁴ Från filol. fören. i Lund. IV (1915), 28.

⁵ Anf. sted.

⁶ Selv har Collin ikke været heldigere: «Jag skulle icke, efter att så länge och så ingående (!) ha sysslat med dessa betydelseövergångar, kunna anföra ens ett enda exempel, där ellipsen kan antagas (!) ha medverkat».

gence (= hast, skyndsomhed) «omtydes» til at betyde — postvogn¹. Der må da have forekommet et ganske ejendommeligt øjeblik for de dalevende mennesker, idet de både måtte kende ordet i den ældre og i den nyere betydning og så alligevel skulde have benyttet dem iflæng; mon der ikke her skulde være ett for betydningsforandringen dødt punkt? Collin er i dette eksempel endog gået imod een «av vår tids förnämsta danska filologer»: «*Diligence*, der egentlig betyder «hurtighed», faar betydningen «ilvogn, dagvogn» ved forkortelse af *carrosse de diligence*»². Dog mener Collin, at könnet skulde være en hindring for benyttelsen af denne forklaring, idet la d. ikke kan udgå fra le carrosse de d. («varför ej hellre *la voiture de d.*?»); men han glemmer at fortælle, at det hed la carrosse i det 17. årh., hvorpå der findes eksempler både hos Littré og Goudefroy, og at det dengang benyttede udtryk var *la carrosse de voiture*, hvortil man så har föjet *de diligence*, når man ønskede at betegne det hurtigste befordringsmiddel af den slags — postvognen. En så omstændelig betegnelse har dærför utvivlsomt lettet den snarlige fremkomst og brug af brakylogien. Forholdet med könnet³ kan kun afgøres, hvis man formår at fremskaffe eksempler på det fuldstændige udtryk, hvorefter omskrivningen består, hvad der ikke altid er let, da brakylogierne kan indtræde yderst hurtigt, hvorved de fulde omskrivninger er forsvundet uden at sætte spor i de litterære kilder.

Den moderne svenske betegnelse for en soldat er *beväring*; herom gir Collin følgende forklaring: «Som synes, händer det mera sällan(!), att nom. act. övergår till beteckning för enstaka person, t. ex. *beväring* . . . Denna singulära betydelse har mestadels utvecklats sig från ett kollektivt mellanstadium, men kan ofta stå fullt självständig vid sidan om den abstracta».⁴ Der skal en meget stor naivitet til for at lade sig nöje med en sådan forklaring;

¹ Från fil. för. IV, 30. — Ubegribeligt, hvorfor Collin anfører udtryk fra Corneille og Racine; der er da intet, der taler for, at de gamle helte og heltinder hos dem har været de første til at — køre i diligence, selv om de stadig fortæller, at de «iler, har hastværk, farer afsted».

² Spr. 95.

³ Det hedder på dansk: et automobil[-køretøj?]; men bladet, som konstruerede brakylogien, lod den komme til at hedde en bil, som nu er trængt sådan igennem både i talesproget og avissproget (endog optaget i det svenske og norske), at man også ser formen en automobil her-tillands.

⁴ Från filol. för. III (1906), 229; jf. do. IV (1915), 31.

ikke engang «mere sjælden» er noget sligt sket, for Collin vil vel ikke have os til at tro, at man nogensinde har sagt eller har kunnet sige: se, dér går «en bevæbning», når man vilde fortælle, man havde set en — en soldat. Det kan man dog ikke pådutte tidligere tider. Dærimod har der intetsomhelst været ivejen for, at man har kunnet sige: se, dér går en — «bevæbningsmand», for det var en ganske naturlig og fuldstændig omskrivning for en soldat¹, ligesom man på dansk tidligere, da man havde den københavnske borgervæbning, kunde tale om *en væbningsmand* eller *en væbningssoldat*. Og beviset for, at det er den eneste rigtige og mulige forklaring på det svenske ord, ser jeg dæri, at man netop kan træffe den fuldstændige omskrivning side om side med brakylogien: f. eks. Aftonbladet ²⁶/₅ 1914 s. 8, sp. 7: en samvetsöm bevåring; *beväringssmannen*; ²²/₆ 1915 s. 7, sp. 4: bevåringshistoria; *beväringssmannen* 69 Sjöholm; ²⁶/₇ 1916 s. 4, sp. 7; *beväringssman*. Allerede A. F. Dalin (1850) har sammensætningerne *beväringsskarl* og *beväringssyngling* ved siden af *beväring*, som han omtaler som hjemmehørende «i folkspråket», hvor den slags brakylogier altid let og hurtigt opstår.

I danske aviser læser man: Vort Land ¹⁵/₇ 1915 s. 4, sp. 7: tre store svenske panserskibe og *en aviso* gik . . . nordefter. Nationalt. ¹⁵/₇ s. 2, sp. 2: igår . . . gik tre svenske panserskibe og *en aviso* samme vej. Berl. T. Aften ⁴/₈ 15 sp. 1: Ved Vindau angreb vore vandflyvere *en* tysk *aviso* og tvang *den* til at gå på grund på kysten. Ordret betyder *aviso* «efterretning, nyhed» og betegner her et efterretningsskib; idet ordet er en brakylogi; men aldrig har man til at begynde med i et sådant udtryk kunnet benytte — et ord med abstrakt betydning, fordi der ikke nogensinde har kunnet forbindes nogen fornuftig mening med at sige, at der gik «en efterretning» op gennem sundet, når man mente — en damper. Det forkortede udtryk er en senere dannelselse, da de ældre ordbøger kun kender sammensætningerne: Meyer, Fremmedordbog (1863): *aviso-skib* = efterretningsskib; *a.-brev* = efterretningsbrev. Sick, Fra.-da. (1880): *aviso* [i.] m. *Avisoskib*. Sv. akad. ordlista (1900): *aviso-fartyg*; *aviso-ångare*. Falk und Torp: *aviso-damper*. Fordum kaldte man sådanne skibe: *advissjagt* (V. S. O. 1793).

Uheldig har Collin også været, hvor han for at støtte een

¹ Jf. fra 1678: a mariner, *Seilings mand*. Ligeledes Bournonville, Mit Theaterliv II, 148: «engang jeg var *Livregtskarl* i Kjøbenhavn».

af sine talrige formodede «omtydningar» sætter sin lid til et urigtigt forklaret eksempel hos Sandfeld Jensen¹: «Även i danskan finner man *jernbane* = *tog*»; men hvorfor? Fordi man i dansk kan forkorte det oprindelige udtryk: at køre med *jærnbaneloget* til følgende brakylogier:

- 1) at køre med *loget*;
- 2) at køre med *jærnbane(n)*;
- 3) at køre med *bane(n)*;

Medens man ikke mere² på dansk bruger brakylogien «*banetoget*», som er almindelig i svensk: *bantåget*³. Sammensætningerne *jærnbanelog* og *jærnbanevogn* er yderst almindelige i dansk, men i talesprogets praktiske forkortelser anvendes alligevel mest *loget* og *vognen*. Sjældnere end det anførte udtryk «at køre med jærnbane(n)» forekommer følgende endnu tydeligere udtryk: Vort Land ⁸/₈ 1915, s. 5, sp. 2: I denne sommer . . . har jeg kørt i jærnbane et par timer hver dag.

Ligesom Collin glemte at meddele, at *carrosse* også var hunkön i ældre tid, således får han heller ikke lang tid nogen videre fornøjelse af et andet «misstag», han har fået øje på, og som da fryder ham⁴ i en note: «han förklarar fr. *la charité* (allmosan) < *le don de charité*», for «en annan viktig sak har även blivit förbisedd»: i ældre fransk hed «almisse-gave» (donation) nemlig — *la done*, hvad følgende sted — Goudefroy II, 744 — vil belære ham om: «Le testament d'Amédée III, comte de Genevois, daté de 1371, prescrit de faire chaque année, le jour de l'Assomption, dans la chapelle de Notre-Dame de Liesse d'Annecy, *une done* de quatre deniers à chaque pauvre de cette ville. La done existe encore dans plusieurs paroisses des environs d'Annecy». Man vil heraf ganske tydeligt se, at det senere *la charité* (= almisse, men opr. barmhjærtighed) fuldstændig falder sammen med betydningen af udtrykket *la done*, og at alt dærfør tyder på, at det udgår fra en sammensætning, hvori der til at begynde med fandtes alle til en fuldstændig omskrivning hørende ledd: *la done de la charité* = barmhjærtighedsgave.

Som regel får man gennem ordbøgerne meget lidt at vide

¹ Spr. s. 81.

² I en selskabssang af 27/2 1868 hedder det: «Snart kan vi *reise med Banetog*».

³ Se f. eks. Tavastjerna, Efter kvällsbrisen. Sthm. 1899, s. 132—140.

⁴ Från filol. fören. IV, 29.

om mange af de sammensætninger, hvoraf vore nuværende brakylogier er opstået, fordi ordbogsforfatterne i ældre tid ikke har været klar over den betydelige rolle, sammensætningerne har spillet i sprogets udvikling, og fordi mange sammensætninger var «omskrivninger», der hørte hjemme i — gadesproget og så kun undtagelsesvis kom med, da man ikke anså dem for «fine» nok til at optræde i så «alvorlige» omgivelser, som en ordbog var; men når omskrivningerne var blevet «defekte» og måske havde mistet deres mest «sigende» bestemmelsesord, var der somoftest intetsomhelst ivejen for, at de kunde få lov til at komme med i det «fine» selskab. Det er imidlertid fra sammensætninger, der danner omskrivninger, at de senere brakylogier udgår, men ikke fra de forskellige fraser eller vendinger og talemåder, hvori de senere indgår. Som et talende eksempel dærpå gennemgik jeg ordet *ur*, som man ikke med Sandfeld Jensen og ældre ordbøger¹ kan forklare som udgået fra lat. *hora*, en time, for man kan ikke sige: udtrykket «at se på uret» er altså(!) fra først af det samme som at efterse tiden²; man kan ikke nogen- sinde have set på «tiden» (og altså heller ikke have sagt det), når man ikke havde et værk, der kunde vise den, og det abstrakte «time, tid» kan derfor ikke «gå over» til at blive et konkretum. Udtrykket «at se på uret» kan derfor kun være udgået fra «at se på *uroærket*» = «tid-værket», «time-værket», hvad der er den fulde omskrivning og det eneste, som kan give fornuftig mening i talemåden. Dette er faldet Collin hårdt for brystet; men hvad fortæller ordbøgerne os hærom? Det skal vi nu se, idet vi er i det heldige tilfælde gennem de nederlandske ordbøger at kunne følge ordet og udtrykkene i et lille tusindår:

800—1314. (Vetustissimum glossarium Latino-Francicum³, scriptum Caroli M. temporibus, ex vetustissimis membranis MSS descriptum. DCCCXIV): Artifices, *urwercman*.

1482. Vocab. Copiosus: *een oorlog*, horologium; instrumentum per quod hore colliguntur.

1512. Diefenbach: horologium, *orwerck*.

1599. Kilian, Etymologicum . . . : *ure*. Hora . . . ; *ur-klocke*. Horologium; *ur-werck*. Horologium, horarium, machina horaria;

¹ Således f. eks. N. von Hauen: Orthogr. Lex. 1741, 181 og v. Aphe- len, Ty.-da. ordb. (1764).

Spr. s. 83.

² Buxhorn, Historia universalis (1652), s. 452 ff.

urwerck-maecker. Faber automatarus. — 1605-udgaven og Kilianus auctus (1642) har de samme udtryk.

1650. Nederl.-malay. vocab.: *uyre* | Djam; *uyrwerck* | horologie | Djam-taboo.

1659—60. Hexham, Eng.-nederd. & ndd.-eng. wb.: An Houre, een *uyre*. A Clock, *Een uyrwerck*; a clock-maker, een *uyrwerck-maker*.

1708. Sewel, Nederd.-eng. wb.: *Uur* (N & F), an Hour. *Uurwerk* (N), a Clock. *Uurwerkmaaker* (M), a Clock-maker, watchmaker. Denne sammensætning viser, at det danske urmager er en forkortet form for — urverk-mager, hvad der ligeledes tyder på samme forkortelse i det danske et ur. Som tidligere anført træffes de samme udtryk hos Fr. Halma, dict. franç.-flamand (1729—1761).

Collin vil altså ikke gå ind på, at det nederlandske *uur* er en brakylogi af en ældre sammensætning; men hvorfor er da netop sammensætningerne de eneste ord på nederlandsk, der har denne betydning? Ordbøgerne viste, at man gennem lange tider (år 800—år 1700) har holdt de to ord og udtryk *uur* = tid, time og *uurwerc* = «time-værk» nøje ude fra hinanden. Intet eksempel kan dær findes, hvori de blandes¹; men når man således i århundreder har benævnt tidsmåleren *urwerc* = «time-værk» og senere ser den kaldt *uur* = «time», «tid» [sc. -værk], er der kun den eneste mulighed, at det senere ord er en brakylogi af det ældre udtryk, der så længe har været i brug. At ville postulere, at man efter i flere hundredår at have anvendt en «omskrivning» som betegnelse for tidsmåleren pludselig skulde være slået ind på — en «omtydning» af et latinsk abstraktum, er for at forklare dens senere navn ikke på noget punkt holdbart, end ikke, om Collin formåede at anføre en (ung) talemåde med denne senere betegnelse. De nederlandske ordbøger protesterer således aldeles bestemt mod Sandfeld Jensens og Collins — «omtydnings»-teori.

Og hvordan er så forholdet i dansk? I gammeldansk anvendes det nederty. *seigerwerck* med deraf opstået brakylogi *seyær*, som allerede Mandeville har, hvis man da ikke nøjes med at benytte timeglass. Dict. Herlov. (1626), har kun de to ord, men hverken urværk eller ur; dog viser Køge kæmnerregnskab

¹ Også middelalderens latin holder de to udtryk ude fra hinanden: Erslev, Testamenter s. 199¹ (1427): *hora quarta horologii*.

(1639—40), at *uroærk* var på trapperne, fordi *thimewerket* dær ligefrem er en oversættelse deraf. Kalkar har hverken *ur-ærk* eller *ur*, men med urette, for allerede indenfor den tidsperiode, hans ordbog omfatter, fremtræder det første dog:

Vocab. 1510 og 1514: *horologium*, *gij*, *seyere verck*; men: *hora*, *re*, *tyme*.

1592. Tycho Brahes meteorologiske dagbog¹: Frandsens Bud med *Uhroærk*.

1682. Peder Syv, ordspr. I, 343: Subtil *urwerk* gaar gemeenligen u-ret (= urigtigt, forkert).

1688. Kbhvn. slots inventar, Copie nr. 1 A. p. 61: 1 stort perpendickel *uhrwerck* i muuren.

I en tysk rejsebeskrivelse (1589—90)² træffes det: *Uhrwerck*, der sich selber movirt, ja senere endog i talesproget: Holberg, Jean de France V, 3 (1722, trykt 1723): Jean. Monsieur, der har I mit *Uhrwerk*! Og kommer man til Holbergs Mascarade (1724) ses i l. a. l. sc. både den ældre sammensætning *uhrwerk* og den senere forkortelse *et uhr* side om side, og dette forhold vedbliver gennem det 18. århundrede.

1741. N. v. Haven: Orthogr. Lex., 181: Et | *Uhr* | bruges i gemeen tale istedet for *et uhr-verk*. Ordet er kommen af Tysken, hvor *uhr* bemærker en time, hora, og kand *uhr-verk* forklares på Dansk ved et verk, som viiser timerne. | *Horologium*.

1759. v. Aphelen, fra.-da. ordb.: horloge f. (*horologium*) *et uhr-verk*, seyer-verk, *et slag-uhr*; une bonne horloge, et godt *uhr-verk*; l'horloge dort, *uhret* står.

1764. v. Aphelen, Ty.-da. ordb.: *uhr* s. f. (af *ōga*) *et uhr*, vel *ur*. *Timeverk* eller *uhrwerk*, it. en time, klokkeslag . . . Nach der Uhr sehen, see på *uhrverket*. *Uhrwerck* s. n. *uhrverk*, *uhrmager-håndverk*.

Og på svensk træffer man ligeledes sammensætningen så sent som hos Bellman, når han i Ep. 27 synger: Gubben är gammal, *urverket* dras; men ned mod vore dage glemmer man næsten helt den gamle omskrivning³ og holder sig ene og alene til det forkortede udtryk, hvis oprindelse dærfor misforstås, hvis man undlader at studere kilderne for at se, hvad der står eller ikke står dæri.

¹ F. R. Friis, Samlinger . . . s. 195, anm.

² Do. Bidrag . . . s. 169.

³ Den kan dog træffes, f. eks. Vort Land ²³/₁₁ 1916, s. 4, sp. 6: og han arbejdede så regelmæssigt som et *uhrværk*.

Prygl og rotting. Collin omtaler sig selv som «en något så nær van etymolog» og mener, at han som en sådan «inser genast, att Schonings förklaringar äro rena fantasifoster»¹. Det vil da ikke være uden interesse at se, hvorledes denne «skabende fantasi»² svarer til virkelighedens uomstødelige fakta. Man vil derved opdage, at en noget uvan etymolog har «indset» lidt for hurtigt og ikke opfattet altfor dybsindigt³, hvad der nok tillige er grunden til, at han argumenterer med så drastiske udtryk. Idet man «skärsådar några av de framförda exempel», befinner man sig i det heldige tilfælde, at «de äro emellertid till största delen av den beskaffenhet, att de knappast behöva vederläggas». Det er naturligvis det nemmeste; men så let slipper man alligevel ikke. Som «defekte omskrivninger» karakteriserede jeg ordene *rotting* og *prygl* imod den af Sandfeld Jensen givne forklaring: *Rotting* er nu navnet på en bestemt slags pryglestraf, men betyder fra først af kun spanskrör . . . , den abstrakte betydning må(?) være opstået gennem forbindelser(!) som «at give een rotting», der er blevet opfattet(?) som ensbetydende med at give een prygl; selve ordet *prygl* er udviklet på samme måde og betyder oprindelig en stok . . . , af tysk *Prügel*, der i flertal(!) betyder «bank»⁴. Imod den mening, at betydningsforandringen af ordene *rotting* og *prygl* skulde være foregået gennem «forbindelser» som de anførte, taler det faktum, at de nævnte ords oprindelige betydning aldeles ikke gir mening, hvis de indsættes dæri, og det burde dog være tilfældet; men aldrig har man kunnet sige eller forbinde med nogen mening en «forbindelse» eller «fraseologisk vending» som «at give een stok». Dærför opfattede jeg ordene *rotting* og *prygl* i deres nuværende betydning som brakylogier af sammensætninger, der dannede omskrivninger, og udtalte, at de måtte være udgået fra udtryk som **rotting-slag* og **prygel-slag*. Dette viste sig i princippet at stemme med de virkelig eksisterende sammensætninger, som jeg har fundet eksempler på, men det viste sig tillige, at jeg som andet ledd i omkrivningen havde ansat et altfor jævnt og fantasiløst ord, mens det skulde have været ud-

¹ Från filol. fören. i Lund. IV (1915), 31.

² Jf. dog W. Johannsen, *Falske Analogier* (1914), 103: uden intuition, uden fantasi, ingen virkelig videnskab.

³ Også noget usikkert synes Collin at iagttage; den s. 24 «utslungade kvickheten» er ikke af mig; men den er ganske fiks «sat sammen».

⁴ Spr. s. 80.

slag af en langt kraftigere indbildning, endnu stærkere «fantasi-fostre», som man vil se af kildernes rige udvalg fra gadesprogets koloristiske forråd:

1633. Daniel Matras, *Proverbes*. Copenhagen. S. 21—22: Je te graisseray les espauls d'*huile de cotrets*. Ich wil dir *Bengelsupp* zu versuchen geben.

1694. Diction. de l'Académie Française. 1. Édit.: «cotret, m. . . . On appelle fig. & burlesquement des coups de bâton: *Huile de cotret*».

1729—1761 (5. édit.). Fr. Halma, Franç.-flamand: *huile de cotret*. Expression tout à fait basse pour dire des coups de bâton. Stokslagen.

1759. v. Aphelen, Fra.-da. og da.-fr. ordb.: *huile de cotret*, Prygl, *Prygl-Suppe*, banked Trøye; *Prygel-Suppe*. Skönt det franske udtryk *huile de cotret* = «ris-olie» betragtes som «tout à fait basse» (o: fra gadesproget), er det altså dog nået op i ordbøgerne, ja er endog kommet med i 1. udg. af det franske akademis fornemme værk, hvad der sagtens skyldes, at det er blevet anset for at være — burlesquement; men i mindre fornemme ordbøger har omskrivningen en stor og blomstrende familie¹:

1660. Hexham, Nederd.-eng. wb.: *Stock-visch te eten geven*, To Give one the Bastonnado, or to Cudgill one soundly.

1708. Sewel, Nederd.-eng. wb.: Rotting (M) (wandelstok), a cane. (≠) *Rotting-oli* (F), a beating of on's coat with a cane. (≠ Stands fore a burlesk or trivial word or saying).

1734. Serenius, Eng.-sv. dict. Hamburg: † To give one some *oyl of stirrup*, gie en *påk-olia*.

1764. v. Aphelen, Ty.-da. I—II: Prygl, Stokkeprygl . . . *Prigel-Suppe*.

1779. Wolff, Da.-eng. ordb. London: *Prygel-Suppe*, Sub. The rubbing one's back with *cudgel-oil*.

1797. Ty.-da. ordbog: *Prügel*: I det gemene sprog kaldes en god dragt prygl, en dygtig banket trøye *die Prügelsuppe*. — Man ser heraf, at grunden til, at «tysk *Prügel* i flertal [= ental] betyder «bank», således som Sandfeld Jensen skriver, er den naturlige, at det er — en brakylogi af den anførte sammen-

¹ Allerede tidligere træffes medlemmer af slægten på dansk: *knippell siuge* (1607,) *knippel suppe* (1613); sært *stokfisk-suppe* (1759). Se hos Kalkar.

sætning og fuldstændige omskrivning; men *die Prügel* = bank er altså slet ikke nogen oprindelig flertalsform, men dærimod hunkön ental: *die (Prügel-)Suppe* = «stok-suppe». Og når Sandfeld Jensen fremdeles — Spr. s. 81 — udtaler: «når at give prygl er ensbetydende med at give bank, uddrages deraf «prygl» = «bank», og i denne betydning anvendes så ordet senere i forbindelser, hvor den oprindelige betydning «stok» ikke mere er mulig(!), f. eks. «love en prygl»», ser man altså nu af de fremdragne omskrivninger, at det ikke slår til i det anførte tilfælde, for der er intetsomhelst ivejen for at sige «at love een «stok-suppe», idet den foreliggende omskrivning er langt mere omfattende end af forskerne antaget og dærför både mulig og anvendelig i flere af de eksisterende udtryk. De to nævnte fra gadesproget hentede og i ordbøgerne forekommende omskrivninger modbeviser da på det fuldstændigste Sandfeld Jensens formodning om, at de deraf senere opståede brakylogier skulde have fået deres betydning forandret gennem «forbindelser», og de gir heller ikke noget tillidsvotum til Collins «omtydningar» gennem «fraseologiske vendinger», hvor talrige de end er. I det hele må man resigneret vente med at tage standpunkt overfor denne «omtydnings-teori», indtil dens fader har fået lejlighed til at fremdrage blot ett eneste sikkert og uimodsige- ligt eksempel på teoriens rigtighed og eksistens, noget, der endnu ikke er lykkedes ham; for ett eksisterende eksempel på på-piret (o: i litteraturen) er nu engang mere værd end ti «funderingar» i luften.

IV.

«Ongefær-pædagogiken» er ikke noget skældsord, men et piskeslag, og om det har ramt, kan man efter et bekendt ordsprog bedømme efter den genlyd, det giver.

J. L. HEIBERG (Tilskueren 1915, 563).

En vittig dansker har med overlegent lune skabt et ram-mende epitheton ornans, som er så karakteriserende, at det næppe ret længe vil kunne holdes indenfor den altfor snævre begrebs-kres, som det blev skabt for. Dette «ongefær» er langt mere udbredt, end man egentlig gör sig nogen forestilling om. Det træffes hos alle dem, der lar sig nøje med «det omtrentlige», med at referere andres meninger uden selv at turde efterprøve dem med

en selvstændig tanke, og endelig hos dem, der ved en etymologisk forklaring tror, at en «gengivelse» af ordene er tilstrækkeligt som forklaring af betydningen; men man har ikke lagt mærke til, at en sådan «gengivelse» af et ords betydning altid kun kan blive en angivelse af «det omtrentlige», som netop intetsomhelst forklarer, eller som måske dærvæd forklarer fuldstændig forkert, fordi der herved altfor let og ubemærket lister sig «noget» ind, som slet ikke findes i ordene. Dette kan man på dansk kalde en «populær» forklaring¹, og det er ikke vanskeligt at træffe eksempler dærpå; men når N. M. Petersen oversætter oisl. *af sundu* ved af vandet i Laxdælasaga kap. 33, handler han som en fornuftig dansker, fordi han dær lar sig lede af sit umiddelbare ræsonnement, skönt han som sproghistoriker godt vidste, at ordet i sagatiden somoftest betød svømning². Det er det, der er «særskilt förnuftigt» af ham; men hvorfor har Collin ikke prøvet at indsætte sin postulerede «grundbetydning» *simning* af oldisl. *sund* i de sammensætninger, der går tilbage til de allerældste litterære tider, de oldisl. kenningar? På denne måde kunde hans postulat let verificeres, og det vilde blive et artigt syn i betydningslæren, for ved et ords «grundbetydning» må da forstås en sådan, som kan indsættes allevegne i de ældste sammensætninger, hvori ordet forekommer. Passer betydningen svømning i kenningar som *sunda skær*, *sunda marr*, *unda sund* eller *hræva sund*, er det «grundbetydelsen» af ordet *sund*; men kan denne betydning ikke give nogen fornuftig mening ved at indsættes i omskrivningen, kan den heller ikke anses for nogen grundbetydning af ordet. En sådan prøve vil give den bedste og sikreste løsning af spørgsmålet. *Fresta duger*. Og kan Collin måske give en plausibel grund for, at man elementært skulde have skabt i sproget en betegnelse for — «bevægelse i vand», för man fik ordet for selve elementet, som dog vel også måtte indgå i en sådan sammensætning? Eller fremsætte en antagelig begrundelse af, hvorfor man i meget gammel tid finder sammensætninger,

¹ Collin, IV, 32. Jfr. Spr. s. 92.

² Når man i Rígsþula v. 35 og 41 træffer ordet *sund* i sin yngste betydning (svømning), mon det så ikke skulde være et pålideligt kriterium for, at digtet ikke godt kan tilhøre tiden o. 890, hvortil Finnur Jónsson sætter det, men må rykkes længere ned mod nedskrivningstiden (cod. Worm. o. 1350), idet *sund* = svømning först tilhører det 13.—14. år sagalitteraturens tid?

der netop skulde være absolut eensbetydende med — det ene af de ord, hvormed eller hvoraaf de var sat sammen?¹

Ligeoverfor de omtalte, hyppigt forekommende «gengivelser» må man imidlertid hævde, at den etymologiske forskning som en *conditio sine qua non* kræver en — ordret oversættelse, for kun den kan vise, om man forstår ordet eller ikke. Det er en hovedsætning for al etymologisk forskning, at kan man ikke ordret oversætte et ord, vil man aldrig tilbunds kunne forstå dets oprindelige betydning. At man hidtil ikke tilstrækkeligt har været opmærksom på denne manglende stringens ved oversættelsen, er den vigtigste grund til, at den etymologiske forskning i så mange tilfælde «tøver», som Kr. Nyrop træffende har udtrykt det.² I anledning af Collins «omtydnings-teori» med de mange eksempler, som efter hans mening ikke lod sig oversætte «ordagrannt», selv ikke i de fleste (!) sprog³, men hvis betydningsforandring dærimod foregik «genom en lätt omtydning»⁴ og i «hvilka det är omöjligt (?) att med någon säkerhet avgöra, hvilkendera betydelsen som föreligger»⁵, og hvor «åtskilligt . . . måste (!) förefalla osåkert»⁶, karakteriserede jeg denne vage udtryksmåde som «svævende» metode, og i forbavsende grad har hans seneste udtalelser⁷ bekræftet det. Han anvender her stadig lutter formodende udtryk: «möjligen» (IV, 24; 29; 30), «förmodligen» (25; 26), «troligen» (26; 31; 32), «sannolikt» (25; 31), ungefär (III, 244; IV, 26) samt «jag tänker (!) mig följande förklaring» (s. 31); men er disse talrige muligheder og løse «funderingar» måske andet end — «selbst-construirte Beispiele»? Der må fremskaffes bestemte, i litteraturen foreliggende eksempler, helst i historisk rækkefølge, virkelige eksempler, det er en af videnskabens elementæreste fordringer.

Hvor skadeligt det er for en virkelig forståelse af og forklaring på et ords oprindelse og elementære betydning med så-

¹ Jfr. Tegnér's: «Att sammansättningen och icke det enkla ordet innehåller växtens ursprungliga namn, kan här ingen betvifla». Om elliptiska ord, s. 72.

² Gram. hist. IV, 38: «La science étymologique hésite encore dans beaucoup de cas».

³ Från filol. fören. i Lund. III (1906), 255.

⁴ Do. 253.

⁵ Do. 250.

⁶ Do. 247.

⁷ Do. IV (1915) 19—33.

danne «gengivelser», vil mange af dem røbe, hvad der let kunde belyses med talrige eksempler fra den så yndede «etymologiske» forskning.

I sine «Norske Gårdnavne» I, 11 «gengir» O. Rygh navnet Solberg ved at sige, at det «synes på de fleste af de mange steder, hvor det findes, brugt om — et sted, der ligger ved eller på en højde i vest for det standpunkt, fra hvilket navnet må antages givet — altså en højde, bag hvilken man derfra ser solen gå ned». Fremdeles: «tildels synes det dog også brugt i betydning af solbeskinnet højde (ligesom Sollien, Solbakken og fl. lignende navne)». Tæller man efter i denne hans «gengivelse» af stedsnavnet Solbergs betydningsindhold, en pragtblomst af tolkningskunst, vil man finde, at der ikke anvendes mindre end — 31 (een og tredive) ord som forklaring på de to, man tydeligt ser, ordet består af. Man vil undres over, at så lidt virkelig kan betyde så meget, og man kan derefter sige sig selv, at en «gengivelse» med så mange ord rummer en ikke ringe fare for at lægge adskilligt ind i den sammensætning, der kun består af — to ord. Om det nogetsteds skulde være nødvendigt at fremhæve, at kan man ikke give en ordret oversættelse af en sammensætning, forstår man den aldeles ikke, måtte det vel være overfor en så parafraserende «gengivelse», fordi en sådan aldrig kan være korrekt, men somoftest er vildledende. Med hensyn til de gamle norske stedsnavne med *sol-* (*solberg*, *solbergar*, *solbrekka*, *solbakke* o. s. v.) lægger man desuden mærke til, at de alle er temmelig sent overleveret i tekster (tidligst o. 1400), hvad der gir udtalen af dem mindre værdi, da den let kunde forvanskes i løbet af et par hundrede år, som var gået siden de ældste danske stedsnavnes første litterære fremtræden (*Solbiergh.* 1186; pavebrev¹; pergam. original i rigsark.); men forresten staves de norske så godt som altid *sol-*, og kun undtagelsesvis forekommer i mængden stavemåden *sool-*; men 1723 staves der *soel-*. Stiltiende går Collin henover, at han har taget grundigt fejl ved forklaringen af de stedlige forhold², der ligger til grund for oprindelsen til landsbynavnet *Solbjerg* ved København; men for at aflede opmærksomheden derfra, spørger han om et svensk stedsnavn: «Och vad säges om namnet *Solvik*?» — Dærom skal man

¹ K. Dipl. I, s. 5.

² III, 234: «där all tanke på sammanhang med ordet *biereg* «backe» på grund af lokala förhållanden (!) är utesluten».

sige, at först må der om det oplyses dets stedlige forhold, lignende navne, det forekommer sammen med, dets ælde i sproget og årstallet for dets tidligste litterære fremtræden o. desl., som jeg gjorde ved de danske. Först, når det er sket, kan man behandle det; og så kan man forresten sige, at kunde man over hele norden sige *sandoik* (= sand-vig), der bl. a. forekommer i Egils saga og på Bornholm, kunde man sikkert ligesåvel bruge betegnelsen *solvik* (= jord-vig). Og når det i Egils saga hedder: um kveldit eptir sólarfall, tyder det nok på, at et stednavn, sammensat med *sól*, vilde have heddet — **sólar-vík*. — Og hvis *sol-* i de ældste danske stednavne skulde betyde *söl*, hvorfor gir denne «grundbetydning» så ingen mening, når den indsættes i sammensætningen *solskift*? Dærimod gir oversættelsen *jordskifte*, *jord-delning* fortrinlig mening, idet der netop er tale dærom i udtrykket jy. l. I, 55: æn gær solskift a by. Hvis *sol-* i *solskift* havde betydet noget med *söl*, vilde det nok være blevet oversat ved dette ord i den plattyske oversættelse af jyske lov fra 1593, som Cap. LV har overskriften: Van Solschiffunge, og hvor § 1 begynder: Wert de Repmate (Solschiffte) in einem Dörpe angelecht . . . At man i oversættelsen har bevaret det gamle ord, tyder på, at man enten ikke har været helt klar over dets betydning eller måske endnu har kendt eller anet den, men ingenlunde, at man har ment, det skulde betyde *söl*, for så vilde man sikkert have ligefrem oversat det ved dette ord. Som landsbynavn forekommer i tiden fra 1418—1513 (samt i registret fra 1591) stednavnet *Solbergh* i Dueholms diplomatarium ikke mindre end 9 gange, og på to steder — s. 142 og 143 — staves det *Sollbiergh*, hvor den fordoblede konsonant ikke tyder på en sammensætning med *söl*, hvad man dærimod træffer i Chr. I. priv. for Kolding (1452), s. 306 § 33: i tree dagæ for *soleröst* (Rosenvinge V). Når Kalkar «gengir» ordet *solgrand* ved «et lille støvkorn, der kun ses i solen», er det en «populær» (o: forkert, skönt for den jævne fornuft tilsyneladende bestikkende) forklaring, for i sammensætningens to ord ligger der intetsomhelst om «kun» eller om «at se», selvom man vilde gå ind på at oversætte *sol-* ved *söl*, og det er noget «moderne», man lægger ind i ordet, som ikke findes der og aldrig har været der; men oversætter man sammensætningen ordret, ser man også det rette forhold: ordet betegner ikke en partikkel af solen, men af jorden = *støvgran*.

«I tyskan förefaller mig ordbildningen betydligt genomskin-

ligare än i de övriga germanspråken, hvarför jag ofta valt exempel från detta språk, även där motsvarigheter finnas i de nordiska», udtaler Collin — III, 227¹⁾ — og finder därfor nogle sider senere — s. 235²⁾ — et godt og et gammelt eksempel: «Ty. *Schau* är ofta: Ort des Schauens; jf. mht. *schouwe*: *Schauplatz*. Tristan v. 688:

«dâ Blanscheffûr . . ., und manc ânder schœnin frouwe
såzen an ir schouwe»;

men her er netop «orddannelsen» så «let gennemskuelig», at man endog kan se grunden til brugen af brakylogien *schouwe* istedetfor hele omskrivningen «skue-plads». Det er naturligvis et krav, som rimet stiller på dette sted: *frouwe* ~ *schouwe*; men at man nogensinde skulde være begyndt med at sige, at man sad — «i en skue», er ganske utænkeligt, da der aldrig har kunnet forbindes nogen fornuftig mening med et sådant udtryk. Dærimod ser man bl. a. i nederlandsk samtidig og jævnsides både de fuldstændige omskrivninger og sammensætninger og de forkortede udtryk, brakylogierne, f. eks. Kilianus auctus (1642): *schouwe*, *schouw*. *Specula*, *pharus & turris*; *schouw-bergh*. *Specula*; *schouw-plaetse*. *Theatrum* . . .; *schouw-toren*. *Specula*, *pharus*: *turris speculatoria*. Og dette forhold stemmer ganske med, at man også senere på højtysk træffer bægge udtryksmåder jævnsides: 1797. Ty.-da. ordb.: *die Schaubühne* . . . skueplads, theater. Det kaldes og blot *Bühne*, selvom det her er sidste del af ordet, der optræder selvstændigt.

Idet Collin¹ «begagnar tillfället att här anföra ytterligare några exempel på omtydning» og «ord, som verkligen (?) äro tvetydiga», konstaterer han, at «andra filologer ha tagit denna förklaring för god» og har anset hans «tvetydige overgangsstadium» for «overordentlig vigtigt ved sproglige forklaringer», hvad der er meget naturligt i en rosende anmeldelse eller et velvilligt privatbrev, men dog ikke kan gå og gælde for et videnskabeligt bevis, hvor nogle tvetydige citater vilde virke langt mere overbevisende. Et sådant eksempel², der «verkligen» forekommer ham tvetydigt, finder han imidlertid i den gotiske bibeloversættelse, Matth. 8, 24: «Jah sai, *wegs* (sjögång) mikils warp in marein, swaswe pata skip gabulip wairpan fram *wegim* (vågorna)», og vi skal nu se med hvor megen ret, idet citatet langt bedre synes at kunne an-

¹ IV, 25 og 27.

² IV, 27.

bringes som et pragteksempel på manglende stringens hos forskerne, som ikke sørger for at oversætte teksten så pålideligt som muligt, men lar sig nøje med en — «gengivelse». Oversættelsen bør være — ordagrann. Man lægger først mærke til, at den gotiske tekst benytter samme ord bægge steder (*wegs* og *wegim*), og forskellen er blot — kasusforskellen naturligvis fraregnet — at det første er eental, det andet flertal; men så må og bør der også i oversættelsen kunne benyttes samme ord. Man kan heller ikke følge Feist¹, der i eental har «sturm», men i flertal har «wogen», for det er da ganske umuligt, at eental «storm» kan hedde — «bølger» i flertal. Så forskelligartede begreber kan ikke udtrykkes ved samme ord. Skal man oversætte den gotiske tekst ordret, må man som den benytte samme ord: bølge — bølger, medmindre man vil komme tanken nærmere ved at betragte eentallet *wegs* som en forkortet form, en brakylogi, for det, man på dansk betegner med omskrivningen: *bølge-gang*. At det er den naturligste forklaringsmåde og oversættelse, indrømmer Collin indirekte ved sin egen oversættelse, idet «sjögång» netop er een til da. *bølgegang* svarende — omskrivning, men enkeltordet *wegs* kan ordret kun oversættes ved et enkeltord som — bølge. Feists «sturm» er efter teksten ganske forkert, for den finder man ikke i havet; dær træffer man kun resultatet af dens virksomhed: den bevægelse af bølgerne, den har fremkaldt. I den gotiske tekst står der altså: «og se, en stor *bølge[-bevægelse]* opstod i havet, såat dette skib blev skjult af *bølgerne*»; men hvis Wulfilas har oversat efter den grundtekst, vi har², har han heller ikke været — ordagrann i sin oversættelse, for den græske tekst har først *σεισμός* og dærnæst *ὑπὸ τῶν κυμάτων*, altså = «og se, stor *bevægelse* opstod i havet (et stort *havskælo*), såat skibet skjultes af *bølgerne*». Når man da ser på grundteksten, synes det got. *wegs* at skulle have et lidt fyldigere indhold end dets ordrette betydning bølge, men denne udvidede betydning kan kun fremstilles, når man vil betragte det som første ledd af en oprindelig omskrivning, som nu er — defekt. Det vilde svare til, om man på dansk sagde: der er stærk *bevægelse* i havet, for så ser man, at i udtrykket mangler der determinativet, bestemmelsesordet, der skulde fortælle os, hvad bevægelsen bestod af (vand-, bølge- eller lign.).

¹ Etym. wb. der got. sprache (1909).

² NT græce ed. Tischendorf. I (1869).

De anførte eksempler vil tilfulde have vist, hvor let de så yndede «gengivelser» har kunnet bringe de etymologiske forklaringer på afveje, så man med ringe besvær har været istand til at endevende den historiske udviklingsgang for navneordenes vedkommende, således som det er sket i Dahlerups artikel. Fordi han i det 16. og 17. århundrede, ja endog i det 19., træffer forskellige abstrakte betydninger af nogle almindelige ord, fremstilles det straks, somom det var ordenes — oprindeligere, mens de konkrete, som undertiden endnu så langt ned er bevaret, betragtes som — de afledede og yngre; men med hvilken ret sker det, og hvor findes beviset for, at det er rigtigt? Og hvori skulde man så søge grunden til, at hans pseudo-abstrakter netop allerførst mistede den konkrete betydning, som sproghistorien gennem de anførte eksempler belærte os om fordum har været tilstede? Udfra altfor få og sildige eksempler, der somoftest er ganske tilfældigt bragt sammen og ofte blot tolkede gennem belejlige «gengivelser», der ikke kan vise ordenes rette grundbetydning, drager han sin omkalfatrende slutning og retter sit attentat mod een af sprogudviklingens almindeligste, naturligste og hyppigste grundregler for betydningsforandring hos de allerfleste af sprogets ord. Det kan naturligvis ikke gå godt. Som nu f. eks. ordet lejlighed, der udelukkende med eksempler fra det — 19. årh. danner et afsluttende effektnummer¹; men det er først i talemåder fra vore dage, at de benyttede «gengivelser» kan anvendes, f. eks. — Berl. T. aften 7/8 1915 s. 2, sp. 3: «Skonnerten havde, da den blev standset, særlig fin Lejlighed til England». Således taler en sømand, men betydningen «lejlighed til at sejle» eller «medvind» kan dog ikke med Dahlerup betegnes som «lejlighed i den oprindeligere (!) betydning», for hverken de nævnte «gengivelser» så lidt som «gunstigt øjeblik o. lign.» er oprindelige i ordet. Udtrykket «at få skibslejlighed» betyder til at begynde med kun skibsrums, ligesom huslejlighed betyder husrum, hvad ordet «indskrænket» i følgende eksempel minder om: V. S. O. (1820) Leilighed . . . 3) Rum, plads . . . || Husets . . . leiligheder ere meget indskrænkede. Og det er utvivlsomt også i denne betydning, ordet anvendes i 5. akt af «Hakon Jarl» (1805). Betydningen opholdsrum af *lejlighed* er i ethvert tilfælde ikke noget så nyt, som Dahlerup mener,

¹ Dania X, 79.

Nord. tidsskr. f. filol. 4de række. VI.

når han «dog» (!) træffer den hos Sören Kierkegaard (1843), for allerede 200 år tidligere kendes og anvendes den på dansk:

1643. K. Dipl. V, 251 § 5: «Skal altid haffuis på rede hænder store kar til vand, nemlig to . . . oc it udi Gråbrødre inde hos en aff de nestboende naboer, som der til best *rum oc leilighed* haffuer». Og 1575 oversætter Vedel i fort. til Saxo (s. 33): *regionem ignoti situs* ved: (it land), *hues lelighed* . . er wkient; men dærmed er vi kommet op til den betydning, som falder sammen med den ældste i mnt. *legelicheit*. f. Belegenheit, lage . . . || na legelicheit der lande (Sch. u. Lübb.), ligesom mnl. har tillægsordet *legelic*, *situalis*. Når Sandfeld Jensen — Spr. s. 84 — fortæller: «ordet *lejlighed*, der er en forkortelse af *huslejlighed*, er subtraheret i betydningen «bolig» fra udtryk som «at søge en (hus)lejlighed», opr.¹ lejlighed til at komme til at bo i et hus (!), som «skibslejlighed» er lejlighed til at komme med et skib» (!) — er slutningen af bemærkningen forkert, fordi det absolut ikke er den oprindelige betydning af de to ord, han har anført. Det er dærimod betydningen plads, rum, idet ordene først betyder husrum, skibsrums. Under avisernes overskrift skibslejlighed står der dærför tidligt: «last modtages», hvad der vil sige, at der er skibsrums, hvad der så senere blir til «gunstigt øjeblik til at få gods med skibet».

Når dærför Sandfeld Jensen — efter Dahlerup og Collin — i sin paragraf² mener, at «en særlig omtale fortjener de abstrakter, der betegner en verbalhandling» og samler en række forskelligartede eksempler derpå, som skal vise, at «disse forskellige ord, der fra først af (!) er betegnelser for en verbalhandling, kan komme til at betyde: 1. stedet, 2. resultatet, 3. måden, 4. genstanden, 5. redskabet, 6. personerne og 7. betalingen», må man dærtill sige, at betegnelsen af verbalhandlingen i alle de anførte eksempler er den sekundære, fordi den elementære bevidsthed i alle tilfælde opfatter «stedet, resultatet, genstanden, redskabet og personerne» ganske primært, førend den nogensinde blir sig «handlingen og virksomheden» bevidst, og det ses ad sproghistorisk vej gennem det sproglige udtryk. Idet således

¹ Hvis det nu var rigtigt, hvorledes skulde det så forholde sig med andre sammensætninger som f. eks. *sommerlejlighed*, *fabriklejlighed* — hvad skulde de oprindeligt betyde? Lejlighed til at komme på landet om sommeren o. s. v.? Sådanne «grundbetydninger» forekommer ikke sandsynlige.

² Spr. § 56.

fr. *pesage* både må figurere under 1. stedet = «vejeplads ved væddeløb» og under 7. godtgørelsen = «vejpenge», ser man, at ordet med en sådan forskelligartet «gengivelse», men hvis ordrette betydning kun er vejning, nødvendigvis må være et forkortet udtryk for et fyldigere: 1. *l'enceinte du pesage* = vejnings-plads og 7. en sammensætning, hvis første ledd har været «penge, gebyr (*droit*), sportel eller lign.», hvad netop selve Sandfeld Jensens «oversættelse» viser, idet man på dansk er tvungen til at oversætte ved et fuldstændigt udtryk, da en forkortelse her ikke vilde kunne give mening, når en sådan ikke er i brug. Eksemplet er da endnu ett advarende memento om at anvende mere stringens ved «gengivelser», der skal bruges som beviser i sproghistorien. Det samme gælder it. *corso* «strøg», idet oversættelsen strøg = hovedfærdselsåre i en by kun er en senere «gengivelse». Ordret betyder det løb; men hvorledes kan man kalde en gade for — løb? Det kan man også kun, når man har glemt ordets oprindelige betydning, fordi det er et meget forkortet udtryk, ligesom man allerede i middelalderen kunde kalde et ur for et — «sejer» (= viser), skönt dæri var bortfalden alle de til en fuldstændig omskrivning nødvendige ledd. *Corso* (= løb) som navn på Roms nuværende hovedgade¹ er da den sidste rest af et fuldstændigt udtryk, der fortalte, hvad denne gade oprindelig blev benyttet til: hestevæddeløbgade². Med Sandfeld Jensen at ville forklare et sådant stednavn — her altså et gadenavn — udfra dets yngste og mest moderne form fører altid ligesom for alle andre stednavnes vedkommende til et forkert resultat.

Og fr. *voiture* skulde komme til at betyde «5. Det hvormed handlingen udføres»; men hvorfor hed det så i ældre tid *un carrosse de voiture*? Littré anfører fra Marivaux: «*un carrosse de voiture, qui allait à Bordeaux*». Var det måske kun et lune af

¹ Den berömteste *Corso* er den i Rom; det er en lang ... men smal gade ... I karnevalstiden bestrøs den med Pozzulanjord og benyttes til væddeløb af heste (uden ryttere), ligesom også störstedelen af karnevalslystigheden (*moccoli, confetti* o. s. v.) koncentrerer sig her. (Salm. lex.). Jf. H. Schück, *Rom II* (1914), s. 77 og 80—81.

² Jf. A. Hoare, *Ital.-eng. diction.* (1915): «*Corso. 7. street, originally street in which horse races were run such as the Corso, now termed Corso Umberto I, at Rome*». — Altså oprindelig: *Via del corso da caualli* (dei Berberi eller lign. tilføjes måske efter de benyttede hestes hjemstavn).

sproget at danne et sådant pleonastisk udtryk? Ingenlunde, for oversætter man det fuldstændige udtryk, ser man, at man til at begynde med har sagt en «befordrings-vogn», hvorefter der så er dannet det forkortede udtryk: en befordring (= en vogn, et køretøj); men nogen abstrakt oprindelse er der altså ingen mulighed for. Princippet for sådanne omskrivninger er overalt ganske det samme. Dærfra taler også alt for, at ordet *diligence* i betydningen «dagvogn» udgår fra en lignende omskrivning: *carrosse de diligence*, ordet = «hurtigheds-vogn»¹ eller, da oprindelsen går så langt tilbage, snarest et endnu fyldigere udtryk: *une carrosse de voiture de diligence*, hvad der også synes at ligge bagved forklaringen i Dict. de l'Acad. franç. 1. édit. (1694): «Diligence f. Se dit aussi des voitures de bateaux ou de carrosses qui vont plus vite que les voitures ordinaires».

Når man efter den allerede lidt forældede sammensætning *il-tog* = «hurtighed-tog» (sammensat af to navneord) har dannet ordet *ekspres-tog* (sammensat af et tillægsord og et navneord; jf. oversættelsen i *hurtigtogsbillet*), er der senere deraf fremgået en brakylogi, hvad man kan overbevise sig om ved at følge nogle københavnske dagblades fremstilling af samme begivenhed, idet man så vil få indtryk af, hvorledes den på forskellig måde kan give sig sprogligt udtryk:

1915 ^{26/9} Nationalt. s. 3, sp. 2: Med det ordinære Gedser-*Exprestog* . . .

Do., ^{27/9} s. 5, sp. 3: Som omtalt ankom . . . med Gedser-*Exprestoget*.

Vort Land, s. 3, sp. 5: . . . ankom iafte hertil Byen med *Berlinertoget*.

Hovedstaden, s. 3, sp. 6: . . . ankom iafte med *Toget fra Gedser*.

Berl. T. Morg., s. 11, sp. 1: «Warnemünde-Gedser *Ekspressen* var iafte . . . forsinket. I en særlig Vogn medførte *Toget* . . .»

København, s. 6, sp. 1: . . . ordinært skulde *Gedserexpressen* være inde . . . men først lidt før otte kunde Kaptajn W. melde *Gedserekspressen* i Sigte. Straks efter rullede *Toget* frem . . .

Politiken, s. 3, sp. 2: Med *Gedseriltoget* . . . ankom . . .

Do., s. 6, sp. 2: «en Omlægning af *Eksprestogene* over Ged-

¹ Jf. v. Aphelen, Fra-da. ordbog (1759): *carirole* . . . en Gesvindt-Vogn.

ser baade til Berlin og Hamborg. *Toget* til Berlin. Hidtil har Rejsende . . . kunnet benytte Berliner-*Ekspressen*; Aftentog¹et . . . efter *Eksprestog*et.» —

Man vil heraf se, hvorledes de fulde omskrivninger fredeligt græsser side om side med brakylogierne *ekspressen* og *toget*, uden at ordenes forskelligartede kön gör noget til sagen; for ingen kan her nægte, at *ekspressen* er en forkortelse af *eksprestog*et, hvorefter det altså fremgår, at en brakylogi, der er fælleskön, uden videre kan udgå fra et fuldstændigt udtryk af intetkön¹; men så kan og bør man heller ikke gøre så meget væsen af «dylika miss-tag», som Collin har gjort, da han forhastet mente, at «en annan viktig (!) sak har . . . blivit förbisedd». Også svensk benytter samme udtryk, f. eks. Aftonbl. 1915 ²¹/₉, s. 7, sp. 6: *ett expresståg*; ²³/₈, s. 6, sp. 6: på *Kölnexpressen* från Paris; men hvis man nu skulde oversætte det forkortede udtryk ordret, måtte det altså være ved et navneord: «hurtigheden» og da vil man bemærke, at man ikke med samme betydning (hurtigtog, iltog) kan anvende i flæng alle de andre ord, der er synonyme dermed. Man kan ikke benytte: hurtigheden, farten, skyndingen, hastværket som betegnelse for — toget; men grunden dertil er netop den, at ene og alene *ekspressen* er en brakylogi, og ved dette ord er der tillige den mangel, hvis «omtydnings-teorien» skulde benyttes, at det slet ikke forekommer i talemåder og fraseologiske vendinger. Skal man dærimod overføre et sådant forkortet udtryk gennem oversættelse til et andet sprog, blir det naturligvis nødvendigt at benytte det fuldstændige udtryk, da man ellers ikke forstås, og det er så grunden til, at ordet «barmhjærtighed» = almissee i NT. i den ældste tid oversættes ved «barmhjærtigheds-gave» (ags. *ælmesse-hlaf*; meng. *elmesse-gifte* o. s. v.). Også senere gör man brug af samme fremgangsmåde, f. eks. Matras, Proverbes (1633): «Donner l'aumosne n'appauvrit point. Almisse gift forarmer icke». Sandfeld Jensen mener — Spr. s. 84 — det er, «fordi «at bede om barmhjærtighed» i mangfoldige (!) tilfælde har været både ment og opfattet som «at bede om en gave»»; men hvad har man så mon ment i resten af disse tilfælde, og har man i det hele taget kunnet forbinde nogen fornuftig mening med et sådant abstrakt udtryk til at begynde med, hvis det skulde være det oprindeligste? Og Collin kommer stadig tilkort, når han vil anvende moderne for-

¹ Jfr. også «Från filol. fören. i Lund» III, 227.

kortede udtryk som «beviser» for sin teori; således f. eks. — IV, 30 — hvor han sir: «jfr. mod. fr. envoyer qqch. par grande vitesse = ilgods»; men Chr. Sick, Fra.-da. ordbog (1883) fortæller os, at «iltog» hedder «*le train de grande vitesse*» ligesom «godstog» hedder «*le train de petite vitesse*», og vi ser da, at «*qqch. par [le train de] grande vitesse*» = «noget med il-toget» er det fuldstændige udtryk, og det er en ganske naturlig betegnelse for «ilgods», men i «jærnbanesproget», der sikkert er under indflydelse af farten i etaten, trænger man nok hurtigt til lettere udtryk og dærfra brakylogien, ligesom fr. både har «*train express*» og «*express* [Eng.] m. Iltog» efter Sick. Noget bevis for Collins teori yder sådanne udtryk ikke, for allevegne vil man på naturlig måde kunne komme tilbage til de fulde omskrivninger og betegnelser, og gennem den ordrette oversættelse har man et ufejlbarligt middel til at afgøre, om et ord, der nu er en uforståelig brakylogi, oprindeligt har været en fuldstændig omskrivning med fornuftig mening i, og man blir derved i stand til at modbevise påstanden om, at nuværende brakylogier skulde være opstået og begyndt som — abstraktdannelser. Abstraktioner kan aldrig være det oprindeligste, og ofte kan man uden besvær følge de fyldigere udtryk. Dette gælder naturligvis også Sandfeld Jensens 6. gruppe: De personer, der udfører handlingen: *redaktion, regering, bestyrelse, opposition*, for til at begynde med må man nødvendigvis — og det har man også gjort — tale om: *redaktionens personale, regeringens og bestyrelsens medlemmer, oppositionens mænd*, ligesom *politiet* er *politiets betjente*, *byen* er *byens borgere* og «*das ganze Haus[-gesinde]* ist aufgeschrieben worden» (Ty.-da. ordbog, 1787) samt V. S. O. (1802), 671: «mm) *Huusgesinde(et)* n. s. Det samme som *Huus* No. 10. Skrives og *Huussinde*. | Han reiste derhen med sit hele *Huusgesinde*». *Indtægt* = indtaget (jy. lov 3, 30: *intæktæ fæ*) bruges om penge og et stykke land, der er taget op til dyrkning, og man må da som manglende ledd (bestemmelsesord) indsætte dels penge dels land, hvis man skal have det fuldstændige og eneste forståelige udtryk ud af det, ligesom Boston dels er «Boston-kortspill» dels «Boston-vals» [Dagbl. ¹⁹/₁₀ 1916 s. 2, sp. 2: Han trådte Våbendansen med samme Færdighed og Lyst som en Boston]. Og i gammeldansk træffes «leg», der dels er «strengelig» [H. Smith, Libellus (1563), 275: *organum, leeg; organum, strengelig*], dels «Kort-leg» (o: kort-spill; jfr. endnu svensk: en *kort-lek* = et spill kort). Når samme ord således benyttes

om forskellige ting og forekommer jævnsides de fulde udtryk i sammensætninger, er det et ubedrageligt kendetegn på, at der må foreligge et forkortet udtryk, en brakylogi. Dærfor er det også med urette, når Dahlerup¹ opfører velkomst og velkom som «oprindelige abstrakter», der ved metonymi er blevet konkreter. Velkom benyttes som betegnelse både for et måltid (gilde), et bæger og en gave, og det er dærfor udenfor al tvivl, at der er foregået en forkortelse, især da de fuldstændige udtryk påtræffes, når man ser sig om i kildestederne; men når man støder på begge udtryksmåder side om side, kan man ikke med nogen ret hævde, at forkortelserne som abstrakter er de oprindeligste. Et ganske tilsvarende eksempel har man i ordet *credentz*, der hyppigt forekommer og med flere betydninger (brev, kniv, kar, bæger). En sammensætning som «Kongens Sove- og Sekret-Kammer» (1654)² er oplysende for tidens danske udtryk for et «lillehus»: hemmeligheden, ikke nogen metonymi, men ett med ordet *kammer* sammensat udtryk, hvad man tydeligt ser i følgende sted fra Chr. IV's egenhændige breve (1633) — III. B., 179, § 9 —: «Dii hiemlighed, som gaar vd paa Siiden af Renteriid Och Chanseliid, skall med tømmer føris neder y nandid Och luckiss paa Siiderne, Saat weerid derudi ycke kan komme Och Jaage Stancken Op y *kammerne*». Og betegnelsen «hiemlighed-kammer» ser da også ud til ligefrem at være en oversættelse af det fremmede «secret-kammer», som f. eks. udenlands træffes i Hexham, Eng.-nedd. woordenb. (1659): «Privie or secret, *Heymelick* ofte sekreet; Privie chamber, *Een sekreet-kamer*».

Når således Collin fortæller³, at «Fr. *entrée, issue, sortie* kunna(!) ha övergått uti olika ställningar efter prep. å, som möjliggör tvetydighet därigenom, att den uttrycker både tid och rum», formoder han dristigt videre, at «à la *sortie du théâtre* . . . blev då genom en lätt omtydning(!) = à la porte (de *sortie*) du théâtre». Hele fremstillingen hviler imidlertid kun på formodningen om, hvad der kunde være sket ved hjælp af «tvetydig» benyttelse af forholdsord, men der må naturligvis fremføres bestemte eksempler på, at forandringen **ER** foregået, og at den kan følges kronologisk gennem kildernes eksisterende udtryk. Det kan lade sig gøre med forholdet mellem de fuldstændige og

¹ Dania X, 76.

² F. R. Friis, Samlinger . . . s. 175.

³ Från filol. fören. i Lund III (1906), 253.

de forkortede udtryk, som træffes side om side, f. eks. *Le Matin* 24/1 1916, s. 4, sp. 5: «Gustave cherchait *la porte de sortie* . . . ; Vous voyez bien, je cherche *la sortie*. A défaut de *la porte de sortie*, Bedour a trouvé le chemin du poste où il a cuvé son vin». Man ser heraf tydeligt, hvorledes det fuldstændige udtryk fremkommer i det skrevne sprog, mens forkortelsen opstår i dagliglivets — talesprog. Det er et udslag af sprogets naturlige gang, men «omtydningsteorien» kan ikke hævdes alene med støtte i — *rèsonnement*. Når sømandssproget den dag idag anvender en vending som «lægg landgangen», behøver man ikke at ræsonnere ved hjælp af en «tvetydig sats» som «den høje gæsten modtog (redan) vid landgången»¹, for betegnelsen landgangen er talesprogets naturlige brakylogi for — landgangsbroen, og forkortelsen kan aldeles ikke stilles op som — et oprindeligt abstraktum. På samme måde kan hverken eng. *study* eller fr. *étude*¹ som oprindelige abstrakter overføres til konkrete med betydningen studerekammer, men må naturligt udgå fra — sammensætninger, der så har mistet deres determinativ (*chambre* f. eks.), hvad man ser af det københavnske gadenavn Studiestræde², der ikke betyder «gade for studier», men «studii-[gård]-stræde» = universitetsgade, gaden, der går ud til eller fra studiigården, det gamle navn for hele universitetet. Endnu den dag idag står der over en dør på det gamle Stokhus: *Arresthus*, og det er fra denne sammensætning, det nuværende udtryk udgår, når man taler om «at sætte en i arrest», hvad forholdsordet også viser hen på; jf. fransk *maison d'arrêt* = fængsel, som selv er en oprindelig sammensætning. Det fuldstændige udtryk træffes derfor også, når man går til gamle kildesteder, f. eks. K. Dipl. VII, 190 og 197 (1687): oc såsom dine betiente . . . skal have . . . ladet een deel *j arrest-huuset indsette*; *j* . . . stadens *arrest-huus*. På lignende måde forholder det sig med ordet en længe = lang fløj af en gård, som ikke i nogen højere grad end alle andre ord er «af rent folkelig(!) oprindelse», som Dahlerup³ vil, og når han mener, at «det kan ikke(?) være andet end en oprindelig(!) abstraktdannelse af lang», er der dærtill at sige, at det i denne betydning ikke er andet end et forkortet udtryk, hvad man ser af følgende udtalelse

¹ Collin sammesteds.

² Jfr. Pilestræde < Pilegårdstræde.

³ Dania X, 75.

af Herman Breckling¹, da han med egen hånd indskriver sig i «Brandt Compagnie»: . . . samt *en lengehuus* inden i gården . . . , hvad man nutildags vilde kalde — en huslænge; jf. sammesteds B. Luxdorph: . . . ieg . . . acter i denne sommer at lade opsette tuende grundmurede *lenger* i min gård ieg i boer udi Pusterviig².

Dog gennem alle de anførte eksempler ser man dette ene: princippet er overalt ganske det samme, hvad allerede Esaias Tegnér³ har udtrykt i følgende ord: «Så snart ett ord skall tjänstgöra som gångbart bytesmedel, begränsar språkkänslan ledarnas antal till ett minimum. Den gör det i våra dagar alldeles som vi se förhållandet hafva varit på Rigvedas och Homeros' tider».

Man vil da forstå, at nutidssprogets tallose abstrakter har en forskelligartet oprindelse, hvormed kun studiet af sproghistorien kan belære os. De fleste er uden tvivl nyere analogidannelser. En stor del, hvis oprindelse taber sig i det ældre sprog, er brakylogier; men forat dette forkortelsens princip skal træde frem ved undersøgelsen i sin klarhed og ubönhørlige stringens, kræves der absolut som det eneste fornødne: ordret oversættelse. En tredje slags af disse pseudo-abstrakter er de ord, som i vore dage ikke mere er i besiddelse af deres konkrete betydning, som var den ældste og oprindeligste, men som nu er forsvunden så grundigt, at man end ikke mere kan ane den. Det gælder f. eks. ordet *lægedom*, der i vor tids anvendelse altid har betydningen helbredelse, men sproghistorien viser os, at det fordum betød, hvad der senere kaldes lægemiddel:

1563. H. Smith, Libellus, 208: «Apoteckerne tage *Lægedommet* aff deris Budker eller Bøsser». Do. 244: «Pyxis, idis. Budick eller Bøsse som *lægedom* i gemmes».

1300. Harpestræng: »Hwa sum *lækædom* [medicinam laxativam] wil takæ». Man ser tillige, at idet et sådant gammelt ord overføres fra konkret til abstrakt betydning, sker der samtidig en ændring i de udsagnsord, hvormed det forbindes, og fra at sige «*takæ lækædom*» går man over til, som i vore dage, at sige «*søge lægedom*», og man ser da, at det i almindelighed ikke vil kunne lykkes at træffe et sådant ords oprindelige betydning gennem de moderne vendinger, hvori det forekommer.

Betragter man nu den sidstnævnte gruppe abstrakter, som

¹ K. Dipl. III, 763.

² Do. III, 761.

³ Om elliptiska ord 76—77.

altså ikke fra deres oprindelse er abstrakter, men som blot i vor tid sporløst har mistet en tidligere konkret betydning, vilde der være noget højst mærkeligt i, at den betydning, som disse antagne oprindelige abstraktdannelser «går over til», alligevel er den første til at forsvinde i sprogets historie, mens dærefter den antagne oprindelige abstrakte betydning så atter skulde komme frem igen. En sådan indviklet udvikling synes at være altfor uaturlig til at kunne forekomme i sprogets yderst rationelle liv.

Og når man også udenfor filologernes kres har lagt mærke til, at «bygning» og «dannelse» er eksempler på gloser, der har den farlige(?) tvetydighed at kunne betegne både et produkt af en proces og processen selv — helt bortset fra ordenes figurlige anvendelse¹, betyder «faremomentet» alligevel ikke stort for sprog-historikerne, fordi den historiske iagttagelse stadig vil overtyde een om, at det uden undtagelse er «produktet af en proces», som alle sprogets ord først gir udtryk for, mens erkendelsen af processen selv er noget sekundært; men mellem disse to momenter må der altid gøres en skarp adskillelse, da de aldrig opstår samtidig, men tilhører hver sin historiske periode i ordbetydningens historie under sprogets udviklingsgang. Det første og ældste moment rummer alle de ord, der betegner resultatet i form af en konkret genstand, mens det andet og yngre moment gir udtryk for de successive forhold (selve processen), der medvirker til frembringelsen af resultatet og dærför blir den abstrakte begrebsform, vi benævner «handling», «virkning»; men dette andet moment er det, der senest kommer til menneskenes bevidsthed, fordi det forudsætter en begyndende refleksion, som mennesket på det elementære stadium ikke besidder eller ikke endnu er blevet klar over. Og når Dahlerup² selv har sagt, at «det for en stor del er de samme ord, som kan bruges på begge måder» (o: konkret og abstrakt), tyder det netop på, at de såkaldte «abstraktdannelser» ikke til at begynde med er noget nyskabt, förend noget sådant kan foregå — efter analogi; men han har dærvæd ligeledes i høj grad indskrænket de «mange eksempler på . . . ord, som i en tidligere periode kun brugtes som abstrakter», som han påstod vilde kunne findes.

I den brogede række af oprindelige konkreter, som Dahlerup mod sproghistoriens udsagn og normale udviklingsgang vil

¹ W. Johannsen, *Falske Analogier* (1914) 17.

² *Dania* X, 69.

anbringe som «abstraktdannelser» i deres oprindelse, findes der endnu ett ord, som må efterses lidt grundigere: «i middelalderen betød *dæmning* kun(!) «det at dæmme vand op», nu har ordet i sin yngre(!) form *dæmning* tillige betydningen: jordvold, der dæmmer»¹. Collin mener nu, at forf.s «vederhæftighed i sprogfrågor har aldrig av någon dragits i tvivelsmål»², somom det var nogetsomhelst bevis for, at hans «nyare undersökningar»³ var således, at de blindt kunde følges. Det «nye» drejer sig om følgende punkter:

1. Vore — ganske visst meget mangelfulde — ordbøger kender intet eksempel fra middelalderen med betydningen «det at dæmme vand op»; men dærimod den konkrete betydning i følgende:

1422. Dueholm Dipl. s. 57 (nr. 94): «oc tørreft oc lyungh oc tørregreft til mylnæ dæmmyngh pa Wethersløff marck».

Hyppigt træffes ordet senere, men aldrig med den postulerede betydning, altid = «jordvold, dæmning»; således 1563 hos Smith, Libellus, 399, 1575 i Vedels Saxo fort. 31, 1622 og 1626 hos Colding lige ned til v. Aphelen fra.-da. ordb. 1759 under *mole*.

2. *Dæmning* er ikke «ordet i sin yngre form», da den ligeledes går tilbage til middelalderen, og har heller ikke «til-lige» betydningen «jordvold, der dæmmer», for det er netop ordets eneste betydning i tidens lange løb:

1464. Dipl. Norweg. III, 630 (nr. 864, linje 13): «oc føræ steinen wt af Lidhennæ wm han widher tarf sa mykin som han tarf til *dæmningæ* oc byggisæ sa ofuarlighæ oc ytterlighæ som han wil j forsenom . . .»

1481. Dueh. Dipl. 107: «then grwndt, jor dt och *dempnyng*, som sanctj Johannis møllæ staar oppa». Når dæmningen opføres af — sten, eller når der kan stå en mølle på den, må ordet da absolut have betydningen «vold, der dæmmer». Og samme betydning træffes også allevegne ned i tiden, og man vil ligeledes se, at Fritzners «gengivelse» af *demning* som «opdæmning» i det oldn. eksempel heller ikke er heldig, for det fremgår aldeles ikke af teksten, at det skulde være «handlingen», «virksomheden», der skulde betegnes. Det er resultatet, redskabet, stendæmningen, der

¹ Dania X, 76.

² Från filol. fören. i Lund IV (1915), 20.

³ Dania X, 65—80.

tænkes på og tales om. I. Aasen har også kun betydningen «dæmning, forbygning i vand» for bægge formerne: *demming* og *demning*. Kommer man ned i tiden, er der måske en mulighed for den betydning, der blev postuleret som — udelukkende middelalderlig (kun!); men at oprindelige resultatord senere bruges i overført betydning, er sprogets almindelige og naturlige udviklingsgang. Og hvergang man historisk går sådanne «abstraktjægere»s bytte nærmere efter, viser det sig gerne, såvidt kilderne tillader det, at man træffer den af dem «oversete» konkrete grundbetydning i den skønneste orden, hvorved det røbes, at de stadig i deres blinde iver greb — nubem pro Junone. Mon så dog Collin alligevel ikke burde have «gnott geniknölarna» lidt mere, inden han valgte Dahlerups «nyare undersökningar» som «underlag»¹ og proklamerede dette «forfriskende og befrugtende pust»² som intet mindre end — epokegørende, skönt det blot var een af tidligere tiders iagttagelsesfejl, der endnu engang stak hovedet frem.

Som et «sproghistorisk» kuriosum kan anføres, at da Kr. Mikkelsen i Dania X, 65—80 havde læst «den udmærkede afhandling . . . hvori hr. Verner Dahlerup har meddelt en række interessante iagttagelser af forskellige betydningsovergange i dansk», var han sammesteds s. 148 klar over, «at konkrete kan få abstrakt betydning, en iagttagelse, det er forfatterens for tjeneste at have gjort»(!).

¹ Från filol. fören. i Lund III (1906), 227.

² Dania X, 65.

Vestgermanske Navne i dansk Historie og Sprog.

Av Johannes Neuhaus.

Uden i de foregående 3 små Avhandlinger at have indladt mig på mer eller andet end at omtale en Række Forhold, der vedrører dansk Historie i ældste Tid, har jeg dog kunnet nå at kaste en Brand i den ulmende Uro, som i Øieblikket bevæger enhver, der sysler med vor Forhistorie.

Det vil heller ikke være undgået den lidt opmærksomme, at skønt det med to Ord blot hed, at Stærkodder var den stærke Hader, en Hadbarde fra Nordslesvig, og iøvrigt ingen dansk Mand men en Figur passende til den forgudede Frode så godt eller så slet som Frode selv indordnedes under stigende dansk Vikingery, så lå der dog i disse Ord en Kritik.

End ikke Olriks Begavelse tillod ham at se klart i Frodes, Stærkodders, Halvdans, Hagleks, Hakos, for ikke at tale om Skjolds dobbelte Stilling i den danske Heltedigtning, idet de allesammen vil være begge Dele: Udlænding og Indlænding, national Dansk og dog berømt Fremmed.

Skønt Stærkodders rigtige Navn endog éngang fandtes hos Sakse (Starc-hather), og skønt han knyttes til Hader, den ældre bardiske Helt, vedblev hans Navn dog at være gådefuldt.

Og efter Frodes Navn søgte Olrik overalt, skønt dette Kæle-navn ikke kunde findes i gamle Stednavne (men naturligvis nok det virkelige Navn, som Fregerslev i Jylland viser).

Ved at anvise disse Mænd, der har spillet en Rolle i den ældste danske Historie, deres rette Plads, får man nemlig først ret Øie for, at også en hel Række Stammer eller Riger (om man vil have dette Ord med) har haft Lod og Andel i det, der blev det danske Folks Skæbne tildel i den store Opgangstid omkring 500.

En naturlig Følge av Fremmedes Indgriben i dansk Skæbne, av Berøringer mellem fremmede Stammer og den østfra opduk-

kende danske, måtte endda være, at man søgte efter visse indre Kendemærker, som disse Fremmede alt efter deres Stammemål havde efterladt hos eller påtrykt de Danske i Løbet av Berøringernes Tid. Jo mer der fandtes av sligt, des inderligere havde Forbindelsen været.

Dette Forhold ret forstået vil også gøre det begribeligt, hvorfor man kunde tillægge det så stor en Vægt, om virkelig Sinland eller Gammelangel har været til som Rige i dansk Nabo-skab, og om yderligere, da Hadbarderigets Tilværelse ikke kan betvivles, endnu fler fremmede Stammeriger skulde kunne påvises.

Beviserne herfor var ikke ført, men som gennem en Tåge var det dog muligt at skimte en Tid, da Daner virkelig må have taget Livtag med anglik-bardisk-svebisk-saksiske Folk i Nabolaget og trods deres Seier meget vel kunde tænkes at have fået fra Fjenderne dels noget, som var fælleseiendommeligt for dem, der bode sammen på Halvøen, dels andet, som var Særkende for et enkelt av dem.

Dette almindelige Udsyn efter fremmed Påvirknings Omfang var i høi Grad en Følge av Olriks Påvisning av det nye danske Riges stærkt begrænsede Stilling i Sælland, av Rolvsslægtens Glanstid strækkende sig over kun 3 Slægtled, og ikke mindst av visse mærkelige Foreteelser i den ældste Historie, som f. Eks. Skjolds Stilling til det danske Folk. I sene Kilder kaldes Kongerne, d. v. s. Rolvsetten, for hans Efterkommere, i de ældste (engelske) Kilder bærer hele Folket Navn efter ham; og skønt han således synes at leve og at betyde noget for dansk Historie, har ingen Kilde formået i historisk Henseende at bevare noget Minde om ham, der kunde vise ham som dansk. Tvertimod reiser sig stærke Tvivl, om denne Skytspatron overhovedet har noget med dansk at gøre. (Herom mere i Ark. f. nord. filol.).

Av den ovenfor omridsede treleddede Undersøgelse, der er nødvendig for at nå til Bunds i Spørgsmålet om Danmarks Opståen, står nu foreløbig fast Hadbarderigets Opgåen i det danske Rige mod Enden av det 5. Århundrede, og at et angelsk Rige i Jylland tidligere havde været til.

Går man til Kilderne, finder man mere endnu. Allerede det oldengelske Helteepos i Forbindelse med de angelsaksiske sagnlige Overleveringer kombinerer alt herhenhørende Stof til udelukkende Ære for Vikingetidens berømte Danske. Det oldengelske Indvandringssagn om en Skeafa bringes gennem Navnet Skjold i Forbindelse med Danerne (fordi de hed Skjoldinger), ligeså de old-

angelske Konger Værmund og Uffe (der hos de Danske er vedblevet at være olddanske Konger); i en særlig Kilde (Widsid) nævnes en svebisk Konge, hvis Navn i forvansket Form genfindes i danske Sagn; de hadbardiske Konger Frode—Ingel feires, som de gøres det i den danske Historie selv; en vestsaksisk Overlevering har som Oldkonger netop de to Navne, der i dansk Oldhistorie er knyttet til den ovennævnte svebiske Konge (d. v. s. Frøvin og Vig + Adils = Eadgisl); det store Heltedigt kender som fremragende Vikingekonge den Huglek, som i Begyndelsen av det 6. Årh. er vel kendt i dansk (og norrøn) og frankisk Historie. Han kaldes gotisk, jysk, dansk, svensk og irsk Konge. Utvivlsomt hører han hjemme på Halvøen, og Slesvig er den By, der gemmer hans Navn (i Ry-Årb., der kunde vide Besked, flere Gange Huglæstath; desuden i Slesvigs Byret).

Det er vel ikke ganske let at holde det vigtige fast og lade det uvigtige fare, men det fremgår dog av det nævnte og av andet, der kan sluttes, at der har bestået en Forbindelse mellem det danske Ørige, endnu ungt og ubefæstet og begrænset til Sælland, og et anglsk Rige i Jylland, et hadbardisk Rige syd for hint, et svebisk Rige, syd for det hadbardiske, et Rige i Hedeby = Slesvig og senest et svebisk-saksisk Rige, for hvilket Danerne fandt Betegnelsen Svertinger, der gengav Saksernes Navn.

De rene danske Minder er her yderst svage, Sakse har kun Navnet Angul som Broder til Dan, men det passer godt nok, de var begge Grundlæggere av det kommende berømte Rige. Frøvin—Vig, der fra Slesvig kæmper mod Sveber, og som har haft en selvstændig Stilling i Historien, der nu er glemt, og som derfor av Sakse gøres til englske Mænd, svæver i Luften. Men de har været til i Slesvig og er ikke drømte Figurer.

Føier vi nu blot hertil, at i noget senere Tid ny Påvirkning kom til, idet skånske Forhold og Mænd droges ind i den danske Verden, at norsk og islandsk Skjaldedigtning hjalp til, så kan det næsten tydeligt ses, hvorledes englsk, svebisk, bardisk, norsk og skånsk og islandsk i lige Grad har sat alt ind på at væve en storslået dansk Hjemmedigtning, såsnart det var fastslået, at dansk var Yndlingsordet, hvorom al nordisk Ry kresede.

Det er alt nævnt, at den danske Form Frode kun kan forklares som Kortform for et ældre vestligt Personnavn, hvis Hovedled var Freoðu.

Av større d. v. s. omfangsrigere Betydning er, at en englsk-

bardisk-svebisk Forskydning av $\bar{e} > ia$ (iæ) er bevaret i dansk som Vidnesbyrd om en vestlig Indflydelse.

De frankiske Kilder giver os Vidnesbyrd om, at den gamle stedlige Form Slē (Slæ) ved 800 er blevet til Slia (senere Slie); endnu Rimkrøniken holder fast ved det gamle Slæ-then, men derefter er Sli fast (hvorav tysk Schlei). Sle er bevaret i Slesvig; endnu Valdemars Jordebog har Slæ.

Mærkeligere og eiendommeligere er, at Sællands Navn på samme Måde er udgået fra Jylland, idet det viser ia $< \bar{e}$.

Overensstemmende viser alle Kilder, at -ia- i Sialand er den faste Form til henimod 1200, og herfra er islandsk Sjaland hentet. I 13. Årh. dukker så Siæland op, der som Siel(l)and bliver til nyeste Tid.

Til Trods for de islandske Skjaldeformer Selund med kort e (ved Siden av hvilke dog også Silund findes) og til Trods for den hyppige islandske Udlægning: Sæl-øen, endnu hos Erik Målspage i Saksens 7. Bog, hvor Øen omskrives som Delfin, er den gamle Form hos Dietmar (Selond), Adam av Bremen og Ælnoth (Seland) fast og viser langt e, og Ordet betegner Sø.

Netop når man kender Fortidskampene — som ovenfor berørt — mellem vestpå fremtrængende Daner, forstår man, at Østersøens Navn og Ønavnene lettere kunde farves ud fra Halvøens Sprogforhold, og at det for alle Kystegnene fælles Navn var Seland, for Helheden: Seland. Og Helheden var den almindelige Betegnelse. Og dette var i gammel Tid! Men hvor sent optager ikke på den anden Side dansk ganske fremmede Former og forarbejder dem videre.

Tidligere var Talen om Eiders Navn og om de mange forskellige Kulturkredse, der her havde virket.

Endnu 1200 (i V. J.) er den officielle danske Form Ykærneburgh, der senere lydret bliver til Egerneborg. Men hin Form er jo kun den nydannede saksiske eckern (som Tillægsord) av Eger, som opstod av det ældre Egder (bevaret som Melleform i glnord. Egder).

Den ældste saksisk-frankiske Form Egder stod således overfor den stedlig-svebisk-angelske Eider.

Ingen vil vel nægte, at disse Foreteelser kaster mærkeligt Lys over de sproglige Forskydninger til forskellig Tid indenfor de Folk, der bebode Grænseområdet mellem Øst- og Vestgermansk.

Berlin, Mai 1917.

Zur methodischen Erforschung der Sprachverwandtschaft.

Von
Hugo Schuchardt.

Als ich in der *Revue Basque* (1912, 267 ff.; 1913, 289 ff.) meine Ansichten über Sprachverwandtschaft im allgemeinen auseinandersetzte, geschah dies allerdings mit Hinblick auf einen besondern Zweck; aber zum mindesten hoffte ich eine Plattform für fruchtbringenden Gedankenaustausch zu schaffen. Nun hat kürzlich ein so ausgezeichnete und massgebender Sprachforscher wie A. Meillet in einem Aufsatz (*Le Problème de la parenté des langues*, *Scientia* 1914, 403—425) über denselben Gegenstand Ansichten geäußert die von den meinigen nicht unbeträchtlich abweichen, ohne dass er sich auf sie — wie es allerdings nach der Natur der Veröffentlichung nicht zu erwarten war — ausdrücklich bezogen hätte. So stelle denn ich hier fest an welchen Punkten sich unsere Wege scheiden und aus welchen Gründen ich auf dem meinigen beharre; denn ich beabsichtige meine baskisch-hamitischen Untersuchungen fortzusetzen, deren Berechtigung durch Meillet in Frage gestellt erscheint.

Auf die Eingangsfrage: was ist unter Sprachverwandtschaft zu verstehen? haben wir beide die gleiche Antwort: gemeinsamer Ursprung von Sprachen oder auch Ursprung einer Sprache aus einer andern. Diese Verwandtschaft beruht auf der Stetigkeit, wie Meillet sagt, des Gefühls der sprachlichen Einheit und des Willens sie zu erhalten. Ich möchte lieber die Verständlichkeit in den Vordergrund stellen, deren Grenzen viel weitere sind als die der deutlich gefühlten Gleichheit. Denn wie in verhältnismässig kurzer Zeit eine Sprache sich gründlich, ja bis zur Unkenntlichkeit verändern kann, das wäre nicht zu begreifen wenn nicht eine mehr oder weniger grosse Spielweite für Neuerungen

aller Art vorhanden wäre, die in keinem bestimmten Zeitpunkt die Verständlichkeit tatsächlich beeinträchtigen, deren Summierung aber zwischen zwei weit auseinander liegenden Zeitpunkten einen grossen Sprachunterschied zu ergeben vermag.

Eine solche Entwicklung vollzieht sich nun nicht immer in gerader Linie; es finden Ablenkungen statt, die auf Eingriffen von aussen zu beruhen scheinen. Unverbindlicher bezeichnen wir diese als Mischungen; wir setzen sie überall voraus wo wir in einer gegebenen Sprache Tatsachen verschiedenen Ursprungs erkennen. Mischung ist aber die Signatur alles Sprachlebens, von dem des Einzelnen angefangen. Wenn Meillet statt von Mischung, von Entlehnung spricht, so glaubt er damit eine sachliche Verschiedenheit auszudrücken. Allein diese besteht nicht; die Mosel fliesst in den Rhein und deshalb mischen sich ihre Gewässer nicht minder. «Entlehnung» ist bestimmter, enger und somit da nicht verwendbar wo die Richtung des Vorgangs nicht klar ist. Hier müssen wir «Mischung» sagen, weil es sich wie bei der Addition ($a + b = b + a$) zunächst um Kommutation handelt. Ist die Richtung klar, dann dürfen wir «Bei-» oder «Einmischung» sagen. Meillet meint, der Ausdruck «Mischung» sei *impropre*; jedenfalls ist es der andere, «Entlehnung» noch viel mehr, obwohl wir auf ihn nicht verzichten können und wollen. Er erweckt die Vorstellung als ob etwas aus einem an sich fremden Besitze herübergenommen würde, nicht, wie es in Wirklichkeit ist, aus dem schon angeeigneten Besitz von Fremdem. Es liegt nämlich immer und überall Zweisprachigkeit zugrunde, mag es eine noch so unvollkommene sein. Dass Zweisprachigkeit jede Art von Sprachmischung hervorzurufen vermag, steht ebenso ausser Zweifel wie dass sie eine solche nicht hervorzurufen braucht. Nicht einmal bei Kindern, wie sich z. B. aus J. Ronjats lehrreichem und anmutigem Bericht über die Sprachentwicklung bei seinem zweisprachigen Söhnchen ergibt. Ein französisches Lehnwort im Deutschen wird immer aus dem Deutschen eines zweisprachigen Deutschen oder auch Franzosen stammen. Der Unterschied zwischen Älterem und Jüngerem, Ererbtem und Erworbenem spielt bei der Entlehnung keine Rolle. Vorrömisches drang ebenso ins Romanische ein wie Nachrömisches. Mancher Deutsche der in seiner Jugend nach Amerika gekommen ist, hat anfangs sein Englisch mit vielem Deutsch versetzt, um gegen das Ende seines Lebens sein Deutsch mit vielem Englisch zu versetzen. Wäre es immer wahr was Meillet sagt, dass «les sujets bilingues qui ont le choix

entre deux langues ne mêlent pas ces deux langues» (410), so hätte ich vor dreissig Jahren mein «Slawo-deutsches und Slawo-italienisches» nicht schreiben können — oder vielleicht nicht sollen?

Da die Beziehung zu den Sprechenden kein festes, allgemeines Kennzeichen des Entlehnten abzugeben vermag, so sucht man ein solches in dessen eigener Beschaffenheit: entlehnt werde nur Unwesentliches; es verhalte sich mit der Sprache etwa wie mit einem menschlichen Körper dessen Haut tätowiert sei, oder wie mit einem Baum in dessen Rinde Buchstaben eingegraben seien — Knochen und Mark seien unversehrt geblieben. Aber wenn die sprachwissenschaftliche Überlieferung lehrt, das Wörterbuch sei das Veränderliche, die Grammatik das Dauerhafte, so haben diese Prädikate wiederum nur in der Beziehung auf die Sprechenden einen Sinn, und so dürften wir diese im Bedarfsfalle aus jenen folgern. Damit lassen sich indessen manche Tatsachen nicht vereinigen; so würde die Sprache der Zigeuner Armeniens ein Armenisch mit zigeunerischem Wortschatz sein. Gegen Meillet's Ausschaltung derartiger Fälle (410) lässt sich dreierlei einwenden. Zunächst stehen die Sondersprachen (*les langues particulières*) nicht in einem wirklichen Gegensatz zu den sonstigen Sprachen. Wenn ferner der Kreis für die Verständlichkeit verengert werden soll, so braucht man nur an der alten Sprache festzuhalten; die Anwendung einer andern Grammatik ist zwecklos. Endlich verdrängt diese nur allmählich die alte Grammatik und es erleidet schliesslich auch der alte Wortschatz Verluste; ich habe das für die Sprache der spanischen und der englischen Zigeuner dargetan (*ZRomPh.* 1881, 255. Slawo-d. u. Slawo-it. 8 f.). An letzterer Stelle fügte ich hinzu: «Ich glaube, kein Unbefangener wird angesichts solcher Zeugnisse eine Mischung verschiedener Grammatiken noch als unmöglich bezeichnen.»

Eine Sprache ist ein Verständigungssystem, und in einem solchen muss dem Wortschatz die Hauptrolle zufallen. Besitzt jemand den Wortschatz einer Sprache, aber nichts von ihrer Grammatik, so wird er sich immer mehr oder weniger verständlich machen können; aber gar nicht wenn er die Grammatik besitzt und nichts vom Wortschatz.

Meillet hat die alte Lehre in eine neue Form gekleidet: «Une langue est définie par trois choses: un système phonétique, un système morphologique et un vocabulaire, c'est-à-dire par une manière de prononcer, par une grammaire et par certaines manières de désigner les notions» (410). Er hätte auch den Wort-

schatz als System bezeichnen dürfen, als offenes, da ihm die beiden anderen geschlossene sind (*systèmes fermés*). Denn wie sie keinen untrennbaren Zusammenhang darstellen, so jener keine völlige Zusammenhanglosigkeit (*chaque mot existe pour ainsi dire isolément*). Und hermetisch geschlossen sind auch die Systeme nicht; Meillet sagt nur: «ils se prêtent peu à recevoir des emprunts». Auf dieses «wenig» darf nicht zu viel Gewicht gelegt werden; es kommt darauf an ob etwas mit dem Wesen der Sprache überhaupt vereinbar ist; dann mag es hier selten sein und dort gewöhnlich.

Übrigens falte ich die Sprache anders aneinander als Meillet. Grammatik — ein Wort das am besten ganz aus der Wissenschaft verschwände — setzt er gleich mit Morphologie; die Syntax, die ich jedenfalls unter jener einbegreifen würde, wird gar nicht erwähnt. Die Morphologie aber ist nur ein Ausläufer von der Wortlehre, zu der das Wörterbuch den Index bildet; sie ist etwas Sekundäres und kann daher auch fehlen und fehlt wirklich in zahllosen Sprachen. Diese haben also nach Meillet keine Grammatik oder so gut wie keine (nur «*quelques règles de position relative des mots*»), und da die Grammatik für ihn das Kriterium der Sprachverwandtschaft, so ist dann das Problem unlösbar (422). Kann hier nicht der Wortschatz die Vertretung übernehmen? Muss er es nicht sogar wenn wir wissen dass auf beiden Seiten der Mangel der Grammatik oder wie ich vorzöge zu sagen, die gleiche einfachste Grammatik etwas Ursprüngliches ist? Es könnte ja überhaupt nicht mehr von Entlehnung der einen Sprache aus der andern die Rede sein, sondern nur von Verdrängung der einen durch die andere.

Sehr geeignet für die Erläuterung dieser Schwierigkeiten ist ein Fall den Meillet (411) selbst aufs Tapet bringt, der der kreolischen Mundarten, deren Entstehung und Entwicklung im hellsten Lichte vor uns liegt. Er wählt als Beispiel das Kreolische von Martinique und behauptet: «*le peu que le créole a de grammaire est de la grammaire française*»; von der Konjugation sei nur der Infinitiv übrig geblieben. Aber dieser ist als Verb schlechtweg übernommen worden, durchaus nicht in seiner französischen Bedeutung, und die Grammatik ist, wenngleich wesentlich mit französischen Mitteln gebildet, keine französische; vgl. z. B. *moin ka parler* (*ka* ist portugiesisch) = *je parle, moin té ka parler* = *je parlais*. Sie ist aber auch keine afrikanische; sie ist eine naturwüchsige, sie beruht auf Urschöpfung. Ihrer innern Form nach, die allerdings von Meillet ganz beiseite gesetzt wird, bleibt

alle die gleiche durch alle negerkreolischen Mundarten hindurch, und so dürften wir denn von einem Negerkreolisch reden das nach den Gegenden mit französischen, englischen usw. Lehnwörtern ausgefüllt wäre¹. Dieser Fall, mein ich, lehrt uns deutlich wie wir es mit der Bestimmung der Sprachverwandtschaft zu halten haben: nicht die Sprache als ein untrennbares Ganze von diesem oder jenem Gesichtspunkt aus einzuschätzen (das *ex-ungue-leonem*-Verfahren), nicht über das was zwischen ihr und einer andern Sprache gemeinsamen Ursprung aufweist, hinauszugehen, sondern sie gegebenenfalls unter verschiedene Verwandtschaftskreise aufzuteilen. Mit andern Worten: eine Notwendigkeit Ursprachen anzusetzen besteht nicht. Mit noch andern Worten: eine genealogische Klassifikation der Sprachen ist in strenger Weise nicht durchzuführen. Wenn wir das Latein als Ursprache für die romanischen Sprachen gelten lassen, indem wir alles Nichtlateinische was sie enthalten, als *«quantité négligeable»* behandeln, so werden wir doch gestehen müssen dass es dank der allmählichen geographischen Abänderung z. B. nie ein Uritalienisch, nie ein Ur-gallo-italienisch, nie ein Urlombardisch usw. gegeben hat. Diese Ansicht sprach ich schon 1870 in meiner Probevorlesung über die Klassifikation der romanischen Sprachen aus. Und ebenso brauchen wir, wenn wir von einer hamitisch-semitischen Ursprache ausgehen, nicht auch ein Urhamitisch und ein Ursemitisch anzunehmen. Usw. Damit hängt wieder zusammen dass Entlehntes und Urverwandtes durch keine feste Grenze geschieden sind.

Obwohl, wie sich aus dem Gesagten ergibt, Meillet und ich anerkannte Sprachverwandtschaft in ziemlich verschiedenem Lichte sehen, so kommen wir doch hinsichtlich der zur Ermittlung von Sprachverwandtschaft dienenden Mittel uns sehr nahe. Bei der Aufzählung der sprachlichen Bestimmtheiten übergeht Meillet das was in gewissem Sinne den Kern der Sprache bildet, was der Seele der Sprechenden am nächsten liegt: die innere Form. An sich lässt sie keine genealogischen Folgerungen zu, ebenso wenig — und dies aus entsprechenden Gründen — wie das von Meillet an erster Stelle genannte Lautsystem. Weder die Bedeutung allein, noch das Bedeutungslose reicht dazu aus; nur die äussere Form. Nun möge mir Meillet zugeben dass eine strenge

¹ Ueber diese Frage äussere ich mich eingehend im Vorbericht zu meiner Schrift: Die Sprache der Saramakkaneger in Surinam (Abh. der Amsterdamer Akademie d. W. 1914).

Scheidung zwischen Morphologie und Wortschatz nicht angeht, sowie ich ihm zugebe dass sich hier grosse Verschiedenheit zeigt. Nur eben nicht bloss eine, sondern zahlreiche, die eine fortlaufende Reihe in bezug auf Entlehnungsfähigkeit, bzw. Entlehnungswahrscheinlichkeit bilden. Zwischen Wörtern für «Eisen» und «Nadel» und solchen für «Wasser» und «Auge» besteht ein stärkerer Abstand als zwischen dem Vollpronomen «wir» und dem entsprechenden «grammatischen» Zeichen, dem Affix der 1. P. Pl. Wiederum wird gerade bei diesen Wortteilen, die dem Austausch am wenigsten zugänglich zu sein scheinen, durch äussere Umstände die Beweisfähigkeit der Übereinstimmung sehr geschmälert.

Mein Versuch Beziehungen zwischen Baskisch und Hamitisch zu ergründen, auf den Meillet gegen den Schluss seiner Abhandlung zu sprechen kommt, hat bei ihm wenig Anklang gefunden, nicht etwa bloss in seinen Ergebnissen, sondern als Versuch selbst. Dabei spielt nun, von der auseinandergesetzten Meinungsverschiedenheit abgesehen, noch etwas anderes mit, was ich wohl kurz als Geschmacksverschiedenheit bezeichnen darf; doch halte ich auch hier einen Ausgleich für möglich, nur müssen Sonne und Wind gleich geteilt werden. Wenn er (421) sagt, die von mir gefundenen Übereinstimmungen zwischen Baskisch und Hamitisch seien «vagues et peu nombreuses», so meine ich doch dass unter den anderthalbhundert Wortvergleichen — ich habe aber auch «grammatische» Vergleichen gegeben — sich eine nicht ganz kleine Zahl findet die auch dem strengsten Auge beachtenswert erscheinen müssen. Er fährt fort: «Il n'est pas évident qu'on ne trouverait pas entre le basque et le vocabulaire d'un groupe quelconque de langues des concordances analogues.» Das ist in der Tat nicht evident, aber noch weniger evident ist dass man solche finden würde. Man hat ja das Baskische mit allen möglichen Sprachen verglichen; und ausser mit dem Hamitischen haben sich bisher nur mit dem Kaukasischen — nicht mit dem Uralaltaischen — der Zahl und Art nach entsprechende Ähnlichkeiten ergeben. Und ebenso muss ich ihm entgegenhalten dass wenn bezüglich der Ähnlichkeiten «on n'a aucun moyen de montrer qu'elles ne proviennent pas d'emprunts», man auch kein Mittel besitzt sie als Entlehnungen zu erweisen. Die Frage nach solchen ist überhaupt aus einer anfänglichen Orientierung wie sie mir am Herzen liegt, ganz auszuschalten. Meine Zusammenstellung konnte nicht anders als etwas bunt ausfallen; sie enthält auch zufällige Ähnlichkeiten und auf elementarer Verwandtschaft beruhende (Schall-

wörter u. a.). Von ihnen gilt es diejenigen zu scheiden die das Kennzeichen genetischer Verwandtschaft an sich tragen; ob diese als Urverwandtschaft anzusprechen ist, oder als Entlehnung (des Bask. aus dem Ham. oder des Ham. aus dem Bask. oder beider aus einer gemeinsamen Quelle), das bleibt späterer Prüfung vorbehalten. Es kommt also zunächst darauf an welcher Grad von Wahrscheinlichkeit jenen Wortvergleichen die für mich im Vordergrund stehen, von Andern beigemessen wird, und zwar wäre es erwünscht dass sie nicht in Bausch und Bogen abgeurteilt würden, sondern jede für sich. Auf Sprachgebieten die so gründlich angebaut sind wie das griechische und das lateinische, und deren Geschichte sich uns zugleich so verhältnismässig klar darstellt wie das romanische, ist nichts häufiger als dass von gleich geschulten und erfahrenen Männern der eine eine Etymologie für unwahrscheinlich hält die dem andern wahrscheinlich ist, und umgekehrt. Was dürfen wir demnach auf ganz frischem Forschungsboden erwarten? Möchten doch die *beati possidentes* es beherzigen mit wie viel Schwanken, Tasten, Fehlen — ich erinnere an das Wort von J. Grimm — der heutige Besitz gewonnen worden ist. In Ermangelung bestimmter Vorschriften wird sich lange Übung immer als förderlich erweisen, und so habe ich gesagt: es könne in etymologischer Forschung ein gewisses statistisches Gefühl erworben werden. Meillet erklärt: «on ne peut pas fonder une doctrine sur un sentiment individuel». Aber um die Begründung einer Lehre handelt es sich ja gar nicht und selbst wenn eine reine, nicht eben durch die Erfahrung gezügelte Subjektivität zu Tage träte, fühlt denn Meillet gar nicht wie subjektiv er selbst ist — vorzugsweise im Ablehnen? Übrigens denke ich hier nicht an Abwehr noch an Vorwurf; Subjektivität muss sein. Ohne das Persönliche gibt es keinen wirklichen Fortschritt in der Wissenschaft; wo sie nur in der richtigen Handhabung von Zirkel und Winkelmass besteht, ist auch sie nichts anderes als Handwerk.

Juli 1914.

Ovenstående artikel var oprindelig bestemt til optagelse i «Revue Basque». Da forholdene har hindret dens fremkomst på det sted, hvor den naturligt havde sin plads, har redaktionen for at bidrage til at fremme den internationale videnskabelige drøftelse, indvilliget i at optage den i dette tidsskrift.

Red.

Papyrusfundene i Oxyrhynchos. XII.

Af

Hans Ræder.

Det 12te Bind af *The Oxyrhynchus Papyri* (London 1916) indeholder ingen litterære Papyri, men kun Dokumenter og Breve. Af Dokumenterne er der imidlertid adskillige af betydeligt Omfang og Interesse.

Der er flere Dokumenter, som vise den almindelige Frygt for at beklæde kommunale Embeder som Følge af de dermed forbundne Udgifter og den økonomiske Risiko, som det medførte. Det gjaldt ikke alene Stillingen som Skatteopkræver, der ligefrem betegnes som en Liturgi, men ogsaa alle mulige andre Stillinger. For Skatteopkrævernes Vedkommende belyses Forholdet ved det første Dokument (som de fleste andre, fra 3die Aarh.), der udviser et Forhold, der minder om den attiske Antidosis. Det sees, at en Skatteopkræver — formodentlig naar han havde fungeret et vist Antal Aar — havde Lov til at udpege en dertil egnet Person til sin Efterfølger, og denne kunde da ifølge et kejserligt Reskript kun unddrage sig Hvervet ved at overlade den hidtilværende Skatteopkræver sin Formue. Dette kejserlige Reskript (vistnok udstedt af Septimius Severus og Caracalla) citeres i en Ansøgning fra en Mand, der havde haft det Uheld at blive udpeget til Skatteopkræver. Det slaaer fast, at, hvis man vil afstaa sin Formue for at undgaa Hvervet, skal Formuen ikke inddrages i Statskassen, men tilfalde den Person, af hvem man er blevet udpeget, saaledes at han da skal vedblive at fungere. Det tilføjes, at Vedkommende — heldigt for ham — slipper med at miste sin Formue og hverken udsætter sig for Tab af sine borgerlige Rettigheder eller for korporlig Afstraffelse. Men naturligvis maatte der være visse Regler for, hvem der kunde udpeges til de forskjellige borgerlige Ombud. Saaledes foreligger der et

Edikt om, at Ingen maatte udnævnes til *δεκάπρωτος*, naar han havde beklædt dette Embede efter et bestemt angivet Aar.

Der var naturligvis mange byrdefulde Hverv, som det ikke var saa let at unddrage sig. Det gjælder f. Ex. Arbejdet paa Dæmningerne og Kanalerne, som var nødvendige af Hensyn til den «højhellige» Nils Oversvømmelser. Saaledes paalægges det ved et Cirkulære fra Dioiketen Ulpus Aurelius samtlige Strateger og *δεκάπρωτοι* at drage Omsorg for, at Bønderne foretage Udbedringen af Dæmningerne, saa at de faa den paabudte Højde og Bredde, og Rensningen af Kanalerne, og at der ansættes de sædvanlige Opsynsmænd ved Arbejdet. Dette Arbejde, hedder det udtrykkelig, at man ikke kan unddrage sig ved at give Penge i Stedet. Ogsaa Røvere voldte Befolkningen Besvær. Et Cirkulære fra Ægyptens Præfekt til Strategerne paabyder i strænge Ord Opsporingen af Røvere og anordner Offentliggjørelse af en Proklamation, hvorefter dog kun Begyndelsen er bevaret, indeholdende Trusler mod dem, der holde deres Haand over Røverne, hvad enten de direkte ere medskyldige i deres Ugjerninger eller ikke.

En hel Del Dokumenter drejer sig om Byraadsforhandlingerne i Oxyrhynchos. Der er baade en Bekjendtgjørelse om Møde, udstedt af Formanden (*πρόεδρος*), og en Fortegnelse over Beslutninger fattede af Byraadet, men interessantere ere nogle Referater af Forhandlingerne. De ere ret kortfattede: det meddeles med faa Ord, hvad Formanden og forskellige Embedsmænd have udtalt, og hvad Raadets Medlemmer (*οἱ βουλευταί*) have sagt dertil, d. v. s. hvilken Beslutning der blev fattet. Men Beslutningerne synes at være blevet fattede under den Form, at Medlemmerne ved Akklamation have sluttet sig til eet af de fremførte Forslag. De fleste Spørgsmaal gjælde Besættelsen af de ligesaa byrdefulde som ærefulde Embeder, som Medlemmerne, naar de foreslaaes til dem, gjøre sig al mulig Umage for at slippe fri for. Undertiden gjøres der Indvendinger mod de foreslaaede Kandidaters Kvalifikation, f. Ex. at Vedkommende har undladt at betale *στεπτικά* (Penge til de officielle Kranse), men i Reglen komme Indvendingerne fra Vedkommende selv. Saaledes vil Ypperstepræsten Ptolemaios, Damarions Søn, meget nødig være Bankdirektør. Han undskylder sig med, at han er ubemidlet, han lever i sin Faders Hus, og Embedet overstiger hans Kræfter; men Medlemmerne overdøve hans Indvendinger ved Tilraabet: «Du ærlige, retskafne Ptolemaios!» (*ἀγνὲ πιστὲ Πτολεμαῖε*), og det hjælper ikke, at han erklærer sig for ude af Stand til at varetage to Funktioner ad

Gangen. Ogsaa Formandens Gjenvalg er paa Tale; han har gjort sig fortjent ved paa egen Haand at skaffe en Mand til at varetage Godstransporterne (pr. Lastdyr), hvilket først lønnes med varme Taksigelser, og dernæst med, at han trods sine Protester, der begrundes med Henvisning til hans svage Lunger, nødes til at blive i sin Stilling. Forøvrigt forhandles der naturligvis ogsaa om mangfoldige andre Spørgsmaal, f. Ex. om Levering af Garn, hvorefter der skal væves Klæder til Brug i Templerne, og om Prisen derfor, om hvilke Dage de enkelte Gymnasiarcher skulle levere Olie til Gymnasierne, o. s. v.

Dokumenter og Skrivelser af allehaande Arter, som de kjendes fra de foregaaende Bind, findes ogsaa her. Flere af disse kaste ogsaa Lys over den «civile Værnepligt», som gjaldt i Ægypten. En Centurion skriver til sin Broder og anmoder ham om at udvirke, at en Bonde, der tjente (eller var Forpagter) paa Centurionens Ejendom, maa slippe fri for det Hverv at indkræve Klædningsstykker (ogsaa en Form af Afgift), og i andre Tilfælde stiller en Mand snart en Æseldriver, snart en Arbejder og garanterer for dem. Funktionærer som *λυχνάπται* («Lygtetændere», 3: Folk, der skulde passe Lamperne i Templerne), Haandværkere og Handelsmænd (en Bager og en Oliehandler) maa aflægge Ed paa at udføre deres Arbejder ordentlig; Oliehandleren stiller endogsaa en Kautionist som Garanti.

Lister af allehaande Slags, særlig over Jord og skyldige Afgifter, samt Skattekvitteringer er der ingen særlig Grund til at gaa ind paa. Mere Interesse har en Liste over Tempelejeendomme, paa hvilken der opregnes en Masse Kostbarheder: Statuer, Ringe, Lamper, Skeer, Spejle, Altre, Klæder («raadne af Ælde og ubrugelige»), som tildels ere forsynede med Givernes Navne, o. s. v.; der er ogsaa Statuer af Kejseren og Kejserinden (Caracalla og Julia Domna) og af Kejserens Fader (Septimius Severus). Fra en Dame foreligger en Ansøgning om at faa beskikket en Værge; derimod ansøger en Enke om at maatte slippe for en saadan og paaberaaber sig i den Anledning ikke alene sin *jus trium liberorum*, men ogsaa sin Skrivekyndighed. Flere vidtløftige Dokumenter handle om Laanesager eller Salg af Jord, og eet om Fornyelse af en Ægteskabskontrakt mellem et Par, som en Tid har været skilt; i disse Tilfælde foreligger der kun Kopier indsendte til den lokale Myndighed med Anmodning om Registrering og bilagte med Skrivelser fra Overøvrigheden, hvori Registreringen efter Ansøgning paabydes. Fra to Landsbyfogeder (Komarcher)

findes en Klage over et Bedrageri forøvet mod Landsbyen derved, at der ikke er blevet givet den tilstrækkelig Erstatning for den Jord, der er medgaaet til en paabudt Reparation af en Dæmning. Deres Sprog er ikke ganske korrekt: de skrive *ἐπέκειτο ἡμῖν* («han paalaa os») i Stedet for *ἐπέθετο ἡμῖν*.

Endvidere er der et Par Horoskoper, hvor der for et bestemt Tidspunkt angives Solens, Maanens og Planeterne's Stillinger ved Himmeltegn, Grader og Minutter. Disse Horoskoper have nogen Betydning for Chronologien i de illyriske Kejseres Tid. Mærkelig er en Samling Spørgsmaal, som synes at udgjøre en Del af en Fortegnelse over Alt, hvad Folk kunde tænkes at finde paa at spørge et Orakel om; hvem der kunde have Fornøjelse af at eje en saadan Samling, er rigtignok ikke godt at vide. Her følger nogle Exempler: «Mon jeg faaer Foræringen?» «Mon jeg bliver solgt?» «Mon jeg skal have Nytte af min Ven?» «Mon jeg skal have Fordel af Forretningen?» «Mon min Ejendom skal blive solgt ved Auktion?» «Mon jeg skal blive jaget i Landflygtighed?» «Mon jeg skal blive Gesandt?» «Mon jeg skal blive Raadmand?» «Mon jeg skal blive standset, naar jeg løber væk?» «Mon jeg skal blive skilt fra min Kone?» «Mon jeg har faaet Gift?»

Endelig er der en Del Breve, af hvilke nogle af de mærkeligste skulle omtales her. Rigtig kjønt er et Brev fra en Soldat til hans Moder. Han begynder med at gjøre Undskyldninger, fordi han saa længe ikke har skrevet; Grunden dertil er, at han ligger i Lejr, ikke, at han er syg. «Derfor skal Du ikke tage Dig det nær. Og jeg blev meget kjed af at høre, at Du havde hørt det; for jeg har ikke været farlig syg; men jeg ærgrer mig over ham, der har fortalt Dig det». Han tilføjer, at hun ikke skal gjøre sig Ulejlighed med at sende ham Noget, og denne Formaning finder han saa vigtig, at han gjentager den i Marginen i en lidt anden Form. Men for Resten fortæller han, at han har faaet forskjellige Gaver af Andre. — I et andet Brev fortæller en Mand til sin Ven, at han og en Anden have haft stor Ulejlighed med at rønsse noget Byg, «for Zeus gav Regn, og det var en uimodstaaelig Storm»; men forøvrigt har han haft en Del Udbytte. Om Prisen paa Hø har han forhørt sig og fundet noget, der var tørt, men ikke til at købe med det Samme, først om fire Maaneder. — Et andet Brev indeholder svære Bebrejdelser mod en Mand, der trods Aftale ikke er kommet og desuden har

givet en hel Del Ting bort til ingen Nytte, hvilket han skal komme til at aflægge Regnskab for.

Der er flere Indbydelser til Bryllupper og andre Fester af samme Slags, som tidligere er blevet fundet og offentliggjort. To Breve ere skrevne af Mænd til deres «Søstre» (formodentlig deres Koner). Den første giver forskellige Meddelelser om Ting, som han har sendt, og spørger, om de ere ankomne, samt giver nogle Ordre, og fortsætter saa: «Jeg havde i Sinde at komme hjem, men har opsat det, indtil jeg kan faa at vide, om Isas er forelsket eller ikke, og om det er nødvendigt, at jeg kommer hjem». Den anden fortæller, at han har glemt sin Chiton, og beder om at faa den sendt. Saa springer han over til andre Emner: «Jeg er kjed af, at Du skylder Agathodaimon Penge; jeg har betalt ham fuldt ud. Hvis I har lavet Kager, saa send mig dem, for jeg kommer hjem i næste Maaned. Bare jeg havde betalt Alle saaledes som Agathodaimon. Du var ikke min Kautionist; det gjør Du Dig ingen Ulejlighed med; Du skal ikke være kjed af det. Hvis det er nødvendigt, kommer jeg hjem i næste Maaned. Giv min Chiton til Frisørinden Kesarea», o. s. v. Den Mand har aabenbart haft svært ved at holde Tankerne samlede.

De sidste Breve ere skrevne af Christne og indeholde følgende Formularer af en anden Art. «Fremfor Alt beder jeg om, at det maa gaa Dig godt, og at Du maa være rask i Herren vor Gud. Jeg ønsker, at Du skal vide, Broder, at den 10de ds. i Maaned Thoth har jeg taget imod Din Søn sund og rask i enhver Henseende. Jeg skal sørge for ham, som om han var min egen Søn, og jeg skal ikke forsømme at holde ham til hans Arbejde . . . »

Dette er kun et ringe Udvalg af de Stykker, som Bindet indeholder. Man maa glæde sig over, at Udgiverarbejdet stadig fortsættes trods de vanskelige Forhold, som bl. A. have medført, at Hunt paa Grund af sine militære Pligter ikke har kunnet deltage fuldt ud i Arbejdet. Det meddeles, at det 13de Bind er under Forberedelse, og at der deri bl. A. vil komme Fragmenter af to tabte Dithyramber af Pindar og af to nye Taler af Lysias og een af Lykurgos.

Varia.

Scriptis S. Eitrem.

21. In **Plauti mostell.** V. 146 memoria quam codicum classis P quae vocatur exhibet haec est: *atque edepol ita haec tigna humide putent (putant): non videor mihi.* Deest una tantum syllaba ut versus verus prodeat, quapropter *putent* in *perputent* corrigatur quod mihi quidem propter litteram p priorem facile amissam magis arridet quam vox *putescunt* quod Sonnensch. e Curc. 242 *exputescunt* elicuit (etiam forma inchoativa hic displicet). In Plautinis fabulis quae extant *perputere* quidem non invenitur, at et Enn. ann. 534 Vahl.² *permarceret paries* et Aetnae auctor v. 476 *si quis lapidum summo pertabuit igni posuerunt.*

V. 366 *pater inquam tuos venit.* Ph. *Ubi is est, obsecro?* Tr. *⟨Iam hic inquam⟩ adest.* Certe *inquam* quod verbum Tranio anxius identidem repetit quodque spectatoribus risum movit, aegre desideramus.

V. 392 sic scribendum esse opinor: Ph. *ubi ego ero?* Tr. *Ubi maxime esse vis.* ⟨Ph.⟩ *Cum hac?* ⟨Tr.⟩ *Cum istac eris.* Scilicet Philolaches Philematium tenet neque praeter amatam aliam tenere vult.

Post v. 466 cum Seyfferto lacunam statuunt editores, non recte quantum video. Modo fabulam Plautinam in scaena actam neque in usum lectorum scriptam tibiingas, tum facile apparebit nihil omnino desiderari. Dominus enim a servo vehementer sollicitatus cruciatusque, dum v. 465 loquitur Tranio dumque ipse sequentem versum profert, anxie recedit humique procumbit; quem morem, sive Graecum sive Romanum, umbris daemonum vel manium appropinquantibus terram manibus tenendi servi non observant. Tranio igitur pedisequos incredulos qui v. 465 propter dominum stabant (*istos*), iam vero v. 467 (*illos illinc*) prope aedes remanebant, eodem modo a domo recedere terramque attingere

vult. Itaque vocula *et* v. 467 ad id quod iam egit Theopropides *recedens* refertur. Etiam v. 469 sine dubio sic ut est relinqui debet, modo post *eloquere* suppleas *rem* . . . (*rē*). Scilicet etiam alia verba in locum deperditi suppleri possunt (vel *tu* vel *iam* vel *quid*, cf. v. 471), tamen conferas velim e. g. Asin. 731 *nunc rem ut est eloquamur*, Men. 519 *rem omnem iam ut sit gesta eloquar*. Quivis facile concedet memoriam codicibus traditam commentis virorum doctorum multo praestare. Eadem ratione etiam in v. 453 *pultando pedibus paene confregi hasce ambas* . . . domini oratio a Tranione vivide et abrupte absciditur — lectores vero docti humi serpentes neque spectatorum vice functi *foris* addiderunt vel potius intruserunt. In v. 580 *reddeturne igitur fae* . . . Tr. *Reddetur, nunc abi* etiam ipsum verbum *faenus* non plene profertur, quia Tranio semper anxius ne dominus verbum odii plenum audiat danistam in ipso verbo proferendo interpellat. Quapropter in v. 575 *faenus* (Ritschl) suppleri posse pernego (melius e. g. *quod promisti, redditur* sim.). Animadvertas licet quomodo oratio danistae a *fae* ad *faenus* (v. 583), denique ad *faenus date* (v. 584) progrediatur angore Tranionis pariter cum ferocitate adversarii gradatim crescente.

V. 624 tali modo conformatum praebent codices: *non ego istuc curo qui sit unde sit*. Lacunam explere conati sunt praeter alios Leo et Sonnensch., alter . . *qui sit*, *<quid sit>*, *unde sit*, alter . . *qu<o>i sit <nomen>*, *unde sit* coniiciens — utrumque, ut sentio, languidum. Tales enim sunt versus antecedentes quos profert Tranio:

audin? videturne, obsecro hercle, idoneus

danista qui sit, genus quod inprobissimumst?

Cui obloquitur dominus iratus, ut puto:

non ego istuc curo qui<d> sit <genus neque> unde sit.

(vel, si mavis, *quid genus sit, unde sit*). Scilicet vox *genus* quae iam in linea supra scripta extat, facillime omitti potuit.

Iam etiam in v. 640 sqq. tuendus esse mihi videtur ordo versuum qualem nobis tradiderunt codices qualemque ex editoribus unus quantum video Ussingius (assentiente Lindsayo) servavit. Totum perlegas velim ut statim videas quam vivide naturaeque convenienter auctor fabulae mores domini gaudio exultantis descripserit:

Tr. *aedis filius*

tuos emit. Th. Aedis? Tr. Aedis. Th. Euge, Philolache patrissat: iam homo in mercatura portitur

Ain tu aedis? Tr. Aedis inquam etc.

Scilicet pater prae gaudio animo vix compos iterum iterumque ad filii rationem negotiandi ingeniosam revertitur: ipse enim numquam ausus est parietem proximum affectare. Tamen post v. 650 (*hic* [neque *hinc*, utrumque, et danistam et vicinum, manu designans] *sumpsit quas ei dedimus — satin intellegis?*) Tranio vultum domini de summa argenti expensa attoniti tristiores iam factum observat (*— satin intellegis?*) astuteque de necessitate aedium emendarum eum, ut dulcedine quadam animum sollicitum blande afficiat, iterum commonefacit: *nam postquam haec aedes ita erant ut dixi tibi, | continuo alias aedis mercatus sibi. Th. bene hercle factum.* Neque aliter ipse Molière in comoedia quae inscribitur l'Avare II 6 puellam facit, argentum a domino petentem, animum Harpagonis permulcere mentione identidem facta pulcherrimae puellae (. . . et vous pourriez facilement me procurer le gain de ce procès, si vous aviez quelque bonté pour moi. Vous ne sauriez croire le plaisir qu'elle aura de vous voir [Harpagon reprend un air gai] etc.).

Hoc loco animum attendas velim quomodo aliam quoque scaenam fabulae hilarissimae depravaverint editores: v. 87—8 et v. 93—4 quos cancellis inclusit Ritschelius, de qua re reliquis quoque editoribus persuasisse videtur, apud Sonnensch. plane non leguntur. Ritschelius quidem hic eandem loquacitatem quam in prologis Plautinis posterioribus temporibus amplificatis invenias detexisse sibi visus est — immerito nisi me omnia fallunt. Hic enim Philolachem, quem iam servus rusticus Grumio tamquam «corruptum ex adolescente optumo» descripsit, vini plenum scriptor comicus induxit (cf. v. 20 *pota, perde rem*; v. 22 *bibite, pergraecamini* etc.). Neque alium se ipse praedicat v. 379: *quid ego agam? pater iam hic me offendet miserum adveniens ebrium*: «multas agit ambages» ebrius, ut cum Psendulo vini pleno (cuius monologium 12, 46 sqq. relegas velim) loquar. Quod si memoria tenes, facile intelliges vinum facere ut filius erilis idem cogitatum titubanter novis verbis identidem persequatur:

*recordatus multum et diu cogitavi
argumentaque in pectus multa institui
ego, atque in meo corde, si est quod mihi cor,
eam rem volutavi et diu disputavi etc.*

Neque aliter loquitur v. 93 sqq. ubi multus est in sapientia sua puerili demonstranda. Expectes editores aegerrime tulisse versus tam egregios tamque Plautinos e contextu plane ejici. Tamen eadem ratione desperata etiam in v. 126—7 usi sunt ut versus

«supervacaneos» Plauto abjudicarent («two probably spurious lines», Sonn.! idemque in v. 131 «possibly the whole is an interpolation»!). Eodem scilicet furore ducti certi editores etiam in v. 138 optimum invecti sunt, quo *ψυχὴν διαρροῦσαν* depingit adolescens. Postea vero Philolaches, ut apparet, ad rationem sanam integramque revertitur, neque aliter ipse Alcibiades Platonis philosophi: is enim in symposium sat temulentus ingreditur ut postea admodum sobrius omni animi ingenio ad Socratem suum laudandum utatur.

Simili ratione moti edd. (post Acid. praeter alios G.-Sch., Sonn.) v. 247 *si acceptum sat habes, tibi fore illum amicum sempiternum* ejecerunt ut orationem ad suam normam fictam constituerent; Sonn. quidem vv. 224—44 totos tamquam a manu aliena additos proscribere mavult. Hi vero homines docti non vident Scapham, ancillam satis prudentem, certo consilio hic ad ea quae iam dixit in v. 224 sq. reverti neque tamen iisdem verbis uti: iam vero ultimum, quamquam desperans, scrupulum animo dominae obstinato injicere tentat. Quis talia «amplificationis» gratia adscribere potuit nisi ipse poeta comicus?

V. 721 b *Heia, mastigia, ad me redi*. Th. *iam istic ero*, cuius priorem partem Theopropidi iam dedit Camerarius, post alios denuo ejecit Sonnensch. — non recte, si quid video (Ritschelium quidem versum post v. 740 trajicientem nemo iam sequitur). Quid enim magis secundum naturam scaenae quae dicitur est quam ipsum dominum Tranionis, iamdudum servum expectantem, patientiam rumpere atque capite ex angiporto porrecto servum morantem voce suppressa increpitare? Tum nullam rationem haberet illud Simonis *quid nunc? quam mox?* nisi Tranioni mens oculique alienati essent. Rectissime igitur suo loco retinuerunt versum optimum Goetzius Schoelliusque al. Sequentia vero sic edantur:

Si. *quod solet fieri hic*
intus . . . Tr. *quid id est?* Si. *Scis iam . .* Tr. *quid?*
 Si. *loquar? sic decet*

(sc. semper luxuriari). Tum v. 731 commentis doctorum omissis sic restituere velim metrum creticum servans:

vltam cōlītīs? Tr. *<Vitam?> Ímmó vltā ántehác erat.*

Denique moneo in v. 737: *sed, Simo, ita nunc ventus navem <...> deseruit*. — Si. *quid est* pro supplemento Camerarii *<nostram>* ab editoribus probatam melius inseri *<plane>*, si codicum scripturae rationem habeas.

22. Terentii Phorm. 831 sq. Dz.-Haul. tales leguntur:
*nunc una mihi res etiam restat, quae est conficiunda, otium
 ab senibus ad potandum ut habeam; nam aliquot hos sumam dies.*
 In verbo *sumendi* notionem «fruendi» inesse asseverant editores
 Dz.-Hauler, tamen si exempla allata perlustres facile animadvertes
 vocem tali sensu (neque = *seligere*) adhibitam semper addita-
 mentum aliquod (e. g. Ad. 287 *hilarem hunc sumamus diem* sim.)
 flagitare. Orationem igitur Phormionis parasiti ab Antiphone (v. 833
Sed Phormiost — quid ais) abrupte interpellari videbis si se-
 quentia legas, itaque scribendum: *nam aliquot hos sumam dies . . .*
 Etiam hoc loco igitur lectores fabulae fabulam in scaena actam
 sibi fingere debent ut sensum verum assequantur. — Ib. v. 877
 sic perscribere malim: An. *ἀτque hercle ἐγὼ quoque ἰνδαυδίοι*
φάβulam . . Ge. *Immo etiám dabo* (quod Dz.-Hauler *hercle* in-
 firmare conantur, a vero plane aberrant). In v. 1007 ubi para-
 situs matronae valde concitatae amores mariti narrat: *et inde*
filiam | suscepit iam unam, dum tu dormis editores doctissimi
 neque non prudentissimi Dz.-Hauler «dormire» tamquam «sine
 cura esse» accipiunt. Tamen etiam somnum lectumque genialem
 eodem verbo odii pleno tangit parasitus ut uxorem irritet fidu-
 ciae plenam quae sola in lecto pernoctat, dum maritus cum alia
 «dormit».

23. Quint. inst. or. X 1, 130: *si †mīle quam con-*
tempnisset, si parum †non concupisset, si non omnia sua amas-
set . . . consensu potius eruditorum quam puerorum amore
comprobaretur (sc. Seneca). Legere velim: *si simplicia non con-*
tempnisset, si parum <trita> non concupisset . . .

24. In Sophocl. El. 881 sq. ἀλλ' οὐχ ὕβρει | λέγω τὰδ',
 ἀλλ' ἐκεῖνον ὥς παρόντα νῶν editores eundem in modum
 λέγω τινὰ παρόντα accipiunt ac ἀγγέλλω τινὰ ὥς τεθνηκότα
 (El. 1341, cf. Oed. r. 956, E. Bruhn Anh. § 135). Equidem
 vero secus sentio pernegans ipsum versum 882 per se perfec-
 tam sententiam praeberet. Versus enim Electra interpellante abs-
 ciditur ut plena sententia verbis non evadat, quare scribatur:
 ἀλλ' ἐκεῖνον ὥς παρόντα νῶν . . . Similiter etiam v. 316 acci-
 piendus est: ὥς νῦν ἀπόντος ἰστόρει τί σοι φίλον . . ., ubi facile
 ἀκούειν ab auditoribus suppletur, neque aliter propter animum
 interlocutoris concitatum fine iusto truncatur v. 1190: El. ὁθόινεκ'
 εἰμὶ τοῖς φονεῦσι σύντροφος . . . | Or. τοῖς τοῦ; πόθεν τοῦτ

ἐξεσήμηνας κακόν; | El. τοῖς πατρός etc. Suspiceris quidem eundem in modum in v. 1348 quod desideratur mente supplendum esse ut sententia plena perfectaue evadat (sc. ita scribi oportere: Or. οὐκ' οἶσθ' ὅτω μ' ἔδωκας εἰς χέρας ποτέ... | El. ποίω; τί φωνεῖς; Or. οὐ τὸ Φωκέων πέδον | ὑπεξεπέμφθην σῇ προμηθίᾳ χεροῖν;). Etiam vv. 1179, 1181, 1183 in hanc sententiam melius accipiuntur.

25. Il. VIII 220 βῆ δ' ἵεναι παρά τε κλισίας καὶ νῆας Ἀχαιῶν | πορφύρεον μέγα φᾶρος ἔχων ἐν χειρὶ παχείῃ (sc. Agamemno). In hoc versu posteriore, lectione sano et integro, explicando multum desudarunt interpretes et antiquorum et nostrorum temporum. Novissime Wilam. locum tetigit, Ilias 47: «Agamemnon mag wohl winken, dass sie [das Heer] zu ihm kommen und hören, aber wer hat eine Analogie?», revera id solum repetens quod scholiastae ad h. l. praebent (Schol. B et T: ἐπισείων δὲ τὸ φᾶρος τῇ χειρὶ τῷ παραδόξῳ τοῦ σχήματος ἐπιστρέφειν πειρᾶται τοὺς ἔσω τείχους εἰσελθόντας, Schol. A... φᾶρος δὲ ἔστι πορφυροῦν ἱμάτιον... ἐπειδὴ ἀδύνατον ἦν διὰ βοῆς αὐτοὺς καταστεῖλαι, neque aliter Eustath.). Equidem certe tenebras quibus locus obducitur discntere non plane valeo, tamen hoc animum attendas velim: exercitus Achaeorum in summo periculo versatur, quare suspicari licet vestimento purpureo uti Agamemnonem ut aut hostes arceat aut animos suis paventibus afferat. Explicationem autem priorem commendat quod sacerdotes Eleusinii egerunt ut mysteriorum irrisorem devoverent, Lys. VI, 51: ἐπὶ τούτοις ἱέρειαι καὶ ἱερεῖς σιάντες κατηράσαντο πρὸς ἐσπέραν καὶ φοινικίδας ἀνέσεισαν κατὰ τὸ νόμιμον τὸ παλαιὸν καὶ ἀρχαῖον. De colore rubro refero lectores ad ea quae in «Opferritus» p. 458 sqq. exposui, ubi afferre debui etiam Schol. Ar. Acharn. 22 εἰώθασιν δύο ὑπηρέται μεμιλτωμένον σχοινίον ἐκτείνοντες διὰ τῆς ἀγορᾶς διώκειν τὸν ὄχλον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὥς φησι Πλάτων ὁ κωμικός et fragmentum Platonis huius comici in ms. Photii Berolinensi servatum et a Wilamowitzio in S. Ber. Ak. Berl. 1907, 9 ita restitutum: Πλάτων Μετοίκους· ὧδ' ἀναισχυντοῦτε τὸ μιλτηλιφῆ (quem locum scholiasta Aristophaneus mea quidem opinione respicere non videtur).

Varia Terentiana.

Scriptis Ragnar Ullmann.

Ad. 267—268.

(AE). In tuto est omnis res; omitte vero tristitiam tuam.

CT. Ego illam hercle vero omitto qui quidem te habeam fratrem,
o mi Aeschine.

Aeschinus fratrem Ctesiphonem exhortatur ut tristitiam omit-
tat, ad quae hic respondet se profecto tristitiam omissurum esse,
quippe cum talem fratrem habeat. Codices ad 268 habent: illam
vero A; illam facile hercle vero D; illam facile vero G, PCFE;
omnes, ut apparet, *illam* tenent, quare ab omnibus editoribus
servatum est. Haec vox *illam* excipit illud *tristitiam* in versu
priore positum, quod abhorret ab legibus bene loquendi quae pro-
nomen eiusmodi eo loco ponere vetant; glossa igitur in contextum
inserta esse perspicitur. Nam in comoediis lex quae praescribit ut
hic de prima, *iste* de secunda, *ille* de tertia persona, isque tam-
quam pronomen quod ad hominem aut rem supra commemoratam
reicit, semper ponantur, diligenter observatur, ita tamen, ut *hic*
de hominibus aut rebus quae propiores, *ille* de hominibus aut rebus
quae remotiores loquenti sint, usu ampliore, quam ille est, quem
supra de *hic* et *ille* edidi, et ab illo deducto, dicantur. Sicut loci,
in quos lex non valet, omnes suspecti sunt, ita sententia huius
loci, qui *meam* tristitiam significat, *hanc* flagitaret, si pronomen
aliquod omnino ponendum esset. Sed pronomine demonstrativo
eiusmodi, quod rem sensibus non subiectam ut tristitiam demon-
strat, latine uti non licet, in qua lingua pronomen sine emphasi
dictum non adhibetur; sufficit *omitto* per se positum. Mendum
hoc modo natum est: postquam *illam* tamquam glossa in contex-
tum insertum est, *hercle* in codice A omissum est, ut non raro in
eiusmodi vocibus fit (ceterum additum est a correctore recentioris
temporis). In archetypo familiae codicum quae Calliopiana appel-
latur, pro *eracle* litteris maiusculis scripto falso legit aliquis *facile*,

quo factum est, ut in optimo codice huius familiae G, mendo a correctore antiquo detecto, qui *facile* non eradens *hercle* addidit, duae illae voces simul inveniantur.

Hec. 250.

(LA). Nunc video in illarum potestate esse te. PH. Heia vero.

Lex est ut in senariis iambicis, qui apud Plautum et Terentium inveniuntur, pes quartus, post quem caesura cadit, semper verus iambus sit. Haec sola conceduntur: Hemistichio priori syllabam elisam annectere licet (videre || in), ac post partem levem quarti pedis, si elisio syllabae sequitur, caesura ferri potest (māximum || inter). Versus illi pauci, in quibus lex non observatur, omnes suspecti sunt, ut versus de quo loquor, qui duas syllabas adeo similes inter se habet: *potestate esse te*, quod errori facile locum dat. His verbis mutatis metrum purum efficitur: *Nunc video in illarum esse te potestate*. Suspiciari licet errore librarii qui *te* syllabam finalem vocis *potestate* esse credidit, eam vocem excidisse et in castigatione recentiore loco falso ante *esse te* insertam esse.

An. 207—208.

(DA). Quantum intellexi modo senis sententiam de nuptiis, Quae, si non astu providentur, me aut erum pessum dabunt.

Davus de nuptiis adolescentis loquitur, quae aut servum ipsum aut erum pessum dabunt, si non impeditae erunt. Omnes codices DG, PCE *providentur* habent, quod, si ratio habetur significationis quae huic voci recte inest, falsum esse apparet. Nam *providere*, quod in usu transitivo et translato vim tantum prospiciendi aut consulendi habet, si idem valere debet ac *cavere* i. e. *impedire*, aut cum aliis verbis eiusdem generis semper coniungitur (ut [*prae*]-*cavere*), aut sequitur *ne* . . . , neque usquam solum et absolute positum dicitur. Itaque ratio recte loquendi ut hoc loco *providentur* (i. e. *impediuntur*) cum subiecto *nuptiae* iungatur, non permittit, sed numerum singularem subiecto non addito postulat, ut haec sententia efficiatur: *si non astu prospectum erit*. Numerus pluralis huius vocis *providentur* (pro *providetur*) eo ortus est quod verba *quae* . . . *pessum dabunt* tam prope posita erant, quorum subiectum, *nuptiae*, librarius etiam ad *providetur*, cui voci sententiam tribuit *prohibendi*, pertinere arbitratus est.

Vocabulorum Etruscorum interpretatio.

Confecit S. P. Cortsen.

Compluribus me hortantibus, ut ederem indicem vocabulorum Etruscorum, quorum quidem significatio constet, hoc loco praesto fui. Quod praetermittere non potui, quin alterum indicem subicerem a priore plane seiunctum, in quo vocabula attuli, de quorum significationibus aliqua ex parte dubitari possit, veniam me impetraturum esse spero. Numeralia, etsi non satis constat, quo modo se excipiant, eo addidi consilio, ut omnibus probarem, linguam Etruscam inter linguas Indogermanas, ut vocantur, habendam non esse.

Ab iis, qui studia linguae Etruscae nihil profutura esse existimant, peto, ut indicem similem comparent, quem praebent Müller-Deecke (Die Etrusker II p. 508—512).

I.

A. Substantiva.

a) ad familiam pertinentia.

<i>atiu</i> (<i>ati</i>)	<i>mater</i> ¹
<i>clan</i> (genet. <i>clens(i)</i> , <i>clens(i)</i> ²)	
<i>clinsi</i> ; plur. <i>clenar</i> , genet.	
<i>clenarasi</i>)	<i>filius</i>
<i>θusurθir</i> (<i>θusurθi</i>)	<i>coniuges</i>
<i>lautn</i>	<i>familia</i>

¹ Iam pridem haec significatio multis probata erat (Pauli: Altitalische Forschungen II p. 211—12; Torp-Herbig: Sitzungsber. der kön. Bayer. Akad. der Wiss. philos.-philol. u. hist. Klasse XVIII p. 505; Torp: Videnskabselskabets Skrifter i Christiania hist.-filos. Klasse 1905 p. 41—43; Cortsen: Nordisk Tidsskrift for Filol. ser. 3. XIII 1904/05 p. 114; Lyd og Skrift i Etruskisk I. p. 181—82), nec iam de ea dubitare licet (Herbig: Sitzb. der kön. Bayer. Ak. der Wiss. XXVIII 1914 p. 26 ann. 1).

² *s* et *ś* non raro permutantur, ut etiam *c* et *χ*, *p* et *φ*, *t* et *θ*; interdum *u* et *o*, *f* et *h*; ego eam semper formam solam praebui, quae saepius occurrit.

<i>nefʃs</i> ¹ (<i>nefʃs nefʃs</i>)	<i>nepo(t)s</i>
<i>papalser</i>	<i>nepotes</i> ²
<i>prumʃs</i> (<i>prumaʃs</i> , <i>prums</i>)	<i>pronepo(t)s</i> ³
<i>puia</i>	<i>uxor</i>
<i>sex</i> (gen. <i>sexis</i>)	<i>filia</i>

b) tituli magistratum.

<i>camʃi</i> (<i>canʃe</i>)	
<i>cepen</i> ⁴	
<i>ceʃasie</i> (<i>ceʃasie</i>) ⁵	
<i>zilaʃ</i> (<i>zil(a)ʃ</i> , <i>zil(a)ʃnu</i> , <i>zil</i>) ⁶	
<i>ma(c)strna</i> (<i>macstreoc</i>)	<i>magister</i> (= dux)
<i>maru</i> (<i>mar(u)nu</i> , <i>marniu</i>) ⁷	
<i>netsois</i> (<i>netsois</i>)	<i>haruspex</i>
<i>purʃ</i> (<i>purʃne</i> , <i>eprʃni</i> , <i>eprʃne</i> , <i>eprʃneoc</i> , <i>eprʃneoa</i>)	
<i>trutʃot</i> ⁸	
<i>frontac</i>	<i>fulguriator</i>

c) ad sepulcrum pertinentia.

<i>cela</i> (locat. <i>clʃi</i> , <i>eclʃi</i>)	<i>cella</i> ⁹
<i>ʃaura</i> (alius casus <i>ʃaure</i>)	} <i>repositorium, sepulcrum</i>
<i>nac(nu)oa</i> (gen. <i>nacnoaiasi</i>)	
<i>suʃi</i>	

¹ Punctum litterae suppositum non satis certo illam legi significat.² Bugge: Beiträge zur Erforsch. der etr. Sprache (= Etrusk. Forsch. und Stud. IV) p. 70; Bezzenbergers Beiträge XI p. 57 sqq.³ *pronepots > *prumʃts > prumʃts > prumts (prums) et cum anaptyxi *prumaʃs*.⁴ saepe in linteis Agram.; magistratus est, qui sacerdotis vice fungitur.⁵ *ceʃa* = *sacer* (infra); ad formationem cf. *sacer-dos*; idem esse videtur atque *flamen* Romanorum.⁶ terminationes adject. *-na*, *-ne*, *-ni*, *-nu*, *-o(a)* interdum ita adduntur, ut significatio mutari non videatur. *zilaʃ* est magistratus profanus = *iurisperitus*, *iudex*. Vocabulum Lydium *silukaś* (gen. neutr. *silukalid*) magistratum significare demonstravit Lidzbarski. Memorabilis certe affinitas linguae Lydiae cum Etrusca apparet.⁷ cfr. magistratus Umbric.-Latin. C. I. L. I 1412 *marones* = *curatores* (aedificii publici).⁸ idem fere est atque *haruspex*.⁹ Herbig, qui nimius est in nominibus propriis quaerendis, sine causa negat hoc nomen appellativum esse (Glotta II 1910 p. 103 sq., cf. etiam Skutsch: Deutsche Literaturzeitung 1903, 4. April. no. 14 p. 845). Fieri non potest, ut formae allatae nomina propria sint.

mut(a)na
tular

sarcophagus
*stela*¹

d) ad supellectilem pertinentia.

cape (*kape*, plur. *caper*)
χulixna
cupe
*qutun*²
θafna (*θahna*)³
itun(a)
murs
pruxum
puln
putere

capis (etiam *sepulcralis*)
culigna (*κυλίχνα*), Oscic. *culχna*²
cupa (*κύπη*)
cantharus
poculum
patera (etiam = *crater*)
urna (*sepulcralis*)
πρόχουν
vas
ποτήριον

e) alia.

avil (gen. *avils*)
ais (*eis*; *aiſer*, *eiſer*)
alpan (*alapn*)
cana
co(e)r
vinum (*vinm*)
(*ma*)*lena*
maltsſria
tiſcoil (*χoil*)
tiu (plur. *tior*)
flereſ (*flere*, alius casus *flereri*)

annus
*deus*⁴
donum
artificium (*opus perfectum*)
donum
vinum
} *speculum*
ἀνάθημα
*luna, mensis*⁵
*statua*⁶

¹ perperam Rosenberg Glotta IV 1912 p. 52, cf. 63 (*proprietas*), Pauli Etr. Stud. III p. 24 sqq. secutus; recte Pauli Etr. Stud. V 61, 71 sqq., 156. Quamquam significatio apertissima est, etiamnunc sunt, qui in studiis Etr. omnia licere falso existiment; Sigwart Glotta VIII 1916 p. 151 ann. 4.

² per Campaniam Etr. e Graecia Romam venit vocabulum.

³ Danielsson: Sertum phil. C. F. Johansson oblatum 1910 p. 98—101. Si *qutun* idem est atque Graecum *κώθων*, quod significat vas quoddam potatorium, significatio mutata est.

⁴ Suffixum *r* saepe (non semper) plur. vice fungitur; *aiſer*, quod aliquot locis plur. num. est, etiam sing. esse posse videtur, cf. Dionys. Halic. LVI 29 et Suet. Aug. 97 et nomen deae *aisera*.

⁵ Si comparabimus lamminam plumbeam Maglianam A
cauθas. tuθiu. avils LXXX. ez. χimθm. casθialθ. lacθ et
aiseras tuθi. tiu. χimθm. casθialθ. lacθ,
apparebit, *tiu* non solum lunam, sed etiam mensem esse.

⁶ perperam Sigwart Glotta VIII p. 160 *numen* vel *genius*.

B. Adjectiva.

<i>acil</i>	<i>proprium, proprietas</i>
<i>aisna</i> (<i>eisna</i>)	<i>divinus</i>
<i>ceḡa</i> (<i>ceḡe</i>)	<i>sacer, consecratus</i>
<i>eleioana</i>	<i>ἑλαιον + suff. adj. -na</i>
<i>velznaḡ</i>	<i>Volsiniensis</i>
<i>hinḡiu</i> (<i>hinḡu</i> ¹ , <i>hinḡia</i> , <i>hinḡa</i> ² , <i>hinḡial</i>)	<i>ψυχή, anima</i>
<i>lautni</i> (<i>lutni</i> , femin. <i>lautniḡa</i> , <i>lutniḡa</i>) ³	<i>libertus vel cliens</i>
<i>maru(nu)ḡoa</i>	<i>*maronatus</i>
<i>rasne</i> (<i>rasna</i> , <i>rasnal</i> , gen. <i>ras- neas</i>)	<i>rasicus (= etruscus)</i> ⁴
<i>ril</i>	<i>natus</i> ⁵
<i>rumaḡ</i>	<i>Romanus</i>
<i>ṡuḡina</i> (<i>ṡutna</i> , <i>ṡuḡil</i> , <i>ṡuḡic</i>)	<i>(res) sepulcralis</i> (<i>ṡutna</i> etiam = <i>ṡuḡi</i>)
<i>truials</i>	<i>Troianus</i>
<i>truies</i>	<i>Troius</i>

C. Verba.

<i>amce</i> ⁶	<i>fuit</i>
<i>arce</i> (<i>erce</i>)	<i>fecit</i>
<i>canḡce</i>	<i>canḡe fuit</i>
<i>cerine</i>	} <i>exstruxit (fecit)</i>
<i>cerinu</i>	
<i>ceriḡu</i>	
<i>ceriḡunḡe</i>	

¹ Herbig: Abh. der kön. Bayer. Akad. der Wiss. XXV 1911 p. 41 sq.
aisna hinḡu = *anima diuina*.

² -u : -iu; -e : -le; -a : -ia inter se alternant, cf. Herbig Indog. Forsch. XXXVII 1917 fasc. 3—4 p. 168 ann.

³ quod ad suffixum -ḡa attinet (primitus certe suff. deminut.) cf. W. Schulze: Abh. der kön. Gesellschaft der Wiss. zu Göttingen, phil.-hist. Klasse n. ser. V 1904 p. 77; Lyd. og Skrift i Etruskisk I p. 30; Herbig diss. proxime allata p. 183.

⁴ Dionys. Halic. I 30.

⁵ *avil ril XX* = *annos natus XX*.

⁶ *ce* est terminatio temporis praeteriti; quam ob rem huc pertinent formae *am*, *ame* (fortasse etiam *ama*) multis locis, quae adhuc interpretari non possumus, exstantes.

<i>ceſu</i>		<i>situs (est), cubat (cubans)</i>
<i>zilax(n(u))ce</i>	}	<i>zilach fuit</i>
<i>ziſace</i>		
<i>zilaxnθas</i> ¹		<i>qui zilach fuit</i>
<i>ziſuxe</i>		<i>scripsit, ἔγραψε (ritzte ein)</i> ²
<i>harθ</i>	}	<i>dat vel dedit</i>
<i>farθana (harθna)</i>		
<i>farθnaxe</i>		<i>dedit</i>
<i>he(c)ce</i>		<i>posuit, erexit</i>
<i>θamce</i>		<i>aedificavit</i>
<i>leine</i> ³		<i>mortuus est</i>
<i>line</i>		<i>extruxit</i>
<i>lupu</i>		<i>mortuus (est)</i> ⁴
<i>lupuce</i>		<i>mortuus est</i>
<i>mena</i>		<i>dat vel dedit (etiam dato?)</i>
<i>menaxe</i>		<i>dedit</i>
<i>mulu</i>	}	<i>dat vel dedit</i> ⁵
<i>mulune</i>		
<i>muloeni</i>		<i>dat vel dedit vel dato</i>
<i>muloannice, muluṡanike, mul- ouneke, muloavonike, mulueo- neke, muloeneneke, mulenike</i> ⁶	}	<i>dedit</i>
<i>tece</i>		
<i>tenu</i>	}	<i>functus (est) vel creatus (est)</i>
<i>tenθaſ</i>		
<i>tenṡe</i>		
<i>turu</i>		<i>dat vel dedit</i> ⁷
<i>turune</i>		<i>dedit vel dat vel dato</i>
<i>turce</i> ⁸ (<i>turuce, trce</i>)	}	<i>dedit</i>
<i>turunke</i>		

¹ -θas fungitur vice part. praeter. act.

² Herbig Glotta IV 1912 p. 166 sq.

³ cf. nomen genii mortis *leinθ* (θ causativum).

⁴ significatio principalis fortasse = *decessit*.

⁵ etiam videtur esse = *datur vel datus est*.

⁶ coacervatio suffixorum saepe invenitur, non raro sine mutatione significationis; cf. W. Schulze: Abh. der kön. Ges. der Wiss. zu Göttingen 1904 p. 399³, Herbig: Indog. Forsch. XXXVII 1916 fasc. 3—4 p. 167.

⁷ qui admiratur, tam multa verba inveniri, quae vim habeant *donandi*, reicio ad Danic. *give, skænke, forære, (ind)vi, yde, tilegne, dedicere* etc. Nimirum lingua Etr. vocabulis abundasse videtur.

⁸ *alpan turce* = *donum dedit*.

<i>soalce</i>	<i>oixit</i>
<i>soalaś</i>	} <i>qui oixit</i>
<i>soalḡaś</i>	

D. Numeralia.

a) Monades.

	<i>maχ</i>	<i>zal</i>	<i>ci</i>	<i>śa</i>	<i>ḡu(n)</i>	<i>huḡ¹</i>
<i>cezp</i>	<i>śemφ</i>					

adverbia numeralia in *z(i)* desinentia.

	<i>eslzi</i>	<i>cizi</i>	<i>ḡunz</i>	<i>huḡz</i>
<i>cezpz</i>				

b) Decades.

<i>zaḡr(u)ms</i>	<i>(zaḡr(u)miś)</i>	<i>cialχus</i>	<i>(cealχuz cealχls² celχls celç)</i>
<i>śealχls³</i>	<i>muvalχls</i>	<i>cezpaly(als)</i>	<i>śemφalχls</i>

Monades et decades tribus modis coniunguntur.

<i>cis zaḡrmisc</i>	<i>(c = et)</i>	<i>esals</i>	<i>cezpalyals</i>	<i>(asyndet.)</i>
<i>ciemzaḡrums⁴</i>				

E. Pronomina (demonstrativa).

an (loc. *ati*)

cehen (*cen, cn, ecn, ca, eca*, gen. *ecś, cś*)

¹ exstant in duabus aleis nonnullisque inscriptionibus. Mihi quidem ut prius haec numeralia ita ordinanda esse videntur, ut hic indicavi. Inter omnes fere constat, *zal* duo esse. Quae Skutsch (Vollmöllers Jahresber. 7 p. 36—37) et Lattes (Glotta II 1910 p. 111 sq.) afferunt, ut probent *ci* = *quinque*, *śa* = *sex* esse, nihil attinent. Lattes etiamnunc putat, linguam Etr. dialectum Latinam esse (!).

² (*a*)*ls* est terminatio duplex gen., ut *larḡals* est gen. praenominis *larḡ*.

³ *śealχls(c)* exstat Fabretti 2340, non *mealχlsc*, Herbig: Glotta V 1913 p. 181 ann. 1; haec decas simili modo formata est atque *ci(ce)alχ*. Danielsson (l. c.) confert *εξήκοντα*, quod formatum est similiter ac *πεντήκοντα* Sanscr. *pañcā-śāt*. Elucet, *ci* ante *śa* locum tenere.

⁴ Torp: Etruskische Beiträge I p. 70 sqq. *-em* = *de* esse arbitratur. Fortasse recte, cum coniunctionem *et* formis solum *-m* et *-um* significari nec nisi postpositam cognoverimus.

ein (*ei*, *en*¹, *in*², loc. *eiθ(i)*, *eθ*).

*ma*³

mi

ni

tn (*ta*)²

duplicata.

ancn (*anc*)

mi ma

mi ni

F. Adverbia et coniunctiones.

θui (*θi*)

hic

-um (*-m*)

-c

} (postpositae) *et*

II.

A.

a) *etera*

huśiur (*huśur*)

-θur

ratacs

ruoa

sianś (*sanś*, gen. *sianśl*,

sanśl)

b) *tamera*

*πενέστης*⁴

progenitus («Junge»

-γνητός

frater

frater (minor?)⁵

*pater*⁶

¹ Herbig: Rhein. Mus. n. ser. 64, 1908, p. 131.

² etiam pro articulo adhibetur.

³ perperam Torp: Etruskische Beiträge I p. 12 sqq.; quem secutus est Herbig: Abh. der Bayer. Ak. der Wiss. 1911 XXV p. 31 ann. 2. Deecke: Literarisches Centralblatt 20. Oct. 1883 p. 1514—15 (inscriptiones inventae cum duabus statuīs in favissa) (*ar*)*nθ* *veiane spu(ris)* | *lariza ma tu-runke* non potest esse aliud atque: *Arnth Veiane Spuris*, (*filius*) *Laris*, *hanc dedit*.

⁴ quae de hoc vocabulo fabulatus est Torp Christiania Videnskabs. Skrifter 1905 p. 31 sqq., nihil valent.

⁵ Schäfer: Altitalische Studien II p. 128 sqq., Bugge Bezenbergers Beiträge XI 1886 p. 51. Nunc legitur in Corp. inscr. Etr. *ruoa*, non *θura*.

⁶ Torp: Etruskische Beiträge II p. 132 sqq.

c)	<i>avaiði</i>	<i>cella-in</i>
	<i>kihax</i>	<i>saxum</i>
	<i>munsle</i> (loc. <i>munisuleð</i> , <i>municlet</i>)	<i>habitaculum</i>
	<i>uñtum</i>	<i>area</i>
	<i>uðn(i)að</i>	<i>arca-in</i>
d)	<i>ame</i>	<i>filtratojo</i> ¹
	<i>aska</i>	<i>vasculum</i> ²
	<i>ðutum</i>	<i>poculum fictile</i>
e)	<i>acazr</i>	<i>tabulae pictae</i>
	<i>apan</i>	<i>simulacrum</i>
	<i>aturś</i> (plur. <i>atrśr</i>)	<i>locus sepulcralis</i>
	<i>axr</i>	<i>vita</i>
	<i>cilð</i> (gen. <i>cilðś</i> , <i>cilðl</i>)	<i>fines</i>
	<i>zama ðiman</i>	<i>fibula aurea</i> (vel <i>aurea fibula</i>)
	<i>manim</i> ³	<i>monumentum</i>
	<i>meðlum</i> (<i>mexlum</i> , <i>mexl</i>)	<i>populus</i>
	<i>młax</i>	<i>donum</i>
	<i>sacni</i> (loc. <i>sacniði</i>)	<i>sacellum</i>
	<i>śpur</i> (loc. <i>śpureði</i> , alius casus <i>śpureri</i>)	<i>urbs</i>
	<i>śren</i>	<i>imago</i>
	<i>teo</i> (plur. <i>teor</i>)	<i>votum</i>
	<i>fler</i>	<i>oblatio</i>

B.

<i>cilðcoa</i>	<i>ad cilð</i>
<i>eterao</i> (au)	<i>ad etera</i>
<i>husrnana</i>	<i>juvenilis</i> ⁴
<i>lautneteri(e)</i>	<i>familiaris qui antea πενέστης fuit</i>
<i>neś(l), neś(s)</i>	<i>mortuus</i>
<i>sacniu</i> (<i>sacnicn</i> , <i>sacnitn</i>)	<i>consecratus</i>
<i>śpurana</i> (<i>śpural</i>)	<i>urbanus, publicus</i>

¹ (d'argilla); cf. ἀμῖς (βυτίνη· λάγυνος ἢ ἀμῖς Ταρσντ. Hesych.); ad formam *cape* — κάπης.

² (ex argilla nigra); si credimus Herbig Rhein. Mus. n. ser. 64 p. 127, ἀσκός vasculum est figuris rubris ornatum. Ad terminationem cf. *aðrpa* = ἄτροπος.

³ huc pertinent etiam *manimeri* (alius casus) et *manince* (forma verbi praeteriti temporis).

⁴ *huśiur* — *husrnana* cf. German. *Junge* — *jung*.

C.

<i>acilune</i>	<i>donavit</i> vel <i>donat</i> vel <i>donato</i>
<i>acnanasa</i>	<i>relinquens</i>
<i>cesed̄ce</i>	<i>fundavit</i>
<i>(a)vence</i>	<i>peperit</i>
<i>ersce</i>	<i>avertit</i>
<i>zioas</i>	<i>iacens</i> (= <i>mortuus</i>)
<i>zinace</i>	<i>formavit</i>
<i>harc</i>	<i>feri</i>
<i>iuc(i)e</i>	<i>dedicavit</i>
<i>šacniša</i>	<i>consecrat</i> vel <i>consecravit</i> (<i>consecrans</i>)
<i>šta</i> ¹	<i>posuit</i>
<i>trinaxe</i>	<i>dedicavit</i>
<i>fler̄rce</i> (= <i>fler turce</i>)	<i>sacrificavit</i>

III.

Vocabula a scriptoribus Graecis et Latinis tradita vel
a viris doctis huius temporis eruta.

*αἰσολί*² — *θεοί*

ἄντας — *αἰετός*

ἄρακος — *ἰέραξ*

*τοὺς πυθήκους φασὶ παρὰ τοῖς Τυρρηνοῖς ἀρίμους*³ *καλεῖσθαι*

*arse verse*⁴ — *averte ignem*

ἄταισόν — *ἀναδενδράς*

atrium identidem ab urbe Etrusca Atria derivatur⁵

ἀνκήλως — *ἔως*

Varro in Scauro *baltea* dixit et tuscum vocabulum ait esse

camillus — *praeminister deorum* (dubium)

¹ cf. tamen Herbig: Rhein. Mus. 64, p. 133 et ann. 1.

² cf. I *aiś*.

³ in lingua Lettica hoc vocabulum etiam nunc exstat: *ērms*, Endzelin: Glotta III 1911 p. 275.

⁴ cf. II *ersce*; lint. Agram. III 20 *ar̄se* cf. VIII γ 5.

⁵ lint. Agram. XII 12 *uniałti ursmnal aθre* = *Iunonis Orsiminiae in cella??*

capys — *falco*

cassidem — a Tuscis nominatam dicunt. Illi enim *galeam cassim* nominant.

falae dictae ab altitudine, a *falado*, quod apud Etruscos significat *caelum*

iduum nomen a Tuscis, apud quos is dies ita vocatur, sumptum est¹ . . . *iduarē* . . . Etrusca lingua dividere est.

ister — *ludius*

laena . . . quidam appellatam existimant Tusce

lanista — *gladiator* i. e. *carnifex* Tusca lingua²

mantisa — *additamentum*

nepos (= *ganeo*) (dubium)³

subulo dictus, quod ita dicunt *tibicines* Tusci⁴.

Nomina mensium *Velcitanus*, *Cabreas*, *Ampiles*, *Aclus*, *Traneus*, *Ermius*, *Celius*, *Xosfer*⁵ = menses a *Martio* ad *Octobrem*⁶

lucumo (*lucmo lucmon*) apud aliquot scriptores = *princeps* invenitur⁷

persu — *persona*⁸

sporta — *σπυρίδα*⁹

gruma — *γνώμονα*

lepist(r)a — *δεπέσιτᾱ* (*λεπασιτή*?)

genesta (*genistra*)

danista (dubium)¹⁰

¹ *idus* cum voce Sumerica *itu*, *mensis*, *luna prima* comparatur.

² *lanista* (*lanistra*) Herbig: Indog. Forsch. XXXVII fasc. 3—4 p. 165 sqq., *laniena* p. 179 sqq.

³ fortasse inde ortum, quod luxuria Etruscorum apud Romanos in proverbium venerat («pingues obesique Etrusci»).

⁴ nomen proprium *šuplu* saepe occurrit.

⁵ Lattes Rhein. Mus. n. ser. 55, 1910 p. 630 pro *xofer*, *xoffer*, *xosfer* legendum esse arbitratur *utofer*.

⁶ auctores afferuntur Pauly-Wissowa: Real-Encyclopädie VI 1 p. 775—777.

⁷ cf. nomen proprium *laxumni*, *luxumni*, *lauxumes*.

⁸ Skutsch: Archiv für lat. Lexikogr. u. Gram. XV (1908) p. 145; Glotta II (1910) p. 270; III (1911) p. 67, iam Deecke: Etr. Forsch. u. Stud. VI 47. Friedländer (Glotta II p. 166) *persu* a Graeco *πρόσωπον* derivat, vix recte.

⁹ W. Schulze: Sitzungsber. der Berlin. Akad. der Wiss. 6. Juli 1906 p. 705. cf. *špurta* lint. Agram. X γ 5.

¹⁰ Herbig: diss. proxime all. p. 168—177 *lepist(r)a* eine Art Topf mit Ausguss (*χύτρα*), ein grösseres Wein- und Wassergefäss.

Aliquot nomina plantarum apud Dioscuridem exstantia¹; quorum maximi momenti est: ἀμάρακοι . . . Ῥωμαῖοι σῶλις ὀκουλουμ, οἱ δὲ μίλλεφόλιουμ, Θεῶσκοι καντάμ²

*Cucuma, Cumerus, Cortina, gnarus, gramina, flavus, prasina*³.

¹ Skutsch-Pontrandolfi: Gli Etrusci e la loro lingua. Firenze 1908. p. 344.

² editio Wellmann III 138 RV.; inde interpretatio *kauθa* (*cauθa, caθ*) = *deus solis* confirmari videtur.

³ Lattes Klio XII 1912 p. 386; de quo valde dubitandum est.

Anmeldelser.

Ada Adler, Catalogue supplémentaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Royale de Copenhague. Avec 4 planches. Avec un extrait du catalogue des manuscrits grecs de l'Escorial redigé par D. G. Moldenhawer. (D. kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skrifter, 7. Række, Historisk og filosofisk Afd. II. 5. Sid. 301—402). København 1916, Høst (komm.).

De hittills enda allmänt tillgängliga källorna för vår kunskap om grekiska handskrifter i skandinaviska bibliotek ha varit ett par kortfattade kataloger, uppgjorda av Charles Graux: *Notices sommaires des manuscrits grecs de la grande Bibliothèque Royale de Copenhague*, Paris 1879, och *Notices sommaires des manuscrits grecs de Suède*, Paris 1889. De upplysningar, som där lämnas, äro understundom väl summariska, vartill kommer att vi faktiskt nu — till ej ringa del just tack vare den solida grund, som Graux hann lägga — vet betydligt mera beträffande manuskriptens ålder och proveniens, än vad han gjorde. En annan och kanske ännu kännbarare brist, som vidlåder dessa kataloger, såväl den danska som ock den svenska, är, att de ej äro fullständiga, och man måste instämma med Fru Adler i det hon säger beträffande en grupp handskrifter i Köpenhamn: «il est difficile de comprendre l'omission de ces mss.».

Fru Adler har nu underkastat sig det förvisso mödofulla och uppoffrande arbetet att ge oss en tillfyllestgörande katalog över de grekiska handskrifterna i Köpenhamn och — så vitt en icke-fackman därom kan döma — på ett synnerligen förtjänstfullt sätt löst de problem, som tränga sig på handskriftsforskaren.

Arbetet bjuder först på supplement till Graux' *Notices*. I förbigående kunde påpekas, att cod. Thott 44, om vilken det sid. 307 heter: «Les facsimiles des Planches I et II démontrent que ce ms. provient d'un monastère basilien de l'Italie méridionale, l'écriture ressemble presque parfaitement à celle de Vatican. Gr. 1591 (v. *Cavalieri-Lietzmann* No. 14)», väl knappast på grund av det anförda skälet kan sägas ha sin proveniens från något basilienserkloster i Syditalien. Den likhet, som onekligen förefinnas mellan de båda händerna — om identitet kan det ej vara tal — får ej förleda oss till någon lokal sammanställning, snarare då till temporal, detta så mycket mera som en betydligt större

likhet med cod. Thott förefinnas hos exempelvis cod. Erlangensis 88 och även cod. Escorialensis T. III. 14.

Därefter följer en förteckning och fullkomligt mönstergill beskrivning av några av Graux utelämnade äldre handskrifter (s. 307—314), samtliga av bibliskt-teologiskt innehåll med undantag av två, av vilka den ena innehåller astrologi, den andra Aisopos jämte Epistolographi, ävensom av handskriftsfragment, uttagna ur bokband (s. 314—317). Följer så en avdelning omfattande «Manuscripts et collations modernes» (s. 317—330) 1) av anonyma 2) av Reiske 3) av andra utländska filologer 4) av danska filologer, bland vilka Moldenhawer intar främsta platsen, samt såsom supplement tre brev av benediktiner, som äro nog så underhållande. Därmed är första delen av arbetet till ända, och vi få indices till det genomgångna.

Ännu större tjänst har kanske Fru Adler gjort handskriftsforskaren genom att publicera i utdrag (s. 335—398) den av D. G. Moldenhawer och T. C. Tychsen 1784 uppgjorda katalogen över grekiska handskrifter i Escorial. Handskriftsskatterna i Spanien äro än i dag ytterligt otillfredsställande förtecknade, och den enda hjälpkälla, man haft att gå till, har varit den av Graux' landsman och samtida E. Miller publicerade, filologiska krav ingalunda fyllande katalogen: *Catalogue des manuscrits grecs de la Bibliothèque de l'Escorial*, Paris 1848. Fru Adler har genom det utdrag, hon ger oss, obarmhärtigt blottat bristerna i den Millerska katalogen, men ej nog därmed, hon har satt i händerna på forskaren ett hjälpmedel, som, kompletterande Miller, bereder honom möjlighet att framdeles någorlunda kunna bedöma, vad som är att vänta av Escorialhandskrifterna. Även till denna avdelning äro fogade omsorgsfullt uppgjorda indices.

Det vore särdeles önskvärt, att även Graux' katalog över de svenska handskrifterna underkastades en dylik ingående och kärleksfullt gjord granskning, som den Fru Adler företagit med den danska, och kanske finns det hopp om, att det ej kommer att dröja alltför länge, innan denna önskan realiseras.

Lund.

Axel W. Persson.

Sigurður Nordal, Om Olaf den helliges saga. En kritisk undersøgelse. København 1914, Gad. 205 s.

Dette arbeide behandler flere særdeles vigtige spørgsmaal i den norrøne kongesagas udviklingshistorie. Først og fremst har det sat sig til opgave at udrede forholdet mellem de forskjellige

sagaer om Olav den hellige: 1) Den saakaldte «ældste saga» (Æ. s.) fra 2den halvdel af 12te aarh., som direkte kjendes fra de af Gustav Storm i 1893 udgivne «Otte brudstykker af den ældste saga om Olav den hellige» og indirekte hovedsagelig fra den yngre bearbejdelse, som foreligger i 2) den saakaldte «legendariske saga» (udg. af Keyser og Unger i 1849, almindelig betegnet ved «Leg. s.»); 3) Styrme frode's Olavs-saga, hvoraf etpar mindre afsnit er bevarede i Flateyjarbók, og hvoraf store partier er indarbejdede i 4) Snorre's selvstændige Olavs-saga (udg. af Munch og Unger i 1853) og den dermed væsentlig overensstemmende Olavs-saga i Heimskringla. — Dertil kommer saa fra 14de aarh. en række bearbejdelser af Snorre's saga om Olav den hellige, hvori er indskudt partier af Styrme's verk samt hele selvstændige pættir og mindre stykker; men «her er ikke tale om nogen udvikling, men om en opløsning» (Nordal).

Opgaven har imidlertid ikke kunnet begrænses til de selvstændige sagaer om Olav den hellige. Parallelt med de enkelte kongers sagaer løber i den norrøne litteratur en række oversigtsverker, som spænder over flere kongers liv. Af disse indeholder Theodrici monachi Historia, Ágrip, Fagrskinna (og Heimskringla) hver sin kortere fremstilling af Olav den helliges liv, og dertil har der ogsaa maattet tages hensyn i udredningen af udviklingsgangen ved sagaen om denne konges liv.

Det vil let forstaaes, at et saadant dobbelt hensyn maa lægge store vanskeligheder i veien for kompositionen af et arbejde som Nordal's. Forfatteren har ogsaa følt disse vanskeligheder — «om Olaf den helliges saga» er derfor den forsigtige formning af bogens titel —; men det skal siges til hans ros, at han ikke har taget sig dem let, og resultatet er virkelig blevet en sammenhængende «kritisk undersøgelse», som fagmanden følger med ligefrem spænding fra kapitel til kapitel. Og dette til trods for det mylder af enkeltspørgsmaal, som drøftes. Man glæder sig over forf.'s sikre blik for det centrale ved problemstillingen og hans evne til at faa selve stoffet, kritisk tilrettelagt, til at tale sit fyndige sprog. Mindre digressioner har vanskelig været til at undgaa, og paa enkelte steder er forf. nødt til at foregribe resultater, som først den følgende undersøgelse kan underbygge. Men, som sagt, spændingen slappes ikke, og virkningsfuldt kommer derfor det lille afsnit (6 IV), hvori undersøgelsen kulminerer med paavisningen af en — nu fuldstændig tabt — redaktion af Olav den helliges saga, M eller «mellemste saga», som bygger paa Æ. s. og danner grundlaget til den ene side for Styrme's Olavs-saga og til den anden side for «Leg. s.».

Dermed tror jeg at have fremhævet noget af det, som giver N.'s bog dens største værd. Men omkring det vigtige 6. kapitel («Styrmer frode og Legendariske saga») grupperer sig afsnit, som hvert for sig tjener til at uddybe vort kjendskab til kongesagaens

fremvækst. Med stor forkjærlighed og med det samme glimrende held som ved paavisningen af «mellemste saga» dvæler forf. ved Styrme's andel deri. —

De to første kapitler orienterer i de mange spørgsmaal, som er knyttet til de ældste oversigtssagaer, Theodrici Hist. og Ágrip, og giver nye bidrag til deres løsning.

N. hævder energisk — i tilslutning til Storm (1880) og Meissner og imod Gjessing, Finnur Jónsson og Storm (1893) —, at Theodricus ikke har benyttet skrevne islandske kilder (jfr. herimod Björn M. Ólsen, *Skírnir* 1915 s. 186 f.). Hvad Th.'s forhold til Æ. s. angaar, resulterer hans undersøgelse i «en bestemt benægtelse af, at Theodricus kan have kendt eller benyttet Æ. s.»

Derimod er der ifølge N. sikkert litterært slegtskab mellem Th. og Ágrip. At der her er en sammenhæng, er paatageligt og heller ikke benegtet af nogen. Men det har grumset tidligere diskussioner af dette spørgsmaal, at man har været altfor tilbøielig til at antage tabte arbejder af Sæmund og Are som fælles kilder for Th. og Ágrip. Baade ad negativ vei og ved positive grunde gjør N. det indlysende, at saa ikke kan være tilfældet, men at ligheden mellem de to skrifter maa forklares deraf, at Ágrip har øst af Th. (ogsaa gjentagne gange antydnet af Storm)¹.

Af betydelig almindeligere interesse er N.'s besvarelse af det nærliggende spørgsmaal: hvordan er det gaaet til, at Th. ikke har kjendt Sæmund's og Are's skrifter? Th.'s islandske hjemmelsmænd har sandsynlig været kjøbmænd og skalde. Disse har vistnok været paa det rene med, at det for nordmændene mere kom an paa underholdningen end indholdets paalidelighed. Th. skrev ikke ud fra nogen trang hos sine landsmænd til at lære sit fædrelands historie at kjende. Heller ikke hans samtidige kong Sverre lededes ved sine litterære bestræbelser af en national historisk interesse, men af politiske hensyn [jfr. Koht, *anf. st.* s. 73 ff.]. «Hans personlige og hele tidsalderens norske smag finder vi kort og energisk udtrykt i den store konges ofte citerede ytring i anledning af *Hrómundar saga*, at han fandt «slíkar lygisögur skemtiligstar»..» Hvad skulde derfor de islandske kjøbmænd og skalde med Sæmund's og Are's verker i Norge! (s. 21 f.).

Medens jeg intet væsentligt har at føie til dette ræsonnement (som dog nok sætter sagen paa spidsen), ligesom heller ikke til N.'s behandling af forholdet mellem Th. og den formodede *Translatio S. Olavi* (hvortil forf. ogsaa kommer tilbage i kap. 7), kunde jeg nok have ønsket at faa lidt nærmere besked om, hvordan N. tænker sig den «*Catalogus regum Norwagensium*», som

¹ Ligeledes antaget af Koht i afhandlingen «Norsk historieskrivning under kong Sverre» (*Edda* II, 1914), som udkom omtrent samtidig med Nordal's bog.

Th. paaberaaber sig. N. nævner (s. 20) Gjessing's gjætning, at Cat. kunde være Are's «Konungaæfi», og efter hans hele tankegang er det klart, at han ikke kan forlige sig dermed. Den enkleste løsning er vel at antage, at der i Norge har eksisteret en optegnelse af kongerækken af lignende art som de bispefortegnelser, der endnu er bevarede, og hvoraf en sikkert røber norsk sprogform (Munch, Saml. Afh. II 590 ff., jfr. Hertzberg, [Norsk] Hist. Tidsskr. 4. R. III s. 51 f.). Dette synes ogsaa at være N.'s mening, naar han i resuméet tilslut (s. 200) blandt Th.'s ikke-islandske kilder regner med «en (norsk?) kongerække (Catalogus)».

N. beklager, at han ikke kan gaa nærmere ind paa det vigtige, men ingenlunde lette spørgsmaal om Ágrip's kilder; han maa nøie sig med at antyde, hvad han anser for det sandsynlige forhold. Indgaaende behandler han dog alt, som vedkommer Olav den helliges saga. Han giver en udførlig og, som det maa synes, overbevisende begrundelse af, at Leg. s. er interpoleret fra Ágrip (ogsaa antaget af Storm) — dette sidste skrift er følgelig helt uafhængig af Æ. s. —, og han gjør opmærksom paa flere forhold, som støtter den ogsaa af andre antydede opfatning, at det bevarede Ágrip-haandskrift viser sterk forkortning af sin original.

Ved denne sidste antagelse forklares ogsaa Ágrip's besynderligheder med hensyn til indhold (stofvalg) og fremstilling. Hvis det er rigtigt, at Ágrip — foruden Th. og norsk mundtlig tradition — har til kilde «et tabt, islandsk oversigtsværk, benyttet især i de ældste sagaer» (N. s. 41), er det rimeligt at antage med N. (og Finnur Jónsson), at forfatteren har været en islænding. Men N. lader — overensstemmende med den almindelige opfatning — Ágrip være skrevet i Norge¹ og er (ligesom Storm, Finnur Jónsson og Koht) tilbøielig til at antage, at det er forfattet paa foranledning af kong Sverre for at danne etslags indledning til hans egen saga. —

I 3. kapitel kommer N. til sit egentlige emne, de tre Olavs-sagaer: Æ. s., Styrme's bog og Leg. s., og om dem handler ogsaa de følgende afsnit (kap. 4—6).

Forfatteren af Æ. s. synes efter N. at tilhøre samme trin i udviklingen som Odd munk: indsamlingen og det første forsøg paa at bearbejde det rige og spredte stof (s. 53). Det antydes derigjennem, at Æ. s. er nogenlunde samtidig med Odds's Olav Trygvessøns saga (c. 1190). En enkelthed gjør N. tilbøielig til at antage, at Odd har kjendt Æ. s. og kanske derved faaet stødet til at skrive om den ældre Olav (s. 123). Helt ubestemt sætter

¹ Til de norske sprogeiendommeligheder, som Dahlerup anfører (Ágrip s. XXXIII) kan nu — efter Cederschiöld's hævde af *ekkiætta* som norsk form (Clári saga, Halle 1907, s. XXIV) — føies *ekkiætta* s. 14.1. 41.12. Ogsaa Koht (s. 86) fremhæver dette ord som særnorsk.

N. den ældste Olavs-saga til 1160—85, idet han (s. 53 f.) har indvendinger at gøre mod Storm's bestemte tidsansættelse til c. 1160 (jfr. herimod O. A. Johnsen, Edda VI, 1916, s. 212 f. anm. 1).

Det følgende (4.) kapitel handler om forholdet mellem Æ. s. og den derpaa byggede Leg. s. Afvigelserne karakteriseres i kort-hed saaledes: Leg. s. forkorter Æ. s.'s tekst, forandrer dens stof-ordning og tilføier en række indskud i den oprindelige tekst, foruden fra Ágrip ogsaa fra Fóstbrœðra saga, Olavslegenden og en beretning om kristendomsforkyndelsen i Dalene (s. 68).

Derpaa kommer det vigtige og indholdsrige 5. kapitel, hvori der gennem indgaaende og i methodisk henseende mesterlige detaljundersøgelser skabes et grundlag for bedømmelsen af Styrme's tabte Olavs-saga. Foruden Snorre's særskilte Olavs-saga (Cod. Holm. 2 fol., udg. Kristiania 1853), der, som allerede nævnt, bygger paa Styrme, analyserer og sammenligner N. her med hensyn til indholdet ogsaa de 5 store interpolerede haandskrifter af denne Olavs-saga (Flat., AM. 61 fol. [Fms. IV—V], Tómasskinna, Bæjarbók og Bergsbók [de 3 sidste utrykte]). Derved bestemmes, forsaavidt det med de forhaandenværende hjælpemidler er muligt, omfanget af Styrme's arbejde, og der falder et klarere lys over dennes forfattereieendommelighed¹.

Nu er veien ryddet til en granskning af forholdet mellem «Styrmer frode og Legendariske saga» (6. kap.). Storm antog, at Styrme var mellemedet mellem Æ. s. og Leg. s., og denne mening har siden været den herskende. Herimod fremholder imidlertid N. til den ene side, at Styrme og Leg. s. har visse fælles eiendommeligheder overfor Æ. s., og til den anden side stiller han i skarp belysning afvigelserne mellem de to redaktioner: «Hvis Styrmes bog var mellemedet mellem Æ. s. og Leg. s., maatte den sidstes bearbejder have vist en udpræget tilbøjelighed til netop at udelade Styrmes tilføjelser. Men i virkeligheden er dette det samme som at sige, at Leg. s. ikke bygger paa Styrmes bog» (s. 107).

Skridt for skridt føres N. da til den forklaring, som synes at være den eneste mulige: mellem Æ. s. og redaktionerne hos Styrme og i Leg. s. ligger en «mellemste saga» (M.).

Denne smukke paavisning af en tabt redaktion af Olav den helliges saga spreder lys ogsaa videre og vinder derigjennem end yderligere i sandsynlighed. Men der melder sig ogsaa nye spørgsmaal, fremfor alt dette: hvor meget af det stof, som findes i Leg. s., hos Styrme og hos Snorre, gaar tilbage til M.? Og: hvilket er forholdet mellem Styrme og Snorre? —

¹ Omtrent samtidig og uafhængig af N. har Björn M. Ólsen paavist, at Flatøbogens Olavs-saga bygger: 1) paa Snorre's Olavs saga, 2) paa Styrme's «Lífssaga Ólafs helga» (se Skírnir 1915, s. 183 f. anm. 1).

I det følgende (7.) kapitel gjør N. nærmest ifra sig nogle sidespørgsmaal, der vedrører de kirkelige litterære strømninger, som i beretningen om kong Olavs jærtegn har flydt sammen med Olavs-sagaen paa dennes forskjellige udviklingstrin og blandet sig med den folkelige overlevering om miraklerne. Disse berører dog tillige hovedemnet, idet ogsaa en analyse af jærtegnene tyder paa, at Styrmes bog ikke kan have været mellemtrinet mellem Æ. s. (og Olavs-legenden) paa den ene side og Leg. s. paa den anden side.

Lignende sidespørgsmaal behandles ogsaa i 8. kapitel, hvor forholdet til Fóstbrœðra saga udredes¹: Om Tormod Kolbrúnarskáld har der eksisteret en tradition uafhængig af Fóstbr. og nøie knyttet til Olavs-sagaen. I M. er de to traditioner forenede, idet denne redaktion grunder sig baade paa Fóstbr. og Æ. s. Snorre bygger i fortællingerne om Tormod paa Styrme og derigjennem paa M. —

Derimod er vi i kap. 9 «Bemærkninger om kilderne til Snorres Olaf den helliges saga (Heimskringla)» igjen midt oppe i selve Olavs-sagaens historie. En undersøgelse af brudstykkerne af Styrme synes at tyde paa, at Styrme er Snorre's egentlige kilde (selv om denne «rimeligvis ogsaa kendte de ældre sagaer, Æ. s. og maaske M», s. 165). Her drages ogsaa Fagrskinna's slegtsskabsforhold ind i undersøgelsen, og det antydes, at det omtvistede spørgsmaal om forholdet mellem Heimskr. og Fagrsk. kan løses saaledes, at man antager Styrme som fælles kilde for disse to verker. Endelig finder N. sit ved sammenligning af teksterne vundne resultat, at Styrme er Snorre's kilde, bestyrket ved, hvad der er overleveret om de to mænds personlige forhold til hinanden (jfr. herom særlig Hannes Þorsteinsson's interessante afhandling i Skírnir 1912, hvorefter N. gjør brug).

Her er nu N. helt færdig med sin behandling af Styrme, hvis forfatterskab vi efter hans mælsommelige rydningsarbejde skimter i langt tydeligere omrids end før; Styrme's Olavs-saga «má nú heita að miklu leiti risin upp úr gróf sinni», udbryder Björn M. Ólsen i beundring over dette parti i N.'s bog (Skírnir 1915 s. 183). Tvil vil der dog, indrømmer N., blive nok igjen af, naar man vil forsøge at afgjøre, «hvor meget af de stykker i Heimskr.s OH, som Storm betragtede som først nedskrevne af Snorre, kan bero paa Styrmes bog». «Sikkert er det kun, at man herefter maa være langt mere forsigtig i sine udtalelser om de enkelte partiers oprindelse, end man hidtil har været» (s. 165). —

Endelig behandler N. i et udførligt slutningskapitel (10.) det

¹ Uafhængig af N. er Björn M. Ólsen kommet til i hovedsagen samme resultat med hensyn til Fóstbr. og Olavs-sagaen (se Skírnir 1915 s. 184). Dermed synes da dette spørgsmaal — ligesom spørgsmaalet om Flatøbogens Olavs-saga (se foreg. anm.) — at have fundet sin endelige løsning.

sterkt omstridte spørgsmaal om «Forholdet mellem Heimskringla og Snorres særskilte Olaf den helliges saga». Han kommer (i væsentlig overensstemmelse med en altfor lidet påagtet udredning af A. D. Jørgensen, Den nord. kirkes grundlæggelse, Tillæg 37 ff.) til det resultat, at Ólafs saga er det ældste af de to arbejder, og at den er bleven Heimskringla's egentlige kjerne¹. Dette resultat, vistnok af varigt værd, maa blive af den største vigtighed som grundlag for en dyberegaaende karakteristik af Snorre som historieskriver; «thi» — som N. til slutning bemærker — «en personlighed er lettest at forstaa, naar man kan følge dens udvikling; og her har vi at gøre med to stadier i behandlingen af et beslægtet emne». Han tilføier, at en «litterær undersøgelse vilde yderligere kunne paavise den særstilling, OH indtager indenfor Hkr., og saaledes fra en ny side begrunde den her hævdede opfattelse». —

Dermed har forf. maattet bryde af — for denne gang, vil vi gjerne sige. Det hører til de store sjældenheder, at et begynderarbejde, som N.'s er, med ét slag formaar at hævde en plads som noget af det bedste, der er fremkommet indenfor et længe og flittig dyrket forskningsomraade. En række gamle spørgsmaal er af N. taget op til fornyet, indtrængende og forudsætningsløs granskning, og nye er reist, som allerede nu har vist sin evne til at føre forskningen fremover. Maatte de ydre forhold stille sig gunstige for den fortrinlig udrustede forsker, som vi har lært at kjende gennem doktorafhandlingen om Olav den helliges saga.

Magnus Olsen.

K. Wulff, Den oldjavanske Wirātaparwa og dens Sanskrit-Original. Bidrag til Mahābhārata-Forskningen. København 1917, Wiene. 270 SS.

Denne Bog, der har skaffet sin Forfatter den filosofiske Doktorgrad ved Københavns Universitet, indeholder en Del af W.'s Undersøgelser over den oldjavanske Oversættelse af Mahābhāratas 4de Bog.

Det kolossale Sanskritepos Mahābhārata foreligger nu trykt i adskillige Udgaver, hvoraf dog kun nogle enkelte ere kendte her i Europa. En Sammenligning mellem disse Udgaver viser allerede, at Teksten maa foreligge i mere end én Recension, og

¹ En fra N. afvigende opfatning af forholdet mellem prologerne til Heimskringla og til den særskilte Olavs-saga begrundes O. A. Johnsen i «Edda» VI, 1916, s. 220 ff.

den forholdsvis ringe Del af Haandskriftmaterialet, der hidtil er undersøgt, bekræfter fuldtud dette. Det vil derfor for den kommende Udgiver af en kritisk Mahābhārataudgave blive en af Hovedopgaverne at udrede Forholdet mellem disse Recensioner. Nu er desværre de bevarede Haandskrifter ikke meget gamle (3 à 4 Hundrede Aar maa regnes for en meget høj Alder for et indisk Haandskrift), og Spaltningen i Recensioner maa ialtfald for største Delen ligge forud for de ældste bevarede Haandskrifters Tilblivelsestid. Det er da klart, at en Oversættelse, der som den javanske er foretaget omkring Aar 1000 og altsaa gengiver en Tekstform, som forelaa paa dette Tidspunkt, maa være af stor Betydning for Mahābhāratas Teksthistorie. Der er nemlig ingen Grund til at antage, at den javanske Tekst siden den Tid har været Genstand for væsentlige Ændringer. Man kan nu imidlertid ikke forlange, at Mahābhārataforskerne skal kunne mestre ogsaa det javanske Sprog og saaledes selv fremdrage de Oplysninger, Oversættelsen giver, og naar nu en Mand som W., der foruden at beherske Javansk ogsaa har et godt Kendskab til Sanskrit, paatager sig denne Opgave, vil det derfor fra indologisk Side blive hilset med Glæde.

Oversættelsen har muligvis oprindeligt omfattet hele Mahābhārata, men kun en Del deraf er opbevaret til Nutiden. Af de bevarede Bøger har Hollænderen Dr. H. H. Juynboll udgivet omtrent Halvdelen. At W. af dette trykte Materiale har valgt Wirātaparwa til Genstand for sit første Arbejde paa dette Omraade, er let forstaaeligt. Bogen har et passende Omfang og er tillige den, der fra indologisk Side har været Genstand for flest Undersøgelser, og for hvis Vedkommende det største Haandskriftmateriale er offentliggjort. Her skal særligt fremhæves en Kollation af et paa det herværende Universitetsbibliothek opbevaret bengalsk Haandskrift, som afd. Prof. Dr. S. Sørensen i sin Tid meddelte i sin Afhandling om *Mahābhāratas Stilling*, etc.

W. har nu sammenlignet den javanske Tekst med Sanskritteksten med Benyttelse af alt det udgivne Haandskriftmateriale og 4 forskellige Udgaver. Den javanske Oversættelse er imidlertid ikke ordret, men mere eller mindre forkortet, men til Gengæld ogsaa undertiden mere udtværet for Tydeligheds Skyld. Den kritiske Værdi forringes jo derved, men Oversættelsen synes dog saa nøje at have fulgt sin Original, at Tilstedeværelsen eller Ikketilstedeværelsen af et Afsnit som Regel maa gaa tilbage til denne, og Oversættelsens Vidnesbyrd faar derved lige saa stor Vægt som Sanskritteksternes. Men endnu vigtigere er det, at der rundt omkring i Oversættelsen, uvist af hvilken Grund, anføres en Række Citater fra Originalteksten (altsaa paa Sanskrit), i Reglen ledsagede af en Parafrase. Disse Citater er nu langt fra overleverede fejlfrit, da Afskriverne ikke har forstaaet dem, men det er klart, at de, naar de føres tilbage til deres rette Form, meddeler os

Ordlyden i Originalteksten og saaledes, om end meget fragmentarisk, viser os en gammel Tekstform.

Her har imidlertid den hollandske Udgiver gjort sig Arbejdet meget let, idet han i de allerfleste Tilfælde uden videre har indsat den Tekstform, som findes i Calcuttaudgaven af Mahābhārata, selv hvor denne afviger ret stærkt fra den javanske Overlevering, som han naturligvis gør Rede for. Desuden maa han helt opgive at identificere flere Citater. Det er nu lykkedes W. for de allerfleste Citaters Vedkommende at vise, at man ved at gaa ud fra Parafrasen og tage Hensyn til de Bogstavsforvekslinger, som Skriften giver Anledning til, uden voldsomme Ændringer kan rekonstruere en Tekst, som baade i sig selv er tilfredsstillende og tillige stemmer overens (undertiden dog kun delvis) med en eller flere af de Sanskrittekster, som han kan drage med ind til Sammenligning. Enkelte af W.s Rekonstruktioner er maaske lidt tvivlsomme, hvad han ogsaa selv indser, men i de fleste Tilfælde har han sikkert fundet det rette.

Vi har saaledes genvundet en meget gammel Tekstform, og W. naar nu gennem en nøjagtig statistisk Sammenstilling af Overensstemmelser og Uoverensstemmelser mellem de forskellige Tekster til en Opfattelse af Forholdet mellem Recensionerne, der vistnok er rigtig, men ialtfald kun kan gælde for Wirātaparwa, altsaa Mahābhāratas 4de Bog. For de øvrige Bøgers Vedkommende stiller Forholdet sig maaske ganske anderledes, men Spørgsmaalet er jo endnu næsten slet ikke behandlet (af Lüders' vistnok allerede meget vidtløftige Forarbejder til en kritisk Mahābhārataudgave er kun et Brudstykke offentliggjort).

Det fremgaar af det sagte, at det er et særdeles fortjenstfuldt Arbejde, W. her har paabegyndt, og han har gaaet til det udrustet med Kendskab til vistnok hele den foreliggende Litteratur om Emnet. At der fra indologisk Side kan paavises Huller i hans Viden med Hensyn til Enkeltheder, er tilgiveligt. Som Eksempel herpaa skal kun anføres, at han S. 217 ikke har set, at et Navn paa Guden Ćiva af Udgiveren fejlagtigt er delt i to Ord *ĉrī-Kaṇṭhanātha* (fordi *ĉrī* meget hyppigt anvendes som et hædrende Tillæg til et Gudenavn), og derfor forgæves har søgt Navnet *Kaṇṭhanātha* i Ordbøgerne. Der skal imidlertid læses *Ćrīkaṇṭhanātha* (i ét Ord), da *Ćrīkaṇṭha* er et ret almindeligt Navn paa Ćiva, og Sammensætningen med *nātha* har mange Paralleler. Hvad jeg ellers har at indvende mod Enkeltheder, skal ad anden Vej blive meddelt Forfatteren.

De Oversættelser af den javanske Tekst, der meddeles, er jeg ganske inkompetent til at bedømme, men jeg tvivler ikke om, at W. har gjort sit bedste. Det samme gælder Bogens sidste Afsnit: Lexikalske Anmærkninger, der navnlig omhandler de talrige Laaneord fra Sanskrit. Disse behandles ikke alene morfologisk og syntaktisk som ægte javanske Ord, men ogsaa Betyd-

ningerne ændres undertiden saa stærkt, at en almindelig Sanskritist maa undres. F. Eks. skal (S. 248) *kawandha* betyde «dræbt, slaaet ned», men det kan dog næppe være andet end sansk. *kabandha* eller *kavandha*, der betyder «Krop uden Hoved og Lemmer».

Det maa i høj Grad ønskes, at det maa lykkes W., som det vist er hans Agt, at faa alle sine Undersøgelser offentliggjorte paa Tysk. Derved vil ikke alene Indologien være beriget med et nyttigt Værk, men det vil ogsaa, saavidt det kan skønnes, for den javanske Filologi betyde et godt Skub fremad.

Elof Olesen.

Mindre meddelelse.

Dansk medicinsk-historisk Selskab

stiftedes i Kjøbenhavn den 31. Maj 1917 med det Formaal at samle alle dem — Filologer, Farmaceuter, Naturvidenskabsmænd og Medicinere m. fl. —, der interessere sig for den historiske Side af Medicinen og dens Søstervidenskaber, om dette, i den senere Tid saa stærkt oparbejdede Studium. Det har til Hensigt at virke dels ved Afholdelsen af Foredrag, dels ved at skaffe sine Medlemmer en nem Adgang til nyudkommen Litteratur indenfor det nævnte Omraade, bl. a. ved Uddeling af Særtryk af Afhandlinger. I en Meddelelse offentliggjort i «Ugeskrift for Læger» Nr. 39, 1917, henviser den foreløbige Bestyrelse (Cand. pharm. C. Dannesboe Andersen, Kredslæge K. Carøe, Læge J. Johnsson, Professor V. Maar og Dr. phil. Hans Ræder) tillige til Ønskeligheden af paa dette Punkt at opnaa et Samarbejde med de øvrige skandinaviske Lande, i hvilke der allerede tidligere er dannet lignende Foreninger.

H. R.

MAR 24 1920

NORDISK TIDSSKRIFT

FOR

FILOLOGI

FJERDE RÆKKE

SYVENDE BINDS FØRSTE HÆFTE

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG

GRÆBES BOGTRYKKERI

1918

Under medvirkning af:

M. Cl. Gertz,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Vilh. Thomsen,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

S. Eltrem,
professor, dr. phil.,
Kristiania.

Johan Vising,
professor, dr. phil.,
Göteborg.

C. M. Zander,
professor, dr. phil.,
Lund.

redigeret af:

Hans Ræder, dr. phil., København.

Af tidsskriftet udkommer årligt et bind på 4 hæfter, hvert på gennemsnitlig 3 ark. Subskriptionen er bindende for et bind, hvis pris er 6 kroner.

Bidrag til tidsskriftet bedes sendte under redaktørens adresse (Sortedams Dossering 101, Kbhvn. Ø.), bøger, afhandlinger og tidsskrifter til anmeldelse under samme adresse eller til Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, Kbhvn. K.

D'hr. anmeldere gøres opmærksomme på, at redaktionen ved at tilstille vedkommende bogs forlægger to eksemplarer af anmeldelsen sørger for, at den kan komme forfatteren i hænde.

Bøger indsendte til redaktionen.

Gudmund Schütte, Ptolemy's Maps of Northern Europe. Kbhvn., Hagerup.

Aischylos Perserne ved *Niels Møller*. Kbhvn. & Kria., Gyldendal.

Aristofanes Frøerne. Oversat af *J. B. Koch*. Do. do.

Marius Vibæk und *Richard Kramer*, Deutsche Umgangssprache für Ausländer. 3. Aufl. Do. do.

Thora Goldschmidt, Russisk Lomme-Parlør. Do. do.

Udvalgte Skrifter af *L. Annaeus Seneca*. Udgivne og fortolkede af *M. Cl. Gertz*. 2. Hæfte. 2. Udg. Do. do.

Saabys Retskrivningsordbog udg. af *P. K. Thorsen*. 7. Udg. Do. do.

Kristoffer Nyrop, Spansk Grammatik. 6. Udg. Do. do.

Knud Hjortø, Fra ordenes samfund. Do. do.

K. Friis Johansen, Sikyoniske Vaser. Kbhvn., Pio.

N. Jorga, Dobrudsha-Spørgsmaalet. Overs. af *St. Bezdechi*. Do. do.

Skrifter utgiona av Soenska Litteratursällskapet i Finland. CXXXVI:

Finlands svenska folkdiktning I. B. Sagor i urval. 1. bandet utg. av

Anders Allardt; CXXXVII: *Zacharias Topelius'* Hundraårsminna.

Helsingfors.

UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY
BERKELEY

Return to desk from which borrowed.
This book is DUE on the last date stamped below.

18 May '52 MP

1 May '52 LU

STORAGE
CAL HALL

14 Apr '53 VH

MAY 6 1953 LU

1 Apr 54 VL

JUN 1 1955 LU

Due end of FALL Quarter
subject to recall after —

REC'D LD

NOV 25 70-10 AM

REC. CIR. DEC 1 '75

MAR 15 1977

Apr 15
May 15

June 15

REC. CIR. JUL 15 '77

APR 14 1984

REC. CIR. SEP 27 '83

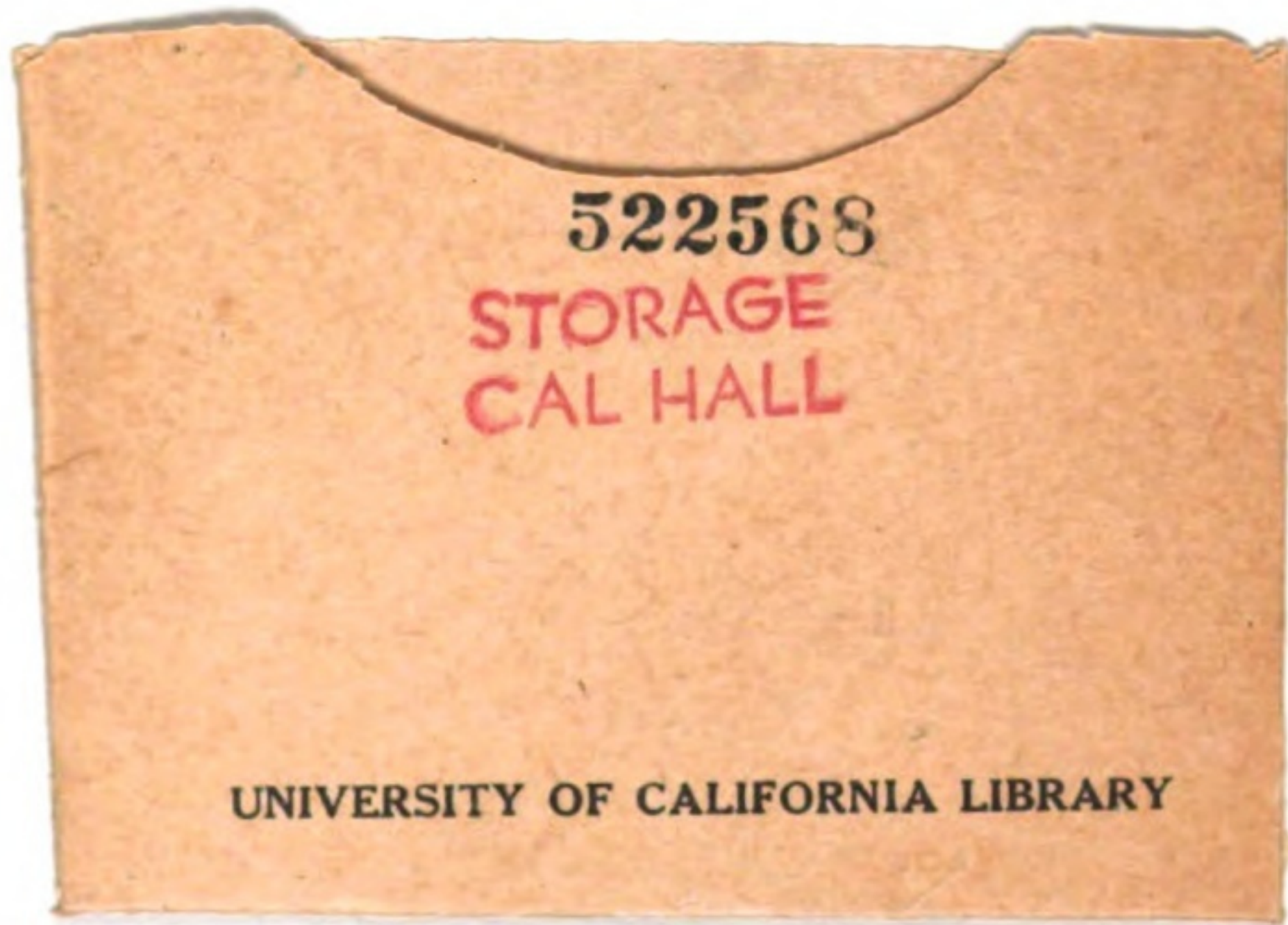
JAN 2 1984

REC. CIR. DEC 2 '83

NOV 2 '70

LD 21-95m-11,'50 (2877s16)476

YC 02832

5 MAG-02832

